

OPERUM ⁽¹⁾

SANCTI PAULINI

PARS PRIOR.

EPISTOLÆ.

EPISTOLA ** PRIMA.

1 Paulinus Sulpicium Severum Primuliacensem in Aquitania presbyterum hortatur ne ob pravorum hominum obtreclationem institutum perfectionis dimittat; et illum ad se invitans, quomodo ipse Barcinone in Hispania repentina vi multitudinis correptus presbyteratus initiatus sit invitus, exponit, majestatem simul muneris illius magnifice describens.

PAULINUS servus Christi Jesu (V. not. 1), SEVERO carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre, et Christo Jesu salutari nostro, salutem.

Quam dulcicia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo ^a. Sensi plane quasi delibutis melle sermonis tui præcordiis sanctæ Scripturæ fidem, qua dictum est: *Impinguant ossa sermones boni* ^b; non utique hæc ossa quorum structura nos in corporis habilitate compaginat, sed quibus interioris hominis firmitas continetur; spem scilicet, et fidem ^c, et caritatem; quæ sunt et viscera ² misericordiæ, et ossa patientiæ, et totius membra virtutis. Hæc tu ossa, et membra, et viscera, sanctis et spei, et fidei, et caritatis alloquiis opimasti, quibus et fidei tux spem in Domino intentam et spei fidem in Domino ³ constantem, et plenitudinem caritatis in Christo, sicut ipsius erga nos Dei dilectionem manere docuisti, cum sollicito et optanti mihi, neque aliter de te, immo de Deo credenti, qui et in infirmis virtutem suam operatur ac perficit, indicasti augmentum patrimonii in celestibus, quod salubriter præsentium onerum decoctione fecisti, fragi-

lis substantiæ ³ pretio cælum Christumque mercatus, vere intelligens super egenum et pauperem ^e, quem in Christo esse, et in quo Christum, ut ipse docuit, legi, pasci, fenerari credidisti.

2. Sit hic odor mortis in mortem iis qui pereunt ^d, quibus caro et crux Dei vivi stultitia vel scandalum est ^e; quia ipsis caro et sanguis, cui serviunt, Christum Jesum Dei esse Filium non revelat ^f; nobis autem carnis et mortis divinæ fides odor vitæ efficiatur ad vitam. Nec moveantur, frater dilectissime, pedes nostri a viis Domini ^g, et tramite itineris angusti ^h, si nos interdum profana vel stulta quorundam secularium verba circumlatent: instructi enim satis per sacras Litteras et de ipsis et de nobis sumus. De his enim beatus Apostolus nobis ait, quia *in hoc laboramus, et maledicimur, quoniam speramus in Deum vivum, qui est salus omnium hominum, maxime ² fidelium* ⁱ: qui istorum quibus rationem vis reddere, etiam suo ^h in Evangelii ore, et venena in colloquiis, et merita prædixit in penis: *Væ iis ⁴ qui scandalizaverint unum ex modicis istis in me credentibus! Expediit homini illi ut suspendatur mola asinaria collo ejus, et præcipitetur in profundum maris* ⁱ. Nobis vero ait: *Beati estis cum vobis maledicent homines, et dicent omne malum adversum vos, et exprobrabunt nomen meum tanquam malum; gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis* ^k. Hæc, mi frater, Domini verba retinentes et in nostram fidem confirmem cum nostra conferamus.

C Lectorem igitur semel monitum volumus: 1° Quod quid ad primam adnotationum seriem pertinet, partim in textu inter uncinos, partim sub textum cum litterulis, ut vocant, *superioribus*, vel asteriscis præfixis a nobis fuisse exscriptum; 2° notas secundæ seriei textui pariter suppositas, litteris intra parentheses inclusis præsignari; 3° *Notas et observationes variorum* eandem apud nos quam apud Muratorium ad calcem operum sedem occupare; 4° Ultimam seriem, ad quam ciffis superioribus lector revocatur, ita a nobis partitam fuisse, ut variantes quæ ad epistolas cum genuinas tum dubias pertinent ad utrarumque calcem exscriptæ sint. Similis in variantibus poematum disponendis ordo servatus est.

(¹) MONITUM EDITORIS. De nostræ Paulini operum editionis dispositione atque habitu typographico nonnulla præfari operæ pretium est, ut in hac perlégenda fidelissimam Muratorianæ quisque sibi veluti suscitare possit imaginem, cum noverit in quibus illustrissimi Viri vestigiis hæserimus, in quibus alium inierimus ordinem, maximæ lectorum utilitati necnon commoditati consulentes. Quæ ergo sequuntur diligentissime advertenda sunt.

In editione Muratoriana quatuor adnotationum series habentur, nempe 1° *Citationes variantesque* ad utramque paginarum oram e regione textus continenter descriptæ: quarum alix, sed perpaucae, asteriscis signantur; aliæ, litterulis distinctæ pene infinitæ numero sunt. 2° *Notæ variantesque* textui subjacentes. 3° *Notæ et observationes variorum* ad calcem operum in unum corpus digestæ. 4° *Variantes lectiones ex MSS. et editis codd.*, quæ inter indices et notas supra laudatas locum obtinere. Age nunc illam ordinatio-

^a Psal. cxviii, 103. ^b Prov. xv, 30. ^c Psal. xl, 2; Matth. xv, 40. ^d II Cor. ii, 16. ^e I Cor. i, 23. ^f Matth. xvi, 17. ^g Psal. xvi, 5. ^h Matth. vii, 14. ⁱ I Tim. iv, 10. ^j Matth. xviii, 6; Luc. xvii, 2. ^k Matth. v, 11.

** Alias 6; quæ autem 1 erat, nunc 5. Scripta ineunte anno 394 in exordio presbyteratus, paulo ante Pascha.

memur, et opprobria vel odia infidelium negligamus: *In tenebris enim ambulant* ^a, quia (a) *sol justitiæ non ortus est eis* ^b. *Venenum aspidum est sub labiis eorum* ^c, quod inficit mentem, et animam interficit, si receptum auribus in corda pervaserit. *Cor egrum*, inquit Scriptura divina, *vanum est, et sepulcrum patens est guttur eorum* ^d. Caveamus a fermento eorum, ne totam inassam corrumpat ^e. Scriptum est enim: *Non habitabit juxta te malignus* ^f. Et iterum: *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris* ^g. Et: *Discedat ab iniquitate qui nominat nomen Domini* ^h. Obstrue, frater, et *sepi aures tuas spinis* ⁱ ad verba eorum, quæ sunt spinæ et sagittæ zabuli, qui in eorum præcordiis latens insidiatur in occulto ut rapiat pauperem ^j Christi, et venetur animam Christiani. Sed in caput eorum, sicut scriptum est, *iniquitas ipsorum convertetur, et incident* ^k in foveam quam operantur ^l.

3. Tu autem, homo Dei, fuge ab istis ¹; neque ut sapientioribus rationem reddere labores, cum scias penes te principium esse ² sapientiæ, qui times Dominum ^m. Si stultum putant esse quod gerimus, gratulare conscius tibi quia opus Dei et præceptum Christi geris; et reminiscere quoniam *stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia* ⁿ: et quoniam *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus* ^o. Talibus autem velle purgari, idem est quod posse Christum ipsum negare, qui erubescens nomen suum coram hoc mundo, erubescet invicem coram Patre confiteri suos ^p.

4. Tu igitur qui laboras, ut scribis, rationem pro meo ac tuo facto reddere, quid facies, si non persuaseris hominibus non ad ædificationem suam, sed ad destructionem tuam tecum de opere Dei disputantibus? Jam erubescas, jamque pallebis, ut causæ pejoris assertor; et motus gradu ^q titubabis in via Domini, et de cælo in terram relaberis, si quæ ædificasti destruis. Multum interest, quinam (b) isti sint quibus ratio reddenda sit. Si discendi studio venit, et ignorantiam confitetur; sparge in eum semen fidei, et præceptum pande divinum. Si capit verbum, *lucratu es Ecclesiæ fratrem* ^r, et ovem Christo. Si vero non erit purum boni seminis germen, et a nocturno patrisfamilias cœlestis inimico zizania interserente frumentis ^s, nocens gramen et infelix seges a frugibus bonis messis tempore segreganda; nec horreis debita, sed caminis, pabulo ignis æterni arsura materies, ^t suis interim crescit incendiis, refuge, et repelle collo-

quo tuo atque conspectu; ut si tua fide sanari non potest, te sua infidelitate non vulneret.

5. Sit licet frater et amicus junctior tibi dextera tua, et carior lumine; si alienus est et inimicus in Christo, *sit tibi ut extraneus et ut publicanus* ^u. (c) Abscidatur ut inutilis dextera a corpore tuo ^v, qui tibi in Christi corpore non cohæret; et ut nocens oculus eruatur, qui corpus tuum totum sua macula vel cæcitate contenebrat. *Melius est enim unum membrum perire pro totius corporis salute, quam unius membri vitiosi amore, totum corpus*, ut ait Dominus, *ire in gehennam* ^w. Nec metuenda est offensio talium, quæ quidem et optanda nobis est, quoniam de horum ^x opprobriis atque maledictis nascitur illa merces, quam copiosam Deus promisit in cœlis ^y. *Non est*, inquit, *discipulus supra magistrum, nec servus supra dominum suum* ^z. Et, *si patremfamilias Beelzebub (d) vocaverunt, quanto magis domesticos ejus* ¹? Si Dominum et ² Deum, quem sequimur, et nos amabant; si illum persecuti sunt, et nos persequuntur. Quo ³ nobis (e) gratiam mundi, quæ est odium Christi? *Si de mundo, inquit, essetis, amaret mundus quod esset suum* ².

6. Tu ergo, qui rationem quæris reddere hominibus, et his infidelibus, vide quid desideres; gratiam sine dubio hominum, id est mundi, cui placere non potes, nisi Christo malueris displicere. Si enim, inquit (f) *Apostolus, hominibus placerem, Christi servus non essem* ^{aa}. Displiceamus ergo his, et gratulemur iisdem nos displicere, quibus et Deus displicet. ^b Non enim nostrum, ut scis, sed Domini nostri ¹¹ Jesu Christi, id est omnipotentis Dei opus in nobis lacesunt; quem in suis actibus spernunt, in nostris operibus oderunt, sero dicturi: *Domine, quando te vidimus nudum, et non vestivimus? esurientem, et non cibavimus? infirmum, et non visitavimus* ^{bb}? Et tunc audituri: *Ite in ignem æternum, quem præparavit Deus patri vestro et angelis ejus* ^{cc}; quoniam quæ indigentibus non faciunt, Christo negant; qui cum dives esset, pauper factus est, ut nos sua paupertate ditaret ^{dd}.

7. Fruantur interim voluptatibus, dignitatibus, opibus suis, si tamen eorum sunt ^{ee}; quas istic habere malunt ubi esse desinimus, quam illic ubi esse persistimus. Sibi habeant sapientiam, sibi felicitatem suam: nobis inopiam nostram, ut putant, et stultitiam nostram relinquunt. De ipsius etiam, quem, etsi nomine confitentur, tamen actu negant, habentes

^a Psal. lxxxii, 5. ^b Sap. v, 6; Mal. iv, 2. ^c Psal. xiii, 3, et cxxxix, 4. ^d Psal. v, 10, et xiii, 3. ^e Galat. v, 1x; I Cor. v, 6. ^f Psal. v, 6. ^g Psal. xvii, 26. ^h II Tim. ii, 19. ⁱ Eccli. xxviii, 28. ^j Psal. ix, 9, sec. LXX juxta Hebræos x, 9. ^k Psal. vii, 16 et 17. ^l I Tim. vi, 11. ^m Psal. cx, 10; Prov. i, 7, et ix, 10. ⁿ I Cor. i, 27. ^o Ibid., 25. ^p Matth. x, 35; Luc. ix, 26; Marc. viii, 38. ^q Matth. xviii, 15. ^r Matth. xiii, 25. ^s Matth. xviii, 17. ^t Ibid. 8. ^u Matth. v, 29, 30. ^v Matth. v, 12; Luc. vi, 23. ^w Matth. x, 24; Johan. xiii, 16. ^x Matth. x, 25. ^y Johan. xv, 19. ^z Gal. i, 10. ^{aa} Gal. i, 10. ^{bb} Matth. xxv, 44, et ex v. 37 et 38. ^{cc} Ibid. 41. ^{dd} II Cor. viii, 9. ^{ee} Sap. ii, 6.

(a) Ita in multis libris legi asserit Nobilius in scholiis ad versionem LXX. Sic legitur apud Augustinum in Speculo de lib. Malachiæ. In Vulgata, *sol intelligentiæ*.

(b) Ed. Schot., *isto sit cui*. Quæ lectio concinnior videtur.

(c) Ita mss. codices et ead. Rosv. Alii edd. *Abscin-*

datur. Vide annotationem nostram ad epist. 23, n. 12. et epist. 11, n. 7.

(d) Sic mss. codices Reg. et Vien. Editi, *vocavere*.

(e) Ms. codex Vien., *gratia*.

(f) *Apostolus*. Hanc vocem, quæ maxime desiderabatur, ex ms. Viennensi codice supplevimus.

speciem pietatis, virtutem ejus abnegantes ^a; de ipsius, inquam, Dei nostri verbis prudentiam sibi, si placet, arrogant, et stultitiam nobis exprobreant. Ait enim Dominus: *Filii hujus seculi sapientiores sunt filiis lucis* ^b; sed adjecit: *In hac generatione. Sint prudentiores, dum non sint filii lucis. Sint in hac sua* ^c *generatione sapientes, dum in illa regeneratione nostra inveniantur excordes. Sint nunc beati vel magis fortunati, per omnia prospera, (a) blandiente seculo, defluentes; mollibus vestiantur, in domibus regum sint* ^e; *dum in laboribus hominum non sint, et cum hominibus non flagellentur* ^d. Sint divites seculo, quia sunt egentes Dei; de quibus scriptum est: *Divites egerunt et esurierunt* ^e; sicut de nobis illico subjectum: *Inquirentes autem Dominum non (b) deficientur omni bono* ^f.

8. Utinam, mi frater, digni habeamur qui maledicamur, et notemur, et conteramur, atque etiam interficiamur in nomine Jesu Christi ^g, dum non ipse occidatur Christus in nobis. Tum demum *super aspidem et basiliscum ambularemus, et conculcaremus caput draconis* ^b (V. not. 59) antiqui. Sed adhuc amico, quod pejus est, seculo solvimur, et in Christo deliciamur: **G** laudari tantum in nomine ipsius amantes, contristari et tribulari, quod est utilius, recusantes. Memento granum sinapis, de quo semine sumus, si conteratur, accendi magis, et tum demum in vim suam excitari. Quamobrem debemus quasi naturæ nostræ in hoc respondere, ut adversis sermonibus contriti, inardescamus ad fidem: et eos ipsos, qui nos ut minimos hominum, scilicet quasi *granum sinapis, quod minimum est seminum* ⁱ, frangere conantur, (c) uramus. Si vero ii qui deforis sunt, rationem a te sancti operis inquirunt, et venenatas de corde viperino linguas in cor tuum vibrant; *noli dare sanctum canibus, et margaritas tuas non projicias ante porcos* ^j. *Quæ enim pars fidei cum infidei? quæ societas luci ad tenebras? quæ conventio Christi ad Belial* ^k?

9. Tu vero miles Christi armatus ab Apostolo *galeæ salutis, et lorice justitiæ, et scuto fidei, et gladio veritatis, et virtute Spiritus sancti* ^l, sta in armis cælestibus constans, et *tela inimici candentia fonte sapientiæ et flumine aquæ in te viventis exstingue. Deposito custodi, fidem serva, justitiam sectare, caritatem Christi tene, patientiam æmulare, exerce te ipsam ad pietatem quæ ad omnia utilis est: sobrius*

A esto, in omnibus labora, certamen bonum certa ¹², *cursum consumma*, ut apprehendas, in quo apprehensus es: *de cetero reponetur tibi corona justitiæ, quam reddet Dominus in illa die justus Judex iis qui diligunt adventum ejus. Eos autem devita* ¹⁴ *qui sanam doctrinam non sustinent, voluptatum amatores magis quam Dei* ^m, in pejus semper proficientes; seductes et seductos; homines mente corruptos, et a veritate alienos, et ob hoc ipsum traditos in concupiscentias cordis sui, ¹⁸ in laqueum et desideria multa, quæ a fide naufragos mergunt in interitum et perditionem ⁿ: quia creaturam prætulerunt Creatori ^o, id est, *simulacra gentium, aurum et argentum* ^p Deo carius habentes, servantes animas suas in hoc mundo, perdentes in Christo ^q: *Discede ab hujusmodi* ^r, et *prophanas vocum novitates devita*, ne circa quæstiones aniles et vanas, aut impias ¹⁶ verborum contentiones, incipias ægrotare, et periclitaris a falsis fratribus, aut a perditis reprobatisque sapientibus ^s; et omnes ¹⁷ qui videbunt, insultante (V. not. 2) zabulo, dicant: *Hic homo cæpit ædificare, et non potuit consummare* ^t. Quod absit a nobis, qui non nostris operibus aut viribus, sed divina virtute et misericordia freti, opus perfectionis arripere ausi sumus. Potens est ipse, qui est omnipotens, perficere in nobis opus perfectionis suæ, et quod fundare jam ac primis machinis erigere dignatus est, suis struere **7** mensuris, et consummare fastigio: quia ipse turbatis ad ¹⁹ operis istius molem etiam apostolis suis dignatus est dicere apud homines **C** impossibile hoc esse, sed non apud Deum, in quo credentibus nihil impossibile est ^u.

10. Verum, ut invicem in verbis Domini consolemur, et operibus proficiamus, *exi de terra (d) tua et de cognatione tua* ^v, ut Abraham fidei imitatus excessu ¹⁹, beato Abraham sinu dignus sis ^x. Festina venire ad nos, in commune compendium accepturus et daturus fidei supplementa. Hoc enim acceptum coram Deo: quia et (e) *frater fratrem adjuvans exaltabitur* ^y. Nos modo in Barcinonensi, ut ante scripseram (*Excidit hæc epistola*), civitate consistimus. Post illas litteras quibus rescripsisti, die Domini, quo nasci carne dignatus est, repentina, ut ipse testis est, vi multitudinis (V. ep. 2, n. 2, et ep. 3, n. 4), sed credo ipsius ordinatione, correptus, et presbyteratu initiatus sum, fateor, invitus, non fastidio loci (nam testor ipsum, quia et ab æditui nomine et officio

^a Tit. i, 16; II Tim. iii, 5. ^b Luc. xvi, 8. ^c Matth. xi, 8; Luc. vii, 25. ^d Psal. lxxii, 5. ^e Psal. lxxiii, 11. ^f Sec. Psalt. Rom. ^g Act. v, 41. ^h Psal. xc, 13. ⁱ Matth. xiii, 31; Marc. iv, 31; Luc. xiii, 19. ^j Matth. vii, 6. ^k II Cor. vi, 14. ^l Eph. vi, 14; I Thes. v, 8; Rom. xv, 13. ^m I Tim. vi, 20; II Tim. i, 14; ibid., ii, 22; I Tim. iv, 8; II Tim. iv, 5; ibid., 8; ibid., iii, 4. ⁿ I Tim. vi, 9. ^o Rom. i, 25. ^p Psal. cxiii, 4. ^q Johan. xii, 25. ^r I Tim. vi, 11. ^s II Tim. ii, 23. ^t I Tim. i, 4, et iv, 7; Tit. iii, 9. ^u Luc. xiv, 30. ^v Matth. xix, 26. ^w Gen. xii, 1, sec. LXX; Act. vii, 3. ^x Luc. xvi, 22. ^y Prov. xviii, 19.

(a) Ms. Vien., *blandientis seculi*.
(b) Edit. Grin. et Psalterium Rom., *deficient*. In cæteris psalteriis, in Vulgata, in vers. lat. LXX, et apud S. Augustinum, *minuentur*.
(c) Ms. Vien. et edit. Grin., *curemus*.

(d) Sic mss. Reg. et Vien. *Abest tua* ab editis.
(e) Ita legit Paulinus noster in epist. 6, n. 3, ep. 3, n. 5, et ep. 40, n. 3, ac S. Cyprianus lib. iv, epist. 2, circa med.

optavi sacram incipere servitatem), sed ut alio destinatus, alibi, ut scis mente compositus et fixus, novum insperatumque placitum divinæ voluntatis expavi. Data igitur cervice in jugum Christi video majora me meritis et sensibus opera tractare: jamque arcanis et penetralibus Dei summi receptum et insertum communicare cœlestia, et Deo propius admotum in spiritu ipso Christi et corpore et splendore versari. Vix adhuc intellectum sacræ molis capio mentis angustiis, et onus muneris mei conscius infirmitatis horresco; sed is qui *sapientiam parvulis dedit*, et *ex ore infantium atque lactentium* ³⁰ *perficit laudem sibi* ^a, potens est in me etiam opus suum perficere et munus ornare, ut se dignum faciat, quem ab indigno vocavit. Scito tamen voti communis, eodem Domino præstante, salvam esse rationem: nam ea conditione in Barcinonensi ³¹ Ecclesia consecrari adductus sum, ut ipsi ecclesiæ non alligerer, in (V. not. 3) sacerdotium tantum Domini, non etiam in locum ecclesiæ dedicatus.

11. Veni igitur, si placet, ante Pascha, quod nobis optatius est, ut sacras ferias me sacerdote concelebres: quod si jam ad itineris ingressum propitio Deo vis occurrere, post Pascha in nomine Christi proficiscere. Sed credimus in Domino nostro, quia tibi in desiderium nostri flagrantius inspirabit, ne ultra Pascha tempora ad nos tua proferre sustineas. Ite quantum sit et puer unanimitatis tuæ renuntiabit, qui ad nos de (V. not. 4) Elusione (a), octava, ut asseruit, luce pervenit: tam brevis enim et facilis via est, **S** ut nec in Pyrenæo ardua sit, qui Narbonensi ad Hispanias agger ³², nomen magis quam jugum horrendus, interjacet. Verum quid de spatio agimus ³³? si nos desideras, via brevis est; longa, si negligis.

EPISTOLA * II.

Nuntiat Amando presbytero, qui postea in Burdegalensi episcopatu successit S. Delphino, se invitum sacerdotem creatum: et sacerdotalis muneris partes perstringens, opem ejus et Delphini, per quos Deo natus erat, ad eas explendas implorat.

Domino fratri dilectissimo AMANDO, PAULINUS.

Post tempus accepimus ¹ litteras dilectionis vestræ; sed quo diutius desideratæ, hoc avidius a nobis susceptæ sunt: nam et aqua frigida sitiendi dulcior, et nuntius bonus de terra longinqua ^b jucundior est; ita et sermonis vestri suavitas impingavit ossa nostra ^c, et animam esurientem satiavit bonis ^d. Quid nos talibus dignum reddemus eloquiis, ingenio te-

^a Psal. xviii, 8, et viii, 3. ^b Prov. xxv, 25. ^c Prov. xv, 30. ^d Psal. cvi, 9. ^e Tit. i, 12. ^f Psal. lxxvii, 7. ^g Eph. i, 23. ^h II Cor. iv, 7. ⁱ Gal. i, 15. ^j Psal. cxvii, 7. ^k Psal. cxxxi, 16. ^l Cant. i, 3. ^m Ps. cxxxii, 2. ⁿ Eph. ii, 19. ^o Ps. lxxvii, 27. ^p Psal. xxi, 7. ^q Matth. xxvi, 42; Mar. xiv, 36; Luc. xxii, 42. ^r Matth. xx, 28. ^s I Cor. xiv, 20; I Tim. iii, 13. ^t Rom. x, 12. ^u II Cor. viii, 7. ^v I Tim. iv, 6. ^x Deut. viii, 3. ^y Matth. iv, 4. ^z Luc. iv, 4. ^{aa} Rom. i, 17.

* Alias 23; quæ autem 2 erat, nunc 24. Scripta anno 394 in exordio presbyteratus, circiter Pascha.

(a) Ms. Vien., *Clusione*, mendose, pro *Elusione*, ut in Itinerario Burdegalensi.

(b) Ita Vulgata et mss. Reg. et Vien., a quibus abest particula *Ut* initio numeri sequentis. Editi codd., *adimplet*; et num. seq., *Ut nunc*.

(c) Sic mss. codices. Editi, *sanctum*.

A nues, corde crassi, ore jejuni, et, sicut scriptum est, *ventres pigri* *? Verum etsi omnibus rebus inferiores, tamen caritas sola nos vobis præstat æquales. Dilectioni enim quam in nos habetis, pari mente certamus: quæ quidem visceribus nostris insita, et affixa præcordiis, et animæ ipsi permixta est spiritu Domini, *qui habitare facit unius moris in domo* ¹, qui innumera credentium millia uno corde connectit, quia unum omnia in omnibus (b) *adimpletur* ^s.

2. Nunc huic Domino placuit in vase fictili ponere thesaurum suum ², (c) *qui me vocavit per gratiam suam* ¹, *suscitans de terra inopem, et de stercore erigens pauperem, ut collocaret cum principibus populi sui* ¹, et inter sacerdotes indueret salutare ^k ²: ut dum curro in odorem unguentorum ejus ¹, fierem **B** gutta ejus unguenti quod descendit in barbam Aaron ^m. In cujus domo domesticus fieri ⁿ, et *benedicere Dominum de fontibus Israel* ^o, cum pro meritorum meorum conscientia recusarem, vel potius non auderem recipere, *ego vermis, et non homo* ^p; vi subita (V. ep. 1, n. 10), invitus, quod fateor, adstrictus, et multitudine strangulante compulsus, quamvis cupe-rem calicem ipsum a me transire, tamen necesse habui dicere Domino: *Verum non mea voluntas, sed tua fiat* ^q; cum præsertim ipsum de se Dominum dixisse legerem: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare* ^r. Præventi **S** igitur a Domino, et apprehensi ab eo quem necdum apprehendimus, deservimus altario ^s Dei, et mensis salutaribus ministramus jam nomine officioque (V. not. 5) seniores, **C** sensu autem adhuc parvuli, et sermone lactentes ^s ².

3. Quod ministerium ut bene ministrem, et gradum bonum mihi acquiram, et sciam qualiter oporteat me in domo Dei conversari, et tractare mysterium pietatis, tu Domine venerabilis, et frater, (d) et Domine in Christo nobis, ora Dominum in omni bono divitem ^t ut abundemus fide, et sermone, et scientia, et omni sollicitudine, et ^u *insuper vestra in nos caritate, ut et in hac gratia abundetis* ^u. Præterea ipse epistolis tuis nos sæpe instrue necessariis supplementis: *enu- tritus enim sermonibus fidei et bonæ doctrinæ, quam a puero in sacris Litteris consecutus es* ^v, informa nos ad regulam directionis, pasce nos spiritali cibo ^x, id est verbo Dei, qui est verus et vivens panis ^y, et in quo magis quam in pane vivitur ^z: quoniam ipse est **D** esca justorum qui ex fide vivunt ^{aa}. Nec hinc negligentior sis circa sollicitudinem institutionis meæ, quod loco Ecclesiæ, non tamen corpore separamur;

unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum ^a, A nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis caritatem tuam non agnoscere, sed recognoscere videremur. Quia videlicet ex illo, qui nos ab origine mundi prædestinavit sibi ^a, caritas ista manavit, in quo facti sumus antequam nati; *quia ipse fecit nos, et non ipsi nos* ^c, qui fecit quæ futura sunt. Hujus igitur præscientia et opere formati in similitudinem voluntatum, et unitatem fidei, vel unitatis fidem, præveniente notitiam caritate connexi sumus, ut nos invicem ante corporales conspectus revelante Spiritu nosceremus. Gratulamur itaque et gloriamur in Domino, qui unus atque idem ubique terrarum operatur in suis dilectionem suam Spiritu sancto, quem super omnem carnem effudit ^p, fluminis impetu lætificans civitatem suam ^q, in cujus te civibus (c) principalem cum principibus populi sui (d) sede apostolica merito collocavit ^r: nosque etiam, quos erexit elisos ^s, et de terra inopes suscitavit, in vestra voluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo Domini munere, quo nos in pectoris tui habitatione constituit; quoque ita visceribus tuis insinuare dignatus est, ut peculiarem nobis caritatis tuæ fiduciam vendicemus, his officiis atque muneribus provocati ^t, ut nos diffidenter aut leviter te amare non liceat.

4. Igitur quia facti sumus de hostibus (*forte hospitibus*) cives, de longinquis proximi ^d, de ovibus pastores, et positi sumus in fundamento ¹⁰ apostolorum et prophetarum, erudite et confirmate manus ^e ad ædificandi scientiam, ut (b) lapide, qui factus est in caput anguli ^f, discam parietem utrumque connectere, et in templum sanctum atque in habitaculum Dei, corpora et corda fide mundata construere ^g; per armia Apostoli potentia Deo omnem elationem extolentem se adversus scientiam Dei captivam ducere, omnem intellectum ad obediendum Christo perducere ^h, evangelicam securim arborum radicibus admoveere ⁱ; et gladio spiritus ^j, id est, verbo ¹¹ Dei interficere peccatores terræ ^k; et scuto Catholice fidei omnia jacula candentia nequissimi exstinguere; et certamine decertato, cursuque decurso, fide servata ^l, ministerio impleto, exspectare illud quod Dominus in illa die justus iudex reddet omnibus qui diligunt adventum ejus ^m. Ergo ut tuum ac tecum manentem spiritualiter videns **IO** ac tenens, instrue, juva, hortare, confirma. De vobis enim, et per vos C Deo natus in Christo vestra potissimum cura esse debeo, quia vestrum ¹² opprobrium si indignus, aut vestrum gaudium ero, si ex fructibus bonis vestræ arboris ramus esse cognoscar.

EPISTOLA • III.

Alypio episcopo scribit de libris Augustini quos receperat, excusans quod serius miserit ad illum Eusebii Chronica. Cupit edoceri de genere et vita Alypii: ipse vicissim de se nonnulla aperiens. Panem unum dono mittit.

Domino merito honorabili et beatissimo patri ALYPIO, PAULINUS et THERASIA peccatores.

1. Hæc est vera caritas, hæc perfecta dilectio, quam tibi circa humilitatem nostram inesse docuisti, domine vere sancte, et merito beatissime, ac desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Julianum de Carthagine revertentem litteras, tantam

^a I Tim. II, 5. ^b Ephes. IV, 3. ^c Eph. IV, 12. ^d Eph. II, 17. ^e Isai. XXXV, 3. ^f Psal. CXVII, 22; Matt. XXI, 42. ^g Eph. II, 21. ^h II Cor. X, 5. ⁱ Matth. III, 10. ^j Eph. VI, 17. ^k Psal. C, 8. ^l II Tim. IV, 7. ^m Ibid., 8. ⁿ Eph. I, 4; I Pet. I, 2. ^o Psal. XCIX, 3. ^p Joel. II, 28. ^q Psal. XLV, 5. ^r Psal. CXII, 8. ^s Psal. CXLV, 8, et CXII, 7. ^t Psal. XCIX, 3.

^u Alias 44; quæ autem 3 erat, nunc 23. Scripta anno 394 in autumnno.

(a) Mss. Reg. et Vien. et edit. Grin., *conlaboremus*, quod semel observasse sufficiat.

(b) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *ut ad lapidem*.

(c) Ms. Big. 1, *principem*.

(d) Hunc titulum, quo solus hodie gaudet Pontifex Romanus, omnibus olim episcopis communem fuisse ante Gregorium VII, an. 1075, ex veterum scriptis notum est, et præcipue ex Paulini nostri epistolis ad

Augustinum, Delfinum, Alypium, Victricium et Florentium.

(e) Mss. 4 Vaticani addunt particulam, *et*.
(f) lidem mss. codices 4 Vaticani, *suscipimus*.
(g) Sic mss. et editi codices, præter 2 Big. et edit Bened., in quibus mendose legitur *Constantinopolitani*, cum Eusebium Cæsariensem episcopum hujus Chronici autorem fuisse constet.

3. Sane vicario aliquatenus munere, licet per omnia tibi impar, ut jusseras, providi illam Eusebii venerabilis episcopi (g) Cæsariensis de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi mora, quod instructu tuo, quia ipse non haberem hunc codicem, Romæ reperi apud parentem nostrum

6

vere sanctissimum Domnionem, qui proculdubio (a) A promptus mihi paruit in hoc beneficio, quod tibi deferendum (b) indicavi. Verumtamen quia et loca tua mihi significare dignatus es, ut ipse monuisti, ad venerabilem socium (V. not. 6) coronæ tuæ, patrem nostrum Aurelium ita scripsimus, ut si nunc Hipponeregio degeres, illo tibi litteras nostras et transcriptam Carthagine membranam mittere dignaretur. Quod et sanctos viros, quos (c) indice caritatis ipsorum tuo sermone cognovimus, Comitem et Evodium rogavimus ut (d) exscribere ipsi curarent, ne vel parenti Domnioni diutius codex suus deforet, et tibi transmissus sine necessitate redhibendi maneret.

4. Specialiter autem hoc a te peto, quoniam me immerentem et inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporum referas mihi B omnem tuæ sanctitatis historiam, ut (Virgil. *Aeneid.* viii) qui genus, unde sis domo; tanto vocatus a Domino, quibus exordiis segregatus ab utero matris tuæ, ad matrem filiorum Dei prole latentem, abjurata carnis et sanguinis stirpe transieris, et in genus regale et sacerdotale sis translatus, edisseras *. Quod enim indicasti, jam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanum te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me velle disciscere, ut omni parte te noverim, quo magis gratuler, si a suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, vel ad fidem invitatus es, vel ad sacerdotium consecratus, ut eundem ambo videamur habere autorem. Nam ego, etsi a Delphino Burdegalæ baptizatus, 12 a Lampio apud Barcelonem 3 in Hispania per vim (V. ep. 1, n. 10) inflammata C subito plebis sacratus sim; tamen Ambrosii semper et dilectione ad fidem innutritus sum, et nunc in sacerdotii ordine confoveor. Denique suo me cleo vindicare 4 voluit, ut, etsi diversis locis degam, ipsius presbyter censear.

5. Sed de me ne quid ignores, scias antiquissimum peccatorem non ita olim de tenebris et umbra mortis eductum 5, spiritum auræ vitalis hausisse; nec ita olim posuisse in aratro manum, et cruce[m] Domini sustulisse 6; quam ut in finem perferre valeamus, orationibus tuis adjuvemur. Accumulabitur hæc meritis tuis merces, si interventu tuo onera nostra relevaveris. Sanctus enim laborantem *adjuvans*, quia *fratrem* non audemus dicere, *exaltabitur sicut civitas magna* 7. Et tu quidem super montem civitas ædificata es, vel accensa super candelabrum lucerna in septiformi claritate 8 colluces 9; nos sub modio peccatorum delitescimus: visita litteris tuis, et profer in lucem in qua ipse versaris, super aurea candelabra

conspicuis. Eloquia tua lumen semitis 1 nostris erunt, et oleo lucernæ tuæ impinguabitur caput nostrum 2. Et accendetur fides, cum spiritu oris tui cibum mentis et lumen animæ sumserimus.

6. Pax et gratia Dei tecum, et corona justitiæ tibi maneat in die illo, domine, pater merito dilectissime, et venerabilis, et exoptatissime. Benedictos sanctitatis tuæ comites et æmulatores in Domino, fratres, si dignantur, nostros tam in ecclesiis quam in monasteriis, Carthagini, Thagastæ 4. Hipponeregio et totis parochiis tuis, atque omnibus cognitis tibi per Africam locis Domino catholice servientes, multo affectu et obsequio salutari rogamus. Si ipsam membranam sancti Domnionis acceperis, transcriptam nobis remittere dignaberis. Et hoc rogo scribas mihi, quem hymnum meum (e) cognoveris. Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam Trinitatis soliditas continetur. Hunc panem eulogiam esse tu facies dignatione sumendi.

EPISTOLA * IV.

13 Augustino scribit, *exquisita eum laudibus exornans pro quinque ejus adversus Manichæos libris, quos ab Alypio acceperat. Panem ipsi dono mittit.*

Domino fratri unanimo et venerabili Augustino, PAULINUS ET THERASIA peccatores.

1. Caritas Christi quæ urget nos 1, et absentes licet per unitatem fidei alligat, ipsa fiduciam ad te scribendi pudore depulso præstitit, teque per litteras tuas visceribus meis intimavit, quas et de scholasticis facultatibus affluentes, et de cœlestibus favis dulces, ut animæ meæ medicas, et altrices, in quinque libris interim tenco, quos munere benedicti et venerabilis nobis episcopi nostri Alypii, non pro nostra instructione tantum, sed etiam pro Ecclesiæ 1 multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur nunc libros (f) lectioni habeo, in his me oblecto, de his cibum capio, non illum qui perit, sed qui operatur vitæ æternæ substantiam per fidem nostram 2, qua adcorporamur in Christo Jesu Domino nostro; cum fides nostra, quæ visibilibus negligens invisibilibus inhiat 3, per caritatem omnia secundum veritatem omnipotentis Dei credentem, litteris et exemplis fidelium roboretur 4. O vere sal terræ, quo præcordia nostra, ne possint seculi errore vanescere, condiuntur 5! O lucerna digne supra candelabrum Ecclesiæ posita 6, quæ late catholicis urbibus de septiformi lychno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caliginis discutis, et lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas.

2. Vides, frater unanime, admirabilis in Christo

* I Pet. ii, 9. b Psal. cvi, 14. c Luc. ix, 62. d Prov. xviii, 19. e Apoc. i, 13. f Psal. cxviii, 103. g Matth. vi, 17. h Il Cor. v, 14. i Johan. vi, 27. j Il Cor. iv, 18. k I Cor. xiii, 7. l Matth. v, 13. m Matth. v, 15; Marc. iv, 21.

* Alias 41; quæ autem 4 erat, nunc 23. Scripta cum superiore, anno 394 in autumnno.

(a) Ita mss. duo Big. Alii codices, *promptus*.
(b) Sic mss. 13 Gallicani et 2 Vat. Alii duo Vaticanani, *judicavi*.
(c) Mss. 2 Big. et ed. Bened. et Grav., *indices*.

(d) Iidem codices, *hæc scribere*.
(e) Mss. duo Big., *agnoveris*.
(f) Ms. Big., *in lectione*.

Domino, etsuscipiende, quam familiariter agnoverim te, quanto admirer stupore, quam magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor et oris tui spiritu vescor. Os enim tuum fistulam aquæ vivæ et venam fontis æterni merito dixerim, quia *fontis* (a) in te aquæ salientis in vitam æternam. Christus effectus est. Cujus desiderio sitiivit in te anima mea, et ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupivit. Ideoque cum hoc (b) Pentateucho tuo contra Manichæos me satis armaveris, si qua in alios quoque hostes catholicæ fidei munimina comparasti, **14** quia hostis noster, cui mille nocendi artes (Virgil. vii *Æneid.*, v. 354), tam variis expugnandus est telis, quam oppugnat insidiis; quæso promere mihi de armamentario tuo, et conferre non abnuas arma justitiæ. Sum enim laboriosus, etiam nunc sub magno (c) honore peccator; veteranus in numero peccatorum, sed æterno Regi novus incorporeæ tyro militiæ. Sapientiam mundi miser hucusque miratus sum, et per inutiles litteras reprobataque prudentiam Deo stultus et mutus fui. Postquam inveteravi inter inimicos meos, et evanui in cogitationibus meis, ^d *levavi oculos meos in montes*, ad præcepta Legis, et gratiæ dona suspiciens, unde mihi auxilium venit a Domino, qui non secundum iniquitates retribuens, illuminavit cæcum, solvit compeditum, humiliavit erectum male, ut erigeret humiliatum pie.

3. Sequor igitur non æquis adhuc passibus magna justorum vestigia, si possim orationibus vestris apprehendere, in quo Dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo parvulum in terra reptantem, et tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim (d) me corporalis ortus magis quam spiritalis exortus ætate consideres: quippe ætas mihi secundum carnem ea jam est, qua fuit ille ab apostolis in porta Speciosa verbi potestate sanatus; in natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantæ est, quæ intentatis Christo vulneribus immolata, digno sanguine Agni (e) victimam præcurrit, et Dominicam auspicata est passionem. Atque ideo ut infantem adhuc verbo Dei et spiritali ætate lactentem educa, verbis tuis, liberibus fidei, (f) sapientiæ (forte spei), caritatis, inhiantem. Si officium commune consideras, frater

es: si maturitatem ingenii tui et sensuum, pater mihi es: etsi forte sis ævo junior, quia te ad maturitatem meriti et (g) honorem seniorum provexit et juvenem cana prudentia. Fove igitur et corrobora me in sacris litteris et spiritalibus studiis, tempore, ut dixi, recentem; et ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, vixdum a fluctibus sæculi emergentem, tu, qui jam solido littore constitisti, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter navigemus. Interea me de periculis vitæ istius et profundo peccatorum evadere nitentem, **15** orationibus tuis tanquam tabula sustine; ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus evadam.

4. Idcirco enim levare me sarcinis, et vestimentis onerantibus exuere curavi, ut undosum hoc, quod inter nos et Deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis vitæ salum, omni amictu carnis, et cura diei sequentis, jubente et (h) juvante Christo, expeditus enatem. Neque id perfecisse me glorior: quod et i gloriarî possem, in Domino gloriarer, cujus est perficere, quod nobis adjacet velle. Sed concupiscit adhuc anima mea desiderare judicia Domini. Vide quando assequatur (i) effectu Dei voluntatem, qui adhuc ipsum desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sanctæ; et quantum in me fuit, elegeram abjectus esse in domo Domini. Sed cui placuit segregare me ab utero matris meæ, et ab amicitia carnis et sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti suscitare de terra, et de lacu miseriarum, ac de luto fæcis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, et partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio sociatus æquaret.

5. Præsumptione igitur non mea, sed placito et ordinatione Domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus honore me dignor, quia te pro tua sanctitate certo scio, jam veritate (j) sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. Ideoque prompte et intime recepturum spero caritatem humilitatis nostræ: quam quidem jam recepisse te per beatissimum sacerdotem Alypium, quia dignatur,

^a Joan. iv, 14. ^b Rom. i, 22. ^c Psal. vi, 8. ^d Rom. i, 21. ^e Psal. cxx, 1. ^f Psal. cii, 10. ^g Psal. cxlv, 8. ^h Act. iv, 22, dicitur annorum amplius quam 40. ⁱ Matth. vi, 34. ^j II Cor. x, 17. ^k Rom. vii, 18. ^l Psal. cxviii, 10. ^m Psal. xxv, 8; Ps. lxxxiii, 11. ⁿ Gal. i, 15. ^o Psal. cxii, 8. ^p Rom. xii, 16.

(a) Sic mss. 12 et edit. Bened. At editi cum mss. 2 Big., vitæ.

(b) Per hanc vocem Paulinus designat quinque libros S. Augustini contra Manichæos: quod patet ex ejusdem epist. n. 1, ex epist. 6. n. 2, et epist. 3 ad Alypium, n. 2.

(c) Ita mss. septem et edit. Bened. et Rosv. At mss. codices quatuor et tres editi, onere. Et quadrat, inquit Sacchinus, cum sententia Evangelii, *Qui laboratis et onerati estis*. Tamen et libri et sententiæ venustas suadet magis honore, quia se infra n. 5 presbyterum profitetur, et addit, *tanto indignus honore*.

(d) Sic mss., codices Vaticani, Big. duo, et edit. Bened. Editi, in me ætatem.

(e) Mss. 4 Vaticani, *victima*. Non displiccat, si et digna legatur.

(f) Ita in editis et mss. omnibus. Pronum fuit cum Sacchino emendare, *spei*, quod legendum ostendit tum res, tum epistola 27 S. Augustini, qua huic respondens, eademque verba usurpans n. 3, *spei* scribit.

(g) Sic mss. duo Vaticani et Bigotianus unus cum edit. Bened. At mss. novem, *honore seniorum*.

(h) Sic tres mss. codices Big. Editi, *adjuvante*.

(i) Ante erat in editis, *effectum Dei voluntatum*. Mss. duo, *effectum Dei voluntate*. Alii duo, *effectum Dei voluntatem*. Unus e Vaticanis, *effectum Dei voluntatem*. Hunc sequimur.

(j) Sic emendavimus ex mss. tribus Bigotianis et edit. Bened. Ante erat in editis, *veritatem*.

patrem nostrum, confido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante notitiam et supra meritum diligendi, qui incognitos sibi nos, et longinqua soli vel sali⁶ intercapedine disparatos, spiritu veræ⁷ dilectionis, qui ubique et penetrat, et effunditur, et videre diligendo potuit, et alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, et caritatis tuæ pignora in supradicto (a) digno munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sanctitatem tuam non ipsius tantum verbis, sed plenius eloquentia et fide tua cognitam non possemus amare mediocriter, tantopere curasse eundem credimus, ut nos vicissim ipsius imitatione plurimum diligas. Gratia Dei tecum, ut est, in æternum maneat, optamus, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, desiderantissime. Totam **16** domum, et omnem comitem, et æmulatorem in Domino sanctitatis tuæ, plurimo fraternitatis unanimitatis salutamus affectu. (V. not. 8) Panem unum, quem unanimitatis indicio misimus caritati tuæ, rogamus accipiendo benedicas.

EPISTOLA XXVII (Al. XXXII)

AUGUSTINI AD PAULINUM.

Augustinus Paulino, amplectens illius benevolentiam, et mutuum declarans amorem; nonnulla de Romano et Alypio, necnon de Licentio, cujus ætati metuebat, ne vergeret ad ea quæ sunt mundi.

(Vide hanc epistolam inter Augustinianas sub numero 27, tomo XXXIII nostræ Patrologiæ, col. 407.)

EPISTOLA V.

20 *Paulinus Severum laudat, et majore miraculo conversum ad Deum ostendit. Deinde hortatur ut ad se veniat, mittitque panem ac buxeam scutellam, mutuum amicitia symbolum.*

SEVERO FRATRI PAULINUS (b).

1. Et excusandum putasti, frater dilectissime, quod ad nos non ipse venisses, secundum sponsonem tuam, expectationemque nostram? Tu vero potiore tui parte (c) quam manseris, solo corpore domi residens, voluntate ad nos, et spiritu et sermone, venisti: quamquam ne corporaliter quidem penitus abfueris, quando in pueris tuis sancta in Domino tibi servitute connexis, corporis ad nos tui membra venerunt. Quamobrem, frater vere sancte, merito dilectissime, et in Christo nobis unanime, *tibi repozita jam in cælis est corona pietatis, quam justus Judex reddet in illa die*^a tibi, et omnibus juxta te, caritate

A perfecta proximum in Christo, vel Christum in proximo diligentibus. Spiritualia¹ enim carnalibus intuentes, facile colligimus ex dilectione perspicua, quam fratri, quem vides, exhibes, cœlestem illam, fidelem, atque perfectam, qua Deum, quem non vides, diligis. Quod probamus obedientia fidei, si scilicet invicem diligendo², probemus nos, sicut tu probas, illius magistri esse discipulos, qui *usque ad finem dilexit suos, et animam suam³ pro amicis suis posuit*^c potestate eadem qua et sumsit.

2. Ergo tibi, frater vere sanctissime, et merito benedictæ, in regione vivorum supra reginam Austri locus et merces erit^d. Illa enim peccatrix, utpote adhuc invisitatarum (d) a Deo gentium socia, jam tamen visitandarum prævia, non habens legem litteræ, sed habens fidem legis in tabulis cordis carnalibus spiritu consilii et pietatis incisam, utilitatis suæ causa, et magni ac salutaris lucri studio, tantis ab intervallis ultimi orbis excita, divinam audire sapientiam concupivit; ut, quod non habebat, acciperet, et lucem scientiæ, qua carebat, hauriret. Jam tunc scilicet sponsum suum ventura de gentibus regina desiderans, in odorem spirantis latè a Propheta suo Christi *circumamicta varietate in vestitu deaurato*, et populi et paternæ domus oblita, currebat: barbara natione, non animo; et in aperto peregrina, sed in occulto Judæa, sanctorum fieri civis optabat. Unde non solum **21** cœlesti præmio resurrectionis beatæ, sed etiam potestate apostolorum de Judæis adulteris judicandi, ipsius ore Judicis digna censetur: quia Christum in (e) Solomone mirata^e, verum reginæ cœlestis affectum in imagine mystica Ecclesiæ providentis impleverat. Ergo si illam in futuro divina remuneratio manet, cum tamen et ipsa istic illo quoque tempore magna ex parte receperit mercedem suam (f) compotita desideratum sapientiæ cœlestis auditum; quæ tandem præmia rependentur tibi, qui me pari gratia, et majore opera, quia minore utilitatis ad præsens tuæ spe, desiderasti? Quid enim, quæso, in me desiderandum habuisti? Quid, quod non haberes, a me sumendum sperasti? Quod bonum tibi de colloquio imperiti? quæ utilitas in aspectu peccatoris foret? quid ab insipiente sapiens, rectus a pravo, beatus a misero, ab infirmo fortis, ab (g) inope dives in Domino capere potuisti?

D 3. Vere tu non quæ tua sunt quæris, sed quæ Christi^f: quia non meritum, nec emolumentum ex me tuum, sed solam illam, quæ plenitudo est Evan-

^a II Tim. iv, 8. ^b I Petr. i, 8. ^c Johan. xiii, 1, et x, 15. ^d III Reg. x, 1: II Par. ix, 1; Matth. xii, 42; Luc. xi, 31. ^e Matth. xii, 42. ^f Philip. ii, 4.

^{*} Alias 1; quæ autem erat 5, nunc 11. Scripta anno 395.

(a) Hanc vocem addidimus ex mss. duobus Big. et edit. Bened.

(b) Ms. Vien. addit. et *Therasia peccatores.*

(c) Ms. Vien., *qua manseris.* Fortasse melius, *quam qua manseris.*

(d) Abest a ms. Reg. et edit. Bad. et Schot., a Deo.

(e) Solomone. Ita ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin. et Schot. et alibi. Sic etiam legitur in textu

Græco Σολομών, et ubique ita locutus est Paulinus; similiter et Prudentius Hamartigen. vers. 576 et 579, Psychomach. vers. 809, in Diptycho, n. 2 et 46; Gregorius Nazianzenus in carminibus non semel, et Drepanius Florus carm. ad Moduinum.

(f) Ms. Reg., *cum potita.* Edit. Schot. in margine, *cum potita est desiderare.*

(g) Ita ms. Vien. Ante erat, *inopi.*

geli ^a, caritatem, vel in tuæ peregrinationis cogita-
tu, vel in vexatione tuorum causam habuisti. *Beatus*
es, quod non habeo unde retribuam tibi: retribuetur
autem tibi in resurrectione justorum ^b ab eo, qui et in
minimis suis se diligi testatur et recipi ^c. Unde et
illud ait (pro quolibet nominis sui vel falso aut inu-
tili servo, verbis suis debitorem se faciens): *Qui*
recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem pro-
phetæ accipiet. Mihi scilicet non decessura ob hoc
sarcina mea, licet a justo honorem justî peccator
accipiam: tibi vero (a) in remunerationem boni
accepto ferenda ipsa opinionis tuæ justitia; quia
sancto errore, sed vero pietatis affectu, bonum Do-
minum honoraveris et in malo servo.

4. Quid igitur miseri faciemus, hinc etiam ratio-
nem et penam debitori, quod honores accipiamus
immeritos: et qui auditores tantum legis sumus, a
factoribus prædicemur ^d? Quo magis scilicet expo-
bretur nobis condemnandæ torpor ignaviæ, steri-
lium jejunitas animarum, et in operibus bonis aridæ
manus ^e; cum audiendo per sermonem tuum vera
dignis, ut tu es, Christi servis, atque ideo nobis falsa
præconia, **22** quanto debito constringamur agno-
scimus: quando judicium tuum nostris actibus con-
ferentes, quæ de nobis audimus, non inveniamus in
nobis. Quid enim simile gloriari possumus? etsi in
Domino gloriandum sit, quia nihil nisi ejus munere
acceptum habemus: attamen mihi ætas provector,
et a primis jam annis honorata persona potuit matura-
rare gravitatem, præterea corpus (b) infirmius, et
decoctior caro obterere studia voluptatum, (c) ad hoc
C vita ipsa mortalis in laboribus et ærumnis frequenter
exercita, odium rerum inquietantium parere, et de
spei necessitate ac dubiorum metu, cultum religionis
augere. (d) Postea denique ut a calumniis et pere-
grinationibus requiem capere visus sum, nec rebus
publicis occupatus, et a fori strepitu remotus, ruris
otium, et Ecclesiæ cultum placita in secretis domesti-
cis tranquillitate celebravi: ut paulatim subducto
a secularibus turbis animo, præceptisque cœlestibus
accommodato, proclivius ad contemptum mundi, comi-
tatumque Christi, jam quasi de finitima huic propo-
sito via (e) demigraverim.

5. Tu frater dilectissime, ad Dominum miraculo
majore conversus es, quia ætate florentior, laudibus
abundantior, oneribus patrimonii levior, substantia D

A facultatum non egentior, et in ipso adhuc mundi
theatro, id est, fori celebritate diversans, et facundi
nominis palmam tenens; repentinio impetu discussisti
servile peccati jugum, et letalia carnis et sanguinis
(f) vincla rupisti ^f. Neque te divitiæ de matrimonio
familix consularis aggestæ, neque post conjugium
peccandi licentia, et cælebs (g) juvenas ab angusto
salutis introitu, et arduo itinere virtutis in mollem
illam et spatiosam multorum viam revocare potue-
runt ^g. *Beatus, qui refugisti de consilio* ^h *imporum, et*
in via peccatorum persistere noluit, et sedere in ca-
thedra pestilentix dedignatus es, ut humilitate præ-
celsa pedibus Crucifixi accubares.

6. Tu (h) ergo verus factor legis, et Evangelii non
surdus auditor ^h, qui corpus et mundum confogens
B cruci, delicias juventutis, et vitæ præsentis mala
gaudia pro venenis et luctibus aversatus es, respuens
patrimoniorum onera ceu stercorem: merito **23**
socrum (V. not. 9. Intelligit Bassulam) sanctam
omni liberaliorem parente in matrem sortitus æter-
nam, quia cœlestem Patrem anteverteras terreno
parenti; exemplo apostolorum, (i) relicto patre in
navicula fluctuante, scilicet in hujus vitæ incerto cum
retibus rerum suarum, et in implicatione patrimonii
derelicto, Christum secutus ⁱ. Nec minoris dome-
sticis opibus ingenii facultatis laudem ab hominibus
non accipiens, et inanis gloriæ (j) sublimiter negli-
gens, piscatorum prædicationes Tullianis omnibus e-
tuis litteris prætulisti. Confugisti ad pietatis silentium,
ut evaderes iniquitatis tumultum. Mutescere voluisti
mortalibus, ut ore puro divina loquereris; et pollu-
tam canina facundia linguam, Christi laudibus, et
commemoratione ipsa pii nominis expiaries.

7. O vere (V. not. 10) Israelita, qui Deum Jacob
tam fida mente vidisti: et tanquam (k) ipsius Do-
mini colluctatione firmatus ^k, prevaluisti *adversus*
principem hujus mundi, et spiritualia nequitix in cœ-
lestibus ^l *debellasti scuto fidei, armisque justitiæ:*
præoptans Christo placere, quam hominibus ^m: ho-
minibus stultus esse, quam Deo: omni facundiæ,
omnique sapientiæ hujus mundi prætulisti scandalum
crucis; ut quod *pererantibus stultitia est* ⁿ, tu in par-
tem salutis adscitus, ut omnibus *salvis* futuris pa-
tescit, *virtutem et sapientiam Dei esse cognosceres.*
Beatus es, frater, quia non caro et sanguis revelavit
tibi hæc, sed Pater qui in cœlis est ^o, per Dominum

^a Rom. xiii, 10. ^b Luc. xiv, 14. ^c Matth. xxv, 40. ^d Rom. ii, 13; Jac. i, 22. ^e Luc. vi, 6. ^f Ps. cxv, 17. ^g Matth. vii, 13. ^h Jac. i, 22. ⁱ Matth. iv, 22; Marc. i, 20; Luc. v, 11. ^j Johan. i, 47. ^k Genes. xxxii, 24. ^l Eph. vi, 2. ^m Gal. i, 40. ⁿ I Cor. i, 18. ^o Matth. xvi, 17.

(a) Ms. Vien., in remuneratione boni accepta.

(b) Ms. Vien., infirmum.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. et editi 4. Edit. Rosv. ad hæc.

(d) Sic ms. Reg. et edit. Bad. et Grav. Ante erat, potest. Denique.

(e) Ms. Reg., demicaverim. Editi tres, dimicaverim.

(f) Ita mss. codices. Editi, vincla.

(g) Sic juvenas pro juvenus dixit Prudentius lib. 2 contra Symmachum vers. 1082. . . quibus est

famulata juvenas. De qua voce vide N. Heinsium ad Maronem et Claudianum. Ms. Vien. et edit. Grin. et Schot., juvena.

(h) Ms. Vien., Tu vere verus.

(i) Deest relicto in edit. Schot.

(j) Ms. Vien. addit cupiditatem, sed perperam; sic enim loqui amat Paulinus in epistola 38 ad Aprum, n. 11, tui diligentem; in epist. 39, n. 1, nostri diligentior, et n. 3, sui deligenz.

(k) Sic mss. Reg. et Vien. et editi Grin. et Schot. Alii, vir.

nostrum Jesum Christum, qui convertit *sapientiam A* *corum, et stultam fecit; et elegit infirma ac stulta mundi, ut mundum istum his ipsis, propter quæ Deum dedignatur (a) nosse, confundat* ^a. Memento ergo tu nostri magis ^b, qui locupletioribus meritis ad exorandi potentiam niteris. Nos enim licet jam accensa in lumine Christi lucerna, tamen adhuc sub medio peccatorum latentes, vestra, qui tam fidei et gratiæ, quam operum luce conspicui per (V. not. 11) septena Domini candelabra fulgetis ^b, (b) educi manu, vestroque oleo impinguari caput cupimus; ut non fumigante (V. not. 2) lino, quod nec ipsum tamen misericors Dominus exstinguit, obscuri ardeamus, sed puro, et ceteris etiam præferendo fidelis exempli lumine luceamus ^c: quamquam Domini gratia de ^d tenebris relucente, non obscuri per nominis ipsius claritatem ^d, etsi remoti, ut audistis, agamus. In cœnaculo enim nostro secreti silemus, quia *bonum est viro, ut propheta 24 (c) ait, sedere singulariter, et tacere* ^e. Unde etiam in causis vociferandis silere nos docuit ipse Dominus, qui *sicut agnus corum tondente se* ^e non aperuit os suum ^f; qui tamen dixit; (d) *Tacui, numquid semper tacebo* ^g? Ipsius ergo voluntatem et iudicium taciti sustinemus, qui potens est et nunc in nobis tacere, et cum voluerit, interpellare pro nobis ^h.

8. Verum interim in hoc nobis nostra nocuisse peccata persensimus, quod nec meruimus te videre: et insuper hoc ad mala nostra cumulatam putamus quod et tentationum tibi causa fuerimus; quibus ^g geminas, ut indicasti, ægritudines pertulisti, (e) toties ^C verberatus, quoties ad nos venire conatus es. Sed quia sæpe Dominus ipse, ut scriptum est, *Deus noster tentat nos, ut caritatem nostram probet* ⁱ, qua nos in ipsius pace diligimus; de tua potius fide, quam de nostra speramus; ut si præmissa tentatio probationem in te operata est ^j, non ultra valeat probata in Deo (f) caritatis vota frustrari. Ita enim tibi promptum inesse spiritum scimus, ut non vereamur, ne ad impedimentum communis desiderii caro semper infirma prævaleat, quam fide roborans, animo subjugabis: ut quod ex se non potest, in Christo posse cogatur. Si dicas ei: Ne pugnes adversus spiritum, *esto consentiens adversario tuo in via* ^k, et *erit pax ossibus tuis, et cum exultaverit cor meum in Deum vivum, tunc etiam caro mea requiescet in spe* ^l.

9. Tene ergo, frater, quod tenes, ne coronam tuam

^a I Cor. 1, 27. ^b Apoc. 1, 20. ^c Matth. vi, 22. ^d Isai. xlii, 3. ^e Thren. iii, 28, juxta LXX. ^f Isa. liii, 7. ^g Isai. xlii, 14, sec. LXX. ^h Rom. viii, 34. ⁱ Deut. xiii, 3. ^j Rom. v, 4. ^k Matth. v, 25. ^l Psal. xxxvii, 4, et lxxxiii, 3, et xv, 9. ^m Apoc. iii, 11. ⁿ Rom. viii, 28. ^o I Cor. xii, 26. ^p Psal. cxxvii, 18. ^q Matth. x, 29.

(a) Ita iidem mss. et editi codices. Ceteri, *noscere*.
(b) Sic mss. Editi, *deduci*.
(c) Ita ms. Vien. et edit. Schot. Alii, *tacens*, nullo sensu.

(d) Sic LXX interpretes, Tertullianus lib. de Pudicitia paulo post initium, Cyprianus lib. n Testimon., cap. 27 et Paulinus noster epist. 38 ad Aprum, n. 4.

(e) Mss. et editi vetustiores constanter habent *totiens, quotiens*: quod semel observasse sufficiat.

^A *accipiat alter* ^m. Cui simile est, ut quod volueras, velle non desinas, et immutabilem ad nos veniendi sententiam teneas. Religiosa conamina ipse ad voti fructum pervehet, in cuius potestate est ac favore, ut possimus prospere, quod pie volumus. Scimus enim, quia desideranti bonum, omnia procedunt in bonum ⁿ (V. ep. 47, n. 1). Verum et nos, quod quidem nobis gratissimum signum concordiae in omnibus nostræ fuit, infirmitatum tuarum indices litteras ægrotantes accepimus; probavimusque in nobis secundum Apostoli dictum et affectum, compati sibi unius corporis membra ^o. Nam et eo ipso nos reffectos sensimus, quod revaluisse te scripseras; ut in diversis licet terris positi, operantis in nobis spiritus unitatem tacita in corporibus separatis connexionem, ^B paribus aut incommodis, aut remediis congruentes experiremur.

25 10. Pone (*id est* Depone. V. carm. 14, v. 81) igitur et tu, frater unanime, meliorque in Christo nostri portio, si quam ex nostræ castigationis indicio tristitiam pia mente duxeris: *Quia castigans castigavit nos Dominus, et morti non tradidit nos* ^p. Visitati enim medica Omnipotentis manu, in spem sanitatis a præsentis ægritudine fovebamur: flagella invicem nostra mutuis consolationibus mollientes. Nam solatium nobis magnum et dulce præbebat ipsa conjunctio passionis; quod non sine Domini iumine, cuius injussu nec passeris casus in terram est ^q, concurrisse in nobis ipsa unitas verberum videbatur. Sic et commoditas coeperat ambobus una procedere: seu quod alter alterius levamine respirabat, sive quod Dominus unitatis operator, individuo spiritu omnes suos necens, neque ^r carnalem in nobis substantiam discrepare pateretur.

11. Non hæc tamen tantum causa pueros nostros morata est. Nam Vigilantius quoque noster in Campania, et antequam ad nos perveniret, et posteaquam pervenit, vi febrium laboravit: et ægritudini nostræ, quia et ipse sociale membrum erat, (g) socio labore compassus est. Denique ille catechumenus, qui necdum nostri corporis erat membrum, vulnera nostra non sensit, et sanus fuit, atque expertus languorum nostrorum, quia non suæ compaginis dolorem caro adhuc aliena sentire non poterat. Ergo ut cœpit Vigilantius noster progredi posse, tum demum censui ^D scripta esse reddenda. Fatemur enim, ambos multo ante properasse: sed cum ante virium receptionem

(f) Ita ms. Vat. et edit. Grin. Alii, *ideo*.
(g) Sic ms. codex Vatic., ed. Schot. et edit. Grin. in marg. ms. Reg. proxime accedit, *solacio*. Alii *solativo*, minus bene. Lectio hic restituta confirmatur ex sequentibus, *post ægritudinem communi labore toleratam*, n. 12, et ex epist. 2 ad Amandum, n. 3, *ut sociali invicem membro nobis collaboremus*; et ep. 13, n. 3, *socialia membra, et commune membrum*.

temere festinaret, qui non poterat; (a) impie, qui valebat (V. not. 13); ambos, quia non poteramus volentes consilio, retinimus invitos silentio.

12. Itaque, ut supra scripsimus, post ægritudinem communi labore toleratam, orationibus sanctorum atque carorum, parte etiam, ut credimus, maxima tuis, respiciente clementius Domino, recreati, adhuc tamen exhaustis corporibus ⁹ infirmi. In quo quidem nos gloriari Apostolus docet, quem potentem, ut prædicat, faciebat infirmitas ^a; quia scilicet caro ^b, quæ adversus spiritum militat, cum adversa valetudine frangitur, pariter, infractis viribus, spiritalem non valeat expugnare virtutem. Carne igitur infirmi ad profectum spiritus, qui damno ²⁶ carnis exsultat, et tamquam inimicæ materiæ tribulatione lætatur, atque infirmitate domiti corporis convalescit, sana et valida caritate, quam erga te per Dominum Jesum magnam habemus, dedimus has litteras in solatium tui, ut nos interim tenemus tuas: donec te ipsum, ut spondidisti, et quod numquam desinimus a Domino sperare, videamus.

13. Multa sunt, quæ ad nos invitare te, et de patria parumper debeant sevocare; præ ceteris amor pacis, et zeli fuga, qui maxime conspectu aut vicinia æmulæ conversationis accenditur. Denique a nobis Romæ (V. not. 14) zelotyporum incendia clericorum longinquitas Urbis exstinguit, et omnis illic iniquitas obstruit os suum ^c: quia per absentiam inde nostram quasi subducto fomite, segnissimum odiorum flamma frigescit; nec in vocem audet erumpere, licet dentibus (b) frendat invidia, dum iniquitatis suæ conscia ipsa se erubescit, nec in promptu habet ubi faces lividæ mentis accendat. Pax tamen Dei, quæ præcellit omnem sensum, abundat in cordibus ^d plurimorum, et opus Dei Salvatoris in nobis Campania tota veneratur. Romæ quoque pauci etiam in clero ipso, a quo solo videmur scandalizari, morsu invidiæ commoventur. Sed Domino gratias, qui et mihi miserrimo peccatori suo dedit dicere: *Quoniam oderunt me gratis* ^e. Quod ¹⁰ tamen ad me pertinet, cum ipsis quoque, qui oderunt pacem (c) meam ¹¹, mente pacificus sum ^f. Si quis enim vult contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit ^g. Horum tamen ipsorum, qui nos odisse, et a consortio sanctitatis suæ segregare dicuntur, vix ad nos tenuis fama perlabitur, et ab auribus nostris spinarum sepe munitis ^h, ut aura frigida, vel importunum vacui culicis murmur excluditur.

14. Sed plenius indicare poterunt conservi nostri,

^a II Cor. xii, 10. ^b Gal. v, 17. ^c Psal. cvi, 42. ^d I Cor. xi, 16. ^e Eccli. xxviii, 28. ^f II Cor. v, 6. ^g Matth. xx, 9. ^h Luc. x, 35.

(a) Ita mss. Belgic. et Reg. Vide not. 13.

(b) Sic mss. Reg. et Vien. et editi 4. Sic frendit apud Prudentium lib. Peristephanon, hymno 5 de S. Vincentio martyre, vers. 393. Eadem quoque voce usus est Plautus. Edit. Rosv., frendeat.

(c) Deest meam, in ms. Vien.

(d) Cognomen est inditum ab urbe Roma. Hinc Zephyrinus Urbicus papa dicitur ab Optato lib. 1; uti

pueri tui, quantum nobis gratiæ dominicæ detrimentum faciat (d) Urbici papæ superba discretio: qui paucis ipsis diebus, quibus interfuere, viderunt quam assidua nos, quam sedula sollicitorum fratrum monachorum, antistitem, clericorum, atque etiam ipsorum sæpe secularium officia, toto illo (e) nostræ ægritudinis tempore celebraverint. Quod apud unanimitatem tuam, de dominica tamen gratia, cujus hoc quoque opus et munus est, gloria licet, ²⁷ nemo propemodum tota Campania episcoporum non visitare nos fas existimavit sibi. Et quos infirmitas vel necessitas aliqua devinxerat, missis vice sua ¹⁴ clericis et litteris adfuerunt (V. not. 15). Afri quoque ad nos episcopi revisendos prima æstate miserunt. Quod cum ita sit, vides quantopere ad humilitatem nostram festinare debeas, ut et paululum occasionem auferas quærentibus occasionem, et pro gratiæ vel caritatis augmento (f) peregrineris a patria dum adhuc hospes corporis peregrinaris a Christo ¹, quia Veritas ipsa testatur neminem prophetam acceptum esse in patria sua ¹.

15. Fateor autem, licet mihi nihil præsentia tua gratius dari possit, accensum esse desiderium meum flagrantius in præsentiam tuam, quod multos fratres spiritales tecum nobis adfore spondidisti. Eritne quæso tempus illud, et illucescet ille aliquando dies, quo fraternitatem tuam comite electorum Dei cohorte venientem, in gremio jam communis (V. not. 16 et 17) patroni ¹⁸ Dominædii mei Felicis excipiam; et quod nunc ipsius orationibus impetrari rogo ¹⁴, id impetratum coram, apud ipsum pariter in Domino gratulemur? cum ego vos simul et vicissim complexus omnes, merito dicam concinentibus vobis: *Hæc plane dies, quam fecit Dominus; exsultemus et lætemur in ea* ^k: quia bonum et (g) jucundum habitare fratres in unum ¹. Tum ego te non in monasterio tantum vicini Martyris inquilinum, sed etiam in horto ejusdem colonum locabo, sed gratis; quia jam a patrefamilias accepisti denarium tuum ^m: præter illos, quos idem Dominus (h) jam pro vulneribus tuis largus stabulario dedit ⁿ, ut curatus oleo misericordiæ, et vino gratiæ, utilis ad dominicam vineam integrato corpore locareris.

16. Videre ergo jam mihi videor hortulum meum adventantibus tecum Domini mercenariis, et cooperantibus cultiorem. Neque enim difficile existimari ¹⁵, quam facile (V. ep. 49. n. 2) depleturi ¹⁶ sint levioris culturæ laborem, quos in vineam suam Christus ele-

^d Philip. iv, 7. ^e Psal. xxxiv, 19. ^f Psal. cxix, 7. ^g Luc. iv, 24. ^h Psal. cxvii, 24. ⁱ Psal. cxxxii, 1.

et in concilio Arelat. de diaconis Urbicis agitur, id est Romanis.

(e) Ita ms. Vien. Alii codices, nostro.

(f) Ms. Vatic., peregrinari, sublata particula et, quæ etiam abest a ms. Reg. et edd. Bad. et Schot., quod commodum sensum reddit.

(g) Mss. codices et vetustiores editi constanter habent jucundum.

(h) Sic mss. Reg. et Vien. Alii codices, tam.

git a; et otiosos Deo, in vano hujus seculi foro stare non passus est. Jam et domestica mihi post osculum sanctum gaudia mente et cogitatione propono, cum inebriante spiritu caritatis sobriam misceamus per pocula casta lætitiarum; nec in fermento nequitiae, sed in **28** *azymis sinceritatis* b pia festa celebremus, psallentes Domino in hymnis et canticis spiritualibus, cantantes linguis et cordibus Deo, omne quodcumque agimus in verbo vel in facto, in nomine Jesu Christi, gratias agentes Deo Patri, per ipsum. c Qui facit unius moris habitare in domo d, ut spero, nos faciet inter nos in semetipso habitare. Qui fecit (a) utrumque unum e, et exaltatus omnia traxit ad se f, qui humiliatus ipse pacificaverat omnia g, reconcilians mundum Deo, cum repleverit gaudio os nostrum præsentia vestrae unitatis, dicemus: *Magnificavit Dominus facere nobiscum* h: et in abundantia lætitiarum nostrarum benedicemus vos de domo Domini, quia benedicti vos Domino, qui venistis in nomine Domini. *Calicem salutaris accipiat* i, et edatis panem beatorum in regno Dei j; vos enim estis coram Domino Jesu satiæ nostræ et gaudium.

17. Aude igitur erumpere non tuis opibus et viribus, sed fretus et nixus k in Christo: quia *virga ejus et baculus ipsius nos consolatur* l, et sustinet, et gubernat. Qui portat agrimonias nostras, et infirmitates nostras suscepit m n, dat lasso virtutem, confortat genua debilia o, ipse statuet et immaculatam et inoffensam viam tuam; præcinget te virtute, et perficiet pedes tuos tamquam (b) cervi, ut exsultes sicut gigas ad currendam viam p, ne q impediare te possit trepidæ carnis infirmitas: qui non (c) in carne, sed in spiritu incedis. Servientes enim Christo corporis servitio r, animi imperio magis utimur. Atque ideo voluntatem nostram Christo autore directam caro jussa comitatur, trahitque corpus ab animi fortitudine firmitatem: et ad domini habitum famulus componit obsequium. Atque ita *virtus in infirmitate perficitur* s, dum anima consensu carnis edomitæ Deo serviens, per infirmitatis ministerium implet officia virtutis.

18. Intende igitur, et prospere procede, et deducet te mirabiliter dextera Dei. *Misericordia ejus et gratia præbunt faciem tuam* t: et si infirmus domo prodeas, robor acquires eundo. *Sperantes enim in Domino mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquila* v. **D**

a Matth. xx, 4. b I Cor. v, 8. c Eph. v, 19; Col. iii, 16, 17; I Cor. x, 31. d Psal. lxxvii, 7. e Eph. ii, 14. f Joan. xii, 32. g Col. i, 20. h Psal. cxxv, 3. i Psal. cxvii, 26 et cxv, 13, 15. j Luc. xiv, 15. k Psal. xxii, 4. l Isai. liii, 4. m Isai. xxxv, 3. n Psal. xvii, 33, et xviii, 6. o Rom. viii, 9. p II Cor. xii, 9. q Psal. xliii, 5, et lxxxviii, 15. r Isai. xl, 31. s Luc. xxiv, 32. t Psal. cii, 5. u Isai. xl, 31. v Matth. x, 10. x Exod. xii, 11. y Psal. lxxvii, 20. z Isa., xl, 4; Luc. iii, 4. aa Psal. xc, 11 et 12. bb Psal. cxx, 5. cc Psal. lxxxviii, 16. dd Psal. xvi, 8. ee Psal. cxx, 6. ff Luc. x, 6. gg Psal. cxxv, 6. hh II Cor. xiii, 13. ii I Cor. iii, 16, et vi, 19; Eph. ii, 20.

(a) Ita et alibi Paulinus. Vulgata, utraque
(b) Eodem modo Paulinus in epistola 13 ad Pamachium, n. 23. Sic libri Greci, LXX interpretes, Augustinus in commentario super psalmos; Psalteria vetus et Romanum.

(c) Ita ms. Vatic. Alii codd. carent præpositione in, quam ideo restitimus, quia reperitur apud Paulinum: et præterea consimili locutione hæc lectio con-

firmatur ex mss. duobus Bigotianis in epist. 50 Paulini ad Augustinum, n. 3, ubi legitur *quia non in carne, sed in spiritu ambulat*.
(d) Sic ms. Regius. Alii codices, lassaberis. Verum lectio hæc restituta confirmatur ex carm. 32, vers. 418.
(e) Ita LXX interpretes. Vulgata exaltabitur.

Si ergo habeas cor ardens in via a, *renovabitur sicut aquila juvenus tua* b. *Curres, et non (d) lassabis: ambulabis, et non deficies* c: non te virga, non pera, non sacculus prægravabit: **29** non calciamenta, nec duplex vestis impediens d; sed exuto carnalibus vinculis, ut in terra sancta liceat e stare, vestigio, f lum- bisque præcinctis g, nullo ære, gravi zona, festinan- ter, ut Pascha Domini, et opus Christi in tempore collecto gerendum est, viam tuam curres: *prospere iter faciet Deus salutarium nostrorum* h: omnis tibi vallis (e) implebitur, et omnis collis humiliabitur: ut fiant aspera iniquitatum in vias planas g, ne usquam itineris offendas pedem tuum aa: quia angelis suis mandavit bb, ut custodiant te in omnibus viis tuis bb: et ipse Dominus protectio tua scuto pacis suæ circumdabit cc te, præluens tibi in lumine vultus sui cc, et prætendens in umbra alarum suarum dd: ut per diem sol non urat te, neque luna per noctem ee. Ubique loci ff custodiet atque benedicit introitus et exitus tuos, ut in omni loco filium pacis invenias, et super omnem hospitem pax tua veniat ff.

19. Quod si forte proficiscens, cogitata carorum hominum, vel assuetorum locorum divulsione lacrymaveris, temporalis tristitia tua in æternam lætitiarum convertetur. *Euntes, inquit, ibant et sebant, mittentes semina sua; venientes autem venient cum* gg *exultatione portantes manipulos suos* gg. Ita tu, et si veniendo fleveris, redeundo gaudebis, et in gaudio metes, quæ in lacrymis seminaveris. *Gratia Domini Jesu* hh *Christi, et caritas Dei Patris, et communicatio Spiritus sancti* bb cum tota domo tua non manufacta: quia vos estis templum Dei vivum, ædificatum in fundamentis apostolorum in Christo ii Deo, mihi unanime, venerabilis, dilectissime, et desiderantissime. Sanctam (Bassulam innuit) parentem nostram, matrem in Christo coheredem tuam veneratione, qua digna est, salutari peto. Conserva in Domino (Therasiam dicit) mea fraternitatem tuam, quo veneratur affectu, salutatur. Et vos a nobis omnem sanctam fraternitatem, qualem agere vobiscum certi sumus, multo obsequio salutatur. Salutant vos omnes, qui in Domino nobiscum sunt: ut ex Hebræis Proforus, et Restitutus amans Dominum, et te in Christo compertum diligens, et multum desiderans.

20. In epistolæ titulo imitari præstantem in omni-

bus mihi fraternitatem tuam timui : quia tutius credidi vere scribere. Cave ergo posthac servus Christi in libertatem vocatus, hominis et fratris et conservi inferioris servum te scribere : quia peccatum adulationis est magis, quam humilitatis justificatio, honorem uni Domino, uni magistro super terram, uni Deo debitum, homini cuilibet, ne dicam miserrimo peccatori, deferre. Sufficit caritas **30** *de corde puro, et fide non ficta* ^a : quod autem abundantius est, a malo est ^b. Obsecro te frater per Dominum, ut præsumptionem de te meam spiritu revelationis (*forte* revelationis) inspicias; alioquin et offensam tuam possum vereri de epistola tam loquaci : sed apud caritatem, quæ omnia sustinet ^c, ex eo ipso gratia debet augeri, quo fastidium comparari solet, ubi nulla caritas tædium temperat. In dictando enim dum te cogito, et totus in te sum, quasi apud præsentem longo intervallo loquar ^d, obliviscor impositum finire sermonem.

21. Panem Campanum de cellula (V. not. 18) nostra tibi pro ^e eulogia misimus, tantum meritis in Domino tuis freti, ut plena ad te perferendum sui gratia crederemus : tu licet uberius micis a Domini mensa jam saturatus sis, dignare et a peccatoribus acceptum in nomine Domini panem in eulogiam vertere. Ac ne panis siligineus tibi modum nostræ humilitatis excedere videretur, misimus testimoniam ^f divitiarum nostrarum scutellam buxeam; ut (a) apophoretum (V. not. 19) voti spiritualis accipies ^g, habiturus exemplo, si necdum simili argento uteris. Quod si nigellatum (V. not. 20) habes, mitte nobis per ea vascula, quæ pueris (b) tuis, filiis nostris, demandavimus. Amamus enim vasa fictilia, quia et secundum Adam cognata nobis sunt, et Domini thesaurum in talibus vasis commissum habemus ^d.

22. Præterea peto, quia summum animi tui jus habere me confido; ut si necesse fuerit, deficientibus a me et libertis, et servis, et fratribus, tuam curam impendas, et ordinare digneris ^h, qualiter ad nos vinum vetus, quod Narbone adhuc nos habere credimus, pervehatur. Ne timeas, frater sancte, damnum, si nos feceris etiam pecuniæ debitores. Omnes enim nostri a nobis declinaverunt, simul impii facti sunt ^e, et inimici hominis domestici ejus ^f.

EPISTOLA VI.

Augustino, non accepto ab eo responso, denuo per alios scribit Paulinus.

Domino sancto fratri et unanimo AUGUSTINO, PAULINUS ET THERASIA peccatores.

1. Jamdudum frater in Christo Domino, mi unanime, ut te in sanctis et piis laboribus tuis nescientem agnovi, absentemque vidi, tota mente complexus, alloquio quoque familiari atque fraterno per litteras (c) adire properavi. Et credo **31** in manu et in gratia Domini sermonem meum ad te fuisse perlatum : sed morante adhuc puero, quem ad te aliosque dilectos æque Deo salutandos ante hiemem (*Sub finem anni* 394) miseramus, non potuimus ultra et officium nostrum suspendere, et desiderium sermonis tui cupidissimum temperare. Scripsimus itaque iterato nunc si priores ad te litteræ nostræ pervenire meruerunt; aut primo, si illis in manus tuas perveniendi felicitas non fuit.

2. Sed tu, frater (d), spiritualis omnia judicans ^e amorem in te nostrum ne pendas officio solo, aut tempore litterarum. Dominus enim testis est, qui unus atque idem operatur ^f in suis ubique caritatem suam, jam abinde nobis, ex quo te beneficio venerabilium episcoporum Aurelii et Alypii, per tua in Manichæos opera cognovimus, ita inditam dilectionem tuam, ut nobis non novam aliquam amicitiam ^g sumere, sed quasi veterem caritatem resumere videremur. Denique nunc etsi sermone, non tamen tamquam et affectu rudes scribimus, teque vicissim spiritu per interioriorem hominem quasi recognoscimus. Nec mirum si et absentes adsumus nobis, et ignoti nosmet novimus, cum unius corporis membra simus ^h, unum habeamus caput, una perfundamur gratia, uno (V. not. 21) pane vivamus, una incedamus via, eadem habitemus domo. Denique in omne quod sumus, tota spe, ac fide qua stamus in præsentibus, nitimur in futurum : tam in spiritu quam in corpore Domini unum sumus, ne simus nihil, si ab uno excidamus.

3. Quantulum ergo est, quod absentia corporalis nobis invidet nostri, nisi sane fructum istum, quo pascuntur oculi temporalium (e) expectatores? Quamvis nec corporalis quidem gratia temporalis in spiritualibus dici debeat, quibus etiam corporum æternitatem resurrectio largietur; ut audemus in virtute Christi et (f) bonitate Dei Patris vel indigni præsumere. Quare utinam hoc quoque nobis munus an-

^a I Tim. i, 5. ^b Matth. v, 37. ^c I Cor. xiii, 7. ^d II Cor. iv, 7. ^e Psal. xiii, 3, et Lu, 4. ^f Matth. x, 36. ^g I Cor. n, 15. ^h I Cor. xii, 1. ⁱ Rom. xii, 5; I Cor. xii, 12; I Cor. x, 17.

^{*} Alias 42; quæ autem erat 6, nunc 1, Scripta an. 395.

(a) Mss. duo et ed. Bad., *apophoritam*, mendose. Vide not. 19.

(b) Ms. Vien. addit *tuis*. Ita sæpe Paulinus. Vide n. 1 hujusce epist. et carm. 32, vers. 599.

(c) Ita ms. Bigotianus unus. Optima lectio, quæ confirmatur ex epist. 13 ad Pammachium, n. 2, *ut te spirituali aditu visitarem*, et epist. 11 ad Sever., n. 3, *nos litteris adeas*. Ceteri codices, *audire*.

(d) Sic mss. codices. At editi, *spiritualiter*.

(e) Ita mss. duo Big. et edit. Bened. et Grav. Vide epist. 31, n. 5. Similiter juxta mss. codices, *expectare* pro *spectare*, et *expectator* pro *spectator*, sæpius apud Augustinum tom. IV. Item in veteri versione Latina Passionis SS. Martyrum Tarachii, Probi et Andronici, pag. 261 et 268 edit. Bigot. Ante erat *spectatores*.

(f) Mss. 14, inter quos duo Big., *bonitatis*.

nueret gratia Dei per Dominum nostrum Jesum Christum, ut etiam in carne faciem tuam videremus. Non solum desideris nostris magnum conferretur gaudium, sed etiam mentibus lumen accresceret, et ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem et absentibus largiri potes, hac praesertim occasione, qua filii nostri unanimes, et carissimi nobis in Domino, Romanus et Agilis, quos ut nos (a) alteros tibi commendamus, in nomine Domini revertentur, opere caritatis impleto; in quo tuae caritatis affectu specialiter utantur, rogamus. **32** Nosti enim quam celsa promittat Altissimus fratri fratrem adiuvanti^a. Per hos, si quo me gratiae quae tibi data est, dono remunerari voles, tuto facies. Sunt enim, velim credas, unum cor et una nobiscum in Domino anima^b. Gratia Dei tecum, ut est, in aeternum maneat, frater in Christo Domino unanime, venerabilis, dilectissime, et desiderabilis. Omnes in Christo sanctos, quales tibi cohærere non dubium est, a nobis saluta. Commenda nos omnibus sanctis, ut tecum pro nobis orare dignentur.

EPISTOLA XXXI (Al. XXXIV)

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM.

Augustinus Paulino pro secundis litteris ab eo receptis grati animi obsequium exhibet, seque Valerio coepiscopum Hipponensem ordinatum esse renuntians, exoptat ut in Africam trajicere ipse velit, magno cum sibi solatio, tum ceteris Christianis exemplo futurus.

(Hanc epistolam, si placet, legis inter opera S. Augustini, nostrae Patrologiae tomo XXXIII, col. 121-125.)

EPISTOLA VII.

36 *Ad Romanianum scribens, gratulatur Ecclesiae Hipponensi quod Augustinum meruit Episcopi collegam.*

Domino merito praedicabili, et honorando fratri ROMANIANO, PAULINUS ET THERASIA.

1. Pridie quam has daremus, reversis ex Africa fratribus nostris quorum expectatione nos pendere virilisti, optatis-ime sanctorum et carissimorum virorum, inde epistolas receperamus, id est Aurelii, Alypii, Augustini, (b) Profuturi (V. not. 22), (c) Severi (V. not. 23), jam omnium pariter episcoporum. Ergo tot sanctorum talium recentissimis sermonibus gratulantes, properavimus ad te nostram referre laetitiam, ut tibi quoque expectatum in peregrinatione sollicita gaudium festivissimis conferremus indicis. **D**

^a Prov. xviii, 19. ^b Act. iv, 32. ^c Psal. lxxvii, 36. ^d Matth. xix, 26; Marc. x, 27; Luc. xviii, 27. ^e Psal. lxxi, 18. ^f Psal. lxxvii, 7, sec. Psalt. Rom. ^g Luc. i, 69. ^h Psal. lxxiv, 11. ⁱ Matth. xiii, 4;

Alias 46, pars 1; quae autem 7 erat, nunc 22. Scripta anno 396.

(a) Mss. duo Big., *Alios*.

(b) *Profuturus* is esse videtur qui in libro S. Augustini de Unico Baptismo contra Petil., c. 16, laudatur Cirtensis episcopus, et ad quem directa est ejusdem Augustini epistola 38 (al. 149). Evodius demum in epistola 158, n. 9 (al. 258), inter epistolas Augustini, Profuturum quem olim in monasterio noverat, apparuisse sibi per somnium, et futurum aliquid praenuntiassse, refert. Vid. not. 22.

(c) *Severi* Milevitani antistitis, de quo Augustinus

A Si forte eadem de venerabilibus et amantissimis viris per aliarum adventus navium comperisti, per nos etiam repetita accipe, et quasi renovata hilaritate rursus exsulta. Quod si primus hic a nobis tibi nuntius venit, gratulare tantam nobis in tua patria caritatem, Christo donante, (d) partam, ut quidquid illic divina providentia gerat, *mirabilis* semper, ut scriptum est, *in sanctis suis*^e, vel primi, vel cum primis sciamus.

2. Non autem tantum hoc scribimus gratulandum, quod episcopatum Augustinus acceperit; sed quod hanc Dei curam meruerint Africanæ Ecclesiae, ut verba caelestia Augustini ore perciperent; qui ad majorem dominici muneris gratiam novo more provectus, ita consecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis Ecclesiae (e) coepiscopus (V. not. 24) Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla unquam liventis invidiae macula suffudit, dignos sui cordis pace nunc ab Altissimo fructus capit, ut, quem successorem sacerdotii sui (f) simpliciter optabat, hunc (g) mereatur tenere collegam. Credine hoc potuit, antequam fieret? Sed in hoc quoque Omnipotentis opere dici evangelicum illud **37** potest: *Hominibus hæc ardua, apud Deum autem omnia possibilia*^d. Exsulemus itaque et lætemur in eo qui facit *mirabilia solus*^e, et qui facit *unanimis habitare in domo*^f, quoniam ipse respexit humilitatem nostram, et visitavit in honore plebem suam, qui *erexit cornu in domo David pueri sui*^g, et nunc exaltavit cornu Ecclesiae suae in electis suis, ut cornua peccatorum, sicut per prophetam spondet, hoc est, Donatarum Manichæorumque confringat^h.

3. Utinam hæc nunc Domini tuba, qua per Augustinum intonat, filii nostri Licentii pulset auditus; sed ut illa audiat aure, qua Christus ingreditur, de qua non rapit Dei semen inimicusⁱ. Tunc vere sibi summus Christi pontifex Augustinus videbitur, quia tunc se et exauditum sentiet ab Excelso, si quem tibi dignum genuit in litteris, hunc et sibi digne filium patriat in Christo. Nam et nunc, velim credas, flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credimus in omnipotentem Christum, quod adolescentis nostri votis carnalibus spiritalia vota Augustini praevalent. Vincetur vel invitus, mihi crede, vincetur piissimi parentis fide, ne mala victoria vincat, si maluerit in

epist. 31, n. 9 (al. epist. 34). Vid. not. 23.

(d) Mss. duo Bigoliani, *paratam*.

(e) Editi addebant, *episcopo*. Hanc vocem, quae abest a duobus mss. Big. Vatic. 4, edit. Bened. expunximus.

(f) Sic mss. codd. Vatic. 4 et Big. 2, consentiente edit. Bened. In aliis edit., *suppliciter*.

(g) Ita mss. Vatic. 4 et edit. Bened. Ceteri codices, *mereretur*.

perniciem suam vincere, quam pro salute superari. A Ne vacuum fraternæ humanitatis officium videretur, de (a) buccellato Christianæ expeditionis, in cujus procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinque tibi frater et filio nostro Licentio misimus; non enim potuimus a benedictione secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere. Paucis tamen et ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est; *Æschino enim dicitur, quod audit Mitio (Terent. in Adelphis. V. not. 25)*. Sed quid de alienis loquar, cum de proprio cuncta possimus? et aliena loqui, non soleat esse sani capitis, quo ¹ Dei gratia sano et salvo sumus, quibus caput est Christus? Incolumem te ætate quamplurima, et beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, domine B frater merito honorandissime et desiderantissime.

EPISTOLA VIII.

AD LICENTIUM.

Licentium Romaniani filium, pro quo scripserat Augustinus ejus olim magister, hortatur Paulinus et prosa et carmine, ut contempto cælesti fastu se deditet Christo.

1. Audi ergo filii legem patris tui ^a, id est, fidem Augustini; et noli repellere consilia matris tuæ, quod æque nomen in te Augustini pietas jure sibi vindicat; qui te tantillum sinu gestavit suo, et a parvulis primo lacte sapientiæ secularis **38** imbutum, nunc etiam spiritalibus lactare et nutrire Domino gestit C uberibus. Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritalibus adhuc cunabulis vagientem videt, adhuc infantem verbo Dei, vix dum in Christo primis passibus et vestigio titubante repentem; si tamen Augustini doctrina, tamquam manus matris et ulna nutricis, instabilem regat parvulum. Quem si audias et sequaris, ut rursus te sermone Salomonis alliciam: *Fili, coronam accipies gratiarum tuo vertici* ^b. Et tunc vere eris ille non phantasmate somnians, sed ab ipsa veritate formatus consul et pontifex, vacuas imagines falsi operis, implente Christo, solidis suæ operationis effectibus. Vere enim pontifex, et vere consul, (b) Licentius erit, si Augustini vestigiis, propheticiis et apostolicis disciplinis, ut sacro beatus Elisæus Eliæ ^c, ut illustri apostolo Timotheus adolescens adhæreat, indivulso per itinera divina comitatu; ut et sacerdotium corde perfecto discat mereri, et populis ad salutem (c) magistro ore consulere.

^a Prov. i, 8. ^b Prov. i, 9, sec. LXX. ^c IV Reg. II, 1. ^d Phil. II, 9.

^e Alias 46, pars 2; quæ autem erat 8, nunc 30. Scripta et missa cum superiore anno 396.

(a) Mss. codices, *buccillato*. *Buccillatum* vocabatur militaris panis ad buccellæ fere modum confectus, ut ad usum diuturnitatem facilius excoqueretur, de quo Amnianus lib. xvii; RR. PP. Benedictini ad S. August. epistolas, pag. 59.

(b) Sic mss. codices Vatic. 4 et Bigotiani duo: quod videtur acrius quam quod est in editis, *Licentius eris*. Iidemque mss. infra, *adhæreat.... discat*.

2. Sat hoc monitis et hortatu. Modico enim sermone et labore te arbitror, mi Licenti, ad Christum posse incitari, jam a pueris ad studia ¹ veritatis et sapientiæ, quod utrumque vere est Christus, et omnis boni summum (d) bonum venerabilis Augustini spiritu et ore flammatum. Qui si parum apud te pro te valuit, quid ego tanto intervallo posterior, et omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia et illius facultatis potentia, et tui ingenii humanitate confisus, pleniora atque majora in te spero elaborata, quam elaboranda, ausus sum hiscere duplici gratia, ut et illi viro (e) debita caritate compararer in sollicitudine tui; et inter eos qui salutem tuam diligunt, vel contestato numerarer affectu. Nam (f) effectus in tui perfectione palmam Augustino potissimum destinatam B scio.

3. Vereor, filii, ne aures tuas asperitate temerarii sermonis offenderim, et per aures animo etiam tuo tædii mei vulnus intulerim. Sed in mentem venit epistola tua (Carmen Licentii contentum epist. 26 S. August. [al. 39]), qua te musicis familiarem modis intellexi. A quo studio ego ævi quondam tui non abhorruim. Itaque mihi ad tuam mentem, si in aliquo exulcerassem, deliniendam remedium litteras tuas recordatus reperi, ut te ad Dominum harmoniæ omniformis artificem modulamine carminis evocarem. Quæso te ut aure audias; neque causam salutis tuæ in verbis meis spernas, sed piam curam et mentem paternam etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias; quibus insitum Christi *nomen quod est super* ^a *omne nomen* ^d, hanc deberi venerationem facit, ut non possit a credente contemni.

39-40 Quare age, rumpe moras, et vincla tenacia [secl:]

Nec metuas placidi mite jugum Domini.
Pulcra quidem, sed mira vagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat variis malesuada figuris,
Heu! validos etiam vertere Roma potens.
Sed tibi, nate, precor, semper pater Augustinus
Occurset, cunctas Urbis ad illecebras.
Illum tanta inter fragilis discrimina vitæ
Aspiciens, et habens pectore, tutus eris.
Hoc tamen et repetens, iterumque iterumque monebo
Ut fugias duræ lubricæ militiæ.
Blandum nomen honos, mala servitus, exitus æger,
Quem nunc velle juvat, mox voluisse piget.
Scandere celsa juvat; tremor est descendere celsis.

(c) Ita sex iidem mss. cum edit. Bened. Alii codd. *magistri*.

(d) Hanc vocem addidimus ex mss. Vaticanis quatuor, 1 Big. et edit. Bened.

(e) Sic mss. sex, ex quibus duo Big. et ed. Ben. At mss. octo, *de vita, et caritate*, Edd., *devincta*.

(f) Ita edit. Bened. Grav. et Rosv. At mss. 12, *affectus*.

Si titubes, summa pœjus ab arce (a) cades.
Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit ^a omnibus
[auris

Ambitus, et vitreo fert cava fama sinu ?
Ast ubi te magno (b) damno succinxerit emto
Balteus, et sterilis frerit inde labor,
Serus, et incassum spes accusabis inanes .
Et modo quæ nectis, rumpere vincla voles.
Tunc reminisceris frustra patris Augustini,
Contempsisse dolens veridicos monitus.
Quare si sapiens, et si pius es, puer, audi ;
Et cape verba patrum, consiliumque senum.
« Quid retrahis fera colla jugo ? Mea (c) sarcina le-

[nis,
Suave jugum ^b. » Christi est vox pia : crede Deo,
Et caput adde jugis, da mollibus ora capistris.
Demissosque levi subde humeros oneri.
Nunc potes hoc, dum liber agis, dum nulla retentant
Vincula, nulla tori cura, nec altus honor.
Hæc bona libertas, Christo servire, et in ipso
Omnibus esse supra. Non dominis hominum,
Non vitis servit, non regibus ille superbis,
Tantum qui Christo se dedit Domino.
Nec tibi nobilitas videatur libera, quam nunc
Sublimem attonita conspicias Urbe vehi.
Quam cernis tanta sibi libertate videri,
Tu dedignetur flectere colla Deo.
Multis ille miser mortalibus, et quoque servis
Servit ; et ancillas, ut domineatur ², emit.
Norunt eunuchos et magna palatia passi,
Et quisquis Romani, sponte miser, patitur ;
Quanto sudoris pretio, damnoque decoris ⁴
Constet tibi chlamydis, hic honor officii.
Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
Emerit, ut nulli serviat, assequitur.
Cum bene se tota dominum jactaverit Urbe,
Servit dæmoniis, si simulacra ⁵ colit.
Proh dolor ! hos propter remoraris in Urbe, Licenti ?
Et regnum Christi spernis, ut his placeas ?
Hos vocitas dominos, curva et cervice salutas,
Quos ligni servos conspicias et lapidis ?
Nomine divino argentum venerantur et aurum
Religio est, quod amat morbus avaritiæ.

41-42 Imprecor hos ut amet, qui non amat Augu-
stinum ;
Non colat et Christum, cui placet hos colere.
Inde ait ipse Deus, dominis non posse duobus
Serviri ^c, quoniam mens placet una Deo.
Una fides, Deus unus, et unicus e Patre Christus ^d,
Haud duplex uni servitus est domino.

^a Ex Virgilio. ^b Matth. xi, 50. ^c Matth. vi, 24.

(n) Mss. 2 Big., *cadis*.

(b) Ita in potioribus mss. et in edit. Bened. At in excusis, *damnosus cinxerit æstu*.

(c) Mss. duo Big. et edit. Grav., *sarcina levis*. Sic legerem si lex metri servaretur : Vulgata enim habet Matth. xi, vers. ult., *et onus meum leve*. Præterea legitur apud Augustinum epist. 31 ad Paulinum (al. 34) : *Quamquam jugum Christi per seipsum leve sit, et sar-*

A Quanta etenim cœlo ac terris distantia, tanta est
Cæsaris et Christi rebus et imperiis.
Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit artus,
Mente polum penetra, nil mora carnis obest.
Corporeis jam nunc morere actibus ; et bona vitæ
Cœlestis liquido præmeditare animo.
Spiritus es, quamquam tenearis corpore, si nunc
Mente pia victor carnis opus perimas.
Hæc tibi, care puer, (d) fido compulsus amore
Scripsi ; si recipis, suscipere Deo.
Crede Augustinum tibi nunc in me geminatum :
Sume duos una cum pietate patres.
Spernimur ? Abstraheris majore dolore duobus.
Audimur ? ^e Pignus dulce duobus eris.

In te læta patrum sudavit cura duorum,
B Et tibi magnus honos, lætificasse duos.
Sed me Augustino cum copulo, non meritorum
Jacto parem, solo comparo amore tui.
Nam quid ego effundam ⁶ rorans tibi paupere rivo ?
Me præter gemino flumine prolueris :
Fratr Alypius est, Augustinusque magister,
Sanguinis hic consors, hic sator ingenii.
Tanto fratre vales, et præceptore, Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi ?
Quidquid agas ; nam te nec speret mundus amicum,
Non daberis terræ debita Christo anima.
Tu thalamos licet et celsos mediteris honores
Nunc, olim Domino restituere tuo.
Credo unum vincant justii duo peccatorem,
Et tua fraternæ vota preces abigent.

C Ergo redi, qua voce parens, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare jubent.
Ad tua te retrahunt, nam nunc aliena (e) petescis ;
Hæc mage, quæ retinent regna tui, tua sunt.
Hæc repete, his inhia ; externis ne contere tempus
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit ?
Non eris ipse tuus ; missusque per extera longe
Sensibus, heu ! proprii pectoris exsul ages.
Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem,
Dum tibi, quæ mihimet, vel volo, vel metuo.
Hæc tibi ; si recipis, feret olim pagina vitam :
Si renuis, eadem hæc pagina testis erit.
Incolumem mihi te, fili carissime, Christus
Annuat, et servum det sibi perpetuo.
Vive precor, sed vive Deo : nam vivere mundo
D Mortis opus, vera est vivere vita Deo.

^d Ephes. iv, 5. ^e Id est *filius*. V. carm. 18, vers. 226.

cina levis ; et in epist. 26 (al. 39) Augustini ad eundem Licentium, unde hæc desumsit Paulinus : *Jugum enim ejus leve est, et sarcina ejus levis est*, et in carmine de S. Johanne Baptista, *pondus leve*. vers. 291.

(d) Sic mss. quindecim et edit. Bened. ceteri codd., *fidei*. Vide carm. 19, vers. 128, et not. 334.

(e) Ita mss. plerique cum edit. Bened. ms. 1 Big., *petissis*. Ms. alter Big., *petisti*. Ed. Rosv., *petissis*.

EPISTOLA IX.

43 Delphinus ab Amando impulsus fuerat ut a Paulino aliquid salutaris doctrinæ peteret. Ea de re queritur ad Amandum scribens Paulinus, excusans impertitiam suam, et opem ipsorum implorans: multa iterum ad vietatis institutionem sapienter inspergit.

Sancto et vere unanimo, et merito dilectissimo
AMANDO PAULINUS.

1. Quantum intelligo, quod tibi in aurem loquor, tu supra tectum prædicas ^a: quandoquidem dum me nimium diligis, et nimium tibi de fratre inepto places, etiam sancti ac venerabilis nobis communis patris auribus insinuare non dubitas et insipientiæ meæ temeritatem, qua te magis audeo quam illum in verbis meis contemnere. Nam unde me idoneum putaret ille, a quo aliquid spiritu suo dignum in litteris desideraret, nisi tu illi persuasisses, affectu magis quam iudicio ita sentiens, meum quoque os a Domino inter ora nutorum et infantium ^b, de quibus laudem suam perficit Omnipotens, fuisse reseratum? Jubet ergo me sibi sermonem spirituali, hoc est, suo sale conditum promere ^c: meminit enim quod me verbi sui sale asperserit. Neque cessat id facere: nam omnes mihi litteræ illius spiritualia condimenta sunt. Est enim et ipse *sal terræ* ^d, vividum referens ^e apostolicæ doctrinæ saporem; sed vereor ne salem ejus insulso corde non duxerim; nec (a) sentiat in quo conditur ^e, ut Domini suavitatem sapiat, sensus meus, si in eo Delphini sapor evanescere, et vigor potuit hebetari (b).

2. Quis me dicentem excitavit, *Leo est in viis*, *in plateis autem homicidæ* ^f? Non apud mysticæ studio, non formicæ ^g solertis exemplo ad providentiam vitæ et utilitatis operam susclamur; sed modicum dormimus, modicum vero dormitamus, modicum autem manibus complectimur pectus ^h; et interea nobis inopia tamquam bonus cursor occurrit; et ille *dives qui pauper factus est, ut nos vere egenos sua paupertate ditaret* ⁱ, videns nos in nostra egestate durantes, merito (c) proclamavit: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum 44 descendo in corruptionem* ^j? Sed utinam vel dum hæc loquimur, ipso conscientie no-

A stræ iudicio, et proprii sermonis querimonia excitaremur, ut vel sero (d) possemus dicere: *Nunc cæpi-mus, hæc mutatio dexteræ Excelsi* ^k: Sed ventres pigri ^l sumus, et idcirco *adhæret pavimento anima nostra* ^m quamvis jamdudum ei dixeritis: (e) *Erige te a mortuis, ut attingas Christum* ⁿ. Quem quidem Dominum interventu fidei vestræ, per gratiæ sacramentum imposuistis in naviculam cordis nostri (V. not. 26) ^o. Sed quia somno inertie nostræ obdormivit in nobis, opus est ut eum excitetis, ut assurgat in excitationem animæ nostræ; imperet silentium turbidis cogitationum terrestrium flatibus, et sensuum nostrorum fluctus verbi sui pace componat, ut fiat in corde nostro casta tranquillitas; et spiritu veritatis gubernatore, ac Dei verbo remige, dirigamur ad portum voluntatis nostræ p.

3. Nam *quæ est expectatio nostra, nisi Dominus* ^q *Jesus, qui potens est salvos facere nos* (f) *a pusillo animo et tempestate* ^r? et annuere ^s orationibus vestris, *ne fiat fuga nostræ hieme aut sabbato* ^t, hoc est, in otio spiritualium negotiorum, et bonorum operum sterilitate. Sabbatum enim otiosum est, et hiems nuda nascentium. Itaque si non carnali observantia, sed spirituali, abstinentes ^u nos ab omni opere servili, quod est vita ^v peccati; cui deditus vere *servus est, et in domo non manet* ^w, agimus sabbatum ^x, non illud quod non sustinet anima Domini, sed illud, in quo Dei requies est; qui in humilis trementium famulorum corde requiescit ^y, nec hiberna tempestas fugam nostram opprimet; et quasi frigore pigros pedes ab evadendi libertate retinebit, si *spe gaudentes, et spiritu ferventes* ^z, non contractis avaritiæ gelu manibus, sed apertis refrigerio misericordiæ, furtivus ille nos horæ novissimæ superventus ^{aa} inveniat oper-tos atque vestitos salutaribus operum fidelium tegumentis ^{ab}, ut possimus (g) *sustinere ante faciem frigoris ejus* ^{ac}; qui nos ideo nunc in timore præcepti sui vult effici præparatos, ut in die iræ inveniat absol-vendos.

4. Favete nunc igitur, et orate, ut apprehendamus, in quo apprehensi sumus ^{bb}, et extendentes nos ad bravium supernæ vocationis, obliviscamur quæ

^a Matth. x, 27; Luc. xii, 3. ^b Sap. x, 21; Psal. viii, 3. ^c Col. iv, 6. ^d Matth. v, 15; Marc. ix, 49. ^e Luc. xiv, 34. ^f Prov. xxii, 13, et xxvi, 13, sec. LXX. ^g Prov. vi, 6, et xxx, 25. ^h Prov. vi, 10, 11. et xxiv, 33, juxta LXX. ⁱ II Cor. viii, 9. ^j Psal. xxix, 10. ^k Psal. lxxvi, 11. ^l Tit. i, 12. ^m Psal. cxviii, 25. ⁿ Eph. v, 14. ^o Matth. viii, 23. ^p Psal. cvi, 30. ^q Psal. xxxviii, 8. ^r Ps. lrv, 9. ^s Matth. xxiv, 20; Marc. xiii, 18. ^t Joan. viii, 35. ^u Isai. i, 13. ^v Isai. lxvi, 2. ^w Rom. xli, 11. ^x Luc. xxi, 34. ^y II Cor. v, 3. ^{aa} Psal. cxlvii, 17, sec. LXX. ^{bb} Philip. iii, 12.

• Alias 22; quæ autem erat 9, nunc 28. Scripta anno 396.

(a) Legendum forte, *sit jam*. Sacchin.

(b) Post *hebetari* ad notam * in margine ms. Vien. legitur: *Hic videtur deesse de epistola multum, quia continuatio pene nulla est*. Nihil tamen amplius habent mss. Reg. et Vat. et editi codices quinque.

(c) Ms. Reg. et editi tres, *præclamavit*.

(d) Ita ms. Vien. Ceteri codices, *possimus*.

(e) Sic mss. tres, et totidem editi. In duobus editis, *Erigere*. Utraque lectio bona. Vide epist. 32, not. 2).

D (f) Ita in Psalteriis veteri et Rom. et apud S. Augustinum in commentario super psalmos. Apud LXX, et S. Hilarium, *a pusillanimitate*. In Vulgata *a pusillanimitate spiritus*: quod inde additum esse innuit S. Hieronymus ad Suniam, quod pro *ὀλιγοψυχία*. Aquila, Symmachus et Theodotio interpretati sunt *ἀπὸ πνεύματος, a spiritu*.

(g) Hanc lectionem admittunt Psalterium vetus, et S. Augustinus in commentario super psalmos, ubi legitur, *quis subsistet*.

retro sunt : positaque in aratro crucis manu mentis^o, **45** non sulcata (a) respiciam, sed sulcanda provideam ; donec perveniamus ad montes, in quos levavimus oculos nostros, ut inde nobis a Domino veniat auxilium^b, qui est mirabilis in sanctis suis^c ; qui sunt montes Dei, in quos bona fidelis animæ operatione provehemur. Si enim in via veritatis, quæ est impolluta^d, digne ambulemus, tunc ipse Dominus, qui est via et veritas, ^e perficiet pedes nostros sicut (b) cervi ; et super excelsa (c) statuet nos^f. Montes enim, inquit, excelsi cervis, et petra refugium herinaceis^g : quia si super iniquitatem alacritate cervorum fugiamus (d) Nebroth venatorem, qui, ut Scriptura designat, (e) contra Dominum venator fuit^h ; et cooperante Christo piis actibus ascendamus excelsa virtutum per doctrinas prophetarum et apostolorum, qui sunt montes Dei, montes illi uberes ; tunc velut de rupe præcelsa despicientes vanas prætereuntis mundi figuras, in exultationis voce cantabimus : *Exaltabote, Domine, quoniam ab insurgentibus in me exaltasti me, et super inimicos meos despexit oculus meusⁱ*. Ex hac autem celsitudine montium informati ad humilitatem cordis, et salubribus disciplinis velut spinis nostra undique membra muniti, efficiemur ut herinacei, qui parva corpuscula aspero legmine armati, naturalibus jaculis adversum hostiles aut canum morsus, aut manus hominum, muniuntur. Humiliatis autem timore divino, et gratia ipsius humilitatis armatis, *petra refugium* est, id est, Christus, cujus verba nobis contra diabolum vel septimenta vel spicula sunt^j. His enim et aures nostras sepimus adversum linguam nequam, et in corde nostro vitia adversa confingimus. Ita per observantiam spiritalem et directam fidem, et herinacei pariter erimus, et cervi, si secundum has minores bestiolas angustati et humiles abscondamur in Christo, ut in refugii petra ; et verbo ac spiritu veritatis muniti, et diabolo et mundi hujus illecebris asperi resistamus.

5. Majores vero illas feras pedibus alacres, et sublimes coruibus ita æmulabimur, si habeamus pedes

^a Luc. ix, 62. ^b Psal. cxx, 4. ^c Psal. lxxvii, 36. ^d Psal. xvii, 31. ^e Johan. xiv, 6. ^f Psal. xvii, 34, sec. LXX. ^g Psal. ciii, 18. ^h Gen. x, 9, juxta LXX. ⁱ Psal. lxxvii, 16 ; xxix, 2 ; xvii, 49 ; liii, 9. ^j Eccli. xxviii, 28. ^k Psal. xvii, 34. ^l Psal. xvi, 5. ^m Philip. iv, 1. ⁿ Psal. lxxvi, 11. ^o Psal. lxxii, 26. ^p Psal. cxli, 6. ^q Ephes. iv, 23. ^r Psal. lxxii, 26. ^s II Cor. xii, 14.

^o Alias 15 ; quæ autem 10 erat, nunc 29. Scripta et missa cum superiore, anno 396.

(a) Ms. Vien. et edit. Schot., *respiciamus... provideamus*.

(b) Ita LXX interpretes, libri Græci, Psalteria vetus et Rom. et S. Augustinus in commentario super psalmos.

(c) Sic Psalterium vetus et S. Augustinus in psalmos. Aquila, *statues*.

(d) Ita ms. Reg. et edit. Bad. Grav. et Schot. Ita et mss. vetustiores apud Prudentium, Hamartigen. vers. 143. Græcis Νεβρωθ et apud LXX interpretes. Sic et in epistola 38 ad Aprum, n. 9. Paulinus noster juxta eosdem codices dicit *Nebroth* ; aliaque complura ex nominibus Veteris Testamenti Græcum in morem extulit : unde potest colligi eum usum fuisse S. Scripturæ non Latina Vulgata, sed versione Græca, aut ex Græcis expressa. Sic dixit juxta Græcum textum

A firmos ad consistendum in via Domini^k ; nec moveantur ab ejus itinere **46** vestigia nostra^l ; iisdemque pedibus utamur ad fugienda peccata, et hujus seculi perniciose contagia ; caput salutis nostræ, quod est fides catholica, bonis operibus velut cornibus ornatum pariter et armatum gerentes ; ut vel repugnemus inimicis venatoribus, vel actibus Deo placitis coronati, vestrum potissimum gaudium, et corona simus^m : quorum in Christo plantatio, apud Christum labor quotidianus sumus. Non enim ambigimus quotidie deprecari vos, ut perficiatur in nobis beata illa *mutatio dexteræ Excelsiⁿ* ; ut vere possimus dicere : *Defecit cor meum, et caro mea, Deus cordis mei, et pars mea Deus in secula^o*. Quia tunc Deus esse dignabitur cordis nostri Deus, cum cor nostrum, quod est carnale, defecerit spiritali ædificatione destructum. Tunc audebimus et vestram nos dicere *portionem in terra viventium^p*, cum et ipsi Domino renovati sensu mentis nostræ^q, secundum Christum ad cælestem imaginem, (f) poterimus dicere : *Deus cordis nostri, et pars nostra Deus in secula^r*.

EPISTOLA * X.

Delphino Burdegalensi episcopo, a quo baptizatus fuerat, summa pietate excusat se minus idoneum ad tractandos in epistolis sacræ Scripturæ locos : quod ille postularat. Hic Delphinus Ecclesiæ fustis reperitur insertus die nono ante kalendas Januariarum.

Beatissimo et peculiariter domino, semper in Domino Christo nobis patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Accepimus litteras sanctæ affectionis tuæ, quibus jubes nos in epistolis quas ad te facimus, aliquem (g) præter officii necessitatem, de Scripturis adjicere sermonem, qui tibi thesaurum nostri cordis revelet. Sed parentes potius filiis thesaurizare, et ordo pietatis postulat, et magister Apostolus docet^s. Quamvis^t tu nobis a Domino et in Domino pater factus semper thesaurizaveris bona, et thesaurizare non desinas : præter illud gratiæ salutari **47** talentum, quod te consignante suscepimus non in terra abscondendum, neque in sudario involvendum, sed appo-

Solomon, non Salomon, ut observavimus ad epist. 5, n. 2.

(e) Vulgata *coram Domino*. S. Augustinus in lib. I Locutionum de Genesi : *Incertum est utrum possit accipi, coram Domino Deo, quia et sic solet intelligi, quod Græce dicitur εναντιον*. De hac re etiam disputat lib. xvi de Civitate Dei, cap. 4. At S. Paulinus hanc vocem *contra* per *adversum* exponit, ut ex sequentibus patet, non per *coram*, sive in *conspectu*. Dicit enim circa hujusce epistolæ finem, *ut vel repugnemus inimicis venatoribus*.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. et recte siquidem mox præcessit *defecerit*. Ante erat in editis *poterimus*.

(g) Ms. Vien., *præter officium, de Scripturis*. Abest etiam *necessitatem*, a ms. Reg., in quo mendose leges *officii*.

neandum nummulariis ^a, a quibus uberi multiplicare-
tur usura; vel iis distribuendum in tempore oppor-
tuno, qui ad præparandas in adventum sponsi faces,
venditant oleum sapientibus comparandum ^b. The-
saurizas vero nobis et alio modo semper, qui de the-
sauris Domini ad gratiam, quæ per te data est nobis,
apponi rogas. Atque utinam tantum capere possimus,
quantum tu, ut accipiamus, potes impetrare. Nam
profecto de hac pro nobis postulationum tuarum con-
scientia atque fiducia petis a nobis, vel magis repetis,
ut aliquid spiritale ad te loquamur, quod semine in
nobis dignum tuo sit; quia secundum fidem tuam exor-
rasse te credens, quæ nobis orasti et oras dari, effe-
ctum sollicitudinis et deprecationis tuæ de nostri ^c
cordis et oris fetibus per documenta verborum capere
desideras: quoniam *ex abundantia cordis os loquitur* ^e, et
sapor mentis in sermone gustatur.

2. Juste itaque sanctitas tua depositi sui debitum
repetit, et seminis sui germen exspectat. Sed quid
faciam ager sterilis? qua tibi fruge respondeam, qui
pro tritico tribulos, vel pro uvis edidi spinas ^d? Et
ideo conscius male segetis aut infructuosæ arboris,
ut vel pietati debitæ satisfaciam, sola in litteris meis
officii verba prætendo, et sensum a corde tuo ^e de-
generem pudore inertie confusus occulto; dum nimie
circa me dilectionis tuæ conscius timeo, ne animum
tuum bonæ de nobis spei præsumptione gaudentem
decepta exspectatione contristem, et cogaris dicere
vel scribere mihi: *Ego te plantavi vitem fructuosam,*
tu vero conversus es in amaritudinem vitis alienæ (LXX,
aliena) ^e. *Exspectavi ut faceres uvam, et tu fecisti spinas* ^f;
atque utinam vel illas utiles, quæ contra linguam ne-
quam sepiementum piis auribus præstant, et fidem in
corde cauto, velut frugem in agro circumcluso tuentur
^g. Sed tu illas, ut sentio, inutiles et nocentes, quæ ver-
bum suffocant et convertunt in ærumnam, dum car-
nalibus adhuc cogitationibus corda configunt, quasi
(^h) rhamnus (V. not. 27) asper produxisti ^h.

3. Quæris ergo, piissime pater, quid facias adhuc
quod non feceris nobis? cum et **48** plantaveris nos in

^a Luc. xix, 15. ^b Matth. xxv, 9. ^c Matth. xii, 34; Luc. vi, 45. ^d Matth. vii, 16. ^e Jer. ii, 21. ^f Isai.
v, 4, sec. LXX. ^g Eccli. xxviii, 28, et xxxvi, 27; Matth. xiii, 7. ^h Psal. lvi, 10. ⁱ Psal. xci, 14.
^j Psal. lxxix, 14. ^k Luc. xiii, 8. ^l Matth. iii, 10; Luc. iii, 9. ^m Luc. xiii, 8. ⁿ Matth. xii, 30. ^o Eccli.
vi, 15. ^p Prov. xvi, 24, et xxv, 25, sec. LXX.

^q Alias 5; quæ autem 11 erat, nunc 3. Scripta anno 397.

(^a) Simili locutione usi sunt SS. Hilarius, Hiero-
nymus et Augustinus in commentar. super psalmos,
ubi sic legitur: *Priusquam producat spinas vestras*
rhamnus. Sic et Psalterium vetus. Ad hanc lectionem
alludit Psalterium Romanum in quo legitur, *priusquam*
producat spinas vester rhamnus; ubi legerem, *vestra*
rhamnus juxta Græcum textum, nisi Paulinus dixisset,
rhamnus asper. Aliter Arnobius, *priusquam producat*
spinæ vestræ rhamnos; Eucherius... *rhamnus*. Sym-
machus, *priusquam auctæ sint spinæ vestræ, ita ut fiant*
rhamnus. Vide not. 27.

(^b) LXX et Vulgata, *singularis ferus depastus est*
eam. Hic vero Paulinus speciem pro genere posuit,
hunc etenim versum Hieronymus ex Hebræo transtulit,
omnes bestię agri depastæ sunt eam. Sed et pro
quibusvis bestiis feracibus onager usurpatur, ut psal.

domo Domini ⁱ, et plantati maceriam signaculi salu-
tatis, qua ab incursu silvestris apri, et (^b) depastione
ferocis onagri muniremur ^j, adstruxeris et torcular
foderis, quo per conversationem piam quasi quamdam
tibi dulcem de tua vite vindemiam funderemus. Ha-
bes adhuc, quod facias imitatione illius, qui sterilis
ficulnæ (^c) commeatum a Domino vineæ deprecatus
est ^k, et imminet inuiti ligno excisionem distulit
sponsione. Sic igitur et pro nobis pietatis tuæ cura
interveniat, et positam ad radices arborum jejunarum
securem vel annua Domini indulgentis exspectatione
suspendi (^d) postulet ^l. Sponde patrifamilias diligen-
tiam pro nobis sollicitudinis tuæ, et assiduas orationes,
tamquam illum apostolicum evangelici stercoreis
cophinum pollicere ^m, quo cordis nostri terra pin-
guescat, et sationis tuæ seges nutriatur, vel planta-
tionis tuæ arbor succum tuæ secunditatis accipiat; ut
in die recognitionis (*Id est* judicii. V. epist. 19, n.
3), quo pariter sator messorque gaudebunt, nos quo-
que paterno sinu afferens inter manipulos tuos, repe-
tas ab eo culturæ tuæ fructum; cum illi qui sata
irrigantium nutrit, et coletium labores (^e) fructificat,
il in nobis, quod non ad ignem jubeat abscondi (V.
epist. 11, n. 7), sed ad horreum metere dignetur ⁿ,
obtuleris.

EPISTOLA * XI.

*Quanta sit caritatis Christianæ supra humanas necessi-
tudes præstantia, ostendit, in se deque se ipso sa-
crificium Deo immolandum, veteribus sacrificiis al-
legorice explicatis: item Severum laudat quod S.
Martini vitam scripserit, ac postremo ad se invitans
de evangelicæ paupertatis præstantia pulcherrime
admonet.*

SEVERO fratri unanimo PAULINUS.

1. In Domino (^f) Deo Jesu Christo sentio, et in te
potissimum munere et verbo Dei letus experior, quia
*amico fideli nulla est comparatio, et lingua gratiæ in
bono homine abundat* ^o. Nam quasi medicamentum
vitæ nobis consolatio caritatis tuæ, ut *fari mellis ser-
mones tui; ut aqua frigida sitiientibus, ita nobis nun-
tius de te bonus a terra longinqua* ^p. Qui cum et sa-

cui, 11: *Exspectabunt onagri in siti sua*. Quidam ta-
men interpretes volunt illic esse nomen ignotæ volu-
cris, cœu gryphis, aut alius cuiuspiam sic se habentis
ad reliquas volucres, ut cœtus ad reliquos pisces.

(^c) Sic mss. tres Reg. Vat. et Vien. cum edit.
Rosv. In quibusdam editis, *comminatum*, mendose.
Legendum profecto *commeatum*, quod est spatium
ac tempus ad culturam. Vide not. 64.

(^d) Ms. Vatic., *postula, et sponde*.

(^e) *Fructificat*. Ne hoc verbum sit suspectum ac-
tive, utuntur Patres, S. Ambrosius in psalmo xxxvi,
illa terra bona Domini sine ullo labore fructificat;
quamquam hic sensus Paulini est, *fructuosos facit la-
bores*. Sacchin.

(^f) Ita tres mss. cod. Reg. Vat. et Vien. In edit.
deest *Deo*.

tutis tuæ indicio, et caritatis eloquio impinguet (a) ossa nostra ^a, magnum lætitiæ et jucunditatis ¹ cumulum hinc habet, 49 quod per nostros filios in Domino tuos pueros affertur ¹, et promitur; ut non solum litteris, sed quadam tui lateris parte potiamur, *Quid retribuemus Domino nostro, præter omnia quæ retribuit nobis* ^b, pro hac etiam gratia, qua te nobis et in seculari prius amicitia dilectissimum, in suis quoque rebus, quod incomparabilis pretii ducimus, individuum comitem atque consortem spiritali germanitate connexuit?

Quæ est, inquit, mater mea, aut qui sunt fratres mei ^c? non hi videlicet, qui de voluntate carnis, et convenientia somni; sed qui ex Deo nati sunt ^d per sapientiam Dei Christum: qui in se manens innovat omnia, et dat potestatem filios Dei fieri ^e, coheredes regni sui; propter idipsum conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformet corpori gloriæ suæ; et non ¹ solum a terra nostra sed etiam a cognatione divulsos in sortem et generationem suam transferat. Quo munere nos sibi (b) creare, et in suæ caritatis vinculo copulare dignatus est, a familiaritate carnali, in qua jam nunc intelligimus, huic nos fœderi præparaverat, in æternam necessitudinem affectu potiore mutavit. Siquidem caritas Christi ista sit, quæ nunquam excidit ^f, quia ex Deo defluit, et in Deo permanet; omnemque, in quo (c) maneat, hominem sua perennitate perpetuat. Hæc est inflari nescia, expers doli, pura livoris, æmula Deo, non elatione spiritus, sed spiritu mansuetudinis, et æmulatione pietatis. Dominus enim noster, ut ipse testatus est, et experimur, dulcis et mitis est, et humilis corde ^g.

3. De quo tu mihi genitus frater non solum ad præsens adiutorium, sed et ad perenne consortium (d) tanto superas omnem circa me corporalium necessitudinum affectionem, quanto potiore mihi parente germanus es, quam illi quos caro tantum et sanguis nihi sociat. Ubi enim mihi nunc consanguinea germanitas? ubi amicitia vetus? ubi pristina contubernia? Evanui coram illis omnibus, *exter*, ut dictum est, *fratribus meis, et peregrinus filius matris meæ. Amici mei et proximi quondam mei, nunc a longe steterunt* ^h; et, sicut fluvius decurrens, et ut fluctus pertransiens, sic transeunt me, et in me forsitan confunduntur et erubescunt, ut scriptum est, venire ad me: facti sunt mihi, qui prope, longe; et qui longe, prope ⁱ. *Pro patribus, inquit, nati sunt tibi filii* ¹. Ita pro parentibus, et fratribus et amicis, tu nobis factus a Domino es, qui et parentum cura anxius et fraterna dilectione sollicitus, et 50 tota non fictæ amicitiae

fide sedulus, omnibusque in nos pietatis visceribus effusus, assiduus nos litteris adeas, blandissimis solatiis mulceas.

4. Neque sat habes ¹ occasionibus cunctis revisere, nisi et pueros tuos mittas. Nec solum de famulis, sed et de filiis sanctis, quorum benedicta in Domino prole lætaris, eligis tabellarios; quorum oculis nos videas, et ore contingas. *Speciosi nobis pedes* illorum tamquam *evangelizantium bona* ². Nuntiant enim nobis, et afferunt ea quæ ad pacem sunt de te; cum (e) proferunt opera Domini, quæ aut operaris in verbo Dei, aut scribis in spiritu Verbi. Quæ nobis divitiarum tam pretiosa munera, quæ necessitudines tam dulcia possint præstare solatia? ut eorum reputatio differatur, quæ in æternum largitas divina promittit ³; quanto potiora posthabitis rebus sint; quæ jam et in isto seculo rependuntur, considerare promptum est. Quod enim, quæso, mihi damnum pietatis et gratiæ parens inhumanus, aut frater negligens, aut amicitiae immemor faciunt, cum omnes horum mihi nomen, vel pignorum, aut fœderum caritates, vel de te uno largiter rependantur? ut taceam vel in nostro, vel etiam in ignoto orbe, non paucos et in Deum et erga nos tui similes: quorum nobis affectus maximos pro patria, et parentibus, et patrimonii gratia retributoris indulget, in te uno, quæ accepimus bona, si computemus, omnia nobis nostra in te largius atque pretiosius compensata (f) reputabimus. *Frater non redimit*, inquit, *redimit homo* ⁴. Similiter nobis licet dicere: Mundus nos non amat, sed amat Christus. Homo negligit, sed Deus diligit. *Inimici hominis domestici ejus* ⁵, sed rursus amici hominis domestici Dei. Fuerint nobis fratres, et amici, et proximi boni et magni; sed non fuit placitum circa nos in eis Domino, qui te elegit donare nobis in fratrem inseparabilem, et in proximum dilectissimum; quem merito sicut nosmetipsos diligamus, quia cor unum et unam animam tecum in Christo habemus ⁶.

5. Itaque quod supra breviter posuimus de caritate multorum æque spiritalium ⁷, nequaquam apte et digne diximus; in nullius enim (g) persona congruere nobis eadem, quam in te habemus, gratia potest. Ut enim æque diligere dignentur (h) in humilitate nostra gratiam Domini; tamen illud in te speciale nobis donum est, quod prædestinatos nos invicem nobis in caritate Christi junctissima prioris quoque vitæ amicitia signavit, adhuc 51 eorum, quæ nunc per Christum avertimur, amatores. Sed tamen in hanc, qua modo interventu Dei nectimur copulam, per consuetudinem illius familiaritatis inolevimus; ut diligendo

^a Prov. xv, 30. ^b Psal. cxv, 12. ^c Matth. xii, 48. ^d Johan. i, 13. ^e Ibid. 12. ^f I Cor. xiii, 8. ^g Matth. xi, 29. ^h Psal. lxxviii, 9, et xxxvii, 12, sec. Psalt. Rom. ⁱ Psal. xxxvii, 12, et cvii, 10; Eph. ii, 13. ¹ Psal. xlv, 17. ² Isai. lvi, 7; Rom. x, 15. ³ Matth. xix, 29. ⁴ Psal. xlviii, 8. ⁵ Matth. x, 36. ⁶ Act. iv, 32.

(n) Ms. Vien., *impingunt*.

(b) Sic mss. Reg. et Vien. et editi 4. Edit. Rosv., *creari*.

(c) Ms. Vien., *manet*.

(d) Ita mss. Reg. Vien. et edit. Schot. Ceteri codices, *tantum*.

(e) Sic ms. Vien. et edit. Grin. edit. Rosv., *preferunt*. Ms. Reg. cum tribus editis, *preferunt*.

(f) Ms. Vatic., *putabimus*.

(g) Ita mss. codices. Editi, *personam*.

(h) Ms. Vien. *humilitatem nostram gratia Domini*.

nos et in infideli via fideliter, diligere etiam spiritaliter disceremus. Quia tam religiose nos semper uterque dileximus, ut ad nostram inter nos dilectionem nulla adjici posset affectio, nisi caritas Christi, quæ sola omnem sensum affectumque supereminet. Quo impensiores debemus bono Domino gratias, quod respicere dignatus in humilitatem nostram, cum pariter in agro invenisset, pariter ut geminos ab utero carnis extraxit, et pariter assumpsit^a. Duo enim vere, ut scripsisti, *fuimus in agro*, sed bonitate et omnipotentia Dei, ausim dicere, ita de nobis *unus assumptus est*^a, quod neuter est relictus. Eramus enim et singillatim⁷ duo, cum in nobis caro rebellis a spiritu dissideret; neque nostro homini pax esset, cum interiori repugnaret exterior. Nunc vero propitio ipso, *qui fecit utrumque unum*^b, et duo unum sumus, quia unus spiritus in duobus; et nulla discretio, quorum corpus unum. Sed hoc, ut dixi, commune (a) nobiscum omnibus in Christo fratribus, unum in te peculiariter nobis gratum atque gratandum est, in cujus amicitia beatissimum Dei munus accepimus, ut nec itinere mutato dissolveremur a nobis: quod damnatum de multis, ut recognoscis, dulcissimis aliquando (b) nostris pariter experimur.

6. Vere ergo tu nobis et parens, et frater, et proximus es, qui (c) faciens in nobis voluntatem Dei, ac plenitudinem legis^c, diligis nos tamquam te, amicus nobis in caritate Christi, et in Dei regeneratione germanus. Quod cum videas, et recognoscas, cur in nos onerose, et de te falso loqueris, ut dicas: *Duo fuimus in agro, et unus assumptus est*^d? Non simus ingrati Deo, qui non unum ex nobis, sed unum assumpsit in nobis. Duo fuimus, sed quando cum illis fratribus (d) combinabamus, quorum a nobis per hoc propositum facta divisio est: quia unum^e non de singulari corpore, sed de multorum quoque unanimitate dici satis eadem Scriptura declarat^e, cum has personas non in duobus hominibus, sed populis, fide gentium, et remansione Judæorum id ostendente, proponit. Nam et ille molentes 52 duæ, de quibus similiter una assumitur^f, ut arbitror, Synagogæ et Ecclesiæ formam gerunt. Quia non est alia persona quæ in omni sacramentum Litterarum ratione tractetur, nisi aut in universitate generis humani, credentium infideliumque po-

A pulorum distinctio; aut in natura omnis hominis geminæ creatura substantiæ: et ideo, mi frater, quia semper (e) cohæsimus in corde uno, sicut nunc cohæremus in Christo, aut pariter assumpti, aut pariter relictus sumus. Assumpti autem, non nostro merito, sed gratia Dei, cujus *dona et vocationes sine pœnitentia sunt*^g; neque ex operum prærogativa, sed ex fide bonæ voluntatis, qua pariter in caritatem ejus animati, ut uno et tenore propositi, et tempore (f) conversionis nostræ apparuit, simul oportet gloriemur, et exultemus in eo qui justificat impium per fidem, et *dat escam omni carni*^h; (g) escam non istam quæ perit, sed illam quæ conficitur in æternum victum, qualem vel anima in Dei rebus operosa, vel catholica Ecclesia coquit. Corpus est enim veri *panis qui de celo descendit*ⁱ, et dat escam vivificantem esurientibus justitiam. Non enim carnem farcit, sed cor hominis firmat. Hic panis et fons est, qui quo amplius editur, plus esuritur: et quo magis bibitur, plus sititur. Hunc panem ut edamus in æternum, molamus in hujus mundi pistrino triticum bonum, quod est obedientiæ fidelis operatio, et *caritas in corde puro et fide non facta*^k.

7. Qua gratia et virtute cum plenus sis, bonam Deo frugem molis, teque ipsum in azymis sinceritatis et veritatis epulandum Deo exhibes: cujus esca est, quisquis (h) voluntatem ejus efficiens, in corporis ipsius membra convertitur, dicente (i) Apostolo, *qui se jungit Deo, spiritus unus efficitur*^l. Quod assequimur, si *portemus imaginem cœlestis* ea cura et diligentia, qua *portavimus imaginem terreni*^m. Imitando enim imitatore Christum pervenimus ad imitationem Dei; cui *bonus odor sumus in Christo*ⁿ, si exhibeamus hostiam vivam^o obsequio rationabili^o, ut illi puram similaginem mola mundi cordis excretam ab interioris nostri penatibus offeramus, et in pectore nostro castum altare ponentes illa per legem jussa sacrificiis animalia mactemus in vitiiis, immolantes hircum peremitione¹¹ peccati^p, in 53 quo odor mortis est; cædentes taurum, si deponamus superbiam; sacrificantes ovem^q, si mollitudinem et ignaviam, in caritate non tepidi, et spiritu ferventes ejiciamus: offerentes in nobis et agnum, si immaculati vivamus, et vitulum, si efficiamur malitia parvuli, ut

^a Matth. xxiv, 40. ^b Ephes. ii, 14. ^c Rom. xiii, 10. ^d Matth. xxiv, 40. ^e Rom. xi, 7. ^f Matth. xxiv, 41; Luc. xvii, 35. ^g Rom. xi, 29. ^h Psal. cxxxv, 25. ⁱ Johan. vi, 33. ^j Eccli. xxiv, 29. ^k I Tim. i, 5. ^l I Cor. vi, 17. ^m I Cor. xv, 49. ⁿ I Cor. ii, 15. ^o Rom. xii, 1. ^p Lev. x, 16. ^q Levit. iii, 6.

(a) Ms. Vien., nobis cum.

(b) Sic mss. codices cum editis quatuor. Edit. Rosv., nunc.

(c) Ita ms. Vien. Alii, qui facis et in nobis voluntatem Dei ac plenitudinem legis. Diligis, etc.

(d) Ante erat in edit. Rosv., combinabamur, in ed. Schot., convivebamur. Emendavimus ex ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Grin., combinabamus. Hæc lectio restituta confirmatur nova operum S. Augustini editione, quæ Confessionum lib. v, cap. 10, n. 18, sic habet: *Et ideo adhuc combinabam cum electis eorum. Sequitur hic Paulinus lectionem quandam LXX, quæ habet συνδάσσω, combinabo, sicut et Augustinus in psal. cxl, n. 12, tom. IV, p. 1570. Itaque cum in*

D antiquioribus operum S. Augustini mss. codicibus legatur *combinabam et combinabo*, cum nostris pariter scribimus *combinabamus*.

(e) Ms. Reg. addit nobis.

(f) Ms. Reg. et edit. Bad., Grav., Grin., comersationis.

(g) Hæc vox abest a ms. Vien. codice.

(h) Mss. codices Reg. et Vien., voluntatum ejus effectus. At editi quinque voluntatem ejus efficiens. Ms. Vien. infra, convertit.

(i) Hanc vocem substituimus ex ms. Vien. cum in aliis codicibus legatur ipso.

(j) Addidimus quia ex mss. duobus, et editis quatuor.

unius purum pudicitia, alterius stultum simplicitate referamus; quale te sacrificium Deo exhibere video in templo tui corporis, in sacrario tui cordis, in immolatione tuæ carnis, in oblatione tuæ animæ. Immolas taurum, cum pia humilitate depositus cervicem altam percussisti timore divino. Immolas hædum, cum omnia sinistrae partis opera, justitiæ sectator, interficis. Ovem jugulas, cum diligens operarius, studiosusque meditator divinæ voluntatis et legis, inertiam (a) in te et ignaviam quasi pecus molle prosterenis, et a te vitæ istius impedimenta, quasi vellera, tondenti utilia, onerosa gestanti, forcipe verbi cælestis (b) abscondis: qua nos duobus Testamentis apprehensos tenet Christus; et vel sarcinis secularibus quasi lanis exiit: vel rursus, ut vellera a corporalibus vitibus tamquam a morbidis et mollibus ovium corporibus (c) abscondens, in vestimentum sui corporis, quod operatione credentium tegit, siquidem vicissim (d) cum Christum induimus, induamur a Christo, in Ecclesiæ pensa deducit, et fimbriis suæ vestis intexit.

8. Tolondit te hic pastor jam; ut arbitror, et posuit in area sua, et cælesti rore perfudit vellus tuum. Nam et gratia quæ infusa est ori tuo, et per os tuum quasi rivus a fontibus Israel, vel (e) δῶρυξ, ut scriptum est ^b, a paradiso abundans fluit, docet nos, quia descendit in te Dominus sicut pluvia in vellus ^c, et dedit tibi aquam de puteo Jacob ^d, quia tu quoque de filiis Israel Domino (f) propinquatus existiteras. Si ergo pertonsus es, duplex beneficium recepisse te sentis, quia et in æstu seculi levis, pascua verbi matutinæ lætitiæ (g) roris sparsa decerpis; nec meridiani demonii ^e ardore torreris, quia sub umbra alarum Domini ^f conquiescis. Paratur tibi interim tunica de tuis lanis, qua in illa die hiemis vestiaris, ut ante faciem frigoris ejus valeas subsistere, si dispoliatus **54** (h) a corpore, non inveniaris nudus ab opere. Tum vicissim præbebit se tibi ovem Christus, et agnus, ille qui pro nobis ad interfectionem ductus est, et coram tondente se non aperuit os suum ^g, vellera sua, id est, carnis exuvias abstrahi sibi passus. Ipse enim pro

^a Rom. xiii, 14. ^b Eccli. xxiv, 41. ^c Psal. lxxi, 6. ^d Johan. iv, 6. ^e Psal. xc, 6. ^f Psal. xvi, 8. ^g Isai. lxxx, 7. ^h Johan. x, 17 et 18. ⁱ Heb. v, 10. ^j Luc. xv, 5. ^k Psal. xv, 2. ^l I Cor. iv, 7. ^m Act. xvii, 28. ⁿ I Tim. vi, 7. ^o Matth. xix, 29. ^p I Tim. vi, 7. ^q I Cor. vii, 31. ^r Gal. vi, 8.

(a) Ita mss. codices. At editi, vitæ.

(b) Sic ms. Vien. Alii codices, accidis. Verum hic restituta lectio confirmatur ex sequentibus.

(c) Ita mss. codices et editi duo. Sic ad Prudentii Apotheosin, vers. 954, abscondere quidquam, vetustiores omnes codices: iidem hymn. 4 Peristeph., vers. 123, abscondit papilla; hymno S. Romani Martyris, vers. 975, Nervos absconderet; et hymn. 11, vers. 65, Huic absconde caput. Sed et mss. nostri codices ad epistolam I Paulini ad Severum, n. 5, habent abscondatur, non abscondatur; et omnes tum mss. tum editi codices ad epist. 10, n. 3. jubeat abscondi, non abscondi.

(d) Ms. Vatic. et ed. Grin., sicut.

(e) Emendavimus δῶρυξ, quæ est fossa de flumine, ex ms. Vien., in quo doriz. Ms. Reg. Dioraxi. Antecrat δωρυχῆ. Vide not. 28.

nobis et animam et carnem suam posuit, et recepit ^b; qui et sacerdos et hostia, et agnus et pastor est, qui pro ovibus suis pastor, et pro pastoribus suis agnus occisus est. Ipse enim Dominus hostia omnium sacerdotum est ⁱ, qui semetipsum pro omnium reconciliatione Patri libans, victima sacerdotii sui, et sacerdos suæ victimæ fuit: cuique nunc ut uni omnium Domino omniis nova creatura sacrificium, ipsique sunt hostiæ sacerdotes. Si nunc ei nos tondendos in silentio humilitatis atque patientiæ, qua se ipse pro nobis præbuit, præbeamus, suscipiet in se onera vellera nostri; nec dedignabitur ovium suarum lanas portare, qui ipsam ovem, quam ab errore (i) revocaverit, humeris (V. not. 29) suis ad ovilia reportare dignatur ^j.

9. Et quoniam bonorum nostrorum ipse non indiget ^k, nos vero omnium illius indigemus, nostro tantum bono nobis bonus, capit nostra quæ sua sunt, et tamen ea juris sui non vult; ut quasi nostra nobis accepto ferat, cum nihil habeamus nisi acceperimus ^l; et ne ipsi quidem sine nutu ipsius esse possimus ^m. Ergo nihil in hunc mundum inferentibus ⁿ, substantiam rerum temporalium quasi tonsile vellus apponit, non ut sarcina impediatur, quos expeditos nasci jubet, sed ut materiam nobis virtutis ad merita parienda proponat; et sit unde documentum nostræ in Deum, id est verum Patrem ac Dominum, fidei atque pietatis edamus, si suppetant nobis cara vel dulcia, quæ, præferentes Deum, magno præmio negligamus ^o: et quæ per immensam ejus bonitatem, cum nec illata nobiscum sint in hunc mundum ^p, neque istinc (j) efferenda nobiscum, tamen si pareamus præceptis illius, ita ordinantur, ut mutantur in melius, et de temporalibus æterna reddantur. Nam quæ sicut non intulimus, ita nec auferte possumus per naturam nostram et prætereuntem **55** hujus mundi figuram ^q, ea per omnipotentis Dei opus, beato mercimonii genere vertentes, non modo nobiscum efferimus, sed ante nos etiam in sinum Domini (k) seminata præmittimus ^r.

10. Unde præscriptum arbitror, ut piger operarius

(f) Ms. Vien., propinquans.

(g) Ita ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Schot. Verissima lectio. Sic quoque Paulinus epist. 23 ad eundem, n. 38, scribit vulneratu caritatis. et Natali G S. Felic., carm. 18, vers. 123, pietatis circumfusus, Græca phrasi mss. Vatic., Vien. et edit. Grim., rore respersa. Edit. Rosv., rore sparsa. Sacchino placet ut legatur matutini lætitiæ roris.

(h) Particulam a addidimus ex mss. Reg. et Vien. et editis quatuor.

(i) Ms. Vien., revocaverat.

(j) Ita mss. codices. Editi, auferenda. Manuscriptorum codicum lectio confirmatur ex sequentibus, non modo nobiscum efferimus; editorum vero ex epist. 16 ad Jovium, n. 8.

(k) Abest hoc verbum a ms. codice Vaticano.

non edat panem ^a, non videlicet istum percuntis cibi panem, sed illum quo vivitur in veram vitam: quia unusquisque, sicut scriptum est ^b, de fructibus suis manducabit, et in operibus suis vivet: ac proinde suum cuique opus panis est: et panis verus ac vivus Christus est ^c: quem non potest manducare piger operarius, quia idem est pascha nostrum, quod expediti atque præcincti, et firmiter calceati, nec depositis a manu baculis ^d, id est operibus, quibus nitimur, numquam remissis, cum omni festinantia edere præcipimur: quia *tempus breve est*, et expedit nobis *sine cura esse*, sicut Apostolus suadet, *propter instantem necessitatem* ^e, ut inveniamur parati, et pulsanti Domino non timeamus aperire ^f, de conscientia somni aut negligentie digna metuentes. Quod quidem nobis nihil proderit nihilominus extrahendis, et ad mortem quidem post mortem, ut justas negligentie atque impietatis pœnas luamus, si alieno potius quam nostro domino deservientes, deprehendamus seculi magis quam Christi negotiis occupati, pulsantique Domino non aperiamus, et ad Patrem ducamur inviti. Propterea prædicatur nobis, ut pro hac. id est anima, laboremus et oremus *in tempore opportuno* ^g, hoc est præsentem; in cuius spatium ideo inducimur, ut veram vitam ista brevi ^h et transeunte quæramus ⁱ. Hujus vitæ campus est *ager mundus iste est* ^j, vel homo ipse qui in hunc mundum mittitur. Deo quo *unus assumitur* ^k cum, ut supra diximus, carne spiritui subjugata, duo unum fecerit: quia et in unoquoque nostro, secundum Apostolum ^l, duæ mentes et duæ leges sunt: quibus intra nos molentibus, aut acceptabilis Deo aut refutabilis similago conficitur.

11. Te vero, victa lege membrorum ¹, et exteriore (a) corrupto, puram conspersionem (b) parare, et sine fermento azymum Christo (c) confici ^m, eloquia tua tam (d) facunda quam casta testantur. Neque enim tibi donatum fuisse (V. ep. 29, n. 14) enarrare Martinum, nisi dignum os tuum sacris laudibus mundo corde fecisses. Benedictus igitur tu homo Domino, qui tanti sacerdotis et manifestissimi Confessoris historiam, tam digno sermone quam justo affectu percussuisti. Beatus et ille pro meritis, qui dignum fide et vita sua meruit **56** historicum; qui et ad divinam gloriam suis meritis, et ad humanam memoriam tuis litteris consecratur. Hæc quoque verba tua, D vellera sunt, et Dominum Jesum gratisimo tegmine cooperiunt (e), cujus supellectili pulchra ambiunt, et

ingenii tui floribus comunt. Vestiet ille te vicissim Agnus de suo vellere in retributionis die, mortale tuum de sua immortalitate superinduens ⁿ.

12. Tu tantum nostri memento, et nos respice, non retro spectans ^o, sed amici memor. Certum est enim, quia agricola solertior fructus habeas largiores, et perniciosior cursor tarditatem nostram *ad bravium supernæ vocationis* ^p antevoles. Infirmior etenim mente quam corpore, longo te intervallo sequor, spatio tamen tantum a te non itinere (f) separatus; et eandem molam ægra et impari manu verto, pistrino socius, fruge deterior, quia tritico mixta zizania molo ^q: quæ ut tota vertantur in frugem, orationibus tuis egeo; quibus spero evadere et divitias, et paupertatem meam, quia utrumque mihi in malum est, cum sim justitie pauper, et peccati dives. Nam vere me divitem boni crederem, si ita jam pauper essem, ut putas. In quo tamen de verbis tuis te paulisper excutiam, quibus a te ipse discordas. Etsi non meas virtutes in me prædicaveris; tamen qui alienas licet mihi verbis tuis donandas putasti, quomodo convenit, ut idem tu paupertatem, quam te admirari profiteris, horrere fatearis? Si credas hanc mihi donatam esse virtutem, quam te ^r velle nec posse assequi confiteris, ut *habens victum et vestimentum, hoc contentus sim* ^s, nihil ultra diem cogitem ^t; cur vel me inopie necessitate superandum putas, ut te, quem non desiderare non possum, invitare desistam: aut te tam infirmum diffidentemque Christo prodis, ut timeas ad hujusmodi, qualem prædicas, amicum venire, si in veritate sequeris illum qui dixit: *Tolle crucem tuam, et veni, sequere me* ^u? Quomodo aliter putas Christum sequendum, nisi lege qua docuit (g), et forma quam prætulit? qui cum in sua venisset, reclinandi tamen capitis locum inter sua (h) non habuit ^v.

13. Imitare imitatore Christum, ut mortuus vivas crucifigens te mundo, et tibi mundum; quotidie moriens per fidem verbi, et vivens in verbo fidei. Non enim *in pane solo vivit homo* ^w, præsertim Christianus; de quo proprie scriptum est: *Quia ex fide vivit* ^x; numquid dixit, *Ex pane*? Quid igitur **57** a me fac mem metuis, si fidem habes? Panis tuus tecum est. Si verbo Dei pasceris, non desiderabis *escam ventris*; *Deus enim et hunc et illam destruet* ^y, dum se ædificat in nobis, si nos in ipsius caritate fundati, consistamus ^z, neque domum nostram in diffidentie (i) flu-

^a n Thess. 3, 10. ^b Psal. cxxvii, 2, juxta LXX. ^c Johan. vi, 35. ^d Exod. xii, 11. ^e I Cor. vii, 26, 29 et 32. ^f Luc. xii, 36. ^g Psal. xxxi, 6. ^h I Tim. vi, 19. ⁱ Matth. xiii, 38. ^j Matth. xiv, 40. ^k Gal. v, 17. ^l Rom. vii, 23. ^m I Cor. v, 7. ⁿ I Cor. xv, 54. ^o Luc. ix, 62. ^p Philip. iii, 14. ^q Matth. xiii, 25. ^r I Tim. vi, 8. ^s Matth. vi, 34. ^t Luc. ix, 25; Matth. xix, 21. ^u Matth. vii, 20. ^v Deut. viii, 5; Matth. iv, 4. ^w Gal. iii, 12. ^x I Cor. vi, 13.

(a) Ms. Vien., *corrupta*.

(b) Sic mss. codices. Reg. et Vien. et editi quatuor. Ed. Rosv., *parari*.

(c) Ita iidem mss. et editi codices. Ed. Rosv., *feri*.

(d) Sic ms. Reg. et editi 4. Al., *secunda*. Utraque vox recepta. Vide *eloquii facundiam*, ep. 16 ad Jo- vium, n. 11.

(e) Ex conjectura Rosveydus addiderat *membra*. Quam vocem in nullo codice repertam expunximus.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. et edd. Bad. et Grin. Alii, *superatus*.

(g) Ms. Vien., *voluit*.

(h) Ms. Reg. *addit jura*.

(i) Ita ms. Vien. et edit. Schot. Alii, *fluctuantes*.

ctuantis arena locemus *. Nonne illi credidimus, et A in illum aumbo juravimus, qui dixit : *Nolite cogitare in crastinum; sufficit enim diei malitia sua; querite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur vobis* ^b? Huic si credis, quid de ejus fratris inopia famem metuis, quem scis hujus verbi securitate paupertatem divitiis prætulisse? An magis abundare credis illum qui terræ, quam qui Deo credit? et qui propria, quam qui divina pascitur cura? Quid ille miser habeat, qui se ¹⁴ non habet? non enim se habet, qui plus de se quam de Deo sperat : verique est mortuus, qui non vivere timet (*quasi leg. timet non vivere*), si totum se Deo credat, Deoque permittat. Opto igitur ut tuæ potius comitatis hic jocus, quam infirmitatis fides fuerit, quod scripsisti credere te ita me futurum brevi pauperem, ut ulterius non auderem invitare te. Fateor nihil me præoptare tantæ libertatis bono : siquidem tam intima circumcisio, plena perfectio sit ¹⁵. Sed tamen si tibi vera in Christo fides, vera virtutum in homine cœlestium admiratio, et hominis in Deo viventis æmulatio (a) est; quomodo non eo magis me expeteres, quo perfectiorem esse audires, nisi si aperte, non credere corde quod ore prosteris, confitereris ^c? Sed in me peccatorem fugere, non pauperem, Martini beatissimi frequentator argueris; quem certe nunquam desiderasses, si tibi cornoris esurire timuisses

14. Ego certe, quia necesse est in operis spiritualis profectu caritas maxime, quæ *plenitudo legis est* ^d, proficiat, sicut desiderare te, ita et invitare non desinam. Veni ad nos : et si potes, advola. Nihil habemus nisi Christum; et vide si nihil habeamus ¹⁶, qui omnia habentem habemus. Ebromagum (V. not. 30) enim non hortuli causa, ut scribis, reliquimus; sed paradisi (b) hortum prætulimus et patrimonio, et patriæ; quia illic magis domus vera, ubi æterna : ibi verius patria, ubi originalis terra, et principalis habitatio. Nam si credis propitio Christo, propter quem si nil ¹⁷ habeamus, in ipso omnia possidemus ^e; nunc in ista spinarum et laborum humo, ne in hortuli quidem glebula nos terræ limus tenet : sed utinam ita nullus a peccato nobis pulvis hæreret! Tu si hoc bonum ita credis, ut prædicas; et 58 in eo me esse credis, ut te credere scribis; et segnius me desideras; jam non in me peccatorem semper, et semper indignum conspectu tuo, sed in Dominum ¹⁸ ipsum committis (*id est peccas*), si putas tum demum futuram nobis vitæ mortalis alimoniam, cum nobis cœperit Deus esse possessio ^f.

* Matth. vii, 26; Luc. vi, 49. ^b Matth. vi, 34, 35; Luc. xii, 31. ^c Rom. x, 10. ^d Rom. xiii, 10. ^e I Cor. vi, 10. ^f Psal. xv, 5. ^g I Tim. i, 5. ^h I Cor. v, 8. ⁱ Psal. xv, 2. ^j II Cor. viii, 14. ^k Psal. xxxviii, 2. ^l Prov. x, 19. ^m Ephes. vi, 19. ⁿ Psal. cxviii, 105. ^o Psal. cxxxviii, 12. ^p Num. xii, 28-9. ^q Luc. xix, 40. ^r Psal. cxix, 3. ^s Gen. iv, 25.

* Alias 21; quæ autem 12 erat, nunc 32. Scripta anno 397.

(a) Addidimus verbum *est* ex mss. Reg. et Vien.

(b) Ita ms. Vien. Alii addunt *illum*. Utraque lectio

EPISTOLA · XII.

Postularat Amandus prolixiores Paulini epistolas : ergo hanc de gratia Dei non minus piam quam elegantem scribit, commemorans Dei benignitatem, et altitudinem divini consilii super salute generis humani. Docet et humilitatem quamdam malam, et superbiam quamdam bonam esse.

Sancto, et merito venerabili, ac dilectissimo AMANDO, PAULINUS.

1. Fateor mirari me sanctam caritatis tuæ benignitatem et patientiam, ut de epistolis, quas ad te loquacissimas, et pleniore molestiæ quam gratiæ facere soleo, tu tamen desiderium sermonis mei potius quam tædium capias; quandoquidem ad assiduas et prolixiores litteras me lacessis et excitas gratia scriptorum tuorum, in quibus *caritas de corde puro et fide non ficta* ¹ et *in azymis veritatis* ² sincerum loquitur affectum, ac vicissim meum ab intima mente sollicitat. Quid igitur faciam? obtemperabo tibi copia litterarum? sed *bonorum meorum non indiges* ³; et me æquius est a te locupletari, quia dives pauperi conferre debet, *ut fiat æqualitas* ⁴. An vero magis consulam utilitati meæ, et *ponam ori custodiam* ⁵: ut periculum peccati, quod de multiloquio paratur effugiam ⁶? Sed metuo ⁷: rursus, ne inobedienciæ reus statuar; et forte gravius offendam si in te deliquero non obtemperans, quam si pro me timuero non scribens.

2. Det igitur mihi Dominus a Domino oris adaperitionem ad te ⁸, et prætendat pedibus meis lucernam verbi sui ⁹, ut nox insipientiæ meæ sicut dies illuminetur ¹⁰. Solvat linguam meam in verbum bonum, qui et asinæ os ¹¹ in sermone laxavit humanum. Sum enim et ego unus de lapidibus vel jumentis illis, quorum præfiguratione asina tunc locuta est, mutatam gentilis duritiæ stoliditatisque naturam, solutis Deo linguis, significans locuturam ¹². Ac, si placet, de hac ipsa Dei gratia textum epistolæ porrigamus, quia omnis nostra (c) narratio in præceptis 59 et laudibus Altissimi occupata esse debet, illi omne quod loquimur, omne quod vivimus, cum perpetua gratiarum actione dependi, cujus opere ¹³ ac munere loquimur et vivimus. *Ipse enim fecit nos, et non ipsi nos* ¹⁴. *Ipse*, inquam, *Dominus fecit nos*, qui etiam refecit jam ab initio per omnia quæ operatus est et locutus in Sanctis suis, salutis nostræ, id est, reparationis humanæ sacramenta molitus. Nam justum Abælem illico reparavit sancta generatio in Seth ¹⁵, qui ore consimili formatum ad imaginem Dei retulit patrem. Inde per ceteros a primo fonte decurrens permanavit vena justitiæ : et quamvis interveniente di-

bona.

(c) Sic mss. Reg. et Vien. Editi 4, *ratio*. Ed. Grin. *oratio*.

ludio, in uno quidem, attamen justo, universitatis A peremptæ seminarium stetit, jam tunc operante mysterio unici Redemptoris, ut per unum reconciliatio proveniret, quia per multos offensa venisset ^a. Sed iterum generis humani processu relabente justitia, et crescentibus simul gentibus atque criminibus, ne rursus iniquitas hominum generis mereretur interitum, rursus electus est qui pater fidei vocaretur, a quo et promissio regni et Regis æterni semen emergeret. Quod multiplicatum fide gentium Christus implevit, qui patriarchis visus, per legem præformatus, per prophetas prælocutus, et ipse adfuit, ut adimpleret legem et prophetas, et quam lex operibus non valuerat conferre medicinam, gratia daret ^b.

3. Jam enim corpus omne, id est, universum genus (a) hominum ita pervaserat peccatum, ut neque malagma debilibus et sauciis, neque ligatura prodesset ^c: corroborata etenim vitiorum valetudine, omnem humanæ opis medelam fortior remediis morbus excluserat, et ideo venit qui et venturus est, conformatus corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ ^d. Quia nemo, nisi artifex, operis sui potens est, et figulo tantum in argillam suam jus est ^e. Ita Dominus omnium, qui omnes fecerat, dignatus est ad nostra descendere, nosque suscipere in corpore suo, ut reficeret eadem arte vel (pro et) potestate qua fecerat. Venit autem non in sublimitate Domini, quod erat, sed in forma servi, quod non erat ^f. Factus est ut homo sine adjutorio ^g, qui est Dei virtus, et Dominus exercituum, adjutor et protector omnium. Pro liberandis est mortuus, qui erat inter mortuos liber. Inter iniquos deputatus est, qui justificat impium per fidem. Sicut ovis ad interfecionem ductus est agnusse, qui tollit peccata mundi ^h. Passus est mortem, qui donat æternitatem.

4. Sed in causa tanti hujus consilii et muneris, animadvertere ipsius lumen est, qui nos **☉** illuminat a montibus æternis ⁱ: in quos oculis allevatis videamus, iisdem nos, quibus perieramus, itineribus inventos, rursus ex arbore, rursus ex virgine; sed non rursus superbia præcipitandi, verum e contrario humilitate redituri. Nam idcirco Rex gloriæ et Dominus majestatis ezinanivit se, formam servi accipiens ^j, et invisibilem magnitudinem suam visibili abjectione contextit, ut nos veteri illo malæ conceptæ arrogantix morbo, foris altos, intus obtritos, in formam sublimitatis suæ per formulam nostræ in se humilitatis attolleret. In hoc enim operatus est et operatur quo-

tidie bonus Dominus, ut divinæ conformationis gloriam consequamur, si nostræ in Christo conformationis exemplum sequamur, cognoscentes in Altissimi moderamine temperatam naturæ nostræ modum, ut supra nos ipsius gratia provehamur, si juxta nos nostri memores ambulemus. Ad quam nos mensuram propheticus ille de Numeris sermo compertit, quo dicitur: *Non declinabimus dextera neque sinistra, sed regali via ibimus* ^k. Quod nobis Christus est, mediator Dei et hominum, inter divina et humana nos temperans, et ad regnum suum regali via ducens; ut corde humiles, opere sublimes, a sinistris, id est, peccatis quæ in mortem trahunt, allevemur; et a dextris nimis, id est, præsumptione superba, humilitatis lege revocati, teneamus salubrem mediocritatem, ne aut oculos nostros declinantes in terram ^l, comparemur jumentis quibus non est intellectus ^m, aut altiora nobis scrutantes ⁿ, evanescamus in cogitationibus nostris. Itaque *non alta sapientes, sed humilibus consentientes* ^o; *in mensura qua (forte quam) mensuravit nobis Dominus* ^p, nosmetipsos metiamur, ut angustemur in nobis, et in Domino dilatemur ^q. Non ut illi sapientes hujus seculi, quorum sapientiam Dominus reprobavit ac perdidit, et per stultitiam prædicationis (b) exclusit ^r: (c) *Disputaverunt enim, inquit, ut absconderent laqueos* ^s: quia videlicet in hoc omnis ars philosophorum laborat, ut assertionem fictorum lucem veritatis obscurat, et inanium contentionum laqueis sollicitas a vero mentes implicet, et ingenii fraude decipiat, et fucio sermonis inducat.

5. Sed postquam *exortum est lumen in tenebris, misericors et miserator, et justus Dominus* ^t, frustra posuerunt in cælum os suum ^u, qui etiam terrenarum rerum suæque naturæ nescii (d) scrutantur cœli plagas, et Deum ^v sine Deo quærun. Ideo *defecerunt scrutantes scrutinio, et sagittæ parvulorum factæ sunt plagæ eorum* ^w: quia corripens sapientes in astutiis sua Dominus ^x, per infantium atque lactentium **61** ora confudit, nec in sermone regnum suum, sed in virtute constituit. Unde ego quoque minimus omnium minimorum Domini, exiguumque tenuissimus, et infantium infantissimus, audeo in vocem laudis (e) erumpere, gratias agens Domino altissimo, quoniam mysterium pietatis excelssæ, quod in thesauris sapientiæ suæ habebat repositum, parvulis suis promiserit, et sapientibus mundi absconderit ^y, ne gloria-retur hic mundus in suorum vanitate sapientium, per quam obfusa sibi caligine non agnoverat sapientiam

^a Gen. vi, 8 et vii, 1; II Pet. ii, 5. ^b Gen. xv, 13; Rom. iv, 11; Gal. iii, 7; Jac. ii, 21; Matth. v, 17; Johan. i, 17. ^c Sap. xvi, 12. ^d Apoc. i, 4. Phil. iii, 21. ^e Sap. xv, 7; Eccli. xxxiii, 13; Jerem. xviii, 6; Rom. ix, 21. ^f Philip. ii, 7. ^g Psal. lxxxvii, 5. ^h Isai. liii, 7, 12; I Pet. ii, 24; Johan. i, 29. ⁱ Psal. lxxv, 5. ^j Philip. ii, 7. ^k Num. xxi, 22; Deut. ii, 27. ^l Psal. xvi, 11. ^m Psal. xxxi, 9. ⁿ Eccli. iii, 22. ^o Rom. xii, 16. ^p II Cor. x, 13. ^q II Cor. vi, 11. ^r I Cor. i, 21. ^s Psal. lxiii, 6. ^t Psal. cxi, 4. ^u Psal. lxxii, 9, ^v Psal. lxiii, 7, 8. ^w I Cor. iii, 20. ^x Matth. xi, 23.

(a) Ita ms. Reg. et edil. quatuor. Ed. Rosv., *genus humanum*. Verissima lectio quam restituimus, ut cuius attendenti præcedentia et subsequencia patebit.

(b) Ms. Reg. et edit. Bad., Grav. et Schot., *exhansit*.

(c) Ita Psalterium Romanum, et S. Hilarius in Psalmos.

(d) Sic ms. Vatic. et Latin. Ceteri codices, *inscrutantur*.

(e) *Deest ejus in editis*.

Dei. Pax autem nostra Jesus, qui venit ut utraque A unum faceret ^a, et omnia æqualitate componeret, destruxit fortia, et elegit infirma: sprevit sapientia, et assumpsit stulta, ut fieret æqualitas ^b, nemine sibi quidquam proprium vindicante, cum omnem (a) hominem non nisi divino munere salutis ac sapientiæ compotem necesse esset in Domino gloriari ^c. Itaque exsultemus cum tremore in Domino Deo nostro ^d, qui est humilis corde, et majestate sublimis ^e, idem sentientes in nobis, quod in Christo ^f, qui, ut supra dixi, idcirco nobis salutis gratiam per humilitatis formulam contulit, ut qui exaltationis spiritu cadere merueramus, (b) cordis humilitate resurgere disceremus.

6. Quod autem bonus Dominus crucifixus est, et resurrexit, non solum ad destructionem mortis nostræ, et ad reparationem æternitatis operatus est, sed etiam ad præsentis vitæ informationem, qua meritum acquirimus, quo vitæ illius in æternum beatæ possessio præparatur ^e. Cruci ergo fixus est Dominus: quo mysterio pietatis atque consilio, Apostolus docet ^h: ut solveret, inquit, parietem valli, interficeretque inimicitias, et omnem hujus mundi ambitum dispoliaret, ac de universa inimici potestate, captivans ipsam captivitatem ⁱ, triumpharet, in sua carne suscipiens, inquit, similitudinem carnis peccati ⁱ: non utique similitudinem carnis, quia omnibus Deus veritas: et ideo vere et corporaliter *Verbum caro factum est* ^k, sed in similitudinem peccati carnis ^l; ut qui peccatum non fecit per suam inviolabilem impassibilemque naturam, propter nos tamen, ut scriptum est, peccatum (c) factus, id est, peccatorem susceptum in forma servi gerens. Factus enim est pro nobis maledictum, ut nos maledicto legis absolveret ^m: de peccato damnavit peccatum ⁿ, id est, peccati materiam, quæ adhuc in illa Adæ carne vivebat, in ipsa, quam suscipere dignatus est, Adæ carne vacuavit; **62** ac sic parietem valli, hoc est, peccatum, quod inter nos et Deum separabat, destruens, fecit utraque unum ^o; non solum ut Judæorum et gentium fides in Christo coiret, sed ut in unoquoque nostrum qui crederemus, natura sibi nostra congrueret; et discordia quæ prius versabatur in nobis, cum spiritali affectui carnalis anima repugnaret, pace fidei solveretur. Nunc enim bellum illud antiquum, quo lex peccati repugnabat legi Dei, aboletur in Christo ^p, D

cum spiritus Deo serviens subactam sibi animam fide temperat, et vicissim animam Deo servientem in omne obsequium caro ministra comitatur.

7. Quam ob rem Domini passione et resurrectione non solum ad spem ac fidem resurrectionis instrui-mur; (d) sed ut non sola resolutione carnali, sed et voluntaria ab hoc seculo recessionem mori noverimus; et moriendo per fidem huic mundo, vivificemur Deo. Vita enim hujus mundi amica, mors animæ est. Ob hoc nobis Apostolus dicit: *Mortificate in terra membra vestra* ^q. Quotidie se ipse testatur mori, *lividum faciens corpus suum, et obliviscens quæ retro sunt, atque in priora se porrigens* ^r. In quo humilitatem pariter et sublimitatem docet: quia conteri corpus sine humilitatis spiritu non potest, nec anima in cœlestia surgere, nisi mortificatione membrorum. Attamen et ipsius nobis humilitatis servanda mensura est, ut non nisi timore divino humiliemur uni Domino: *Domini enim Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies* ^s; cui servire, libertas est. Nemini enim subjectus est, qui se soli Deo subiecit ^t. (e) Ut contra omnibus infirmis, vel spiritibus, vel aliis creaturis, vel suis vitiis et cupiditatibus servit, qui vult liber esse justitiæ. Est autem et sancta superbia, et humilitas iniqua: nam et justificatur superbia quæ huic mundo superbit, et contemnit hoc seculum, omnibusque magnis ejus et dulcibus ac speciosis abutitur (*id est uti recusat*. V. not. 31), intenta cœlestibus rebus, et præceptis subjecta divinis. Contra autem illa humilitas condemnatur, quæ non ex fide, sed ex ignavia mentis hominibus adducitur, et humanam gratiam magis quam suam salutem curat; mendacii famula, veritatis inimica, libertatis expers, iniquitati obnoxia, miscens (f) aqua vinum ^u, id est, veritatis merum (g) aquoso adulationis enervans. In hujusmodi humilitatem specialiter mihi videtur vox illa contendere, quæ denuntiat, *væ dicentibus (h) malo bonum, et dulce amarum* ^v, et injustis justitiam prædicantibus: quos et per Salomonem, sicut nosti, veritas exsecratur.

8. Bene autem nos brevi psalmo, sed pleno magisterio, beatus Psalmista conformat ad nostri moderaminis temperamentum, cum precibus suis præterdit meritum humilitatis ^x, dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super D me* ^y. Et deinde qui se (i) pro cordis humilitate re-

^a Eph. ii, 14. ^b II Cor. viii, 14. ^c I Cor. i, 31. ^d Psal. ii, 11. ^e Matth. xi, 29. ^f Philip. ii, 5. ^g Rom. vi, 4; I Cor. vi, 14; II Cor. v, 15; Col. iii, 1. ^h Ephes. ii, 14. ⁱ Psal. lxxvii, 19; Ephes. iv, 8. ^j Rom. viii, 3. ^k Johan. i, 14. ^l Rom. viii, 3. ^m Gal. iii, 13. ⁿ Rom. viii, 3. ^o Eph. ii, 14. ^p Rom. vii, 21. ^q Col. iii, 5. ^r I Cor. ix, 27; Phil. iii, 13. ^s Deut. vi, 13, et x, 20; Matth. iv, 7; Luc. iv, 8. ^t Rom. viii, 20. ^u Isai. i, 22. ^v Isai. v, 20. ^x Eccli. xix, 23. ^y Psal. cxxx, 1.

(a) Hanc vocem addidimus ex mss. Vatic. et Vien. et edit. Grin.

(b) Sic ms. Vaticanus. Ceteri, *corde humilitatis*. Lectio quam restitimus ex ms. Vaticano, semel et iterum confirmatur n. 8.

(c) Ita edit. Schot. et Sacchin.; alii codices, *faciens*. Hic restituta lectio confirmatur ex epist. 57, n. 2.

(d) Abest sed a ms. Reg. et editis 4.

(e) Sic ms. Vaticanus codex. In aliis, *At*.

(f) Mss. Vien. Reg., *aquam vino*. Latin., *aquæ vinum adulationis*.

(g) Ita ms. Vatic. et edit. Rosv. At ms. Reg. cum editis 4, *aquis adulationis*.

(h) Sic mss. Reg. et Vien. cum editis 4. At ms. Vatic. et edit. Grin. faventibus Vulgata et versione LXX, *malum bonum, dulce amarum, et injustitiam justitiam prædicantibus*.

(i) Ita ms. Regius. Ceteri codd., *græ*.

spici deposcerat, dicit: *Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam: Sicut ablactatum (a) super matrem suam, ita (b) retribuens in animam meam*^a. Ideo retributionem postulat, quia non humiliter senserit, sed animam suam exaltaverit. Nonne videbitur discordare sibi Prophetae sententia, nisi ita hæc discernamus intellectu, sicut in ipsius spiritu et corde, ita ut sibi congruerent, fuere distincta? Convenienter enim et humiliter dictum est timore divino, qui sacrificium Deo, ut ipse testatur, *spiritum contribulatum et cor humiliatum*^b offerebat. Salva tamen humilitate cordis, idem exaltabat animam suam non humiliter sentiens: quia non terrena sapiens, Deo mentem habebat affixam, unicum bonum ducens Deo adhærere, et ponere in Deo spem suam^c. Unde et Apostolus, qui nos humilitatem docet (c), ut ea potissimum imitatores Christi esse studeamus: *Hoc enim, inquit, sentite in vobis, quod et in Christo, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed ezinavit se, formam servi accipiens*^d; idem tamen ad exaltandam animam in superna et divina nos provocat, cum dicit: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera et gloria Dei Patris*^e.

9. Quamobrem tenentes hanc et humilitatis et exaltationis regulam, utrumque hoc (quod in pervertitate, quam supra dixi, peccatum habet; in directione, qua^a docemur, gratiam obtinet) suis ordinibus mensurisque teneamus pietate, et humiliantes cor Deo, et exaltantes animam ad Dominum^b nostrum, nihil nisi illum timeamus, nihil supra illum diligamus. Jugo tantum ipsius quod est suave, et oneri illius quod est leve, colla subdamus^f; ut supra omne potestatis inimicæ jugum liberi, in cœlestia subvehamur. Nam et ob hoc Domini nostri jugum suave, et onus leve est, quia e terrenis nos et inferis (d) elevat, et in excelsa regni **64** cœlestis attollit. Levitas enim omnis altipeta^g est, et sursum versus vigore subtilitatis effertur.

10. Huic autem gratiæ contraria peccati pondera deprimunt, et in inferna deducunt; quæ quanti sint oneris, Propheta testatur cum gemens clamat: *Superposuerunt iniquitates (e) meæ caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me*^h. Sed gratiæ Domino Jesu Deo nostro, qui potens est liberare nos de corpore mortis hujusⁱ, per multitudinem miserationum suarum^j, et divitias bonitatis suæ^k, quibus su-

perabundat abundantia peccatorum nostrorum, et salvos facit sperantes in se^k. Apud quem credimus, quia et orationum tuarum pro nobis agantur excubiæ. Scimus enim quia a pueritia ipsi (f) militans, et sacris litteris enutritus, nulla conversationis terrenæ et (g) carnæ labe pollutus, invenisti gratiam in conspectu Altissimi, et pro nobis de silva hujus seculi ad gregem vel ad currum Domini sero captis, quoniam *multiplicatæ sunt iniquitates nostræ super capillos capitis nostri*^l, et indigni sumus, quorum nomina divinis auribus ingerantur, ne forte et labia tua immunda fiant cum nos nominaveris^m, et necesse sit os tuum igneo carbone perstringi (An pertingi?), potes tamen vel humilitate vel fiducia vatis antiqui dicere: *Domine, dimitte illis, aut dele me de libro tuo*ⁿ. Quod ille divini colloquii particeps, non salutis suæ negligens, nec insolens Domino, profundi arte consilii ausus est dicere; ut Domino^o justo debitum peccatori populo interitum comminanti, oblationem suæ potius abolitionis opponeret, divinæ videlicet pietatis justitiæque securus, ut parceret et injustis misericordia Domini, dum justum non potest delere justitia.

11. Hac et pro nobis Dominum altissimum conditione constringe, ut dum eximere te libro suo non potest, per obtentum justis sui recipiat injustos. Nam *quia major est, qui in nobis est, quam qui in hoc mundo*^o; ideo fortior est justitia pro peccatoribus defendendis, quam iniquitas adversus patrocinia Sanctorum. Vellem quantum in me est adhuc prorogare^p sermonem, nisi et charta deliciens, et metus fatigationis tuæ cogeret verbis modum poni, et epistolam terminari. Tu in omnibus indulge temeritati meæ, et responde mihi, ut consoler et instruar litteris tuis.

12. Nunc (h) Sanemarium portitorem hujus **65** epistolæ commendamus specialiter unanimitati tuæ; ut, sicut rogavimus sanctum episcopum et patrem nostrum, ita ordinetur a vobis. Conservum enim eum, data in Domino libertate, reddidimus: sed vobis in domo Domini serviat delegatis ad parentum nostrorum memoriam obsequiis, ut per religiosam servitutem obtinere firmam libertatem sub vestra defensione mereatur. Age et apud sanctum presbyterum fratrem Exsuperium^q, ut in casa Ecclesiæ terrulam, qua victum suum procuret, accipiat. Præterea rogo, ut

^a Psal. cxxx, 2, sec. LXX. ^b Psal. l, 19. ^c Psal. lxxii, 28. ^d Philip. ii, 5. ^e Col. iii, 1. ^f Matth. xi, 29. ^g Psal. xxxvii, 5, juxta Psalter. Rom. ^h Rom. vii, 24. ⁱ Psal. l, 3. ^j Rom. ii, 4. ^k Psal. xvi, 7. ^l Psal. xxxix, 13. ^m Isai. vi, 5. ⁿ Exod. xxxii, 32. ^o I Johan. iv, 4.

(a) Sic LXX, Psalterium vetus Græc. et Rom., S. Hilarius et S. Augustinus in commentario super Psalmos, et omnes excusi et inss. codices, præter Vien., in quo *super matre sua, ita retributio*, ut in Vu'gata.

(b) Ita Psalterium Romanum, LXX, S. Hilarius, nec multo aliter Ambrosius.

(c) Expunximus verbum *dicent*, quod abest a ms. Vaticano, nec male.

(d) Ita mss. Reg. et Vatic. Alii, *levat*.

(e) Ita Psalterium Romanum, S. Ambrosius, et Paulinus, epist. 40, n. 4.

(f) Pronum fuit emendare juxta ms. Vatic. *ministrans*; videtur enim respexisse Paulinus ad locum Apostoli I Timoth. iv, *bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei*.

(g) Ita mss. Reg. et Vien. cum editis tribus. Alii, *carnis*.

(h) Sic emendavimus ex mss. codicibus. Ante erat *sane Marium*.

epistolam meam ad filium nostrum Daducium etiam, A si in Galliis agit, sine ulla dilatione facias ab episcopo transmitti per conservum fidelem et impigrum. Si clericum forte noluerit occupari, unum de Alingonensibus dignemini ¹¹ mittere cum epistolis vestris, quibus litteræ nostræ juventur: dignam enim interventu vestro causam ex epistola mea, quam ad eum feci, cognoscetis. Imprimis autem celeritate agendi opus est, ut sanctissimus presbyter, qui et vita et ætate venerabilis vim, qualem exposui, sustinet, quanprimum ab alienarum ædium exsilio liberetur.

EPISTOLA * XIII.

Nupsrat Paulina sanctæ Paulæ filia Pammachio viro proconsulari, ut ait Palladius in Lausiac. c. 122, immo secundum Hieronymum epist. 26, consulum pronepoti. Hanc in flore adhuc juventæ defunctam Pammachius multis prosecutus lacrymis, etiam largissimis in pauperes elemosynis referebat. Utroque eum nomine et consolatur et commendat Paulinus, mortuæ laudibus subinde inaspersis.

Dilectissimo (a) fratri, merito prædicabili et venerantissimo PAMMACHIO (V. not. 32), PAULI. US.

1. Ut hactenus tacendi tempus ^a congrua humilitate servavi, ita nunc debita caritate loquendi tempus agnovi, frater in Christo Domino venerabilis et dilectissime. Scriptis enim sancti viri fratris nostri (b) Olympii ^c, communis unanimi, nuper accepi tam inopinatum mihi quam inoptatum tui mœroris indicium; in quo meæ tibi tristitiæ consortium et vocis officium (c) dein defore, ut sileant privati amoris affectus, sed caritas Christi Domini et Dei nostri, quia in ipso nobis et per ipsum, ut unius corporis membra, connectimur, non permisit. Ipse enim nos Dominus Deus noster vitæ nobis pariter **66** et pietatis magister per illud cœleste vas electionis suæ docuit *gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus* ^b, vicissimque nobis compati, et invicem onera nostra portare; ut mutuis consolationibus roboraremus communem fidem, et fatigata pectora foveremus. Cui muneri Deus tantum dedit, ut eo functum magnæ civitatis instar amplificandum promiserit, enuntians per Prophetam, quia *frater fratrem adjuvans exaltabitur sicut civitas magna* ^c: videlicet quod munimentum animæ dimicanti fraterna compassio ferat, variisque mentis afflictæ pulsibus quasi murus obstat.

2 Sed si forte id ipsum culpæ magis quam gratiæ iudicetur, quod tardius fungar officio caritatis, credas velim illico ut agnoverim, scripsisse me. Neque vi-

^a Eccle. iii, 7. ^b Rom. xii, 15. ^c Prov. xviii, 19. ^d Matth. 26, 41. ^e Psal. lxi, 5. ^f Matth. xii, 34; I uc. vi, 45.

* Alias 37 et 33, pars 2; quæ autem 13 erat, nunc 17. Scripta anno 397 exeunte.

(a) Edit. Chiff., *Domino merito prædicabili et honorando fratri Pammachio, Paulinus.*

(b) Ita ms. Regius. Alii codices addunt *episcopi*, sed frustra. Vide Vit. cap. 32, n. 1.

(c) Addidimus *dein* et *sed* ex ms. Reg. et edit. Chiff.

dear de (d) negligentia tui serus audisse, cum ipsa me et loci remotio, et propositi ratio defendat: quo secretus ac tacitus agens, neque videre nisi raros ^a prætereuntium possum, neque interrogare de sanctis fratribus, nisi caros volo: semper tamen et in meo silentio tui memor, nunc ut caritas postulare visa est, oportum pectore affectum reclusi, et per has ad te litteras promsi, quibus ad sanctam mihi unanimitatem tuam, qua potui via profectus sum; quia non potui iisdem corpus et animum meum finibus continere, cum caro, ut semper, infirma per hiemem longius commoveri negaret; et qui semper est promptior spiritus ferventibus ad te desideriis evolveret ^d; ut quem corpore non tenebam, mente complecterer. Cucurri igitur in siti desideriorum ad te ^e, mi frater in Christo unanime atque venerabilis, et si me vicissim intueris animo, tecum esse me totum videbis et senties. Nam si verum illud est, sensu ^a nos potius videre et audire, certe adsum tibi et potiore mei parte, cum animo ad te venerim: quo nisi adsimus, (e) ubi etiam corpore intersumus, præsentiam non probamus, vacua nostri imagine, mentis absentia. Quamobrem signatum amicitix munus impendi, (f) aptumque nostra fide feci, ut te spiritali aditu visitarem. Hanc de te invicem gratiam quæso merear, ut tu quoque me interioribus videns oculis, tamquam adstantem cominus, et coram loquentem et coanhelantem anxietudini tuæ de necessitate communi, vel patientiæ congratulantem de spe fidei, in hoc sermone suscipias pariter atque conspicias. Sermo enim viri mentis est speculum. Nam et ipse Dei sermo confirmat, quia *ex abundantia cordis os loquitur*, et *thesaurus pectoris publicatur eloquio* ^f. Ob hoc in veritate qua stamus in Christo, expressum **67** his tibi litteris animum meum suscipe; nec volo amicitiam nostram tempore metiaris. Non enim hæc, ut secularis est, quæ spe sæpius quam fide paritur; sed spiritalis illa, quæ Deo auctore generatur, et arcana spifituum germanitate coalescit. Quo fit, ut non diuturnitatis usu crescat ad amorem, neque documenti expectatione pendeat; sed, ut filia veritatis dignum est, statim firma et magna noscatur; quia de pleno incipit orta per Christum

3. Hac igitur te caritate complexus ita veneror, ut membrum Christi; ita diligo, ut commune membrum meum. Quomodo enim non una mens, quibus una fides? Quomodo non unus animus, quibus unus Deus? Ac per hoc quomodo diversum pectus sit in affectione tolerandi, quibus corpus unum est in compage credendi? Vere dico, et non mentior, dum animi tui

(d) Ita ms. Reg. et edit. Chifflet. Ante erat *Neque videar de te negligentia mea serius audisse.*

(e) Sic ms. Reg. et edit. Chifflet. Alii, *ut... intersimus.*

(f) Ita reposuimus ex ms. Reg. et edit. Chifflet. Alias, *dignum.*

motus cogito, mea quoque viscera sentio suspiriis tuis duci; et, ut vere socialia membra, vulneris tui dolore conligi. Quamquam me non minus prudentiæ et fidei tuæ reputatio reluciat, quam afflicta cura mœroris. Denique addubitasse me fateor, utrum mœsta pro meo affectu tibi, an potius gratulantia pro tua fide verba præberem. Nam ut evocationem ad Deum sanctæ sororis meæ, ita devotionem pietatis in Christo tuæ pariter audivi; isto etiam patrefamilias, per quem scripsi, indicante prudentiam et sanctitatem veræ in conjugem (*Paulinam*) caritatis tuæ; quam non vacuam fletibus, ut maxima pars mortalium, neque vano, ut spei nostræ expertes solent, pomparum inaniam honore comitatus es; sed reinediis salutaribus et vivis (*a*) operibus, hoc est, eleemosynis prosecutus, debito ordine primum caro funeri justa persolvens, piis lacrymis et largo caritatis rore perfusus (*b*) religiosius exsequias honorasti.

4. Itaque istius pietatis in te opus ante laudabo; iam id quoque Deo placitum monstrat Scriptura divina, cum dicit: *Fili, produc lacrymas in mortuo* ^b, et quasi dira passus incipe plorare, et non despicias sepulturam illius ^a. Denique patriarchæ nostri hujus quoque religionis exemplo sunt. Nam pater fidei matrem vocationis nostræ Saram suam flevit ^b, non utique diffidentia recipiendæ, sed prægressæ desiderio. Quomodo enim resurrectioni diffideret fidei pater, et repromissionis beatæ primus auditor? Idem tamen, humanitatis memor, non sprevit corporis curam propter animæ securitatem; sed emto ad sepulcrum agro, mortuam suam pretiosa sede composuit ^c; docens ^c pariter quid sibi isti ^b (*forte justii*) deberent homines providere; cum is, qui ad Dei verbum de terra patriæ cognationis **63** exierat ^d, nihilque præterea de pervagatis natione diversa spatiis comparaverat, omnis terræ advenæ, solum tamen agrum sepulcro, id est, non temporalem, sed æternam possessionem, nec terram avaritiæ, sed quietis, emisset. Jacob quoque dilectam illam et expectatam Rachel et tumulo celebri honoravit ^e, et titulo (*id est* epitaphio); ut religiosum et præsentii dolori solveret, et posteris testaretur officium. Quamquam illum locum titulo mortis uxoriæ prophetica mente signaverit, providens legem ortu Evangelico sopiendam. Quo mysterio conjux ^e Patriarchæ, quæ pluribus locis in Ecclesiæ imaginem vixit; tamen ut reor, in Synagogæ typum moritur, et partu filium doloris cuius illic, ubi erat Virginis partu Legi finis edendus: *fnis etenim Legis Christus* ^f. Sanctam vero et sanctificatam spem per humandi curam nos Tobias docet, hujus specialiter muneris prærogativa justificatus a Domino, et ar-

A changeli voce laudatus; quod prætulisset praudio suo pauperis sepulturam. ^g Negligens enim ventris; quia diligens animæ, maluit corpore esurire quam spiritu; ut nobis quoque esset exemplo, quo præoptemus jejunare cibo carnis, ut saturitatem animæ conferamus. Quare bona religio sepulturæ. Bonæ lacrymæ caritatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Joseph justus impendit patri ^h. Bonæ et lacrymæ orationis, quibus et David stratum suum per singulæ noctes rigabat ⁱ. Sed quid sanctorum mortalium prædicem fletus? Flevit et Jesus amicum ^j, hanc etiam passionem de nostra infelicitate dignatus, ut mortuo (*c*) infunderet lacrymas; et quem resuscitatus erat virtute divina, infirmitate lugeret humana; **B** licet in illo uno totam simul conditionem generis humani misericors et miserator Dominus deploraverit et illis lacrymis (*d*) quibus peccata nostra flevit et laverit.

5. Idcirco et tuæ, frater, lacrymæ sanctæ et piæ, quia simili affectione manarunt, et dignam casti cubilis flere consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio caritatis. *Mulier enim grata* ^k suscitavit viro gloriam ^k cum tenetur, atque ideo suscitavit et desiderium cum præmittitur. Verum illa, ut fuit semper, ita et erit in perpetuum corona viro suo ^l, et non extinguetur lucerna ejus ^m: extendit enim, ut scriptum est, brachia sua ad opera utilia, os suum aperuit prudenter ⁿ, operata est viro suo bona; gloria et honore coronavit te, ut jucundaretur tecum in diebus novissimis; et ob hoc fletu (*V. n. 10*) magis digna quam luctu; et desideranda potius pertinaciter quam lugenda est. **69** Nam ipsa meritorum illius reputatio, ut acerbum imperat mœrorem superstitii, quia justus defunctus relinquit poenitentiam; ita et consolationem uberem præstat fideli, quia immortalitas in memoria justii ^o. Neque tibi, sancte frater, hinc acrior doloris stimulus ingeratur, quod primæva decessit; quoniam huic ipsi casui solatium præbet sermo divinus: *Justus enim, inquit, si morte præventus fuerit, in refrigerio erit* ^p.

6. Sed ne vel immatura tibi ad obitum fuisse videatur, eadem tibi Sapiencia sequentibus verbis probat animum quoque illam fuisse: *Senectus, inquit, venerabilis est non* ^q diuturna, neque numero annorum computata. *Cani sunt enim, inquit, sensus* (*e*) *hominibus, et ætas senectutis vita immaculata*. Quare gratulemur justo ejus (*f*) accitu et fine maturo; quæ etsi adhuc flore annorum virebat, tamen morum sanctitate canuerat, et ætatem puellæ stipendiis senectutis ornabat. Unde et tibi ipsæ, quæ acerbant vulnus

^a Eccli. xxxviii, 16. ^b Gen. xxiii, 2. ^c Gen. xxiii, 9. ^d Gen. xii, 1. ^e Gen. xxxv, 19, 20. ^f Rom. x, 4. ^g Tob. xii, 12. ^h Gen. l, 1. ⁱ Psal. vi, 7. ^j Johan. xi, 35. ^k Prov. xi, 16; Eccli. xxvi, 16. ^l Sap. iv, 2; Prov. xi, 4. ^m Prov. xxxi, 18. ⁿ Prov. xxxi, 26. ^o Sap. iv, 1. ^p Sap. iv, 7

(a) Sic edit. Chifflet. Optime quidem. Vide not. 91.
(b) Ms. Reg. et edit. Bad. et Grav., *religiosus*.
(c) Ms. Reg.. *funderet*.
(d) Sic ms. Reg. et edit. Chiff. Ante erat *illis lacrymis peccata nostra fleverit et laverit*.

(e) Ita mss. et excusi codices. Sic Græcum in morem extulit Paulinus *hominibus*, in Græco ἀνθρώποις. *Vulgata, hominis*.
(f) Sic ms. Reg. et ed. Chiff. Alii, *accitui et fini*.

animi, causæ solatium majus afferre possunt, quod tam sanctam feminam etsi non habes, habueris tamen. Commune enim tibi cum omnibus, amisisse mortalem; paucis vero tecum meruisse optimam: quo minus miror illam in hoc seculo non moratam, et ad Christum citius accitam; *Placita enim erat Deo anima ejus*; et idcirco, ut scriptum est, *properavit eam de medio iniquitatis educere, ne intellectum nostrum malitia nostra mutaret*^a; quia *totus hic mundus, ut scriptum est, in maligno jacet*^b: et colloquia mala plerumque corrumpunt mores bonos^c: et qui *picem tangit, inquinabitur ab ea*^d; quo metu quidam Sanctus moræ metuens, et de tardo (a) fine sollicitus, orat Deum ut notum sibi¹⁰ faciat finem suum, et numerum dierum suorum^e: et quoniam revelante Spiritu, quo prophetabat, agnovit prorogata sibi tempora, ingemit dicens: *Iteu me quod incolatus meus prolongatus est*^f. Causam vero gemitus et timoris sui hanc esse testatur, quod *habitaret (b) cum tabernaculis Cedar*, id est, in tenebris istius mundi. Nam Cedar Hebræo ideum quod ore Romano vocatur *Obscuritas*.

7. Denique ipse David in duobus filiis diverso merito sibi amissis mysterium istius veritatis exercuit; qui filium dilectissimum, quem flevit ægrotantem, non flevit amissum; certus infantem ad pacis æternæ beatæ translatus^g: at vero idem Abessalon, **70** quem inimicum habuerat, mortuum lamentatus est, quia divinæ justitiæ ut Propheta conscius, desperavit impio requiem, et resurrectionis bonum scivit indebitum parricidæ. Sed tamen idem, ut dixi, parvulo illi suo ægrotanti impenderat lacrymas, et regio cultus atra veste mutatus, cilicio, cinere, jejunio (c) fultus, preces ad Deum miserat. Postea vero quam filii morbum vite finis absolvit, quasi deficiente curarum materia, hunc sibi lugendi finem fecit, quem parvulus vivendi acceperat. Itaque ut filius corpore, et pater luctu solutus est; simulque tristia pectora et vestimenta deponens, et cibum sumsit, et cultum resumsit, et squalidum pulvere caput deduxit unguento; sciscitantibusque pueris suis, quos obstupescerant tam inusitatus patriæ ordo pietatis, ut qui ante orbitatem luxerat, gauderet orbatus, respondit: *Ego ad illum ibo, ille vero ad me non revertetur*^h.

8. Satis, ut opinor, docuit Rex Propheta, quam post nostros sollicitudinem debeamus induere, videlicet ut de nostro potius itinere quo (*Sacchin.*, forte **D** qui) sequimur¹¹, quam de illorum qui jam prægressi pervenerint, laboremus. Pium est contristari de avulsione carorum; sed sanctum, lætificari spe et fide

A promissionum Dei, et dicere animæ laboranti: *Quare tristis es, et quare conturbas me*ⁱ? *numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat*? Acceptor est autem Deo grata lætitia, quam diuturna quasi querula tristitia. Nam hoc illo Davidico docemur exemplo, ut inanes lacrymas non effundamus; quæ utique superfluo mortuis donantur, nihil conferentes recepto, et gravantes relictum. Ideo David vivente filio flevit, functo gratulatus est: quia spirantis adhuc cõmmeatum (V. not. 64) poterat precibus et lacrymis impetrare: accito autem divinitus jam gratulari debebat, ut fecit, quia dubitandum non est melius esse votis nostris Dei placitum.

9. Salva igitur fide, pietatis officia pendamus; et salva pietate, fidei gaudia præferamus. Esto, temporaliter fleat pietas, sed oportet ut jugiter gaudeat fides. Desideremus nostros ut præmissos; sed non desperemus recipiendos. *Deus enim noster vivorum est, non mortuorum*^k; et in Christo mortuos dormire Apostolus dicit^l, ut de somno intelligas temporalem esse mortem. Dormienti enim consequens est excitari et surgere. Quod cum ita sit, geramus in caritate **71** nostrorum familiaris consuetudinis desiderium, sed a fide nostra solatium de fiducia resurrectionis habeamus.

10. His igitur, frater dilectissime, et verborum et exemplorum cœlestium autoritatibus ut ad pietatem lacrymarum usus es, ita etiam ad earum modum utere. Scriptum est enim: *Omni rei tempus*^m; et tempus plorandi fluxerit, gratulandi modo tempus est. Quia *Dominus prope est*, et Scriptura divina, quæ producere nos lacrymas quasi evaporando dolore permittit, terminos (d) quoque designato præscribit tempore, cum dicit, amaritudinem (V. not. 33) luctus uno ferendam dieⁿ. O divitiæ bonitatis Dei! quam pia idipsum sollicitudine nostri cavet! non pietatis propensæ invidios, sed infirmitatis nostræ conscius, et omnis inmodici temperator, lacrymas in mortuo produci jubet, amaritudinem vero lugendi uno tantum die claudit; illud porrigi sinens quo relaxatur dolor, et anima respirat: istud vero præcideus, quod immoderato et irrationabili cruciatu mentem nostram conficit, quodque diutius fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius ipsa suo verbo pietas Dei explicat; subjecit enim: *Et consolare mature propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, et cooperiet virtutem*^o; quia *tristitia illa tantum salutaris quæ secundum Deum est*. Ista autem, ut Apostolus ait, quæ

^a Sap. iv, 14 et 11. ^b I Johan. v, 19. ^c I Cor. xv, 33. ^d Eccli. xiii, 1. ^e Psal. xxxviii, 5. ^f Psal. cxix, 5, sec. Psalter. Rom. ^g II Reg. xii, 22. ^h II Reg. xii, 23. ⁱ Psal. xli, 6. ^j Psal. xl, 9. ^k Matth. xxii, 32. ^l I Cor. xv, 18; I Thess. iv, 12. ^m Eccli. iii, 1 sec. LXX. ⁿ Eccli. xxxviii, 15. ^o Eccli. xxxviii, 19.

(a) Emendavimus *fine* ex edit. Grin. in marg. Ante erat *sene*, nullo sensu.

(b) S. Augustinus in Commentario super psalmos: *Cedar, quantum meminimus ex interpretatione nominum Hebræorum, tenebras significat. Vulgata, habitari cum habitantibus Cedar, refragantibus omnibus*

codicibus nostris, tum manuscriptis, tum editis

(c) Sic us. Reg. et edit. Chiff. Ante erat *fetu*. In edit. Schot., *fulas*.

(d) Ita emendavimus ex ms. Reg. et edit. Chiff. Ante erat *terminp... tempora*.

secundum hominem, hoc est, de infirmitate (a), carnalis est tristitia, mortem operatur *. Quod licet auctore diverso, tamen uno per utrumque sanctorum Dei spiritu et verbo Scriptura concinit: mors enim vera (b) virtutis adopeitio est. Nam si virtus Dei et vita nostra Christus est; vere dictum vides, mortem festinare hoc mœrore, quo virtus operatur b: et homo totus quasi quadam inferni voragine, sic *graviore tristitia*, ut Apostolus ait, *absorbeatur* c. Sed Deo gratias, quod hujus in te laboris et timoris mihi compendium facit conscientia virtutis et prudentiæ tuæ, cujus largius tibi lumen est, quam ut tristitiæ tenebris possit operiri: quin potius tua virtus tristitiam (c) largior tegit, mortemque ipsam et vim noxii mœroris absorbet. Non id verbis meis tibi largior, neque conjectura virtutis tuæ loquor: opera tua hoc 72 de te contestantur, et me comperta loqui cogunt.

11. Veniam enim jam ad prædicationem operum tuorum, et ad pios actus de lacrymarum sanctitate transibo. Sua enim cuique parti debita persolvisti, lacrymas corpori fundens, eleemosynam animæ infundens. Vere conscius veritatis, et filius lucis, ubi mortem sciebas esse, flevisisti; ubi vitam credis, operatus es (V. not. 91): vacuis inania, vivis viva dependens. Itaque patronos animarum nostrarum pauperes 12, qui tota (d) Romæ (e) stipe meritant (f) multi, (g) ut dives in aula Apostoli congregasti. Pulcro equidem tanti operis tui spectaculo pascor. Videre enim mihi videor tota illa religiosa miserandæ plebis examina, illos pietatis divinæ alumnos tantis influere penitus agminibus in amplissimam gloriosi Petri basilicam per illam venerabilem (h) regiam (i) (V. not. 34) cerula eminus fronte ridentem, ut tota et intra basilicam, et pro januis atrii, et pro gradibus campi spatia coarctentur 13. Video congregatos ita distincte per accubitus (V. not. 35) ordinari, et profuis omnes saturari cibis, ut ante oculos Evangelicæ benedictionis ubertas, eorumque populorum imago versetur, quos quinque panibus et duobus piscibus d panis ipse verus, et aquæ vivæ piscis (V. not. 36) Christus explevit: non usitato more creaturarum cibis hominum, sed novo munere jam paratos hominibus cibos gignens; cum operata manus divino suggestu visibiles epulas ministraret, et in alimenta corporea

A spiritali fecunditate profueret; ineffabilibus panis et carnis fontibus, in spem jejunarum adhuc gentium, esurientes fidem populos carnaliter satians, et spiritaliter irrigans, indeprehensis auctibus comæsta supplens, edenda suppeditans, et ad morsus edentium fragmina (j) subcivida depromens; ut inter manus vel in ore summentium crescentibus cibis, sentirent potius escarum suarum copiam, quam viderent; morsibus redeunte consumto, et dentibus subeunte sumendo.

12. Ipsius enim Domini exemplum in opere ejus gerens, præcepisti turbam residere in terra: sic enim et Jesus jussit, ut legimus in terra recumbere c. Nam in te et ipse Dominus erat, sicut est, quia nemo 73 Christi opera sine Christo agit: cujus munere et benedictione copiosos tibi panes, ut accepisti in nomine ejus, sicut discipuli ab ipso benedictos acceperant dividendos, per innumera pauperum ora (k) demensus es; et manducaverunt, et saturati sunt: et quod abundavit de panibus, tulerunt omnes, unusquisque sportas suas plenas f. Sed tu omnem redundantiam fragmentorum spiritalium collegisti, de duodecim cophinis apostolicam fidem, de septem sportis gratiam spiritalem; non minus mirabiliter operante in tuis panibus Christo, qui in tuo isto convivio panem tuum carnalem in celestes cibos transtulit, et in æternam tibi saturitatem paravit. Rectumbens enim jure cum patribus (l) Abraham, Isaac, et Jacob, convivio Christi, veste præditus nuptiali g, quia tecum istic in pauperibus suis Christus recumbit, et *habet in se Filius hominis ubi reclinat caput suum* h.

13. Juvat etiam nunc in spectaculo et prædicatione tanti operis immorari. Non enim hominis, sed divina per hominem opera laudamus. Quam lætari Deo et sanctis angelis ejus de hac tua, ut dici solet, pera (V. not. 38) spectaculum (V. not. 37) sacer editor exhibebas i! quanto ipsum Apostolum attollebas 14 gaudio, cum totam ejus basilicam densis inopum cœtibus stipavisses, vel qua sub alto sui culminis mediis ampla laquearibus longum patet, et Apostolico eminus solio (V. not. 39) coruscans, ingredientium lumina stringit, et corda lætificat: vel qua sub eadem mole tectorum geminis utrimque porticibus latera

* II Cor. vii, 10. b I Cor. i, 24; Psal. xliii, 20; Col. iii, 4. c II Cor. ii, 7. d Matth. xiv, 19; Johan. vi, 11. e Matth. xiv, 19; Marc. vi, 39; Luc. ix, 14; Johan. vi, 10. f Matth. xv, 37; Marc. viii, 8. g Matth. xxii, 12; Matth. viii, 11. h Matth. viii, 20. i I Cor. iv, 9.

(a) Expuncto verbo *est* juxta ms. Reg. et edit. D Chiff. subnectimus alteram epistolæ partem quæ in vulgatis et mss. quibusdam codicibus ad Alethium inscribatur uno eodemque tenore epist. 33. Vide Dissert. 1, n. 15.

(b) Sic ms. Vien. et edit. Chiff. Alii codices addunt *animæ*, parum ad rem.

(c) Hanc vocem addidimus ex ms. Reg. et edit. Chiffet.

(d) Ita mss. Reg. et Vien. et edit. Chiff. Alias, *Roma*.

(e) Sic ms. Vien. et ed. Chiff. Alii, *stipem*.

(f) Ita ms. Vien. et ed. Chiff. et Sacchin. Ante erat *multitudinem*.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiffet. Alias, *aulam*.

(h) Ita mss. Vatic. Vien. et edit. Chiffet. et Rosv. At ms. Reg. cum editis quatuor, *reginam*. Estque *regia*, seu *regina*, præcipua Vaticanæ basilicæ porta. Vide not. 34.

(i) Sic mss. Reg. et Vien. cum tribus editis. Ms. Vatic. et edit. Rosv., *cerulea*.

(j) Ita ms. Vien. et edit. Chiff. Ed. Grin., *subcivida*. Alii codices, *subciviva*.

(k) Sic mss. et editi codices, præter Rosv. in quo, *dimensus es*.

(l) Hanc præpositionem addidimus ex ms. Vien. et edit. Chiffet.

diffundit ; quæ præterito nitens atrio (V. not. 40), A fusa vestibulo est ; ubi cantharum ministra manibus et oribus (V. not. 41) nostris fluente ructantem, fastigatus solido ære tholus ornat et inumbrat, non sine mystica specie quatuor columnis (V. not. 42) salientes aquas ambiens. Decet enim ingressum ecclesie talis ornatus, ut quod intus mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus opere signetur. Nam et nostri corporis templum quadrijugo stabilimento una Evangelii fides sustinet ; et cum ex eo gratia, qua renascimur, fluat ; et in eo Christus, quo vivimus, reveletur ; profecto nobis in quatuor vite columnas (a) ille *aquæ salientis in vitam æternam fons* ^a nascitur ; nosque ab interno rigat, et fervet in nobis : si tamen (b) possimus dicere, vel sentire mereamur habere nos cor ardens in via ^b, quod Christo nobiscum **74** (c) inambulante flammatur.

14. Quam lætum ergo tunc Deo, et angelis pacis et cunctis Sanctorum spiritibus spectaculum præbuiti ^c ! primo de Apostoli veneratione, cujus fidem ac memoriam tam multiplicata opulentie devotione celebrasti ; sacras primum hostias, et ¹⁸ casta libamina cum acceptissima ipsius commemoratione Deo deferens, deinde munificentia consequenti teipsum in corde mundo et spiritu humiliato acceptissimum sacrificium offerens Christo ^d ; in cujus tabernaculis veræ (d) jubilationis hostias immolasti ^e, reficiens et pascens eos, qui benedictione numerosa laudis hostiam sacrificarent Deo ^f. Quam bono tunc Urbs nostra tumultu fremebat, cum tu misericordie viscera reflaciendis et operiendis pauperibus effundens, pallida **C** esurientium corpora reformares, aridas sitientium fauces rigares, tremula argentium membra vestires, et omnium consona in Dei benedictionem ora reserares ! Sed egena corpora fovens, redeuntibus in meliorem tui partem operibus tuis, retributione divina tuum potius spiritum saginasti ; et benedictæ conjugis animam refecisti ; in illam transfundente Christi manu, quæ tua pauperibus erogabantur, cum in ictu oculi permutata in cœlestes cibos carnalis esca transiret. Et quantum pecunie gravi dextera, geminatis excipientium palmis, hilaris dator et infatigabilis distributor infuderat ; tantum illico angelis intervallantibus gremio Domini gaudens invectum, in tricesimos ¹⁸ tibi fructus ac reditus numerandum reponebatur ^g. Neque divitiarum tantum, sed et gratie bene-

dictionum addebantur præmiis vestris. Vobis enim ad justitiam deputabatur conclamatio illa et comprecatio pauperum, qua per vestra munera benedicebatur Deo. Facili enim via ad aurem Dei voces inopum diriguntur, quia *oratio (e) pauperis*, sicut scriptum est, *nubes penetrat* ^b.

15. Poteras Roma (f) intentatas tibi illas in Apocalypsi minas non timere, si talia semper ederent munera senatores tui. Vere tunc tibi nobilis esset illa nobilitas quam sacrati patres, Abraham, Isaac et Jacob, paternis sinibus exciperent ¹⁷ ; quam prophete, apostoli, martyres, id est cœli senatus agnosceret ; quam post togam nulla immundi sanguinis sanie funestatam, regali promissæ lucis stola Christus indueret ⁱ, et in libro albo, hoc est libro vite ^j perennis, **75** adscriberet. Vere illæ divitiarum divites forent, quibus non draconis antiqui cruenta sævitia, sed Dei Salvatoris immensa bonitas pasceret, si quod bestiis aut gladiatoribus, et comparandis male profligatur et alendis, id propriæ donaretur saluti, cariusque nobis esset vivere quam perire. Sed et avaritia et liberalitate perversa Deo pro nobis egentes, zabulo contra nos prodigi sumus. Damnum in lucro, et in damno lucrum ducimus : vitamque nostram nec egenter redimere curamus, qui pro vita mortem emimus sumtuose. Beata esset nostra conditio, si æque Deo, ut hominibus, vel displicere timeremus, vel curarem placere : si tantum præcepta Christi, quantum populi sibila vereremur ; et, si (g) tanto laus quæ ex Deo est, quantum iste de vulgo plausus emerretur.

16. Beatus, qui non adisti in tale consilium ; nec in cathedra pestilentie ^k, sed in apostoli sede, et in Ecclesie cœtu, id est, Christi theatro, non seditiosus, sed benedictibus cuneis, Deo ipso spectatore, laudaris, Ecclesie munerarius ; non (h) terrenæ, nec inanis glorie, sed æternæ laudis ambitor. Non gladiatores nec belluas emis, sed quibus veros gladiatores, hoc est, harum tenebrarum principes perimas, (i) agis, et quibus veras bestias, hoc est, omnem zabuli virtutem superes, et presso impune vestigio conculces leonem et draconem ^l. Beatus es, in quo benedicitur nomen Domini, et qui habes semen in Sion, et domesticos in Hierusalem, qui te vicissim in tabernacula æterna suscipiant ^m. Non enim timebis illius divitis locum, qui in tartaro, hoc est in inferno in-

^a Johan. iv, 14. ^b Luc. xxiv, 32. ^c I Cor. iv, 9. ^d Psal. l, 19. ^e Psal. xxvi, 6. ^f Psal. xlii, 14. ^g Matth. xiii, 8. ^h Eccli. xxv, 21. ⁱ Matth. xvii, 2. ^j Apoc. xx, 12. ^k Psal. i, 1. ^l Psal. xc, 13. ^m Luc. xvi, 9.

(a) Mss. Reg., Vien. et edit. Chifflet., *illuc*.
 (b) Sic ms. Vien. cum edit. Chifflet. Alii, *possimus*.
 (c) Ita mss. Reg. et Vien. et edit. Chifflet. Ante erat *ambulante inflammatur*.
 (d) Ita in Psalterio veteri et Rom. et apud S. Augustinum in commentario super psalms. Apud LXX et in Vulgata, *vociferationis*.
 (e) LXX et Vulgata *oratio humiliantis se*.
 (f) Sic ms. Vien., edit. Chifflet. et Grin. in marg. Alii codices, *intentus*. Sic et S. Hieronymus Romam alloquens lib. ii contra Jovinianum, in fine : *Maledictionem, inquit, quam tibi Salvator in Apocalypsi*

D *comminatus est, potes effugere per penitentiam, habens exemplum Ninivitarum*. CHIFFLETIUS S. J.

(g) Ita mss. Vien. et Reg. In aliis codicibus, *tand . . . quanti*.

(h) Sic ms. Vien. et edit. Chifflet. Ante erat *arena*.

(i) Proclive fuit emendare cum Sacchino, *alis* ; nam et supra dixit, n. 15, *quod bestiis aut gladiatoribus et comparandis male profligatur, et alendis*. Porro quod S. Paulinus hic ait *Ecclesie munerarius* etc., simili modo a S. Hieronymo Pammachius epist. 26, *munerarius pauperum et egentium candidatus* appellatur. Vide descriptionem persimilem. SACCHIN.

feriore, et exterioribus tenebris merito igne circumdatus, vel extremo contemti in hac vita pauperis digito rogabat aspergi; cui pater Abraham jure respondit: *Memento, fili, quia receperisti bona in vita tua, et (a) Eleazarus malus: nunc vero hic consolatur, tu cruciarius* ^a.

17. Ob hoc illi, censeo, divites hanc vel pœnarum vel deliciarum vicissitudinem perhorrescant, qui istis sibi tantum et vitis affluentibus, aut opibus abstrusis incubant nec partem posuere pauperibus; aut male prodigi egent merito, et ^b æterna egestate plectendi; qui tam viles sibi fuerint caritate luxuriæ, ut iis pretiosior fuisse arguatur unius diei mensa, quam totius sui temporis **76** vita. Hic ergo non communicabunt in æternum cœlestia bona pauperum, quorum istis pauperes bona terrena nescierint. Et horum gravius lingua torretur, qui debilitates modo pauperum vel horrent vel irrident, fastidiosi letaliter et faceti nocent: qui prætereunt, et canibus lambenda dimittunt ulcera proximorum; quia omnis natura homini homo proximus. Nonne, quæso te, isti verius dicendi canes, qui ne canes quidem in curandis atque mulcendis hominibus imitati sunt, et de micis saltem a mensa sua cadentibus ^(b) saturari cupientes fratres, hoc est, natura matre germanos, non solum obseratis foribus excludi, sed etiam sævis verberibus expelli jubent? Unde credo illum in Evangelio divitem tartari, cum totus ^c, ut clamat, miser cruciaretur in illa ignei gurgitis flamma, solius tamen lingue refrigerium postulasse ^b; quia sine dubio ideo vehementius cremabatur, quia in Eleazarum ante januam suam stratum, et canibus relictum, sæpius superbo avarus ore peccaverat. Ob hoc et alibi præmonemur ponere ori nostro custodiam ^e, docente Sapientia per Solomonem ^d: *Quia in manu lingue vita et mors* ^d. Et alibi: *Verbis tuis, inquit, justificaberis, aut verbis tuis condemnaberis* ^e.

18. Tibi igitur, frater in Christo unanime, cui sub hac pœna metus, et cum illa sede communitas; cujus os benedictione plenum est, cujus divitiæ ubera pauperum sunt, cujus domus hospitium Christi est, qui non jacere mendicam ante januam tuam epulante te sustines ^f; sed contra tectis tuis ketus inducis aut tecum epulaturum, aut etiam jejunante te saturandum; tibi felix a peccatis egestas, et beatæ in virtutibus opes sunt. Tu et inter illos pauperes jure numeraberis ^g, quorum est regnum cœlorum ^g; et inter illos divites, quorum possessio civitas firma

A est ^b; quia spiritu Dei dives es, et tuo pauper. Tales enim divites cum pauperibus suis diligit Deus, et sacris litteris celebrat, paginarumque perennium auctoritate nobilitat.

19. Hoc enim ipsum considerare te volo, eorum divitum, quorum vel crimina vel supplicia in Scripturis signata sunt, nomina significata non esse, quia sine dubio indigni erant ut sermone divino nominarentur, quos aut vitæ obliteravit impietas, aut avaritia delevit. Ideo prædixerat Dominus in Propheta **77** de ipsis: *Nec memor ero nominum illorum per labia mea* ^h, hoc est per immortalium duo testamenta verborum, quæ oris divini labia bene dicuntur; quia et cohærent sibi, et uno Dei verbo aperiuntur, et per ipsa nos Deus *osculatur ab osculis oris sui* ⁱ. **B** Hæc ergo labia pollii noluit nominibus impiorum divina justitia; et idcirco neque illius divitis nomen exstat, cujus vanitas et avaritia signatur; cui consumta jam vita de vitæ apparatus cogitanti dictum est, *Stulte, hac nocte (c) expostulatur anima tua, quæ parasti cujus erunt* ^k? Neque hujus e tartaro divitis nomen insigne est, quod non casu prætermisum edito pauperis nomine intelligimus ^l. Illius quoque divitis, qui gloriatus ^m in lege completa, conditionem adipiscen. perfectionis divitiarum suarum amore aversatus est, cæcitate legimus, vocabulum non habemus. *Erat enim, inquit, habens multas possessiones* ⁿ: et idcirco secuta est illa sententia, quæ regnum cœlorum omni diviti pene clauserat, nisi Deus, ut solus bonus, omnipotentis suæ excepisset **C** hoc donum, ut divites pauperum voluntate ditaret. Hi ergo divites invisit Deo, et obliterati memoris, qui ^(d) æternis caduca præverterint *(id est prætulere)* ^o. V. carm. 31, vers. 344), quique maluerint terræ quam Deo credere, escam tineis et prædam furibus congerentes, et, ut scriptum est ^p, cui thesaurizant ignorantes, quia nolunt intelligere cui debeant thesauros suos, digni qui nesciant quo successore dimittant, quia nesciunt quo largitore possideant. *Quid enim habes, o homo, quod non acceperis? et quia accepisti* ^q, *quid gloriaris quasi non acceperis* ^r, et de suis Deo donis superbis? Talium, mi frater, divitum nomina in Evangelio non scribuntur, quia nec in libro vitæ habentur ^r.

20. Denique, ut scias non divitias, sed homines **D** pro earum usibus esse culpabiles vel acceptos Deo, lege sanctos patres, Abraham, Lot et Job de opibus suis amicos Deo factos ^s. Nam in Evangelio, quo ille

^a Luc. xvi, 25. ^b Luc. xvi, 24. ^c Psal. cxl, 3. ^d Matth. v, 3. ^e Prov. xviii, 11, ex versione LXX. ^f Luc. xvi, 19. ^g Matth. xix, 22; Marc. x, 22; Luc. xviii, 19; Eccl. xi, 20; Luc. xii, 21. ^h I Cor. iv, 7. ⁱ Psal. lxxviii, 20. ^j Gen. xviii, 5, et xix, 2; Job. xxxi, 16.

^k Prov. xviii, 21. ^l Matth. xii, 37. ^m Luc. xvi, 20. ⁿ Psal. xv, 4. ^o Cant. i, 1. ^p Luc. xii, 20. ^q Luc. xvi, 19; Psal. xxxviii, 7; Eccl. ii, 19; Eccl. xi, 20; Luc. xii, 21. ^r I Cor. iv, 7. ^s Psal. lxxviii, 20. ^t Gen. xviii, 5, et xix, 2; Job. xxxi, 16.

(a) Sic legitur in mss. et excusis codicibus. Ita et apud Greg. Naz. orat. 20 de Machab., Prudentium Cathemerin. hymn. 10, vers. 154. *Eleazar* in mss. codicibus legi admonet Nic. Heinsius in notis; et sic legit Paulinus noster carm. 32 de obitu Celsi, vers. 582. In Græco tamen textu legimus *Δάζαρος*, et in Vulgata et ms. Vatic. *Lazarus*.

(b) Ita ms. Vien. et edit. Chiff. Alii codices, *satiari*.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. cum edit. Chiff. Alii, *expostulabitur*.

(d) Sic ex carm. 6, vers. 21, et 23, vers. 303, emendavimus, refragantibus tamen omnibus codicibus, in quibus nullo sensu, ut mihi videtur, *terrenis*.

tartareus contemtor Eleazari dives prætermisus est, A illum ab Arimathia Joseph ^a *divitem* nominari videmus. *Beatus* enim est, quia ^b specialiter intellexit *super egenum et pauperem* ^b, pio Christi corpus obsequio (V. ep. 26, n. 2) muneratus ^c, nec iudicem pro injuria dominici corporis interpellare veritus, et pio sumtu pretiosi velaminis et sepulcri novi dives in **78** Domini sepultura. His te pagina sancta nominibus adscribet, et in talium ^d divitum sorte numeraberis, quorum opes æquas et animo. Non enim sibi habentes habebant, sed *nemo quidquam dicebat suum*, et humani nihil a se alienum putabant: ut illa quondam princeps fidei *multitudo*, cui *unum cor*, et *anima una*, et *omnia communia erant* ^d. Et vide rationem; facile iudicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nullo videmus a nobis Dei opere discretos. Quomodo enim (a) excludimus a nostris medicis habitacionibus, quos Deus una nobiscum istius mundi (b) conclusit domo? Quomodo (c) dedignamur terrenæ possessionis usu facere participes, quos et (d) inviti divinæ originis unitate consortes habemus? Hoc tenens Abraham, amicus Deo factus est: hoc observans Lot, evasit a Sodomis ^e: hoc sectatus Job, de zabulo triumphavit.

21. Aperianus et nos domicilia nostra fratribus; vel timeantes periculum supradictorum exemplo patrum, ne forte quasi hominem excludentes, et angelum repellamus, vel sperantes mereri et angelos hospites, dum omnis advenæ transitum pronta humanitate suscipimus. Pater enim Abraham dum peregrinos suscepit, excepit et Dominum cum angelis Christum; et in hospitali tabernaculo illum, quem in Evangelio coram (e) in semetipso Salvator exhibit, diem vidit ^f. Sodomitas hospitem damnavit injuria, et Lot eo potissimum liberari meruit affectu, quod hospites prætulit sibi ^g. Non ille impius, sed perfecte pius; non enim filias viles habebat, qui inde mercedem meruit, quod pietati domesticæ prætulit iustitiam caritatis, hoc est, timorem Dei; cuius utique præcepto et spiritu recipiendis hospitibus serviebat: ac perinde jam tunc perfectum fidei mens illa complevit, quo dicitur nobis: *Omnis qui reliquerit fratres, et sorores, aut matrem, aut filios, vel filias, propter nomen meum, centuplum* ^h accipiet, et vitam

^a Matth. xxvii, 57. ^b Psal. xl, 2. ^c Matth. xxvii, 58. ^d Act. ii, 44, et iv, 32. ^e Gen. xviii, 3; Gen. xiii, 2. ^f Johan. viii, 56. ^g Gen. xix, 8. ^h Matth. xix, 29. ⁱ Gen. xix, 15. ^j Job xxix, 15. ^k Job. i, 22. ^l Job i, 21. ^m I Tim. vi, 7. ⁿ Psal. xi, 7. ^o Psal. cxxvii, 2. ^p Psal. lxxvii, 19. ^q Matth. xvi, 17. ^r I Cor. i, 24. ^s Matth. xxv, 40. ^t Psal. xl, 2. ^u Ibid., 3, 4.

(a) Ita mss. Reg., Vien. et Florus in Catena lib. xi, in Epist. ad Hebr. xiii, 1, et edit. Chiff. Alii codices *excludamus*.

(b) Sic Florus, mss. Reg. et Vien., cum tribus editis Bad., Grav., Chiff. Alias, *concludit*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien., cum edit. Chiff. Alii, *dedignemur*.

(d) Sic Florus Lugdunensis in Catena lib. xi ex Paulino, in Epist. ad Hebræos xiii, 1 et 2. Mss. Reg. et Vien. et edit. Chiff. Ceteri codices, in *una*.

(e) Hanc præpositionem addidimus ex Catena Flori lib. xi, ms. Vien. et edit. Chiff.

(f) Id est incendio quinque urbium a *πέντε*, *quinque*, et *πόλεις*, *urbes*. Item *pentapolim* Natal. 8 S. Fe-

æternam possidebit ^b. Hujus mentis perfectio, vel istius perfectionis mens, jam ab origine seculi justum Lot ab illo (f) Pentapolitano incendio liberavit ^k, meruitque (g) pro hospitali domo totam in domum urbem munere Dei sortitus accipere; quia ille, qui in incesta et impia civitate solus et pius fuerat, et pudicus, ipsam superans ^l sanctitate pietatem (V. not. 43), non dubitavit, quantum in ipso fuit, **79** pudicitia filiarum redimere hospitem castitatem. Job vero, ille Domini igne examinatum argentum, se semper oculum cæcorum, et pedem claudorum fuisse testatur ⁱ, horumque operum in ipso tentationis suæ certamine mercedem reposcit, et recipit. Spoliatur opibus patrimonii, non animi; sed invulnerabilis corde, (h) ne labiis quidem peccat ^k, nudatus ambitione substantiæ, sed armatus virtute patientiæ: orbatus prole ^l, non cordis lumine, filios mentis suæ, hoc est, justitiæ opera complectitur, claimans: *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus oportet in terram revertar* ^l. *Nihil intulimus in hunc mundum, verum neque* ^o *auferre possumus* ^m. Sed quia spirituales opes non amiserat, temporales quoque divitias pro patientiæ triumpho recepit; et ditatus est (i) duplo, quia probatus et purgatus erat septuplo ⁿ. Labores enim, ut scriptum est ^o, (j) fructuum (V. not. 44) suorum manducaverat, in operibus piis elaborando, et idcirco fructus laborum suorum manducavit, in hoc etiam seculo præmia operum recipiendo.

22. Cum his divitiis tibi sors est, quia ^u eundem Deum divitiarum tuarum causam esse meministi, C liber avaritiæ, quia servus justitiæ. Iniquo mammona juste uteris; nec captivus, sed vere Dominus es pecuniæ tuæ, quia possideris a Christo, cui captiva est ipsa captivitas ^r. Gloriare igitur in Domino, quia non caro et sanguis tibi ^q, sed ipse, qui lumen est verum et sapientia Dei Christus ^r, prudentiam hujus providentiæ *revelavit*, qua intelligis in omni egeno et paupere Christum cibari, potari, contegi, visitari ^s, secundum illos patres, quos ob hoc meritum, quod supra dictum est, *in die mala liberavit Dominus* ^t.

23. Ipse te *Dominus conservet, et vivificet, et beatum faciat, et serat opem* nunc tibi *supra lectum doloris* ^u tui, convertat planctum pium in gaudium sanctum tibi. Conscindat saccum tristitiæ tuæ, et reddat tibi

D lic., carm. 23, vers. 221.

(g) Sic mss. codices Reg., Vien. et editi 4. At ms. Vat. cum edit. Grin. et Rosv., *per hospitalem domum*.

(h) Ms. Vien., *nec labi s peccat*. Abest etiam *quidem* a ms. Regio.

(i) Ms. Reg. cum editis Bad., Grav. et Grin., *triplo*.

(j) Ita Psalteria vetus et Rom. S. Augustinus in psalmos, et libri Latini veteres. LXX, *palmarum*; Vulgata, *manuum*. Hic Paulinus dicit *fructuum*, ex ambigua voce Græca τῶν καρπῶν; καρποὶ enim dicuntur et *fructus*, et *palmarum* seu *manus* ex Hieronymo in epist. 141. Vide not. 44.

letitiam salutaris sui ^a : confirmante spiritu principali ^b, firmet in orationibus et elemosynis, ut arcum æreum, brachia tua ^c : perficiat pedes tuos tanquam cervi, ut et ad fugiendum zabulum, et ad consequendum Christum velox sis; et fixis ²² gemino utriusque Testamenti ungue vestigiis, in via Domini firmiter sistas ^d, ereptis manu Domini pedibus tuis a lapsu, et oculis a fletu ^e; ut cum benedicta conjugē tua in æternum placeas **30** Domino in regione vivorum. Fiet enim tibi secundum fidem tuam, quia *fidelis Dominus in verbis suis* ^f, *memor erit in æternum hujus sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiet* ^g; teque ipsum vivam sibi hostiam in odorem suavitatis accipiet remunerator vestri fenoris in illa die, qua locupletior creditoribus debitor suum cuique depositum multiplicata reddet ²³ usura. Nec longe **B** retribuendi dies, albensibus jam propinqua messe regionibus ^h.

24. Interim recipiendas opes (a) festiva tibi meditatione promittens, multo uberius animum tuum venturi fide, quam meo vel cujusquam ²⁴ sermone solaberis. Non enim modica animis credentium voluptas est, promissa fidelibus bona dulci cogitatione præsumere, et in paradiso jam animis deambulare. Si agricolam juvat spes messis in segete mirari, dum a messe fructum laboris expectat; faciliusque fert moram temporum avaritia votorum, si pascat oculos, dum sperat eventus: quanto majorem nos capere possumus voluptatem, licet peccatores, attamen fideles servuli; quibus sparsi seminis non apud dubiam terræ fidem, sed apud incommutabilem Dei veritatem ratio mandata est, qui hoc speramus quod Veritas ipsa promittit ²⁵.

25. Non enim ab humanis opinionibus, nec a fabulosis poetarum somniis, aut philosophorum phantasmatis post hominem futura colligimus, sed ab ipso fonte veritatis haurimus fidem rerum. Quis autem potuit divina magis, quam Deus ipse operum et statutorum suorum conscius, nosse? Non traduces in corpora aliena animas, ut sint monstra post hominem: neque omnino sine corpore permansuras, aut in corpore mentiemur occiduas. Blandiantur sibi mendacii poetarum, qui non habent veritatis prophetas. Cæcentur opinionibus erraticis philosophorum, qui non illuminantur testimoniis apostolorum: et se desperatione solentur, qui spem non

A habent, dicentes: *Umbræ transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consignatus est* ¹, *et nemo revertetur* (V. not. 45). Qui excæcati nequitie et infidelitatis suæ tenebris non possunt dicere: *Credo videre bona Domini in (b) lumine viventium* ¹. Nos vero tam egenis remediis non indigemus, quibus ipsa Veritas Dei Verbum Deus resurrectionem carnis in vitam æternam, et spopondit docens, et probavit **81** resurgens. Ipse enim Dei Filius, per quem omnia, et sine quo nihil, ipse testatus est: *Ego sum resurrectio (c) et vita, qui credit in me, etsi mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in æternum* ². Quod ne verbo solum assereret, sanxit exemplo; summumque ipsum, in quo omnis susceptio, hominem resuscitatum a mortuis, ostendit ²⁶ discipulis, in semetipso fidem carnis assignans, cum dicit *Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas; et inser manum tuam huc, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* ³, *quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me habentem videtis* ^m.

26. Hæc igitur testimonia, hæc documenta, hanc lucem fidei habentes, qua occasione poterimus de resurrectione dubitare, quam et de Verbo Dei audivimus, et Apostolorum oculis vidimus, manibusque palpavimus ²⁷? quique ita per Christum Deo (d) vincti et insiti sumus, ut Dei arrhabonem teneamus in terra nostra Spiritum sanctum, quem dedit nobis ^o; et nostri pignus habeamus in Deo carnem Christi, quia intervallum istud immensum, quo a divinis mortalia disparantur, medio et inter utraque communi interventu suo, velut quodam, ut sic dixerim, ponte, continuat; ut ejus tramite terrena cælestibus conserantur, cum hoc corruptibile nostrum incorruptio superna perfuderit, et mortale nostrum, ut scriptum est, immortalitas hauserit, mortemque devictam victrix in Christo et a Christo nobis vita sorbuerit ^p. Quod ut assequamur, non de veritate tanti boni, sed de nostri captu meriti dubitare possumus. Sed agamus quæ Christus jussit, ut adipiscamur quæ Christus *sopondit*. Veritas illius nobis adest, illi fides nostra non desit. Omnibus vita, omnibus via, omnibus janua est ^q. Nemini claudit sua regna, quibus et viam permittit inferri ^r.

27. Perge quo curris, ut apprehendas in quo apprehensus es: enitere per angustam viam, ut perven-

^a Psal. xxix, 12. ^b Psal. l, 14. ^c Psal. xvii, 35. ^d Eccli. v, 12. ^e Psal. cxiv, 8. ^f Psal. cxlv, 15. ^g Psal. xix, 4. ^h Johan. iv, 35. ⁱ Sap. ii, 5. ^j Psal. xxvi, 13. ^k Johan. xi, 25, 26. ^l Johan. ix, 27. ^m Luc. xxiv, 39. ⁿ I Johan. i, 4. ^o II Cor. i, 22. ^p I Cor. xv, 54. ^q Johan. xiv, 6. ^r Matth. xi, 12.

(a) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. e. edit. Chiff. eaque lectio restituta confirmatur ex loco prorsus simili epist. ad Marcellam, n. 8, ubi legitur: *fiducialiter futurorum bonorum tibi perpetuam felicitatem festiva meditatione promittas*, juxta omnes codices. Hic erat antea in editis *festiva*.

(b) Paulinus videtur legisse *ἐν ὄψει* pro eo quod *non habemus ἐν ᾧ*. LATIN.

(c) Hanc vocem ex ms. Vien. et edit. Chiff. addidi-

mus, quæ tum in textu Græco, tum in Vulgata habetur, et quam desiderant ea quæ sequuntur.

(d) Ita ms. Reg. cum edit. Chiff. Sic quoque legit Florus Lugdunensis in Catena Patrum Græcorum et Latinorum, lib. xi ex Paulino Nolano, sub titulo, *ex Epistola ad Pammachium*, in illud Epistolæ ad Ephesios, cap. i, vers. 31 et 14, *Signati estis*, etc. Alias *juncti*.

nias in amplam possessionem hereditatis æternæ ^a. A proprio nisu perveneris. Nam infirmitates **83** tuæ Habes jam in Christo magnum tui pignus, et ambitiosum suffragium, conjugem, quæ tibi tantum gratiæ in cœlestibus parat, quantum tu illi a (a) terris opulentæ suggeris; non illam, ut dixi, (b) luctibus cassis honorans, sed vivis muneribus accumulans, quibus illa nunc gaudet; jamque illi hujus operis tui usus in fructu **82** est, cujus adhuc tibi munus in semine.

28. Jam honoratur tuis illa meritis, jam pascitur tuis panibus, et affluit tuis opibus, in vestitu deaurato (c) circumamicta varietate^b, pretioso lumine; non eget alienæ manus digito refrigerari, propriis ipsa digitorum suorum roribus, id est, dextere tuæ operibus, infusa. Non æque ampla dote nubentem locupletaveras, ut nunc ditificas quiescentem. Quantam enim tunc partem tuorum munerum cepit, cum eo solo, quod poterat induere, frueretur; nunc quantumcumque contuleris, totum simul, omnium sensuum voluptate dives, animo possidebit. Beata, cui tam numerosa apud Christum suffragia sunt; et cujus caput tam multiplex ambit illustrium corona gemmarum, nec alienis intexta floribus, sed domesticis corusca luminibus. Vere illa pretiosa Domino anima, quæ de tribus pretium margaritis capit. Est enim conjux ⁷⁷ fidei, soror virginitatis, filia perfectionis; cui Paula mater, soror (d) Eustochium, tu maritus.

EPISTOLA · XIV.

Gratulatur redditam Delphino valetudinem, sapienter exponens quare justis eveniant mala. Et gratias agit de Basilii presbyteri explicato negotio.

Beatissimo et venerabili, semper nobis (e) desideratissimo patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Lætati sumus in iis quæ per Cardamatem scripta et apportata sunt nobis ^e. Sospitatis enim tuæ nuntius sermo, velut oleum lætitiæ impinguavit ossa nostra, ut repleti gaudio diceremus: *Magnificavit Dominus facere nobiscum* ^d, qui nos in tui doloris lectulo visitavit ^e; ut exsurgentes in tua sanitate, caneremus hymnum Domino nostro, quoniam eripisset oculos nostros a lacrymis ^f; differens te coronæ tuæ, sed reservans adiutorio nostro, ut te intentis orationibus tuis onera nostra relevante, et itinera (f) præviante, leviores curramus in odorem unguentorum Domini: quem nobis in tua sanctitate fragrantem, etsi non apprehendimus merito, attamen sequimur affectu, sperantes per inseparabilem caritatis tuæ copulam deducendos nos ut perveniamus tuo ductu, quo tu

^a Matth. vii, 13. ^b Psal. xlii, 10. ^c Psal. cxxi, 1. ^d Psal. cxv, 3. ^e Psal. xl, 4. ^f Psal. cxiv, 8. ^g Johan. xi, 4. ^h Gen. xxvii, 1, et xlviii, 10. ⁱ Job. i, 14; et ii, 7; et iv, 1; et v, 1. ^j Psal. xxxvi, 7. ^k Eccli. v, 4. ^l Prov. xi, 51; I Pet. iv, 18. ^m Psal. lxxv, 12.

ⁿ Alias 18; quæ autem 14 erat, nunc 27. Scripta anno 598, post Pascha.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiff. Ante erat a terrenis.

(b) Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Chiff. et Schot. in marg. Alii, luxibus.

(c) Edit. Rosv., circumamicta.

(d) Mss. Reg. et Vien., Eustochia.

(e) Editi, desideratissimo.

non sunt ad mortem, sed pro claritate Dei ^s, ut et virtuti tuæ perfectionem, et infirmitati nostræ virtutem conferant. De te enim ne perturbemur, multa nos jam a patriarchis Sanctorum Domini exempla confirmant.

2. Sicut ipsi patres fidei, præter alios vite suæ labores in illa etiam senectute prophetica, qua interiorius luminati, jam mundi æternitatem et omnium seculorum seriem (g) prævidebant; corporeis tamen graves oculis in infirmitate carnali spiritalem consummaverunt virtutem ^h. Sic et beatus Job tentatus est ut probaretur, dimicavit ut vinceret, humiliatus est ut exaltaretur, flevit ut gauderet ⁱ. Quid ipse Sanctus sanctorum? nonne tunc vicit cum judicaretur; et cadendo per mortem resurrexit in gloriam? Quæ fortibus passiones infirmitatum, infirmis incitamenta virtutum sunt. Infirmatur etenim validus, ut confortetur infirmus, et imitatione robusti discat superare congressus. Et ideo et justus castigatur, ut emendetur injustus.

3. Quare duplicem utilitatem operatur Sanctorum carnalis infirmitas; ut et ipsorum spiritalis virtus exerceatur; et qui prosperatur in via sua ^j, et viribus inoffensæ sanitatis insultans, dicit: *Peccavi, et quid accidit mihi* ^k? non audeat sibi de corporea felicitate blandiri: et forsitan metu diviniæ potestatis adstrictus, ad justitiam corrigatur, dum ulticem Domini cœlestis manum impiis actibus jure expavescit, quam videat et justis severam. Nam si vos vix citra verbera castigationis evaditis, nos iniqui et peccatores ubi perhibemus ^l? Credimus autem, quia ideo proximis his temporibus graviora solito corporaliu[m] tribulationum tela perpressus es, pridem febrium ardore, nunc capitis humore vexatus, ut in illa requie Domini beatus possis dicere: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in (h) refrigerium* ^m. Lætificati igitur (i) hac Dei misericordia, qua respexerat in bonum humilitatem nostram, ut gravissimæ anxietudinis pœnam lucraremur, cum pariter indicasses nobis sollicitudinem de te nostram, et securitatem; aliud ⁿ in iisdem litteris diviniæ gratiæ munus accepimus, illud videlicet curæ nostræ negotium de sancti presbyteri Basilii domo per operam tuam, ita ut desideravimus, explicatum.

4. Veniat tota illa benedictio super caput tuum, et in coronæ (V. not. 6) tuæ cumulum supertexta florescat, qua benedixerunt Dominum in te, non solum

(f) Ms. Vien. et edit. Grin., breviant. Melius in aliis codicibus præviante, ut ex sequentibus patet.

(g) Ita ms. Vien. Ceteri codices, providebant.

(h) Sic ms. Vien. et Latinius. Sic quoque in Psalteriis quinque, in Vulgata, apud LXX et S. Augustinum in Psalmos. In aliis codicibus nostris erat refrigerio.

(i) Ms. codex Viennensis, e Dei misericordia, qui, etc.

ipsi ad quos beneficium pertinebat; sed tota prope-
modum Capua, **84** et celeberrima urbis ipsius ecclesia
gaudio presbyteri coxsultans, dedit laudem Deo, qui
adjuvasset pauperem de mendicitate, et humiliasset
alta divitum corda, ut et ipsi habeant spem æternæ
domus in civitate habitationis, qui digni habitati sunt
per interventum sermonis tui ad intellectum bonum
illuminari: quo per exigui domicilii justam reforma-
tionem, æternum sibi in cœlesti tabernaculo pauperis
sancti, a quo invicem recipientur ^a, hospitium para-
verunt ^A.

EPISTOLA * XV.

*Gratulatur Amando, quod Delphinus a gravi infirmitate
liberatus, pristinae sanitati sit restitutus: gratias
agit de beneficio in Basilium presbyterum a se com-
mendatum collato: comiter ludit in Cardamatis con-
tinentia.*

Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo fratri
AMANDO, PAULINUS.

1. Excepimus Cardamatem in gaudio caritatis et
benedictione dulcedinis afferentem nobis omnia bona,
litteras indices sanitatis vestrae, lætificantes corda
nostra, et dulciores super mel et favum ^b: quarum
suavitas sicut oleum penetravit interiora nostra,
ersultaverunt ossa humiliata ^c, et in voce exultationis
diximus Domino: *Suscepimus, Deus, misericordiam
tuam* ^d, qua liberasti ^e pauperem de potente ^e, et humi-
lem de manu fortioris ejus ^f. Concurrerant undique
in animum causæ gratulationum, quod accipiebamus
litteras vestras, quod nostri minores probabamus,
quod ad votum nostrum audiebamus incolumes, quod
(a) dominum meum (Delphinum) patrem nostrum
ex gravi et longa infirmitate sanatum cognosceba-
mus. De utroque vestrum pariter lætificati sumus:
quia sicut eadem est tribulatio, quæ illum corpore,
te corde confecerat; ita et eadem visitatio, quæ illi
divinam opem super ^g lectum doloris ^g, et tibi refrige-
rium securitatis in cubili compassionis attulerat. Sed
nihilominus cogitantes nos illius ægrimonias et ani-
mum tuum, stimulat noster affectus, quod in illo
tribulationis vestrae tempore nos forsitan sani atque
etiam læti fuissimus. Sed gratias Domino, qui igno-
rantia culpam relaxat, nec, ut meruimus, fecit nobis;
præveniens tristitiam nostram gratulatione, cum ita
providere dignatus est, ut ægritudinis vestrae fugam
eodem indice nosceremus, qui pariter nuntiaret et
reditum sanitatis. ^D

85 2. Quid de illo vestrae sanctitatis opere dicam,
quo tantum nobis etiam ad præsentis gratiæ cumu-
lum, quantum vobis ad mercedis æternæ copiam con-

tulistis? id est de sancti presbyteri Basilii ^a negotio;
cujus *planctum convertistis in gaudium* ^b, et *senectutem*
composuistis in *miseriordia uberi* ^c. Facta est in ta-
bernaculo ejus *vox lætitiæ et salutis* ^d: neque cessat
cum tota (b) domo sua gaudens consonis Ecclesiæ
gratulationibus benedicere Dominum, qui respexit
humilitatem ejus ^e, et religaverit contritiones ejus;
et eos qui gratulabantur malis ejus confusione perfu-
derit ^f; ipsam vero conscisso tristitiæ sacco ^g, lætitiæ
vigore præcinxerit.

3. Unde pro ipsis fratribus nostris, quos ante ro-
gari poposceramus, nunc unanimitatem vestram peti-
mus, ut eos ultra solitum affectum diligatis; et si
forte ipsi Burdigalam, ut solent, venerint, præsentibus
gratias etiam de nostrorum sensuum ac viscerum
B affectione reddatis. Aut si tarda fuerit eorum copia,
cum prius adfuerit occasio, dignamini eis gratulatio-
nem debitam, et meritam benedictionem operis sui
mittere, ut sciant et intelligant quam acceptum Deo
sacrificium dederint hac obedientia fidei suæ, qua pe-
titionem nostram in vestro ^h interventu exorabiles rece-
perunt; nobis quidem gaudium præsens de sua devo-
tione præstantes; sed salutis suæ æternum incom-
modum providentes. Nam etsi debitum (c) fecerint agno-
scendo justitiam, ut alienum reddi juberent; tamen
gratia largiter habenda digni sunt pro ipso bonæ vo-
luntatis affectu, quo potuerunt transgredi, et non
sunt transgressi ⁱ; et maluerunt id facere quod expe-
diebat, quam quod licebat; et quod tam absoluto et
puro corde nobis parere dignati sunt, ut de beneficio
eorum disputari non posset: quandoquidem domum
suam sancto presbytero, etiamsi propriam non pro-
baret, restitui tamen sine difficultate jusserunt; ut
eam, si de (d) suo jure non posset, de illorum tamen
munere possideret. Neque perdidit hujus tam
sanctæ liberalitatis gratiam: nam vir ipse sanctissi-
mus, cui Dominus juxta meritum vos (e) interventores
providit, ita gratulatur et prædicat, tamquam in-
debitum munus acceperit. Sed ipsis fratribus nostris
modo respondere distulimus, quia per ipsorum homi-
nes sæpius de Campania conmeantes, opportuniore
occasiones non deerunt, quæ statim ad ipsos, ubicum-
que sunt, (f) dirigant.

4. De Cardamate ipso non modicam nos **86** unani-
mitati tuæ gratiam debere profiteamur, quem non so-
lum ministerio provectum, sed et spiritu proficientem
recepimus ^h. Nam cum in diebus Quadragesimæ adve-
nisset, et eum ut clericum fraterno excepissemus af-
fectu, quotidiana jejunia non refugit, et pauperem
mensulam vespertinus conviva non horruit ⁱ. Et quod

^a Luc. xvi, 9. ^b Psal. xviii, 9 et 11. ^c Psal. l, 10. ^d Psal. xlvi, 10. ^e Psal. lxxi, 12. ^f Psal. xxxiv, 10, sec. Psal. Rom. ^g Psal. xl, 4. ^h Psal. xxix, 12. ⁱ Psal. xci, 11. ^j Psal. cxvii, 15. ^k Luc. i, 48. ^l Psal. cxlvi, 3; et xxxiv, 26. ^m Psal. xxix, 12, sec. Psalter. Rom. et vetus. ⁿ Eccli. xxxi, 10.

* Alias 25; quæ autem 25 erat, nunc 10. Scripta
anno 598 et missa cum superiore.

(a) Ms. Regius, domum. Ms. Vien., Dominum no-
strum.

(b) Ms. Reg., domu. Sic veteres et idem ms. fre-
quenter.

(c) Ms. Vien., fecerunt.

(d) Addidimus suo ex ms. Reg. et edit. Bad. et
Grim.

(e) Eadem notione *Isaias* dicitur *Ezechiæ inter-
ventor* carn. 23, v. 195.

(f) Ms. Vien. dirigantur.

magis mirum est, calicibus nostris contentus fuit; ut intelligeremus illum apud sanctitatem vestram (a) emendatum, sicut ex Apostolo ^a erudiri; nec jam modio sed modico vino, quo non venter distenditur, sed cor lætificatur, inebriari (V. not. 46) ad sobrietatem, spiritali crapula ructantem Deo ⁷ hymnum, quem non solo ore vocalis, sed et tacito corde decantat, qui voluntatem Domini fideli (b) recipit auditu, pio narrat eloquio, et strenuo implet effectu. *Benedictus Dominus, qui facit mirabilia* ^b. *Qui convertit rupem in aquas* ^c, Cardamem et clericum fecit, ut (c) videmus; et sobrium, ut credimus. Nam ut solemnitatis Paschalis (d) revocavit dies prandiorum, incipiebat nobis circa meridiem murmurare, dicens: *Exaruit sicut testa* ^a *guttur meum, et lingua mea adhæsit faucibus meis* ^d. *Defecit anima mea, et venter meus; et a fame et siti* ^a *adhæserunt ossa mea carni meæ* ^e. Respondebatur illi quidem: *Fili, in humilitate sustine, et concupiscentia ventris non apprehendat te* ^f, *quia non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei* ^g. Ille autem *sicut surdus non audiebat, et sicut aspides surdæ obturabat nobis aures suas* ^h, sed frustra. Ad prandium cupiebat implere ventrem suum, et nemo illi vel siliquam dabat ⁱ, donec (V. not. 47) ad vesperum declinaret dies; et hymno dicto quamlibet tristis de fame prandii, placaretur nobis de refectione cœnandi. Sed ne diutius jocando videamur injuriam facere gravitati ejus, quæ jam in stillicidis ¹⁰ poculorum magis lætatur, quam in ebrietate rivo- rum, de commodis ejus serio loquar: Mulierem suam debilem, et ideo inutilem sibi asserit (V. not. 188). Quod si ita est, peto ut ei aliquod mancipiolum præstetur.

EPISTOLA XVI.

87 *Jovium clarissimum virum qui fato ac fortunæ multa tribuebat, docet providentiæ divinæ omnia subjacere. Fadem de re jam ad eum scripserat, forte carmen 19. Eumdem collaudatum ob insignem doctrinam atque eloquentiam, a philosophorum lectione deterret, et ad sacrarum Scripturarum lectionem hortatur.*

JOVIO (e) fratri, PAULINUS salutem.

1. Filiis nostris (f) Posthumiano et (g) Theridio patriam de Campania, quam ¹ nostri gratia accessere, petentibus, non scribere unanimiter tux, contra officium et affectum putavi: non ab eo tantum præca-

^a I Tim. v, 23. ^b Psal. LXXI, 18. ^c Psal. CXIII, 8. ^d Psal. XXI, 16. ^e Psal. CI, 6. ^f Eccli. II, 4; et XIII, 6. ^g Deut. VIII, 3; Matth. IV, 4; Luc. IV, 4. ^h Psal. LVII, 5. ⁱ Luc. XV, 16.

^{*} Alias 38, quæ autem 16 erat, nunc 20. Scripta anno 399.

(a) Hunc locum sic emendavimus ex mss. duobus Reg. et Vien. et ed Grin. Ante erat *e mandato, sicut est Apostoli erudiri..... vino uti, quo, etc.* Utraque lectio recepta.

(b) Ita mss. Reg. et Vien. Ceteri codices, *recepit*.

(c) Sic ms. codex Viennensis. Alii, *vidimus*

(d) Ms. Vien., *revocabat*, minus bene.

(e) Sic mss. Reg. et Vien. et edit. Bad., Grav. et Schot. Edit. Rosv. ad lit *clarissimo*. Ms. Vatic., *Jovio claro fratri, etc.* Edit. Grin., *Jovio viro clarissimo Paulinus*.

(f) Ms. Vien. cum editis tribus, *Posthumino, men-*

vens, ne viderer communis observantiæ studium insolita a te mihi negligentia præterire, sed multo etiam illud magis, ne de tua in Deum mente secus crederer judicare, si omnem scribendi tibi occasionem diligens, per viros religionis insalutatum te, tamquam a sanctis hominibus abhorrentem, prætermitterem; cum certe studiosus Christiani nominis, comprobatorque propositi etiam nostri amore docearis. Suscipe igitur libens, non illos ex meis litteris, sed litteras meas de illis probans, qui summa id ipsum sanctitate curarunt, ut religioni haberent vel patriam te non adeundo revisere, vel te sine meis scriptis adire. Apte autem mihi visa est ad id quoque hujusmodi tabellariorum persona congruere, ut aliquid de pristina illa epistola responderem tibi, quam tu ad illas mihi litteras, quibus manifestum divinæ potestatis in elementis, et curæ circa nos beneficium prædicaveram, retulisti. Nam profecto retines me de tuis scriptis, id de quo tunc gratulans responderam, comperisse; unde suaseram, ne casibus Dei munus adscriberes; et (h) forte magis quam Numine arbitraris argentum illud sancti commercii inter hibernos turbines et nautas avaros, amisso custode, servatum, in illud potissimum littus ejecta navi, in quo familiare nobis oppidum, tibi patrimonium tutissimis rem nostram sinibus exceperat.

2. Sed tu iterum mihi de tempestatis Injuria magis querulus, quam de clementia Dei gratus, omnes motus elementorum, inter quos divina tantum manus humanam salutem tueri valet, actusque nostros, quos summi Domini potestas **88** regit, et pro nostris meritis vertit aut dirigit, vacuis fatorum fortunæque (i) numinibus, tamquam æmulis Deo potestatibus, subdidisti. In quo ne te existimes Deo detulisse, cum injuriose potius, ut erat, Dei beneficium esse nolueris; dicens ideo hæc a divina potestate secerni oportere, quia casum magis quam Deum deceant mala. Id autem sine dubio malum esse, quo periculum sæpe homines aut damnum capessant². In quorum malorum, ut video, numero tempestates locas, quibus aut in terra agrorum sæpe vastitas, aut in navi naufragorum ³ (forte mari naufragiorum) ærumna capiatur. Sed hanc sententiam video de illis obortam magistris qui, sapientia sua superbi, sapientiam Dei querere dedignati, a finibus veritatis exsules agunt, as-

² Dose; legitur enim in omnibus mss. et editis colicibus epistolæ 49 ad Macarium *Posthumiani et Posthumianum*.

(g) Ms. Reg., *Theridiano*, sed mendose; idem enim est *Theridius*, de quo Paulinus in epist. 27, n. 1, et carm. 20, v. 107.

(h) Vera lectio, quæ infra confirmatur n. 4. *Fors... et Fatum.. et Casus*; et carm. 19 ad eundem, v. 98. Ms. Vien., *Fortuna*.

(i) Nisi codices omnes refragarentur, cum Sacchino postuissem, *nomnibus*, nam et infra, n. 4, *vacua nomina*, et paulo post, *cassa nomina*, et n. 10. *nomnibus vacuis casum atque fatorum*.

sertores opinionum suarum, qui missis per inane magnum mentibus *evanuerunt*, sicut scriptum est, et probatur, in *cogitationibus suis* ^a; et pro suis arbitrariis opera Dei et consilia sinxerunt. Illis mare ^b vel cælum casu regi comoverique videatur, qui mundum istum aut sine rectore vacuum, aut otiante Deo neglectum ^c, fortuitis lapsibus volvi disputant; aut nullo autore compositum, (a) aut ut principii, ita finis expertem: quod corporea, qua mundus ^d iste cujus singuli portio sumus, natura non obtinet; quia omnis compago resolubilis: aut quod stultius est, ex semetipso creatum volunt, tamquam ulla res ipsa sibi possit esse causa nascendi, ut sit eadem creator pariter et creatura, id est opifex ^e et opus; quæ ut nomine, ita et genere ac statu discrepare perspicuum est. Quis enim non videt mundum istum corporeum ^f vi incorporea gubernari, totamque molem, infusa atque permixta ^g magno universitatis corpori divini Spiritus, mente qua facta est, agitari ad vitam? temperari ad usum? contineri ad statum? ordiari ad diuturnitatem?

3. Cum ergo constet, quod cernitur, aut sentitur, alienæ opis, ut consistat et maneat, indigere; non potest ambigi, aliunde etiam ut crearetur eguisse. Quod cum ita sit, omnia ex Deo orta fateamur necesse est. Quia nisi profanis in dubium venire non potest, mundum Deo autore confectum: proinde ventos, et omnia quæ intra mundum partes molis ejusdem, et quasi viscera corporis (b) sunt, non ad alterius regimen esse referenda; quia neque regi continerique paterentur divinarum operum virtutes, ^h hoc est substantiæ naturarum omnium in tanta discordia sui, nisi ab ea tantum natura atque virtute, hoc est Deo, uno omnium conditore, a quo uno fieri ordinarique potuerunt; et cujus leges nisi servarent, statum suum non obtinerent. Multo autem ineptius est ullam culpam naturam, et malam dicere: quoniam si a Deo omnia, et Deus bonus est; omnia profecto quæ fecit Deus, bona. Si qua autem sunt in arcibus statutorum ejus altiora sensibus et cogitationibus nostris, etiamsi rationem eorum consequi et colligere non possumus, tutius tamen nobis est magis occultas esse rationes, quam nullas, credere. Quia non ambigendum, omnia Dei (c), etsi nobis non sint perspicua, tamen esse consulta.

4. Itaque si totum mundum Deus qui condidit ⁱ, ^j et gubernat; quo in loco, vel cui creaturæ casus, et fatum, aut fortuna dominabitur? Si de motibus vel ordinibus astrorum, ut quidam volunt, pendet, de

^k Rom. 1, 21.

(a) Addidimus aut ex ms. codice Viennensi.

(b) Ita ms. Vien. Alias, sint.

(c) Sic ms. Vien. Alii codices addebant esse, sed hoc verbum expunximus utpote superfluum

(d) Ms. codex Vaticanus, figuratur.

(e) Sic emenlavimus ex mss. codicibus Reg., Vien. et edit. Schot; nostraque correctio præterea confirmatur ex Platonis lib. x de Republica, sub finem, his verbis: *Fusus vero in Necessitatis genibus circumverti. Superne præterea cuilibet circulo hæere Sirenem una cum globo delatam, vocem unam, tonum*

A igniculis non solum Deo, sed et mundo ipso minoribus, immo etiam mundi ipsius tertiam partem ministerio famule lucis ornantibus, istam, quam Deo æmulam facis, potestatem trahunt. Nam certe divinæ potestatis est elementa turbare, ventorumque violentiam vel excitare positam ^l, vel incitatum refrenare, et furoribus tempestatum vel dedere vel eripere mortales. Qua potestate cum omnis creatura pareat (*forte* careat) uni omnium Creatori subdita, quomodo iis divina vis et potestas datur quæ non solum nomine (*forte* numine) Creatoris, sed etiam creaturæ speciei carent, vacua non spirituum neque corporum nomina gerendis vel significandis rebus aptata? Si quidem et fors verbum dubitantis sit, et fatum profantis expressio, et casus significatio cadentium vel accidentium; ^m tamen ab usu erroris antiqui ob ignorantiam Dei, rationis inopes, cassa nomina, tamquam ideo numina quoque sint ⁿ, in speciem (V. ep. 49, n. 8) corporatam stultis cogitationibus fingunt; stultiusque quam sinxerint, donant honore divino; unde et Spes, et Nemesis, et Amor, atque etiam Furor in simulacris coluntur, et occipiti calvo sacratur Occasio, et tua ista Fortuna lubrico male nixa globo (d) fingitur. Nec minore mendacio Fata simulantur vitas h-minum nere de calathis, aut trutinare de lancibus. Quod ^o deliramentum ne vulgo imputeamus, aut nimium philosophos admiremur, Platone (*lib. x de Republ.*) etiam delirante narratur, qui in gremio anus pensum Necessitatis exponit, et tres ei filias addit (e) concinentes, et versantes fusum, et per fila ludentes; hoc scilicet lanificio autumans eas conficere res hominum, et tempora cuique (f) signate detexere. Tantum abusus est humanis auribus arrogantia inanis faciendæ, ut ridiculam anilis fabulæ cantilenam non erubesceret scriptis suis, quibus de divina etiam natura quasi conscius disputare audebat, inserere. Sed nobis in illo sermonis tantum Attici comitis, non inanis fabulæ spectanda concinnitas: quæ demulcendis tantum auribus edita sunt, non debent sensuum fundamenta convellere.

5. Quin potius, ut ratio et veritas docet, omnia operum Dei, in quibus consistimus, et quorum pars sumus (*Ex Virgilio*); omniaque munerum ejus, quibus inter vitæ istius fragilis et caducæ incerta regimur atque servamur, ad ipsum referamus; nihilque ab illius potestate nostro removeamus errore, quia, velimus nolimus, ipse nostri, ut omnium, et creator et Deus est. Et quia (g) quantus quantus est, bonitas, et sapientia, et origo rationis est, nihil nisi ratione

unum videlicet emittentem; unam tamen harmoniam ex omnibus octo CONCINERE. Græce, *ἐκ πασῶν καὶ ὀκτῶ ὁσῶν μίαν ἁρμονίαν ἑμμελῶν εἶναι*. Alias autem tres Necessitatis filias æquali invicem intervallo in throno sedere, *Parcas vestibus albis, capite coronato, Lachesim, Clotho, Atropon, quæ ad Sirenem harmoniam CANANT*, etc. (Græce *ὁμνεῖν πρὸς τὴν τῶν σιρηνῶν ἁρμονίαν*.) In editis 4, concinantes, mendose.

(f) Ms. Reg. cum editis Bad. et Grav., signata

(g) Sic edit. Schot. Vide epist. 23 ad Severum, n. 1.

constituit, et ad materiam (*Latin. forte memoriam*) A suæ bônitatis creavit. Ipsi omne quod sumus, impendamus; et quæ illi placita sunt, studeamus discere, et facere curemus. Tunc defæcata mente purius intuentes, videbimus hanc esse veritatem, ut a Deo sint cuncta quæ sunt; et hanc esse consequentiam, ut omnia Dei facta pulcherrima sint; et non sit malum, quod bonum habeat autorem, qui cuncta per mundum nostris usibus præparavit, et nostris utilitatibus agit; et ita istius universitatis opus condidit, ut alia ad serviendum, alia ad exercendum, alia ad dominandum creaverit. Itaque corporeis animalibusque naturis homines ratione dominamur. Sed ne ipsa potestatis nostræ licentia resolvamur, utiliter exercemus adversis, aut spiritibus dæmonum, aut difficultatibus negotiorum, aut ipsorum sæpe elementorum motibus; videlicet ut exagitati, curis, prudentia¹¹, et metu Divinitatis acuamur. A quo nos, quæ deberet magis gratificos Domino æterno facere, securitas negligentes facit. Unde et magister 91 gentium Apostolus ait, arcano divinæ pietatis consilio, et magno humanæ salutis emolumento opponi quosdam obices cursibus nostris, et adversis secunda mutari, ut morbos, damna, discrimina; quia tribulatio patientiæ robur operetur, patientiæ¹² probationem fidei pariat, et præmium gloriæ conferat^a. Quod certe virtus capere nisi victrix non potest, non habitura victoriæ facultatem, nisi cum aliqua prius difficultate certaverit.

6. Quod cum prudentiæ tuæ, quam et ingenitam et eruditam habes, litteris quoque ipsis, quas utinam jam, ut iudicio, ita et studio sacris Litteris posthaberes, potuerit intimari, quibus egregie clarorum in (a) ducibus aut philosophis virorum virtutes ad nobilem famam, non nisi per labores et pericula emicuisse memorantur, admodum miror, cur in veritate perspicua divini muneris ita volueris caligare, ut mirabilem illam navis jactatæ salutem, et evidentibus signis procuratam nostræ rei divinitus terra marique custodiam, fortuitis eventibus dederis, tantamque occasionem divinæ prædicationis effuderis. Erige in summam sapientiæ mentem tuam, et ipsum veri luminis fomitem Christum pete; qui fideles animas illuminat, et pectora casta perlabitur. Quod et te ita sentire¹³ docuisti, licet pro excusatione prætenderis imparem te adhuc, et ideo (b) non capace[m] Dei, quia terrenis rebus et curis obsessus, ab altiore suspectu cælestium quasi nubibus interpositis arcearis. Sed utinam ista tam vere possis obtinere, quam facunde potes. Arguit enim ipsa facundiæ tuæ doctrinæque fecunditas, voluntatem tibi potius in sacris¹⁴ Litteris parere, quam aut vacationem aut facultatem abesse. Non enim, opinor, dormiens, aut aliud agens tantas

^a Rom. v, 5. ^b 1 Cor. i, 24.

(a) Sic emendamus ex ms. Viennensi et edit. Schot. Alias erat, *indicibus*; nullo sensu. Vide not. 48.

(b) Ms. Vien. cum edit. Grin., *incapacem*.

(c) Ita ms. Vien. Ceteri codices; et *religione conserata ut:re sapientius*.

oris aut pectoris divitias coegisti. Omnium poctarum floribus spiras, omnium oratorum fluminibus exundas, philosophiæ quoque fontibus irrigaris, peregrinis etiam dives litteris, Romanum os Atticis favis imple. Quæso te, ubi tunc tributa sunt, cum Tullium et Demosthenem perlegis? vel jam usitatorum de saturitate fastidians lectionum, Xenophontem, Platonem, Catonem, Varronemque perlectos revolvis; multosque præterea, quorum nos forte nec nomina, tu etiam volumina tenes? Ut istis occuperis, immunis, et liber; ut Christum, hoc est, sapientiam Dei discas^b, tributarius et occupatus es. Vacat tibi ut philosophus¹⁶ sis; non vacat ut Christianus sis. Verte potius 92 sententiam, verte facundiam. Nam animi philosophiam non deponas licet, dum eam fide condias (c) et religione; consertis utare sapientiam, ut sis Dei philosophus, et Dei vates, non quærendo, sed imitando Deum, sapiens; ut non tam lingua quam vita cruciatus, tam disseras magna quam facias.

7. Esto Peripateticus Deo, Pythagoreus mundo; verè in Christo sapientiæ prædicator, et tandem tacitus vanitati, perniciosam istam inaniam dulcedinem litterarum, quasi illos patriæ obliteratores de baccharum suavitate Lotophagos (d) et Sirenarum carmina, blandimentorum nocentium cantus evita. Et quia licet quædam plerumque de inanibus fabulis, ut de vulgaribus aliqua proverbiiis, in usum veri ac seri sermonis assumere, dicam non litteras tantum, sed et omnes rerum temporalium species nobis esse Lotophagos vel Sirenas¹⁷. Nam et voluptatum pestifera dulcedo, patriæ nobis oblivionem facit, cum homini Deum, qui est patria omnium communis, obliterat; et illecebræ cupiditatum illam Sirenarum fabulam veritate clavis imitantur. Nam quod ille Sirenæ fuisse linguntur, id vere sunt illecebræ cupiditatum, et blandimenta vitiorum (e) habentia in specie lenocinium, in gustu venenum; quorum usus in crimine, pretium in morte numeratur. Has oportet ultra Ulyssis astutiam cauti, non auribus tantum, sed oculis obseratis et animo, quasi navigio prætervolante fugiamus, ne sollicitati delectatione letifera, in criminum saxa rapiamur; et scopulo mortis adfixi, naufragium salutis obeamus.

8. Atque utinam vel nudis nobis ex istius mundi salo liceat evadere, si in tempore isto, quo in fragilitate corporea, et possessionum lubrico, tanquam in navigii fatiscantis infida compage fluitamus, exuere nos ad enatandum impedimentis argentibus quasi vestibus madidis; et fidem salutarem, qua in virtute Christi Dei vexillo crucis nitimur, quasi tabulam per fugii meminerimus invadere; ut de rebus fluentibus spem solidam comparemus, et de noxia cupiditatum materia aliquid ad innocentiam salutemque rapia-

(d) Sic ms. codex Belgicus, edit. Schot. et Fabricius. Alias, *ut*.

(e) Ita ms. Vaticanus, cum alii codices præferant *habent enim*.

mus. (a) Quo videlicet ut Deo servientes, cupiditati- A bus imperantes, necessitatis modo desideria terminemus, et necessarios habentes habitus, non quæramus superfluos apparatus; quia recordari admonemur nos nihil intulisse in hunc mundum, neque auferre posse *. Quæ veritas in tantum valet, ut de gentilibus quoque philosophorum, qui vel (b) extremas veritatis lineas celsioribus ingeniis 93 attigerunt, inquirendæ tantum, nedum sequendæ sapientiæ vacari non posse senserint, nisi pecuniarum onera, quasi stercorem, etiam in mare quidam projicerent.

9. Sed tu divisionem cum Deo facito, et quasi multo beneficio redde summo Patri gratiam; qui tamen de iis quæcumque tibi donavit ingenita, aut adjecit extrinsecus, te tantum a te reposcit. Habeas licet tibi et tuis cuncta quæ possides, tantum id curans, ut horum quoque largitorem Deum esse fatearis. Nihil enim habemus quod non acceperimus ^b, qui in hunc, ut dixi, mundum nudi venimus ^c. Ingenii autem tui facultates et omnes mentis ac linguæ opes Deo dedica, immolans ei, sicut scriptum est ^d, sacrificium laudis, ore facundo et corde devoto. Illico ut ad superna penetralia aciem mentis intenderis, aperiet ad te faciem suam veritas, teque ipsum reserabit tibi. Nam divinæ veritatis agnitu, id quoque ut nosmetipsos noverimus, assequimur. Unde enim putas tantam miseris mortalibus vel superbæ vel ignaviæ perversitatem inolevisse, ut non colentes Deum, dæmoniiis aut elementis subditis sibi serviant, aquas, ignem, sidera, arbores, et simulacra venerantes, cum impiissima divinæ majestatis injuria? Cujus nomine ^e sive dæmones ^f, sive creaturas colant, servos honorant: pro quo iis tenebris cæcari merentur, ut quia Deum verum intelligere nolunt, etiam sui ignoratione feriantur: qua liberatus homo illuminatus fide, ut ordinem atque mensuram sui generis intelligens, Deo tantum, cujus unitas ineffabili Trinitate censetur, se esse subjectum; ceteris vero omnibus creaturis, si rationabiles sunt, parem; sin vero corporeæ ^g, superiorem esse cognoscat.

10. Qua mediocritate homo temperatus, neque a salutis sorte delabitur, neque a dignitate naturæ; sitque conscius veritatis, compos sapientiæ, servus justitiæ, liber erroris, dominusque vitiorum; quibus anima non Deo serviens servire damnatur: quæ deinde, ut proprii status exsul, per omnes cogitationum suarum, aut alienarum opinionum devias vias spargitur, per philosophos vaga, ac per ^h ariolos curiosos, superstitioni religiosa, religioni profana, spem inter ac metum semper ambiguus affectionibus pendens. Hinc omni vento cujuslibet doctrinæ circum-

lata ^e, quia divini timoris vacua, sapientiæ caput non habet, quasi (c) truncis sensibus, unde intellectum rerum trahat, ubi sententiam statuatur ignara; cum se frustra, omnibus cælo terraque regionibus pervagata, cogitatione distraxerit, in 94 creaturis conspicuis, et in nominibus vacuis casuum atque factorum, vim universam, qua mundus agitur, constituit.

11. Tua vero mens, quæ ignita de cælesti semine divinum jam spirat ardorem, in ipsam arcem sapientiæ Christum fide prævia dirigatur. Patior (V. not. 14) ex copia ⁱ tibi in nostris quoque studiis (d) possidendam philosophorum facundiam, dum adversam veris desinas amare sapientiam. Melius est enim ⁱⁱ tenere te potius divina quærentem, quam quærerere disputantem. Mitte ⁱⁱⁱ illos semper in tenebris ignorantæ volutatos, in contentionibus eruditæ loquacitatis assumptos ^{iv} et altercatione vesana cum suis phantasmatis ^v famulatos, semper quærentes sapientiam, et nunquam invenientes ^{vi}, quia quem nolunt credere Deum, intelligere non merentur. Tibi satis sit ab illis linguæ copiam et oris ornatum, quasi quædam de hostilibus armis spolia cepisse; ut eorum nudus erroribus, et vestitus eloquiis, fucum illum (e) facundiæ, quo decipit ^{vii} vana sapientia, plenis rebus accommodes; ne vacuum figmentorum, sed medullatum veritatis corpus exornans, non solis placitura auribus, sed et mentibus hominum profutura (f) mediteris.

EPISTOLA XVII.

Queritur de Severo, quod ad S. Felicem, sicut pollicitus fuerat, non venerit: et admonet ut martyrem quanto benignior est, tanto magis lædere vereatur; itaque eum hortatur ut quamprimum veniat.

PAULINUS SEVERO ⁱ.

1. Et invitando te et exspectando defessi sumus, neque nobis aut vota jam aut verba supersunt, quæ toties precibus ac litteris frustra effusis adjiciamus. Quod unum amicitæ communis, spe præsentæ invicem nostræ amputata, reliquisti, verba verbis rependimus; et his saltem solatiis, quæ fructum non habent, refoveri optamus: quamquam in his quoque parvus esse cœperis, jam occasionibus nos requirens, toto prope nos biennio suspensos quotidiana conspectus tui exspectatione cruciasti. Nam et illam ætatem, quæ puerorum nostrorum ad te reditum consecuta est, ita clausimus, donec hiems intercluderet, ut omnem diem ad adventum nobis tuum illucescere putarem: sed quoniam nec indices tuæ dilationis advenerant, ea reputatione 95 nos consolabamur, ut te neminem idcirco misisse, quia ipse vel sero adfuturus esses, confirmaremus. Interea et hac ætate la-

* I Tim. vi, 7. ^b I Cor. iv, 7. ^c Job. i, 21. ^d Psal. xlix, 14. ^e Eph. iv, 14. ^f II Tim. iii, 7.

* Alias 15; quæ autem 17 erat, nunc 19. Scripta anno 359 exeunte.

(a) Sic ms. Vien. et Sacchin. Cæteri codices, Quod.

(b) Ita edit. Schot. et sic legendum existimat Rosveydus in not. 49. Alias, extremæ.

(c) Ms. Vatic. et Fabricius cum edit. Rosv., carens sensibus. At mss. Reg. et Vien. cum tribus editis,

truncis sensibus: quod verius, quia caret capite. Vide not. 50.

(d) Sic ms. Viennensis codex. Alii, possidendæ philosophorum facundiæ.

(e) Ms. Vien., facundiæ, sapientia plenus, rebus accommodes.

(f) Ms. codex Viennensis, edideris.

dente, spe tamen ea nos vel opinione palpante, Romanam ad venerabilem solennitatis apostolicæ diem profecti sumus, concursum nobis illic tuum debita quidem, sed tamen festiva meditatione promittentes, cum decocta præsumptæ spei gratia, quod ipse non aderas, non tamen omnino nulla compotimur, sumentes litteras tuas per hominem carissimi nobis viri, fratris nostri Sabini: quem quidem primo minime monachali caliga et veste mirati, cum præterea facie non minus quam armilauca (V. not. 67) ruberet, parum spiritalibus buccis, tunc demum esse non nostrum scivimus, cum per ipsum tabellarii dominum litteras a nobis reposcentem, necessitudine vos proxima copulatos esse comperimus. Unde et illum ante amicicum cumulado nunc amore complectimur.

2. Rescribendi tamen ex Urbe facultas non fuit, quam vix decem dies vidimus non videntes, et ipsum (a) temporis ante meridiem in votis nostris, quorum cura veneramus, per apostolorum et martyrum sacras memorias consumentes. Deinde ut ad hospitium redissemus, innumeris frequentationibus occupati, quorum partim amicitia, partim religio contrahabat, vix ut vespera solveret cœtus, nosque laxaret; necessario distulimus officium inopia vacationis. Deinde regressis domum, aliam moram accidua carnaliter ægritudo obtulit, nec paucis diebus haud leviter nos examinavit. Sed, qui vita nostra et resurrectio est ^a, visitavit in bono humilitatem nostram: et cum *castigans castigasset nos, morti non tradidit* ^b. *Multa enim flagella peccatoris, sed sperantes (b) in Dominum misericordia circumdabit* ^c. Atque ideo verberati sumus ut peccatores, liberati ut sperantes in misericordia ejus, *qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum* ^d.

3. Hæc igitur, jam in virtute et misericordia Domini revalentes, per carissimum in Domino fratrem Amachium, domini et patris nostri Delphini subdiaconum, quia ipsius occasio præsto erat, scripsimus: simul, quia se notissimum tibi esse asserebat, opportunissimum credidimus cui litteras ad te nostras crederemus. Salutamus te tantum quantum diligimus in Domino, et adhuc desideramus: nam revellere de animis nostris spem istam necdum possumus, qua præsumimus te videndum amplectendumque nobis, dono Domini, in sede ac sinu (c) domni ^e mei, communis patroni Felicis: cui vota tua toties contestatus sum, et promissa recitavi, quoties ^f a te mihi cauta reminisceris. ¶ Si fefellimus martyrem veritatis, non opiner ^g me solum statuendum hujus culpæ reum ^h, qui sponendi quod credidi: tu, quæso, mi frater unanime et dilectissime, dum tempus est, vi-

deas ne tanto confessori, tam potentis gratiæ apud Christum sancto, isse videaris inficias

4. Causari infirmitatem magis quam pigritiam, vel exceptionem personarum qui possis, nescio, cum intra annum eadem opera ad nos potueris pervenire ac recurrere, qua Gallicanas peregrinationes tot annis frequentas, et iteratis sæpe intra unam ætatem excursibus Turonos et remotiora visitas. Non (*Ex Virgilio*) invidio, prædico magis devotionem tuam in Domino, quam in servis suis admiraris et honoras. Juste fateor et merito Martinum frequentari; sed dico, injuste perniciosèque Felicem ab eodem, qui illum honoret, promissis inanibus ludi, vel secuta promissi jam ut aboliti dissimulatione contemni. Qua fide speras Christi gratiam in honore Martini, eadem Christi offensam time in offensione Felicis: (d) et tibi forsitan mens fortior, et anima robustior, aut potens conscientia perfectæ in Christo dilectionis tantam ministret fiduciam, ut magnorum fidei et operationis tuæ meritorum compensatione delictum hoc, quo Dominum meum Felicem, quod ausit, leseris, diluendum putes; quam tam de ipsius etiam tibi bonitate, quam de ipso, cujus spiritus est, Deo Christo largissimam habet, veniam tibi polliceris; et fideliter facis. Verum ego vel tam timidum me vitio infirmitatis meæ, vel tam nimium amoris tui fateor. ut pro te etiam tuta timeam: et dum in omni sancto abundare tibi gratiam Christi cupio, nolim te in eo potissimum, in quo Dei caritas est insignis et eminentis, lapidem offensionis incurrere. Scio quidem, secundum divitias bonitatis Dei, et in Domino meo Felice viscera pietatis affluere: sed tu, quæso, hoc cum magis diligas et timeas, quo melior est et indulgentior. Magnam tibi talis formido mercedem pariet, ut hinc sollicitior sis, unde potes esse securior: id est, ut tanto magis carissimum Dei metuas offendere, quanto promptius dignatur ignoscere: quia majore impietate leditur, qui nescit offendi; et gravius vindicatur a Domino, qui non expetit vindicari. Conjice, quæso te, causam istam mutæ affectu fidei, et vide si debeas aut validus excusare, aut infirmus diffidere. Dominus enim noster proximus ubique nobis est ⁱ, qui dicit: (e) *In omni loco, dum adhuc loqueris, ecce adsum* ^f; et ait: *Omnia possibilia credenti* ^g.

^a Joan. xi, 25. ^b Psal. cxvii, 18. ^c Psal. xxxi, 10. ^d Psal. cxlvi, 3. ^e Luc. x, 36. ^f Isai. lviii, 9. ^g sec. LXX. ^h Marc. ix, 22.

(a) Ita ms. Reg. et edit. Schot., ita et alibi Paulinus. Alias, *tempus*.

(b) Sic Tertullianus, *Bonum est sperare in Domino*, Psal. cxvii, 9

(c) Ita ms. Reg. cum quibusdam editis. Vide not. 52.

(d) Latinus, *sed*.

(e) *In omni loco* abest a Vulgata, nec reperitur apud LXX: Vide not. 53.

EPISTOLA XVIII.

97 *Paschasium diaconum diutius apud se retentum excusat Victricio Rotomagensi episcopo. Deinde Victricium laudes graphice describit, quomodo etiamnum miles sese verum Christi confessorem ac martyrem in tormentis præstiterit; quomodo episcopus factus Rotomagensem Ecclesiam instituerit et illustravit, utque in barbaris regionibus Christi fidem excoluerit et monasteria instituerit.*

Beatissimo semper et venerabili (a) patri (V. not. 54) VICTRICIO, PAULINUS.

1. Quod optantibus aliquandiu non contigerat, id repente insperantibus, Domino donante, provenit, ut occasio nobis ad venerandam sanctitatem tuam scribendi per domesticum fidei, et eum potissimum fratrem, qui in Domino tuus pariter ac noster (b) esset, claretur. Accidit enim Romæ nobis ad celeberrimum natalis apostolici diem concurrere benedictum diaconum fratrem nostrum Paschasium, quem præter gratiam fraterni (c) in sacro ministerio contubernii, (d) eo venerabilius amabiliusque suscepimus, quo de sanctitatis tuæ clero, et corpore, et spiritu esse cognovimus. Sed fatemur violentiam nostram qua illum ¹ de Urbe ad sanctitatem tuam redire cupientem, quamvis festinationem piam justissimi desiderii probarem, tamen in tuo ² amore complexi Nolam perduximus; ut et hospitium illic humilitatis nostræ quedam per illius ingressum tui spiritus aura benediceret; et diutius quasi quadam tuæ gratiæ portione fruere, videntes et tenentes cum, quem et institutionis tuæ discipulum: et (e) viæ comitem, modestia morum, cordis humilitas, mansuetudo spiritus, fides veritatis, et sermo in omnibus sale conditus (f) probabat. Itaque da veniam fratri nostro in nobis, vel nobis in illo: quia sive illius tarditas arguatur, sive præsumptio nostra culpatur, utrumque delictum caritas Domini excusabit tibi, qua vel ille nobis parere compulsus est, vel nos cum non timuimus invadere, et pro nostro jure retinere, non arrogantia pervicaci, sed corde puro et fide non ficta ³, nostrum credentes esse quod tuum est: teque ita vicissim reputatum non ambigentes, ut illum non (g) abfuisse tibi duceres eo **98** tempore quo nobiscum fuisse cognosceres. Nam etsi regionum intervallis corporaliter (h) disparatur; spiritu tamen Domini, in quo vivimus et manemus, ubique effuso conjuncti sumus, ut unius

¹ I Tim. 1, 5. ² Act. iv, 52. ³ Psal. cxi, 5. ⁴ Il Cor. vii, 6. ⁵ Psal. cxlvi, 3. ⁶ Matth. xviii, 20. ⁷ Luc. i, 48. ⁸ Rom. vi, 18. ⁹ Psal. cxxxiv, 7.

* Alias 18; quæ autem 18 erat, nunc 14. Scripta anno 399 exeunte.

(a) Ms. Vien., fratri, mendose, cum ad Victricium jam episcopum scripserit Paulinus non episcopus. Vide S. Paulini Vit. c. 50, n. 1.

(b) Ms. Vien., est.

(c) Ms. codex Viennensis, ut in sacro mysterio.

(d) Sic reposuimus ex ms. Viennensi. Cæteri, huc... quod.

(e) Ita ms. Reg. et editi quatuor, viæ comitem. Mss. Vatic. et Vien. cum edit. Grin., vitæ tuæ comitem. Prior lectio nobis verior visa est, eaque confirmatur ex epist. 23 ad Severum, n. 3, ubi nonnulla persimilia de Victore exponit Paulinus.

A corporis membra, et cor unum et unam animam habentes in uno Deo ^b.

2. Quamobrem spiritali speculo mentem erga nos tuam considerantes, nosque connexos invicem tibi, de affectione nostri pectoris vindicavimus nobis, ut (i) unanimum animum tuum in fratre retinendo, gratia Domini quæ tibi largiter data est id ipsum operante, ut in corporis etiam tui membris, et in vestimenti tui s'imbris diligaris; quamvis multos morarum illius dies perdiderimus, dum corripiente nos in sua misericordia Domino ^c, ad emendationem spiritalem carnali ægitudine verberabamur ^d. Sed qui consolatur humiles ^e; et sanat contritos corde ^f, consolatus est nos in præsentia fratris nostri benedicti Paschasii: de qua dum refrigerabamur in spiritu, etiam corpore reficiebamur: amicus enim bonus medicina cordis est; et bene duobus in unum coactis Christus interstat ^g.

3. Neque vero in infirmitate ^h tantum nostra contribulatus et compassus est, sed in nostri clarissimi filii Ursi, quem comitem indivulsum peregrinationis suæ habuerat, gravissimo languore diu confectus est. In quo et fidem ejus et caritatem in Domino plenam perspeximus. Nam quantum ille laborabat in corpore, tantum hic in spiritu macerabatur. Et ideo respexit illum Dominus in hujus humilitate ⁱ, cumulans et hoc beneficium, ut usque ad mortem infirmatus, fide tamen et labore Paschasii, quem Dominus experiri voluit potentiam apud se sancti sui confessoris dilectissimi Felicis Dominædii nostri, de periculo inveniret salutem. Per hujus enim ipsius manus genitus, in lectulo baptizatus redit. Præstabit idem Dominus, qui illum orationibus (j) sancti fratris nostri Paschasii, et sollicitudini cum eo nostræ, et imprimis ecclesiæ tuæ te proculdubio ^k semper in tuis ubilibet positis respiciens, redonavit, perducat ^l in conspectum tuum incolumem et salvum, et liberum peccato, servumque justitiæ ^m. Non ambigimus et ipsum, si ad te muerit pervenire, magna fidei incrementa facturum (k) pare Paschasio et te amborum magistro.

99 4. Notum enim nobis fecit (l) Tychicus (V. not. 55 et 56) tuus carissimus frater et fidelis minister in Domino, non quidem te magis quam in te Deum prædicans, quanta Dominus per te lumina in obscuris ante regionibus accendisset: qui educens nubes ab extremo terræ ¹, te quoque in lucem populi sui de (m) ex-

(f) Ms. Vien., probat

(g) Ms. Viennensis codex, defuisse.

(h) Ms. codex Regius, disparatur.

(i) Sic ms. Vien. et edit. Grin. Alii, unanime.

(j) Ita ms. codex Viennensis. Cæteri, orationibus sancto fratri nostro Paschasio.

(k) Sic ms. Regius codex et edit. Schot. et sic Paulinus in epist. 32 ad Severum, n. 17, pare Gervasio, et epist. 45 ad Augustinum, n. 3, Sanctorum pariter ramorum Melanio. Alii, patre. Vide not. 55.

(l) Ita mss. Vatic. et Vien. cum edit. Schot. in marg. Cæteri, Tychicus et Titius. Vide not. 56.

(m) Ms. Vatic. et edit. Grin., extremo.

timo orbis eduxit, et clarum *fulgur in pluviam ubere fecit*. Sicut *terra Zabulon quondam et Nephtholim, via maris trans Jordanem Galilææ, et qui sedebant in regione umbræ mortis, lucem viderunt magnam* : ita et nunc in terra Morinorum (V. not. 57) situ orbis extrema, quam barbaris fluctibus fremens tundit Oceanus, gentium populi remotarum, qui sedebant in latebris, via maris arenosa extra Jordanem, antequam pinguescerent fines^a deserti in ea^b, orta sibi per tuam sanctitatem a Domino luce gaudentes, corda aspera^c Christo intrante posuerunt (*id est deposuerunt*). Ubi quondam deserta silvarum ac littorum pariter (a) intuta advenæ barbari aut latrones incolæ frequentabant, nunc venerabiles et angelici sanctorum chori urbes, oppida, insulas, silvas, ecclesiis et monasteriis plebe numerosis, pace (b) consonis celebrant. Quod quamquam in totius Galliæ populis et ubique^d gentium Christus operetur, qui totum orbem *circuit quærens dignos se, et per nationes in animas sanctas se transfert*^e, et in viis (c) directionis ostendit se hilariter, et omni providentia occurrit^d amatoribus suis : tamen in remotissimo Nervici (V. not. 58) littoris tractu, quem tenui antehac spiritu fides veritatis afflaverat, et (Latin. forte te) potissimum in vas^e electionis excerptis, in te (d) prima refulsit clarius, incaluit ardentius, et propius apparuit; et in quo sanctificaret illic nomen suum, et per cuius nomen etiam solis ab occasu in omnem terram sonus ejus exiret, assumpsit^e.

5. Denique nunc Rotomagum¹⁸ et vicinis ante regionibus tenui nomine pervulgatum, in longinquis etiam provinciis nominari venerabiliter audimus¹³, et inter urbes sacratis locis nobiles cum divina laude numerari. Haud¹⁴ immerito : cum totam illic, qualis in Oriente memoratur, Hierusales¹⁵ faciem apostolorum quoque (e) præsentiam meriti tuxæ sanctitatis adduxerit : cui peregrinam memoriis suis urbem, affectu sanctorum spirituum et effectu operum divinorum, sedibus suis comparant, qui in te ipsum aptissimum sibi diversorium repererunt. Juvat videlicet amicos Dei et principes populi veri Israel, id est populi appropinquantis sibi^f, in ea urbe remorari¹⁶ **100** et cooperari tibi, in qua cum angelis sanctis continua diebus ac noctibus Christi Domini prædicatione mulcentur. In qua illis per devotissima fidelium corda famulorum, plurimæ virtutes amicæ gratam requiem et familiare metantur hospitium. Ubi quotidiano sapienter psallentium^g per frequentes ecclesianos et monasteria secreta concentu, castissimis ovium tuarum et cordibus delectantur et vocibus. Et nunc illos in-

^a Isai. ix, 1; Matth. xiv, 15. ^b Psal. lxxiv, 13. ^c Sap. vii, 27. ^d Sap. vi, 17. ^e Psal. xviii, 5. ^f Psal. cxlviii, 14. ^g Psal. xlvi, 8. ^h I Tim. ii, 4. ⁱ Isai. lvi, 7; Rom. v, 15; Psal. xviii, 6. ^j Psal. xc, 13. ^k Matth. v, 15.

(a) Ms. Reg. et edit. Bab. et Grav., in tota.
(b) Sic ms. Viennensis favente ms. codice Regio. Alii, consona.
(c) In quibusdam Bibliis legitur suis, in nostris codicibus directionis.
(d) Ms. Vien., primo.
(e) Ita ms. Vien. codex et Latinus. Ante erat præsentia.

A temerata virginitas in sacri corporis templo tenet ut in visceribus pudicis requiescenti¹⁷ Christo hospites faciat. Nec minore eosdem voluntate¹⁸ sanctis operibus et pio ministratu inexpugnata, noctu diuque famulantium viduarum pascit integritas, vel subjugatorum Deo conjugum arcana germanitas; quæ orationibus sedulis lætum in operibus suis Christum ad visitationem non jam maritalis tori, sed fraterni cubilis invitat; cum ipso¹⁹ sanctisque ejus vicissim mixta, concubitu (f) castitatis spiritibus visitantum²⁰ immaculato amore confunditur. Nunc vero per misericordiæ viscera relinquantur, et in filiis pietatis atque justitiæ conquiescunt; te in omnibus eruditionis tuæ filiis diligentes, et in te Christum amantes, ac per hoc virtutes Dei, id est potentiam in Christo suam in tua potissimum civitate, ut consortem te suum testentur, operantes.

6. Gratia illi et gloria, qui opera manuum suarum non omittens omnem hominem vult salvum fieri, et in agnitionem veritatis venire²¹; et pedibus Evangelii toto orbe discurrens, te quoque speciosum verbi sui pedem facere, in quo *exultaret ut gigas ad currendam viam*, et in præparationem evangelicam pacis suæ vestigio calceare dignatus estⁱ, ut per te quoque *super aspidem et basiliscum ambularet, et conculcasset leonem et draconem*^j. Ac ne tam illustris lucerna sub medio taciturnitatis obscura latitaret^k, sic te apostolicæ sedis (V. ep. 3, n. 1) evectu quasi super candelabrum sublime constituit, ut tota domo multorum illuminatione²² luceres.

7. Sed quibus te itineribus ad viam suæ veritatis adduxit²³? Carnalibus muniis²⁴ ad spiritalia suæ virtutis instituens, creavit initio²⁵ militem, quem postea elegit antistitem²⁶; et passus est militare te Cæsari, ut Deo disceres militare; ut dum labore castrensi corporis robur²⁷ exeres, spiritalibus te præliis roborares²⁷, confessioni spiritum firmans, et passioni corpus indurans. Quod divinæ providentiæ circa te fuisse consilium ingens, postea exitus tuus a militia, et ingressus ad fidem docuit. Cum primo Christi amore succensus, ordinante ipso Domino, quamdam operis (g) suis **101** pompam, per insignem concilio militari diem progressus in campum es, toto illo quem jam mente respueras, muniminum bellicorum præcinctus ornatu; cunctisque mirantibus accuratissimos in te habitus ac terribiles apparatus, repente obstupefacto conversus (h) exercitu, ante pedes sacri legi tribuni militiæ sacramenta (i) permutans, arma sanguinis abjecisti, ut arma pacis induentes, contemnens armari ferro, (j) quia armaberis Christo. Et

(f) Ms. Vien., castita... conjungitur.
(g) Edd. 2, operis sui. Utraque lectio bona. Altera verior visa est.
(h) Mss. cathedr. ecclesiæ Rotomag. et collegiæ S. Mariæ de Rotunda Rotomag. necnon Breviarium Rotomag. an. 1491 habent exercitui.
(i) Iidem codices, mutans.
(j) Codices idein, qui.

illico antiqui serpentis (V. not. 59) invidia concitato in furias tribuno, districtus in verbera, et vastis fustibus fractus, nec tamen victus es, quia crucis ligno innitebaris. Geminataque mox corpori pœna, acuto testarum fragmine laniata immanibus²¹ plagis membra (a) subtritus es, tunc mollius fulciente Christo, cujus tibi gremium lectulus erat, et dextra pulvinar. Unde ad majorem hostem, necdum vulneribus obductis, accensa²² potius eorum dolore quam fracta virtute reparatus, fortior prosiluisti; oblatusque comiti, de potentiore inimico (b) gloriosius triumphasti. Nec (c) ausis ultra diaboli satellitibus superata ingerere tormenta, capitalemque sententiam meditantibus, ut vel fine carnalis²³ tuæ vitæ vinci (d) desinerent, Dominus noster fortis et potens, et invictus in prælio²⁴, conspicuis mirabilibus pectora quamlibet obdurata²⁵ confudit. Nam carnifex, qui in itinere, quo percussorem tuum sacra victima sequebaris, cervicem tuam insultans minaciter attingendi temeritate violaverat²⁶, quasi ictus sui locum (e) præcurrente gladium manu palpans, excussis illico oculis cæcitate percussus est. O Christi ineffabilis bonitas, quantum in suos ostendit affectum! Injuriam confessoris sui non tulit impunitam, qui suis crucifixoribus rogavit ignosci²⁷; contumeliam martyris statim ultus est, qui passionem suam noluit vindicari. Sed ea ipsa ira (f) pietatis est. Idcirco enim unus cæcatus est, ut plures illuminarentur; et ipse forsitan qui oculos carnis amiserat, lumina mentis acciperet. Statim (g) denique majore documento, qui feralis custodiæ ministerium triste curabant, quas ipsi arctius²⁸ innodatas et ad ossa²⁹ depressas, vel exiguo rogantibus vobis beneficio relaxare noluerant catenas, conversa in conspectu ipsorum prece vestra ad Deum³⁰ Christum, sponte de manibus absolutis fluere¹⁰² viderunt; nec ausi renectere quod Deus solverat, ad comitem pavidi cucurrerunt, veritatem Dei pro confessoribus confidentes. Quod auditum religiose et creditum, comes principi suo cum testimonio³¹ militum retulit. Et, ut ipsius quoque repentina ad clementiam de furore conversio inter mirabilia Dei numeraretur, factus est in te prædicator Christi (h) in quo esse devoverat persecutor. Puto et ipsum tamquam Saul³² aliquando Spiritu sancto Dominus impleverat³³, quia et te sicut David (i) suum diligebat: ut sicut ille rex quondam, dum ad prophetas persequendos proficiscitur, propheta³⁴ effectus est, ita et comes ille

A respersus gratia Domini, quæ de fidei tuæ abundantia redundabat, qui ad puniendum confessorem venerat, et ipse (j) confessus abscederet. Creditit enim; et quos sæviens prædamnarat ut reos, laudans emisit ut sanctos; et testimonium perhibuit veritati, qui testes fidei punire cupiebat.

8. Quid ergo miremur tam potentem te esse meritorem, tam divitem gratiarum, cum hoc tibi fuerit virtutum in Christo rudimentum, quod longorum laborum paucis consummatio est? Dubitemus etiam nunc an perfectus sis, qui de perfectione³⁷ cœpisti? et si legitime coronandus sis agone decurso, cum currere cœperis a corona? *Quis daret nobis pennas sicut columbæ, et volaremus ad te, et requiesceremus*³⁸ in conspectu sanctitatis tuæ; coram in ore tuo Christum Deum³⁹ admirantes atque venerantes, tergeremus capillis pedes illius in tuis pedibus, et lacrymis rigaremus⁴⁰, et in illis cicatricibus tuis quasi dominicæ passionis impressa vestigia lamberemus. *Suaviora enim sunt vulnera amici, quam oscula inimici*⁴¹. *Væ mihi misero peccatori immunda labia habenti*⁴² cui fructus iste non contigit, cum in manu fuerit.

9. Meminisse enim credo dignaris, quia sanctitatem tuam olim Viennæ apud beatum patrem nostrum Martinum viderim, cui te Dominus in ætate impari parem fecit. Ex illo igitur, licet brevi notitia te attigerim, tamen magna dilectione complexus sum, et quanta tunc licuit copia veneratus sum sanctitatem tuam; et me ac meos, qui te absentes, tamen quia jungente Christo unum sumus, per me videbant, **103** commendavi in æternum tibi; gaudeoque nunc, quod hoc saltem mihi gloriari licet, quia faciem tuam in carne viderim: sed lugeo negligentiam infelicitatis meæ, quod occasionem tanti boni ignarus amiserim; et contenebrantibus me illo tempore non solum peccatis, quibus etiam nunc premo, sed et curis hujus seculi, quibus nunc propitio Deo liber sum, sacerdotem te tantum, quod in medio erat, viderim; et quod inerat insignius, martyrem vivum videre nescierim.

10. Memineris, quæso te, nostri in illa die, qua ad te innumera meritum tuorum cohorte comitatum, ornamentisque felicibus comtum, et infulis pariter atque adoreis coronatum, et niveas sacratorum antistitum³⁵ vittas, et floridas confessorum (V. not. 60) purpuras occurrentium manus afferent angelo-

^a Psal. xxiii, 8. ^b Luc. xxiii, 34. ^c I Reg. xix, 23. ^d Psal. liv, 7. ^e Luc. vii, 38. ^f Prov. xxvii, 6, sec. LXX. ^g Isai. vi, 5, ex versione LXX.

(a) Ita mss. Vatic., Vien., C Rotom., M Rotund., B Rot. Bignæus, ed. Rosv. et Grin. in marg. At ms. Reg. cum editis 5, *substratus*.

(b) Mss. C Rot., M Rotund. et B Rot., *gloriosus*.

(c) Mss. C Rot. et M. Rotund. cum B Rot., *Nec ausus ultra diaboli satelles... capitalem sententiam invidit*. Quæ lectio concinnior videtur. Vulgatam tamen retinimus, utpote quæ nititur meliorum codicum autoritate.

(d) Tres iidem codices, *desineret; Deus*.

(e) Iidem codices, *præcurrentes*.

(f) Ita mss. Reg. et Vien. cum ed. Grin. Quæ lectio confirmatur ex epist. 29 ad Sever., n. 8. Editi 4, *pietas est*. Utraque lectio recepta.

(g) Sic mss. codices 4 et editi totidem. Alii, *deinceps*.

(h) Mss. C Rot., M Rotund. cum B Rot., *qui esse devenerat*.

(i) Tres iidem codices addunt *filium*.

(j) Sic mss. quatuor cum B Rot. Editi quoque, *confessar*.

rum; teque ipsum ut *argentum igne examinatum* ^a, et *aurum in fornace seculi hujus probatum* ^b, ipse summus auri sui argenteique purgator accipiet, et ut pretiosam diademati suo margaritam Rex æternus aptabit: nec tuarum tibi tantum præmia se debere virtutum Judex justus agnoscat, videns innumeros circa te sanctorum utriusque sexus greges, quos illi quotidie institutis tuis generas, formula omnibus perfectæ virtutis et fidei; sicut et frater Paschasius ostendit, in cujus gratia et (a) humanitate quasi quasdam virtutum gratiarumque tuarum lineas velut speculo reddente collegimus. Vere tu beatus tot beatorum parens, tante messis sator, centesimum ⁴⁰, et sexagesimum, ac (b) tricesimum fructum Deo fecunditate tuæ terræ (c) afferens ^c, et mensuram parem de variis partuum tuorum fructibus recepturus. Te Altissimus inter regni sui maximos nominavit, cui concessit factu æquare sermonem; ut et doctrina tibi vitæ tuæ sit, et vita doctrinæ. Quo fit, ut nemo se audeat excusare discipulus velut difficultatis imperio, cum prius adstringatur virtutis exemplo.

EPISTOLA · XIX.

104. *Suam de acceptis a Delphino litteris describit lætitiā. Se plantationem ejus esse dicit, et petit ab eo rigari, sermonibusque ac precibus excoli.*

Beatissimo et peculiariter domino, semper in Deo Christo nobis patri DELPHINO, PAULINUS.

1. Expectabamus, ut *area sitiens* ^d, refrigeria litterarum tuarum; et *anima nostra, sicut terra sine aqua* ^e, sitientibus in tua verba præcordiis anhelabat: jam enim prope biennium defluebat, ex quo nobis per confamulum Cardamatem modica licet, dulcissima tamen tui stillicidia roraveras; nec jam interim sperabamus vel guttula tui sermonis aspergi, quia per totam ætatem irrita non venientis Urani ^f (V. not. 61) expectatione suspensi, multo magis tempus hibernum in tuo nobis silentio transigendum putabamus. Et ecce *miserans et miserator Dominus, qui dat escam esurientibus* ^g, et *consolatur humiles* ^h, et *potens est supra quam speramus, dare nobis quæ desideramus* ⁱ, insperantibus quidem, sed optantibus repentino iterum Cardamatem nostrum superventum intulit nobis; et *ut facta est per eum vox salutationis tuæ in auribus nostris, exsultavit* ^j gaudio cor nostrum, et *omnia ossa nostra dixerunt: Domine, quis similis tibi?* ^k quid est humilitas nostra quod memor es ejus, et *visitas eam* ^l? *Benedixisti, Domine, terram nostram* ^m, et *torrente voluptatis tuæ potasti nos* ⁿ.

^a Psal. xi, 7. ^b Sap. iii, 6. ^c Matth. xiii, 8. ^d Joel. i, 20. ^e Psal. cxlii, 6. ^f Psal. cx, 4. ^g II Cor. vii, 6. ^h Eph. iii, 20. ⁱ Luc. i, 44. ^j Psal. xxxiv, 10. ^k Psal. viii, 5. ^l Psal. lxxxiv, 2. ^m Psal. xxxv, 9. ⁿ Psal. cxviii, 171. ^o Psal. xx, 14, et xii, 6. ^p Prov. xxv, 25. ^q Psal. lxxxix, 15. ^r Psal. cvi, 8. ^s juxta Hebr. ^t Psal. xlix, 14. ^u Psal. xxvi, 12. ^v Psal. cii, 10. ^w Psal. cxlii, 2. ^x Luc. xvii, 10.

* Alias 17; quæ autem erat 19, nunc 35. Scripta anno 400 ante 29 Junii.

(a) Ms. Vien. et edit. Grin., *unanimitate*.

(b) Ita mss. codices et editi 4. Edit. Rosv., *trigesimum*.

(c) Ms. Reg. cum tribus editis, *effrens*. Latin.

(d) *Ructabunt labia nostra hymnum* ^a vespere, vane, et meridie. *Cantabimus, et psallemus Domino, qui bona tribuit nobis* ^b. Misit enim *nuntium bonum de terra longinqua* ^c, quo dulcissimi et carissimi patris et ospitalitatem agnovimus, et (e) sermonem accepimus. Unde conversum est cor nostrum a tristitia sollicitudinis in gaudium securitatis: et versa in melius anxie affectionis vice, in illo die nobis per litteras tuas festo, *delectati sumus, pro diebus quibus nos humiliaverat* ^d diuturnitas taciturnitatis tuæ.

2. *Confiteamur itaque Domino misericordias ejus* ^e, et *immolemus ei hostiam laudis, quia saturavit animam inanem* ^f, non quidem, quod propitio ipso dicimus, gratiæ ejus vacuum, sed desiderii nostri fructu jejunam; cum solatia litterarum tuarum diu esuriret, quæ jam, ut dixi, nobis pene biennio negabantur. Non statuatur illis Dominus in peccatum prævaricationem suam, quorum *iniquitas mentita est sibi* ^g, et longa ab oris tui panibus fame tabefecit animam nostram.

105 (f) Remaneant ubi volunt, quia nolunt ubi malle debuerant. Faciant quod eis licet, quia non faciunt quod expedit. Nobis accessio talium, ut nihil conferre potuisset boni, ita nihil detrabere poterit. Utinam a peccatis nostris ita nullum nobis seret detrimentum, si et ipsa cum talibus proximis elongarentur a nobis per multitudinem miserationum ejus, *qui non secundum peccata nostra retribuit nobis, sed sicut miseretur pater filii sui, ita miseratur* (g) *timentes nomen suum* ^h, et sperantes in misericordia sua; quorum participes sumus, quia adventum ejus et diligimus miseri spe misericordiæ ejus, et horrescimus peccatores timore justitiæ ejus. Sed orationibus tuis propitiatus filiis tuis, non intret in iudicium cum malis servis suis ⁱ; quorum primi nos ita ut ^j bonorum ultimi sumus. Qui et hanc ^k ipsam gloriam, qua te in Christo et a Christo patrem regenerationis accepimus, in cumulum damnationis convertimus; quia nihil te patre dignum Domino altissimo servi inutiles ^l et filii degeneres exhibemus, qui etiam nunc ^m infelicem naturalis oleastri duritiam spinoso in corde servamus, cum jamdudum ⁿ bonitate Domini a cognitionis nostræ radice divulsi, in arborem tuam videamur inserti ^o: de qua pinguedinis tuæ succum medullis animæ duceremus, et spiritu mansuetudinis in via pacis radicati, bonæ oliivæ germina esse (*Sarchin. ex*) generosis fructibus agnosceremus.

3. Nunc vero per abundantiam vitiorum nostrorum iuopes paternorum bonorum, quomodo disponemus

forte referens.

(d) In omnibus psalteriis, *Eruclabunt*.

(e) Ms. Vien., *litteras*.

(f) Ms. Viennensis codex, *Remeent*.

(g) Ms. Vien. cum psalteriis quinque *timentibus*.

sermone nostros in die recognitionis (*id est* iudicii; A *phœniceum*) vitis tingentibus ^a infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; et operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet et perficiat de nobis fructum et coronam tibi; ut in illa die veniens in exultatione, et repleto sinu portans manipulos tuos ^b, possis etiam de nobis in tua prole et messe (c) numeratis dicere: *Ecce ego, Domine, et pueri quos ^d dedisti mihi* ^e. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed et metus peccati, quod de multiloquio non effugitur ^f, ut imponamus frenum ori nostro, et ostium verbi ^g, licet tardo, epistolæ fine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumpta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensuræ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut nec oluscula nec pocula nostra vitaverit; quod poterit **107** attenuatione sui corporis et oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorum quondam callicum familiaritate, reparaverit (d).

sermone nostros in die recognitionis (*id est* iudicii; A *phœniceum*) vitis tingentibus ^a infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; et operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet et perficiat de nobis fructum et coronam tibi; ut in illa die veniens in exultatione, et repleto sinu portans manipulos tuos ^b, possis etiam de nobis in tua prole et messe (c) numeratis dicere: *Ecce ego, Domine, et pueri quos ^d dedisti mihi* ^e. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed et metus peccati, quod de multiloquio non effugitur ^f, ut imponamus frenum ori nostro, et ostium verbi ^g, licet tardo, epistolæ fine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumpta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensuræ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut nec oluscula nec pocula nostra vitaverit; quod poterit **107** attenuatione sui corporis et oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorum quondam callicum familiaritate, reparaverit (d).

sermone nostros in die recognitionis (*id est* iudicii; A *phœniceum*) vitis tingentibus ^a infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; et operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet et perficiat de nobis fructum et coronam tibi; ut in illa die veniens in exultatione, et repleto sinu portans manipulos tuos ^b, possis etiam de nobis in tua prole et messe (c) numeratis dicere: *Ecce ego, Domine, et pueri quos ^d dedisti mihi* ^e. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed et metus peccati, quod de multiloquio non effugitur ^f, ut imponamus frenum ori nostro, et ostium verbi ^g, licet tardo, epistolæ fine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumpta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensuræ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut nec oluscula nec pocula nostra vitaverit; quod poterit **107** attenuatione sui corporis et oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorum quondam callicum familiaritate, reparaverit (d).

sermone nostros in die recognitionis (*id est* iudicii; A *phœniceum*) vitis tingentibus ^a infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; et operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet et perficiat de nobis fructum et coronam tibi; ut in illa die veniens in exultatione, et repleto sinu portans manipulos tuos ^b, possis etiam de nobis in tua prole et messe (c) numeratis dicere: *Ecce ego, Domine, et pueri quos ^d dedisti mihi* ^e. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed et metus peccati, quod de multiloquio non effugitur ^f, ut imponamus frenum ori nostro, et ostium verbi ^g, licet tardo, epistolæ fine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumpta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensuræ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut nec oluscula nec pocula nostra vitaverit; quod poterit **107** attenuatione sui corporis et oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorum quondam callicum familiaritate, reparaverit (d).

^a Matth. iii, 7. ^b Deut. xxxii, 32. ^c Luc. i, 49. ^d Psal. lvi, 4. ^e Psal. ciii, 30. ^f Psal. lxxix, 15. ^g Johan. xvi, 6, et xv, 1. ^h Psal. ciii, 13. ⁱ Psal. lxxvii, 10. ^j Psal. lxxv, 11; Psal. lxxxi, 6. ^k Isai. liii, 4 et 5; Psal. cii, 3. ^l Psal. xxxv, 10; cvi, 20. ^m Phil. ii, 8. ⁿ Psal. liii, 8. ^o Joh. x, 18. ^p Psal. cvi, 35. ^q II Cor. xiii, 4. ^r Ibid. ^s Psal. cxxv, 6. ^t Isai. viii, 18. ^u Prov. x, 19. ^v Psal. cxl, 3; Eccli. xxviii, 28. ^x Eccli. xxviii, 2. ^y II Cor. vi, 11.

^a Alias 16; quæ autem 20 erat, nunc 36. Scripta anno 400 et missa cum superiore.
^(a) Sic Ms. Vien. Ante erat *quare cognoscamus*. Precessit jam in die recognitionis.
^(b) Posita. An perfecta? Alluditur enim ad psal-

sermone nostros in die recognitionis (*id est* iudicii; A *phœniceum*) vitis tingentibus ^a infecta converti; sed custodiat excubiis orationum tuarum gratiæ suæ munus in nobis; et operationem manuum tuarum non omittat in nobis, donec maturet et perficiat de nobis fructum et coronam tibi; ut in illa die veniens in exultatione, et repleto sinu portans manipulos tuos ^b, possis etiam de nobis in tua prole et messe (c) numeratis dicere: *Ecce ego, Domine, et pueri quos ^d dedisti mihi* ^e. Sed jam admonet metus fatigationis tuæ; non solum autem, sed et metus peccati, quod de multiloquio non effugitur ^f, ut imponamus frenum ori nostro, et ostium verbi ^g, licet tardo, epistolæ fine claudamus. Sit nobis clausula commendatio Cardamatis, quem gratulamur de benedictione manus tuæ ita esse renovatum, ut in eo ante ridiculam mimici nominis levitatem, nunc assumpta de exorcistæ nomine gravitas reverentiam dederit. Magis tamen admirati, eo gavisi sumus, quod etiam pristinæ conditionis ingenium religioso mutavit officio: nam assiduus mensuræ nostræ particeps, ita se ad mensuram nostri gutturis arctavit, ut nec oluscula nec pocula nostra vitaverit; quod poterit **107** attenuatione sui corporis et oris pallore testari: nisi se forte, dum remeat, per iter laboriosum, retractata suorum quondam callicum familiaritate, reparaverit (d).

EPISTOLA XX.

Delphino scribit de Anastasii Romani pontificis et Venerii Mediolanensis antistitis erga se caritate. Gratulatur de condita Alingonensi Ecclesia, et digreditur ad templum spirituale quod optat in se fieri, ut habitetur a Christo.

Beatissimo et (e) merito venerabili patri, DELPHINO PAULINUS.

1. Oportebat quidem nos sapientiæ doctrinam servantes, jugum linguæ nostræ et stateram verbis imponere ^x, ut et de multiloquio nostro et de tua fatigatione geminandum nobis peccatum evaderemus. Sed de abundantia caritatis tuæ os nostrum ad te dilatatur ^y, neque possumus affectum de præcordiis exuberantem, obserato oris ostio, intra pectoris taciti claustra cohibere. Loquimur ^z ergo ad venerationem tuam et alia epistola; quia etsi una illa, qua rescripsimus, tam proluxa est, ut sufficiat te saturare fastidio; tamen nobis longissimo, ut recognoscis, intervallo temporum accipientibus colloquia tua, et nostra reddentibus; parum est una ad te epistola loqui. Damus enim hinc animæ nostræ aliquid, etsi tenue, solatium; ut dum ad affectionem tuam litteras facimus, toto in faciem tuam corde defixi, subito te obliviscamur absentem, et tamquam in præsentis al-

mum lxxvii: *Et infirmata est; tu vero perfecisti eam.*

(c) Ms. Vatic., numerans.

(d) Edit. Grin., Schot. et Rosv. addunt *Valeto, pater.*

(e) Ms. Vien., *Beatissimo et venerabili, semper nobis desideratissimo*, etc.

loquio demorantes, longius verba ducamus : unde flagrantem desideriorum nostrorum sitim, etsi non restinguimus, quia nec expedit nobis, tamen proposita interioribus oculis conspectus atque colloquii tui imagine mitigamus. Nam etsi *prolongatus* videatur *incolatus noster* ^a, a locis habitationis tuæ, tamen spiritus non est separatus a complexu dilectionis tuæ. *Quis enim, inquit, nos separabit a caritate Christi?* Si ^a *neque mors, neque vita, neque alia creatura* ^b, quanto minus absentia corporalis, quæ non potest præsentiam spiritalem solvere? Quia quanto fortior carne est spiritus, tanto potior est conjunctio animorum quam corporum, et interiorum hominum præsentia melior exterioribus separatis; qui sæpe sine causa junguntur locis, si mentibus separentur. *Non enim, inquit, qui in aperto Judæus, neque quæ in carne est circumcisio; sed qui in occulto* **108** *Judæus, qui spiritu non littera circumcisus, cujus gloria non ex hominibus, sed ex Deo est* ^c. Itaque hac eadem lege, qua verior circumcisio quæ in corde, quam in carne (a) concisio : et præsentia firmior quæ spiritu, quam quæ corpore jungitur et cohæret sibi, semper tecum sumus, tuque nobiscum. Nam etsi facie ad tempus discernimur (*id est* separamur, distamus; *vid.* epist. 29, n. 9), semper tamen corde conserti manemus ^a in te, vicissim te habitante in visceribus nostris, et ad commoriendum, et ad convivendum ^d. Sane, quia ad caritatis ejusdem curam et consolationem pertinet, ut actuum nostrorum invicem conscii efficiamur, quo tolerabilius de nobis absentibus æstuemus, si non simus incerti; indicamus affectioni tuæ, quam scimus de omni actu nostro sollicitissimam esse, propitio Christo, ita ut oras, valere nos; non quidem robusta, sed tamen sana corporum fragilitate. Pauperes spiritu ^e, non nostro, sed Dei, cujus bonitate egemus, malitia nostra abundantes. De quo autem Cardamas noster admonuit, jussisse te asserens ut etiam hinc quæ circa nos sunt in Domino nuntiarem.

2. Sciat veneratio tua sanctum fratrem tuum papam Urbis Anastasium (V. not. 62) amantissimum esse humilitatis nostræ: nam ubi primum potestatem caritatis suæ nobis offerendæ habere cœpit, non solum suscipere eam a nobis, sed ingerere nobis piissima affectione ^b properavit. Nam brevi post ordinationem suam epistolas de nomine nostro, plenas et religionis, et pietatis, et pacis, ad episcopos Campaniæ misit; quibus et suum declararet affectum, et aliis benignitatis suæ præberet exemplum. Deinde nos ipsos Romæ, cum solenni consuetudine ad beatorum apostolorum natalem venissemus, tam blande quam honorifice excepit. Postea quoque interposito tempore

Psal. cxix, 5. ^b Rom. viii, 35. ^c Rom. ii, 48. ^d II Cor. vii, 3. ^e Matth. v, 3. ^f Luc. vii, 5. ^g I. uc. i, 47. ^h Psal. lxxx, 2. ⁱ Psal. xcvi, 8, sec. Psalter. ii, 24. ^m Psal. cxi, 10. ⁿ I Esd. iv, 4; v, 3. ^o I Johan. iv, 4. ^p Psal. cxi, 10. ^q Psal. xii, 6, et cxlvi, 11.

(a) Ms. codex Viennensis, *circumcisio*. Ed. Bad. et Grav., *consertio*.

(b) Sic ms. Vien. codex. Ante erat *salutem: domum nostram... nos ædificas*.

A etiam ad natalem (V. not. 63) suum, quod cœusacerdotibus (*id est* suffraganeis) suis tantum deferre solet, invitare dignatus est: nec offensus est excusatione nostra; sed officium sermonis nostri, quod in vicem præsentis reddideramus, acceptans, animo nos paterno et absentes recepit. Denique si Dominus commeatum (V. not. 64) donaverit, ut ad eum usitato solemniter nobis tempore recurramus, spero me ad sanctitatem tuam ei litteras exacturum, quibus etiam tibi nos incipiat commendare.

3. Mediolanensis quoque episcopus novus, filius vester hucusque, nunc frater Venerius, jam scripserat nobis post ordinationem suam: sed quia et hoc Cardamas jussisse te retulit, scripsimus illi per ipsum, ut sciret paratam esse opportunitatem, si vellet officium debitæ pietatis agnoscere, ut beatitudini tuæ scriberet et commendaret pectori tuo **109** primordia sua. Nos vero gaudemus et gloriamur in Domino, quia et visibiliter et invisibiliter operaris (b) salutem nostram vere pater bonus et salutaris patronus, invisibiliter nos ædificas in orationibus tuis, rogans intra nosmetipsos fieri regnum Dei; visibiliter autem nobis operaris in fabricis ecclesiarum, ut partem nobis facias cum illo, cujus domus a Christo meruit visitari, quia de ædificatione tunc Synagogæ ^f, quod nunc Ecclesia est, testimonium religiøsæ plebis acceperat. Fatemur venerandæ pietati tuæ, legentibus nobis illam epistolæ partem, qua Alingtonensi (V. not. 65) Ecclesiæ novam filiam te autore progenitam jam in nomine Domini usque ad dedicationis diem crevisse signabas, ita exultasse spiritum nostrum in Deo salutari nostro ^g, ut, tamquam in præsentibus cœtibus interesse, illa de psalmis prophetici gaudii verba caneremus: *Exultate Deo adjutori nostro; sumite psalmum, et date tympanum* ^h. *Tollite hostias, et introite in atria Domini; adorate Dominum in aula sancta ejus* ⁱ. Vel illud ejusdem prophetæ: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ* ^j. *Sacerdotes tui induant salutarem, et sancti tui exsultent. Constituant diem (c) suum* ^k.

4. Quod vero indicare dignatus es, aliquos de parte illius, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum ^l, dentibus suis fremere et tabescere ^m, non miramur; quia et in Hierusalem cum reædificaretur templum Dei, invadebant Assyrii ⁿ; et fabricam resurgentem conabantur hostilibus sæpe incursionibus impedire. Sed quia *potior est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo* ^o, *desiderium illorum peribit* ^p, nostrum vero confirmabitur: quia *speramus in misericordia ejus, qui numquam confundit sperantes in se* ^q. Tantum (d) oret sanctitas tua, sicut facit, ut et in nobis ipsis

(c) *Summ. Legerim festum*. Nam allusio est ad psalmum cxvii, *Constituite diem solemnem*, Græce *ἱορτήν*.

(d) Ms. Regius codex, *viret*. Ms. Vien., *rigilet*.

ædificetur domus a Christo et in Christo : quia nisi a Domino ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam : et nisi supra petram, qui est Christus b, fundetur hæc domus c, non poterit ventis spiritualium nequitiarum et torrentibus secularium tentationum resistere.

5. Ora veniat Dominus Jesus in cor nostrum sicut in templum suum d, excutiat flagellum pietatis suæ, quo verberat omnem filium quem recipit; et expellat a sensibus mentis nostræ, quasi a negotiatoribus templi, omne commercium atque contagium iniquitatis e. Expellat a nobis boves, et venditores 110 columbarum, et mensas nummulariorum, ut ab omni immunditia et cupiditate purgati, castam simplicitatem fidei caritatisque teneamus : quia Christi figura servatur, unde Cæsaribus nummus expellitur f; et ubi boves non sunt, præsepia munda sunt g; et fides incorrupta retinetur, ubi columba non venditur. (a) Nisi enim nos Deo tradamus, vendimus diabolo. Unde et vetus homo qui se consilio malesuadi serpentis addixit h, renundatus sub peccato i dicitur. Denique quasi venditus eguit Redemptore, qui nos magno emit l, ne jam aut diaboli aut nostri essemus : et a progenie viperarum in genus regale et sacerdotale mutati efficeremur sanguis ejus k, qui nos ab originis primæ generosa institutione degeneres l, et, durante peccato, viles prius animas (b) pretiosas sanguinis sui commercio fecit, et coheredes sibi, ac filios Dei fieri non invida pietate concessit m. Exsultemus et gloriemur in eo, qui factus est refugium pauperum n, ut humiliaret oculos superbiorum o. Exhibeamus illi et C templum in nobis et sacrificium, expurgantes nos, si possimus, (c, veteri fermento, ut efficiamur azymi p, et ipse qui pro nobis immolatus est, in nobis Christus epuletur.

6. Meminerimus nos ab utero terræ et cognationis nostræ segregatos, Delphini filios esse factos, ut efficeremur illi pisces, qui perambulanti semitas maris q. Meminerimus te non solum patrem, sed et Petrum nobis esse factum : quia tu misisti hamum ad me (d) de profundis et amaris hujus seculi fluctibus extrahendum, ut captura salutis efficerer : et cui vivebam, naturæ morerer; ut cui mortuus eram, viverem Do-

a Psal. cxxvi, 1. b I Cor. x, 4. c Matt. vii, 24. d Matt. xxi, 12. e Johan. ii, 15; Prov. iii, 12; Apoc. iii, 19. f Matth. xxii, 21. g Prov. xiv, 4, sec. LXX. h Gen. iii, 6. i Rom. vii, 14. j I Cor. vi, 20. k Matth. iii, 7. l I Pet. ii, 9. m Rom. viii, 17. n Psal. ix, 10. o Psal. xvii, 28. p I Cor. v, 8. q Psal. viii, 9. r Matth. xvii, 26. s Matth. xxii, 21; Marc. xii, 16; Luc. xx, 24. t Psal. xi, 7. u Lev. x, 1. v Luc. xxiv, 32. x Luc. xii, 49. y Hebr. xii, 29. z Psal. xxvi, 1. aa Luc. xii, 35. bb Psal. xxii, 4, sec. Psalter. Rom. cc Psal. xli, 2. dd Psal. xxxv, 10.

* Alias 24, quæ autem 21 erat, nunc 12. Scripta D anno 400, eodem tempore quo duæ superiores.

(a) Ms. Vien. codex, *Cum enim peccamus, vendimus nos diabolo.*

(b) Sic ms. Vien. et edit. Grin. et Schot. Alii, *pretioso.*

(c) Ms. Viennensis, *vetere.*

(d) Ita codex Vien. Particula *de* abest a ceteris codicibus.

(e) Sic ms. Vien. melius quam alii codices, in quibus, *pretioso.*

(f) Ms. Reg. cum editis quatuor, *monita.* ms; Vien., *moneta.*

mino. Sed si piscis tuus sum, debeo ore (e) pretiosum præferre denarium r, in quo non Cæsaribus figura et inscriptio s, sed Regis æterni viva et vivificans imago præfulgeat, fidem t scilicet veritatis; quæ doctrinæ tuæ (f) monetat et annuli tui symbolum nummo cordis mei et cereæ mentis impresserit. Doctrina enim tua *argenteum igne examinatum, probatum terræ, purgatum (g) septuplo* t.

7. Donet orationibus tuis Dominus, ut monetæ tuæ nummus, ut hami tui piscis, ut vitis tuæ sarmantum, ut uteri castitatis tuæ filius sim. Filii enim Delphini reputabuntur in filiis Aaron u : sed non cum illis; qui ignem alienum Domino obtulerunt, et eo quem in suis cordibus extinxerunt, 111 (h) vel non habebant, igne divino incensi sunt. Tuis filiis sit cor B ardens v, non cupiditatem et illecebram secularium iniquis ignibus; sed illo igne, quem venit accendere in nobis Dominus, de quo ait : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo si jam incensus est* x? Non ergo avaritia, non concupiscentia oculorum, et noxius temporalium rerum amor in nobis ardeat igne pestifero; qui ignis alienus est Deo : sed *Deus* ipse noster, qui est y *ignis consumens* z, suum ignem agnoscat in nobis, ut dicamus : *Dominus illuminatio (i) nostra et salus nostra, quem timebimus* z? Iste ignis corda illuminat, et peccata consumit : tenebras quibus mortificamur extinguit, et lucem qua vivificamur accendit. Si hoc igne lucernæ nostræ sint semper ardentes aa, confidenter dicemus : *Et si ambulem in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es* bb. Hoc igne illuminati, et ad sitim aquæ vivæ per ignis hujus ardorem accensi in desiderium Domini, vere dicemus : *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus* cc. *Quoniam apud te (j) fons vitæ* t, et in lumine tuo videbimus lumen dd (k).

EPISTOLA XXI.

In exordio et fine epistolæ laudes Cardamati explicat. Circa medium magnifice describit initium Evangelii Johannis, et ipsum evangelistam.

Sancto et merito venerabili ac dilectissimo fratri AMANDO PAULINUS.

1. Volucrum pedibus et levem cursu , ita ut cervis t et capreis æmula pernicitate contenderet Asael t,

(g) Sic legit Paulinus epist. 23 ad Severum, n. 7. Ms. codex Viennensis, juxta Vulgatam, et psalteria vetus Rom., Gallic., *septuplum.*

(h) Addidimus, *vel non habebant*, ex mss. Vien. et Reg. et edit. Schot., quod confirmatur ex epist. 44 ad Aprum et Amandam, n. 5.

(i) Hanc vocem addit ms. Vien.

(j) Sic Augustinus in psalm. xxxv, v. 10 nov. edit. Verbum *est* abest a Græco LXX.

(k) Edit. Rosv. addit in fine *Valeto, pater.*

illum fratrem ^a Joab in sacra Regnorum admiratur historia ^a. Nec non minus illum in allophylis gigantem stupemus legentes ^b, qui ultra humani corporis modum, et (a) mensuram membrorum creverat, quem senis armatæ digitis manus, et totidem pollicibus articulati pedes fortiores ceteris velocioremque faciebant, nisi quod contra David manu Dei dimicantem, et Christi imagine semper invictum, nulla magnorum licet hostium manus virtusque prævaluit, (b) quia in alienis grandibus superba diaboli exaltatio dejiciebatur, et in pusillis nostris ^c humilitate præpotens salutaris Dei forma vincebat.

2. Sed recurramus ad epistolæ caput, **112** quod ^a a pedibus inchoavimus, ut cursorem dominicum (*id est servum Domini*; *vid. ep. 40, n. 3*) Cardamatem signatis in lege divina antiquorum velocium laudemus exemplis. Subvenit itaque nobis et de Evangelio adolescentis apostoli beata velocitas illa, qua ^a Petrum affectu currendi parem, sed majoris ævi pondere tardiores, ad sepulcrum Domini præcurrit ^e; ut resurrectionem corporis prior inspiceret, qui solus in pectore recumbebat ^d. Unde geminos in alveum cordis sui traxerat fontes, quos in orbem idem postea Revelationis (*id est Apocalypsis*) et Evangelii præco diffudit; et illam carnalem alacritatem pedum, postea speciosus verbi pedibus toto per populos orbe discurrens spiritali velocitate complevit.

3. Idem ultra omnium tempora apostolorum ætate producta postremus Evangelii scriptor fuisse memoratur; ut, sicut de ipso Vas electionis ait, quasi columna firmamentum adjiceret fundamentis Ecclesie, priores ^a Evangelii scriptores consona autoritate confirmans; ultimus autor in libri tempore, sed primus in capite sacramenti; quippe qui solus e quatuor fluminibus ex ipso summo divini capitis fonte decurrens, de nube sublimi tonat: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ^a. Transcendit Moysen, qui usque ad caput mundi et visibilibus creaturarum exordia scientiæ terminos vel acie ^a mentis extendit. Iste et evangelistis ceteris, vel ab humano Salvatoris ortu ^f, vel a typico legis sacrificio, vel a prophetico præcursoris Baptistæ præconio Evangelium resurrectionis exorsis altius volans ^f, penetravit et cælos: neque in angelis stetit, sed archangelos quoque, et omnes desuper creaturas, virtutes, principatus, dominationes, thronos supergressus, in ipsum se Creatorem ardua mente direxit; et ab illa ineffabili generatione ordiens, coæternum, et consubstantialem, coomnipotentem, et coopificem

^a II Reg. II, 18. ^b I Reg. XVII, 4. II Reg. XXI, 20. ^c Johan. XX, 4. ^d Johan. XIII, 23, et XXI, 20. ^e Johan. I, 1; Gen. I, 1. ^f Matth. I, 1. ^g Luc. I, 5; Marc. I, 1. ^h Johan. I, 3. ⁱ Johan. I, 14. ^j II Cor. XI, 19. ^k I Cor. XIII, 7. ^l Psal. XXXVIII, 2. ^m II Reg. II, 18.

(a) Ita ms. Vien. et Sacchin. Alii, *mensura*.

(b) Ante erat *qua*. Ex ms. Viennensi codice reposuimus *quia*, sententia exigente.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. In ceteris, *blasphemias vacuantur*.

(d) Sic mss. Reg. et Vien. Alii codices, *Divinitatis*.

A Patri Filium nuntiavit, in Spiritu sancto Deo Deum cernens; quia in ipso Trinitas Divinitatis impletur, et una Trinitatis Divinitas cernitur. Spiritus enim Dei, sicut et Verbum Dei, Deus uterque in uno capite permanente; et ex uno Patris fonte manantes, sed Filii nascendo, Spiritus procedendo, salva quisque personarum suarum proprietate, distincti potius quam divisi erunt (*forte leg. sunt*).

4. Johannes igitur beatus dominici pectoris cubator ^h, qui sensus ^h creaturis omnibus altiores ex ipso creatricis omnium rerum corde sapientiæ biberat, inebriatus **113** Spiritu sancto, qui *scrutatur etiam alta Dei* ⁱ, ab ipso intimo et infinito omnium principiorum Evangelii fecit exordium; quo uno omnia diaboli, quæ in hæreticis latrant, ora clauduntur. Et prima Arii lingua præciditur: sed et Sabellii (c) blasphemias vacuatur, cum eadem Piscatoris nostri sententia et unitas (d) Deitatis in Patre et Filio, et divisio personalitatis exprimitur. Eodem capitulo et Photinus, humani tantum in Christo exordii demens magister, exploditur: et Marcion, qui Deum legis et Evangelii discernit, exstinguitur: et Manichæus, veri Creatoris negator et falsi confictor, obteritur, subtextu illico ejusdem supercælestis Evangelii voce confusus: (supercæleste hoc Evangelium dixi, quia exordium ejus ab ea origine quæ super omnes cælos et ante omnia secula est, inchoatur, quia de hoc (e) Dei Verbo Deo audit: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ^j). Gnosticum vero false scientiæ nomine gloriantem, et omnem perverse mentis intellectum in aëria quædam phantasmata velut spiritali corporalium rerum imaginatione vertentem, ad fidem carnis in Christo cogit idem autor, cum de eodem Verbo, quod erat apud Deum Deus, dicit: *Et Verbum caro factum est* ^k. Non tamen, ut alii quidam serpentium sit^lare dicuntur, ita caro factus, ut a sua natura migraret in nostram; sed, ut (f) secundum se remanens quod erat, propter nos inciperet esse quod non erat.

5. Nimum longe provehor, dum unanimi tunc indulgentia sic abuter, ut nec multiloquio fatigare te, nec insipientia errare apud te verear. Scio enim, quia *cum sis sapiens, libenter tamen insipientem* ^l tuum portas, per eam caritatem quæ omnia sustinet, et nunquam excidit ^m. Dicam tamen jam mihi, ut *custodiam vias verbi mei, ne delinquam in lingua mea* ⁿ, sed paucis descendam in Cardamatem, id est, Asaelem ^o nostrum, cujus *pedes tamquam certi perfercistis* ^o, renovando sicut aquilæ juventutem ejus ^p per abundantiam

(e) Ita reposuimus ex mss. Reg. et Vien. et editis quatuor; et sic Paulinus epist. 23 ad Severum, n. 2, dixit, *Dei Verbum Deum*. Ed. Rosv., *de hoc Verbo Dei audit*.

(f) Addidimus *secundum se* ex mss. Reg. et Vien. et editis Grin. et Schot.

dilectionis vestre, qua illum respectu humilitatis nostræ susceptum constituistis in atriis domus Domini, ut (a) plenius homini liber esset, cum Christi libertus esse cœpisset. Hac illum pietate fecistis reflorescere non solum spiritu, sed et corpore, ut etiam ipse de visceribus vestris repletus affectu quo nos diligitis, desideria vestra nobis asserat, et vicissim nostra soletur; et tantis inter nos regionum intervallis prope solemniter conmeans *propter verba labiorum*

114 *vestrorum custodiat vias duras*^a. Credimus quidem illum de ipsis quas gerit litteris sanctitatis vestre *pennas tamquam columbæ*^b assumere, et præterea de orationibus vestris virtutem pedum, qua ad nos pervehatur, accipere; sed tamen ei de hac ipsa gratia congratulamur, qua positus est in tantæ (b) ministerio caritatis, ut in libertate serviat, in senectute discurrat, et requiem vacationis emeritæ malit in peregrinationis labore quam in domestica sede consumere: quia pigrorum vias spinis stratas calcare declinat^c, ne convertatur in ærumnam, dum ei de inertie infructuoso otio miseræ sollicitudinis spina congligitur. Exsultat itaque impiger ad currendam viam, ne illi segne otium conterenti, pedissequa pigrorum inopia tanquam bonus cursor occurrat^d. Veniens autem ad nos, quanto perfundit et implet animam nostram gaudio bonis de sospitate vestra nuntiis! impinguat ossa nostra^e, et sit *vox lætitiæ in tabernaculis*^f nostris, cum refectis exoptata consolatione mentibus, dicimus: *Dominus memor fuit nostri, et benedixit*^g nos.

6. *Exsultemus et lætemur in eo*^a, qui dat votum optanti, et *desiderium animæ nostræ tribuit nobis, quoniam prævenit nos in benedictione dulcedinis*ⁱ. Quæ enim nobis nunc benedictio dulcior, aut dulcedo suavior, quam fructus et consolatio caritatis, quæ a litteris vestris maxima nobis datur? in quibus pignora quedam et oris vestri et cordis amplectimur; quia eloquia vestra partus animæ vestre sunt: *ex abundantia enim cordis os loquitur*^j. Ideo Cardamatem et advenientem in vestro sermone diligimus, et nostro commendamus abeuntem: dignus est enim *cujus senectus in misericordia uberi*^k requiescat, qui pro (c) caritatis et desiderii et officii laborat. Præterea quod magis in eo quam ipsam in canis ejus velocitatem mirati sumus, ita de nomine exorcistæ ad frugalitatem profecit, ut prope quotidianus esse nobis conviva non fugerit; et, cum raris et minutis calicibus aspergeretur, quibus labra summa vix tingeret^l, nihil de vacui ventris aut siccæ gutturis injuria quebatur. Prorsus per omnia Cardamas nobis tam bellus apparuit, ut clericum probabilem hominibus,

A et exorcistam dæmoniiis terribilem videremus. De cetero, frater, et ipsum, et omnes nostros, et nos ipsos commendamus vobis, ut per vos Domino commendemur impensis orationibus, ut et nostrorum omnium libertas Domino æterno serviat, et nostra servitus in Christo libertatis æternæ meritum consequatur.

EPISTOLA XXII

115 *Describit eleganter dissolutorum hominum tum secularium tum monachorum mores, et docet quales conveniant monachis familiares.*

SEVERO fratri unanimo PAULINUS.

1. Epistolas quas per nostrum illum inspiritalem monachum miseris, vere spiritalis tabellarius interceptit et pertulit, id est, filius noster Sorianus: in quo duplicem gratiam Dominum contulisse perspeximus; ne vel ille ad nos sermonis tui vacuus adveniret, qui nos de tuis visceribus imbuto affectu desideraverat; ne vel iterum¹ tuas nobis litteras Marracianus asserret: qui divinitus, ut credo, inspirata² sibi aut verecundia nos videndi, aut pigritia ultra Urbem itineris porrigendi, Romæ litteras tuas supradictio fratri dedit; gaudens optati occasione compendii, qua sibi adversum tua præcepta consultum putabat, ne cogereur monachum aut in se, ut jusseras, fingere, aut in me, ut necesse erat, cernere. Sibi ergo ille habeat armilansam suam (V. not. 66 et 67), et suas caligas, et suas buccas; quarum (d) alias mutare, alias deducere timuit.

2. Nos adeant et revisant conservuli et compallidi³ nostri, non vestibus pictis superbi, sed horrentibus ciliciis humiles; nec chlamyde curtalini (V. not. 68), sed sagulis palliati; nec balteo, sed reste succincti; nec improba attonsi capitis fronte criniti. sed casta infirmitate capillum ad cutem cæsi, et inæqualiter semitonsi, et destituta fronte prærasi. Et ornatu pudicitie inornati et decenter inculti sint, et honorabiliter despicabiles, cum ingenitam quoque speciem corporis pro interiore cultu aspernantes, etiam studio deformantur, ut fiant (e) pudenter inhonesti vultibus, dum perficiantur salutariter honesti mentibus. Hujusmodi hominum et vultus, et habitus, et odor nauseam illis facit⁴, quibus odor mortis est in odorem vitæ⁵; quibus dulce quod amarum⁶, et turpe quod castum, et hostile quod sanctum est⁷. Propterea justum est ut reddamus illis vicem, ut sit nobis odor eorum tanquam odor mortis, ne desinamus esse odor Christi. Quid enim nobis jure succenseant, si vicissim nobis foeteat odor vitæ eorum, quibus odor nostræ⁸ in mortem est? Ille jejunium meum horret, ego illius crapulam ferre non possum. Ille halitum monachi loquentis evitat, ego flatum Thrasonis ru-

^a Psal. xvi, 4. ^b Psal. liv, 7. ^c Prov. xv, 19. ^d Psal. xxxi, 4; Psal. xviii, 6; Prov. vi, 11. ^e Prov. xv, 30. ^f Psal. cxvii, 15. ^g Psal. cxiii, 12. ^h Psal. cxvii, 24. ⁱ Psal. xx, 3, juxta LXX. ^j Matth. xi, 54. ^k Psal. xci, 11. ^l II Cor. ii, 16. ^m Isai. v, 20.

^{*} Alias 7; quæ autem erat 22, nunc 9. Scripta anno 400.

(a) Ms. Vien., *plenus*.

(b) Ms. Reg. *ministerium*.

(c) Sic mss. codices Reg. et Vien. Editi, *caritate*.

(d) Ita ms. Vien. Ceteri, *alia mutare, alia deducere*.

(e) Ms. Vien., *prudenter*. Retinimus vulgatam lectionem quæ confirmatur ex epist. 25 ad Severum, n. 51, *pudenter impudens, et pie improba*.

ctantis effugio. Si illis displicet gutturis nostri **116** A siccitas, et nobis gulæ eorum cruditas. Si illos offendit frugalitatis ariditas, et nos ventrium offendit ingluvies. Videant ergo nos non mane ebrii, sed vespere jejuni: nec hesterno inflati vino, sed hodierno abstemii (V. carm. 6, v. 68): nec de crapula libidinis dementer instabiles, sed vigilis honestatis integre saucii, et sobrie temulenti, quos parsimonia faciat, non vorago, titubare.

3. Talem nos epistolæ tuæ portitorem excepisse letamur: quem rogo sic (a) excipias, quasi a te missus mihi venerit. Namque inter eos qui vice fraternitatis tuæ ad me venerunt, debet et iste numerari, cui Dominus ut ita a te numeraretur, litteras tuas etiam ignorante te tradidit. Puto autem quod et tu divinæ hujus gratiæ beneficium huic deutes, per quem et tibi præstitum est, ne litteras nobis tuas non tui corporis perlator asferret. Sed tamen ipsius pace laudatum (b) Sorianum volo, ne me illi rursus accusas. Prædicasse enim me illum magis quam vituperasse existimo eorum commemoratione, in quibus necesse est gloriatur, qui esse aut videri monachus erubescit. Denique meministi in Virgilio ¹ Furiam iis laudari quæ solent objici. Vide autem ne mihi calumnieris quod aliquid de poeta, non nostri jam studii, tamquam propositi violator, assumserim: exempli tui autoritate hoc me fecisse contestor; teneo enim epistolam tuam, cui clausula est,

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
VIRGIL. *Æneid.*, III.

Set et illam, in qua pro domestica sede larem familiarem, Plautini memor Prologi, nominasti.

* Severus Paulino mittit coquum ad præparandos monachorum cibos aptum.

Postquam omnes coquos tuos coquinæ tuæ renuntiasse cognovi, credo quia dedignarentur officium vilibus præbere pulmentariis: puerulum tibi ex nostra missimus officina, doctum satis pallentem coquere sabam, et ignobiles betas aceto et jure condire, vilemque pulmentum esurientium faucibus inferre monachorum; piperis nescium, laseris ignarum, familiarem cymini, et apprimè callidum herbis suave redolentibus clamoribus urgere mortarium. Unum habet vitium, quod hortorum omnium non est civilis inimicus; ita si admissus fuerit, proxima quæque metet gladio, nec exsaturabitur unquam cæde malvarum. In præbendis autem sibi lignis calumniosus

^a Prov. viii, 29; Jer. v, 22. ^b Matth. vi, 27. ^c Psal. cxliv, 3. ^d Rom. xi, 36. ^e Eph. i, 22; Col. i, 18.

* Scripta anno 400 exeunte.

** Alias 3 et 4; quæ autem 23 erat, nunc 2. Scripta anno 401 ineunte.

(a) Sic ms. Vien., Ita et alibi passim Paulinus epist. 29 ad Severum, n. 6 et 12.

(b) Ita legendum; nec audiendus Sacchinus qui pro Sorianum reponendum censet Marracinum. Quis enim non videat voces ipsius et illi Marracinum spectare, de quo superius fit mentio, n. 1?

(c) Ms. Vien. Paulinus servus Christi Jesu, Severo

idē non erit: obvia quæque comburet, metet, nec dubitabit inferre tectis manus, et antiquos asseres laribus amovere. Hunc igitur cum his moribus atque virtutibus

117 donatum tibi, non servum, sed pro serro filium cupimus, quia non erubescis minimorum esse pater. Ego tibi pro hoc servire voluissem, sed si voluntas facti portio est, tu modo facito ut inter prandia cænasque felices mei memineris; quia rectius est vestrum esse mancipium, quam dominum ceterorum. Ora pro me.

EPISTOLA " XXIII.

Severi caritas laudatur; item missum sibi ab eo Victorium, et exhibitum a Victore ministerium in cibis ritu monachorum præparandis, eleganter sancteque commendat. Ex adhibita sibi ab eodem Victore etiam tonsoris opera, multa præclare de coma disputat: totaque Samsonis et mulieris peccatrici ad Christi pedes historia allegorice exposita, clausulam de Christi caritate prorsus auream apponit.

SEVERO (c) fratri PAULINUS.

1. Quid extorques, ut te plus amemus? crescere summa non recipit. Si potest mare superfluere obices suos ^a, et quæcumque naturalem plenitudinem servant, incrementum (d) temporale sentire, potest et caritas in te nostra cumulari: quam suo fine complemus, cum te sicut nosmetipsos diligamus. Itaque ut cubitum ad staturam nostram adjicere ^b, sic amoris tui cumulum facere, non possumus; desideris tamen modum nullum ponimus. Qui enim existimas satisfacere te nobis assiduitate ista honorificentis ac pietatis tuæ, qua præsentiam tuam nobis tam frequentibus epistolis compensare conaris, sollicitas potius gulam caritatis, tantoque minus exple (e) gratia litterarum, quanto majorem sèdultate ipsa et humanitate sermonis tui causam suggeris, te ipsum, tam unicæ nobis unanimittatis in Christo frater, desiderandi. Quid enim fieri diligentius in Deo et proximo potest, quam quod in nobis exhibes Christo? in quo (f) Dei præceptum utrumque completur: quia idem nobis et Deus est majestate naturæ suæ, et assumptione nostræ proximi factus est. Hoc igitur in te proficiente **118** consummatur caritas tua, quæ sit in ipso (g) infinito perfectio, quia finitur in Christo *cujus magnitudinis non est finis* ^c: sed nobis in eo finis sit, ut per ipsum sine fine vivamus: quibus Christus et generale initium est, quia *per ipsum omnia* ^d; et speciale fastigium, quia caput corporis, *cujus membra sumus* ^e. *Dulcis et rectus est Dominus*, dulcis in te mihi: et (h) *quam*

carissimo fratri secundum communem fidem in Deo Patre et Christo Jesu salutari nostro, salutem.

(d) Ms. Reg., tempore.

(e) Ms. codex Regius, gratiam.

(f) Ita mss. Vat. et Vien. At ed. Schot., Domino. Ed. Rosv., in quo Domino præceptum suum utrumque completur. Ms. Reg. et tres editi codd., Domino præceptum tuum utrumque completur, mendose.

(g) Ita ms. Vien. Alii mss. cum edit. Rosv., infinita perfecto.

(h) Sic mss. Vien. et Reg. cum Vulgata. At ms. Vat. cum editis, quanta.

magna multitudo dulcedinis (a) ^a ejus tu mihi; (b) Nam quantus quantus es, qua mente, qua lingua es, totus ¹ desiderium es: et mihi dulcedinem Christi sapis ut hortus mihi, ut odor agri pleni ^b, quem in odorem unguentorum illius currando legisti. Nam et ager tu illi es, qui vicissim ager nobis est ². In ipso enim serimus, et (c) ab ipso metimus. Ager vero tu, non ille spinis horridus, aut arenis aridus, aut petrosis ³ asper et nudus, in quo semen datum aut suffocatur, aut destituitur, aut uritur ^c: sed ille, quem benedixit Deus a rore cæli, et ubertate terræ ^d. Unde et lingua tua (d) verbo Dei rorat, et cor tuum fertile Deo, semen exceptum spiritali fruge multiplicat; ut de fructibus tuis impleat manum suam messor, et sinum suum qui manipulos colligit ^e; hoc est, ipse Deus, qui verbi in nobis sui et seminator et messor est. Ipse, et manus qui dextera Dei, quam bonis operibus implemus. Idem et ille Abraham sinus est, in quo operum mercede requiescimus ^f.

2. Sic hic Deus ^h in tua caritate nobis abundans; non solum litteris tuis nos, sed et tabellariis benedicit, visitat, pascit, illuminat; utroque nobis munere aperiens thesaurum bonum cordis tui: *ex abundantia* (V. not. 69) *enim cordis os loquitur* ^g: et, *omne enim* ^h ⁵, inquit, *animal ad simile sibi congregatur. Propterea benedixit te Deus, quia innocentes et recti adhæserunt tibi* ⁱ, *et cum impiis non* (e) *sedes; odisti iniquitatem, diligis animam tuam* ^l, quam projecisti in Christo, ut huic vitæ perdita servaretur æternæ, damno sui semetipsam lucrificans, si per caritatem Christi vilescat tibi. Quo affectu vilis tibi, at pretiosæ Deo animæ tuæ suavitatem in lavis oris tui Christum spirantibus odorantes (f) benedicimus Dominum, Dei Verbum Deum: qui sicut in ipso illo ⁶ homine, quem gessit, **119** ita in nostris mentibus gradus quosdam corporeæ ætatis exsequitur; nascitur, crescit, roboratur, senescit. Sed orandus, ne in nobis diu aut jugiter parvulus, et infirmus ⁷, et pauper sit. In te quidem, ut gloriamur, quia bonum tuum gloria nostra est, profectus ejus experientes, agnoscimus bonitate grandem, malitia parvulum, sapientia senem, fide fortem, et in spiritu piæ humilitatis pauperem, caritate divitem ^k. Nam prioribus erga humilitatem nostram officii alios (g) anteverteras, omnibus nostris, ut sæpe testati sumus, et amicis studiosior, et proxi-

mis religiosior, et fratribus diligentior. Nunc vero ista nostræ visitationis vice, etiam temetipsum supergressa humanitate superasti. Sat enim nobis erat annuis commeatibus emereri litteras tuas, et a te missos videre, in quibus non solum vicem præsentis tuæ, sed et fidei teneremus effligem. Tibi tamen satis non fuit institutam observantiam solemnium perfectione celebrare. Longum tibi multa dilectio fecit mora hiemis a nobis (h) silere. *Concaluit cor tuum intra te, et in meditatione pietatis sanctus tibi bonæ impatientiæ ignis exarsit* ^l. Nec sufficit litterarum ad nos editione (Latin. forte editionem; vid. ep. 5, n. 4) maturare, nisi gratiam sermonis tui, etiam de sanctis comitibus tuis lecto perlatore, cumulares.

3. *Benedictus, quem in hoc munus elegisti et assumisti* ^m quo Deum feneras (V. not. 70): quia etsi peccatores nos vera conscientie nostræ professione, tamen tuæ simplicitatis opinione falsa putans, ut ais, sanctos, non jam hominis, sed Christi caritate nos diligis: et idcirco *mercedem prophetæ accipies* ⁿ, quia propter nomen Christi prophetarum honore accipis etiam non prophetas. Nobis vero similis gratia non debetur hujus officii, quo fratrem Victorem in nomine Dei, tuaque persona ad nos venientem, intima affectione et magna gratulatione suscepimus. Id enim tantum *fecimus inutiles servi, quod facere debuimus* ^o; quoniam perspicua veritas cogebat nos ovem puram in eo suscipere atque venerari; quem non solum ovem pelle, verum spiritus (i) mansuetudinis, et expressa in verbo ejus atque silentio Christi modestia revelabat. Vere recognovimus in eo sanctorum formulam beatorum Martini et Clari, quem proximo intervallo illustris magistri sequacem te autore cognovimus. Horum se unius in regeneratione esse progeniem, alterius in via comitem fuisse *filii pacis* ^p Victor asseruit. Homo vere, ut scripsisti, Dei *humilis corde* ^q, non humilis gratia: vas misericordie et mansio Altissimi quem recipit, et oblectat placido **120** animæ trementis hospitio. Is nobis benedictiones, præter illas quas a vobis geminas in litteris et palliis afferebat, plures addidit de opibus mentis suæ, non solum contubernio spiritali gratissimus nobis, sed et corporeo famulatu sedulus. Audeo enim rem oneris nostri fateri, dum tibi nihil de Deo ejus bonis taceam, quæ gaudium tuum esse certo

^a Psal. xxiv, 8, et xxx, 20. ^b Gen. xxvii, 27. ^c Mattn. xiii, 4. ^d Gen. xxvii, 28. ^e Psal. cxxviii, 7. ^f Luc. xvi, 22. ^g Matth. xii, 34. ^h Eccli. xiii, 20. ⁱ Psal. xxiv, 21, et xxv, 5. ^j Psal. x, 6; Johan. xii, 25. ^k I Cor. xiv, 20. ^l Psal. xxxviii, 4. ^m Psal. lxxiv, 5. ⁿ Matth. x, 41. ^o Luc. xvii, 10. ^p Luc. x, 6. ^q Matth. xi, 29.

(a) Ita tres mss. codices. Editi, *ejus? Nam tu mihi*.

(b) Ita manuscriptus codex Vaticanus: quod venustus videtur quam vulgata lectio; confirmaturque ex epist. 16 ad Jovium, n. 5, juxta lectionem edit. Schot.

(c) Idem codex ms. Vatic., in ipso.

(d) Sic tres mss. codices. Editi, *verba*; quæ lectio etiam retineri poterat; eaque confirmatur ex epist. 19 ad Delphin., n. 1: *Modica licet, dulcissima tamen oris tui stillicidia voraveras*.

(e) Ita mss. Vat. et Vien. Sed ms. Reg. et editi, *sedisti*.

(f) Sic manuscripti codices. Editi Schot. et Rosv., *benedicimus donum Dei, verbum Domini*. Editi tres, *domum Dei*.

(g) Manuscriptus codex Vien., *ante viceras*.

(h) Ita mss. Reg. et Vien. At editi, *sileri*.

(i) Sic tres mss. codices Reg., Vat. et Vien. Editi, *spiritus mansuetudine*. Verum mss. codicum lectio confirmatur ex epist. 19 ad Delphinum, n. 2, *spiritus mansuetudinis in via pacis radicati*; et epist. 27 ad Severum, n. 3, ubi eadem fere verba usurpat, *pauper in spiritu mansuetudinis*.

scio : quoniam portio tua est bonum familiaris tui. **A** ejus ^f. Nam et sensibus ¹² vegetandis proderat hæc pietatis magis palæstra , quam corporis , qua frater bonus artus mihi fragiles , manu fingente , componens , mentis quoque vigorem recreatis ossibus erigebat , cooperante proculdubio manibus fide : ut dum infirmam carnem manus diligentis duceret , compatiens animam gratia credentis elueret , fieretque mihi intus oleum lætitiæ , quod foris erat oleum sanitatis ^g.

4. Servivit ergo mihi , servivit inquam ; et væ mihi misero , quod passus sum ; servivit et peccatori , qui non serviebat peccato ; et ego indignus a servo justitiæ ministrabar. Sed hinc mihi levamen aliquod tanti ponderis spero , quod sancti fratris famulatum non superbia vindicavi ^h , sed (a) contestandæ caritatis meæ , et fide capiendæ benedictionis admisi. Benedictio enim mihi erat sancta in nomine Dei famulatio , et in libertatis spiritu famula dilectio. Ob hoc voluntarium ejus bonum ^h , et pro ipsius utilitate suscepti , præsumens eo potentior exorandi pro me futurum , quo ⁹ plus meriti de (b) religionis operibus acquisisset ¹⁰. Aget profecto orationibus suis , ne meis oneribus accreverit , quod etiam ex me accessit fructibus suis. Dilexi enim , fateor , in ejus obsequio **B** benedictionem , timens ne repudiata elongaretur a me ; quia scriptum tenebam : *Noluit benedictionem , et elongabitur ab eo* ^b. Dedi itaque me totum manibus ejus atque visceribus : quia per viscera caritatis manus famulas , et membris meis unctor , et pedibus (c) lotor adhibebat ; liberalium plenus affectuum , sed servilium præreptor (V. not. 71) operum , vix ut me aquam ministrare manibus suis sineret. Ex libro enim tuo (V. not. 72) istius gratiam servitutis adamavi , ut minimam saltem guttulam de sacris Martini actibus delibarem. Ipse vero quotidie non solum pedes meos lavare , sed et calceamenta , si paterer , tergere cupiebat , avarus dominationis internæ , et idcirco corporeæ servitutis impiger

5. Sed de pedibus ¹¹ lavandis tantum semel fateor **C** apostolico me exemplo cessisse , quos legeram pedes suos lavandos servienti Domino præbuisse ^e. Neque enim partem in hereditate nisi famulantis obsequio recepissent ; quoniam bonus Dominus et salutarium magister , serviendi ministerio dominandi meritum conferebat ; et humilitatis humanæ præbebat exemplum , quibus divinæ sublimitatis parabat consortium. Unde perspecto muneris tantum mysterio , et intellecta boni magnitudine , qui primo ministrantis apparatu pedes offerre trepidaverant ; jam non pedes tantum , sed **121** totos se usque ad caput perlui rogaverunt. Et ego Dominum Jesum in fratre Victore veneratus , quia omnis anima fidelis ex Deo est , et *humilis corde* ^d cor Christi est , fateor , ad remedium infirmitatis optavi , ut oleo me vel aqua melior conservus attingeret. Nec irritus ¹² fui præsumptæ opis ; nam quasi medicatum manibus piis oleum de ipsa ugentis mansuetudine mihi lenius in medullas perlapsus est , et *exaltaverunt ossa humiliata* ^e. *Benedixit anima mea Dominum , et omnia (d) interiora mea nomen sanctum*

6. Accipe modo aliam ejusdem in nostris sensibus servitutem. Quia non solum refectionis nostræ , sed et parsimonie curam gerens , facilem nos victum cibo simplici capere , coctis in gutta olei et aquæ copia pulvis , docuit : sed eas tanto gratiæ sale , tanta dulcedine caritatis condiebat , ut coquos et condituras non desiderarem ^b : quia aquæ pure oleum suavitatis , quod nulla muscarum importunitas exterminavit , simplicitas caritati juncta miscebat. Verum spiritalis coquos interiori hominem cibare doctior , quo destrueret escam guttæ , non siligine nobis pultes , sed farina confecit aut milio. Ac ne in hoc ipso delicatius nobiscum agere videretur , qui nos ad orexim (V. not. 73) monachorum parabat imbueret , fabam intrivit panicio , quo citius (e) senatorium poneremus fastidium. Sed in benedictione dulcedinis animæ delicias habebamus , gratulantes quod frater etiam in carnalibus ministeriis spiritalis , propheticus nos cibis pasceret. Nam in contritione permixta panes illos tribulationis imitatus est , quos Ezechiel ⁱ propheta de vario frugis et farris conficere sibi genere jussus est , et ad expressionem Judaicæ confusionis , qui oblitus Deum , *inmutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli manducantis fenum* ^j , in stercore boum coquere , coctosque sub fetido cinere , cum lacrymis (f) captivatis in mensura sumere. Videlicet ut superventuram perfidiæ suæ pœnam corporaliter in **122** propheta signatam providerent , et vel ita reverterentur ad Dominum , si eos ad pœnitendum non solum verbis denunciata , sed etiam corporibus Prophetarum expressa , offensi Dei ira revocaret.

^a Philem. 14. ^b Psal. cvm, 18. ^c Johan. xiii, 9. ^d Matth. xi, 29. ^e Psal. l, 10. ^f Psal. cii, 4. ^g Psal. xlv, 8. ^h Eccle. x, 4. ⁱ Ezech. iv, 5. ^j Psal. cv, 20. ^k Psal. cxxvi, 2.

(a) Ms. Vien., *concordandæ*. Ms. Reg., *contristandæ*.
(b) Ms. Vatic., *religiosis*.
(c) Ita ms. Vien. codex. Alii, *lutor*.
(d) Ita versio LXX interpretum, psalteria vetus et Romanum, et Augustinus in commentario super psalmos.

(e) Ms. Vien., *senatorum poneremus fastigium*, male. Vide epist. 30 S. Ambrosii ad Sabinum de senatoria Paulini dignitate, Hieron. ep. 13 ad Paulinum, et ep. 3 ad Geruntii filias, necnon Ausonium epist. 25 ad Paulinum.

(f) Ita mss. Reg. et Vien. Editi, *captivitatibus*.

tem quoque et hordeum et viciam miscuisset in (a) A crumilum ^a (V. not. 74), ut æstantibus extra (b) sui labra fervoribus, dissimilium sibi fructuum quasi repugnante coctura, fatiscens rimis olla crepitaret. Nihilominus tamen de paucioribus frugibus testam capacein replens, intulit nobis multo nidore catina (c) infumantia; totumque non solum mensuræ nostræ ambitum, sed et celluræ ¹¹ nostræ spatium olida caligine vaporavit: atque, ut multiplicaret nobis benedictionem, alterius quoque prophetæ prandium cœnule nostræ contulit, ut Elisei nobis ollam inferret ^b: in quam misit farinam; nec herbam veneni, sed condimentum salutis incoxit, in nomine Domini gerens omne quod agebat: quo tuti atque securi non exclamavimus ad eum; *Homo Dei, mors in olla* ^c: quia jam in olla nostrâ vita est, postquam Dominus Jesus B *Dei Verbum caro factus est, et habitavit in nobis* ^d: et vasa fictilia nostri corporis, voluntariæ nobis ¹² pravitatis lubrico de suis manibus elapsa, et diuturnis contritâ peccatis, ut in meliorem usum figulus ipse renovaret ^e, assumisit in semetipso, factus et ipse de nostri corporis limo tamquam (d) vas, ut ait, *perditum* ^f, id est, in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum ^g. Et ideo dicit: *Moab olla spei meæ* ^h, quia non solum ex Juda, sed ex Moab, hoc est, non solum de sanctorum, sed etiam de peccatorum origine corpus assumisit: qui decocta quasi per ollam carnis nostræ cruditate, sanctificavit in æternum nobis cibum carnem suam. *Caro enim ejus*, ut ipse ait, *vere cibis* (e) *vita est* ⁱ. Ipsa est et 123 illa secundum Jeremiam J olla urens peccata, et illo igne consumens, de quo ait: *Ignem veni mittere in terram* ^k; quem et in nobis optemus accendi, ut in olla Domini corporis, id est Ecclesia, concoquamur: perustusque vitis defæcati, efficiamur *argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum* (f) *septuplo* ^l; ut jam non urenda sarnienta, sed palmites fructuosi in eodem Domino ^m, id est, vera vite maneamus, fiatque nobis idem Dominus ad escam dulcis ille botrus ⁿ, qui nobis in crucis vecte suspensus, de terra reprofissionis et fructum ostendit, et gustum dedit, ut non jam sectemur vilia ruris inculti gramina ^o, inter ¹⁷ quæ etiam pestiferos viticularum silvestrium racemos carpere periclitemur. Quod certe

A nobis accidit, cum squalente curarum secularium spinis anima, cui cultura Dei verbum est ^o, vitam hanc ævi brevem et boni sterilem suspirantes, inter actus supervacuos peccata noxia quasi inter agrestes herbas germina venenata colligimus, et sic in ollam corporis vel cordis nostri mortem mittimus. Sed gratas Deo, qui nos liberavit de corpore mortis hujus per Christum Jesum Dominum nostrum P: quo infirmitati nostræ sui spiritus virtutem permiscente, et amaritudo malitiæ nostræ, et sterilitas inutilitatis, infuso præcordiis verbo Dei, velut convertente salutaris et vividus ¹⁸ salis aspergine, ad dulcedinem fecunditatisque mutata est.

8. Recurramus ¹⁹ ad fratrem Victorem, qui vas etiam farinulæ nostræ ex usu usurpationis suæ, quam in nomine Dei faciebat, copiosum de benedictione fecit: ut aliquid etiam de beati Eliæ hydria nobis daret, qua propheta cœlestis in verbo sacro ad sufficientiam indelicientem repleta, benedictam cum filiis Sareptæ viduam per triennium famem pavit ¹. In qua vidua jam tum per prophetam Christum, ut opinor, Ecclesiam suam non frumenti, sed verbi pane pascebat; de qua dicit: *Viduam ejus benedicens benedicam* ^r; illam scilicet viduam quam Apostolus ² ait, mortuo viro, quibus volet nuptiis liberam ³; quia desinente lege, cui ²⁰ finis est Christus, (g) a gratia ad libertatem transitum faciens Ecclesia, Christo quasi vidua legis innupsit. Hujus nunc vasis oleum gratiæ et benedictionis farina non defecit in omnium foris gentium fame ⁴, quarum miseram a cibo vitæ C 124 et fide Trinitatis inediâ congrue præfiguravit illa quondam triennii fames. Sed, ut super hoc institutum concludam, ita Domini gratiam farina nostra in fratris Victoris manu sensit, ut quæ vix ante (h) sufficiebat panibus, nunc abundet et pulvis, fraternitatemque monacham ²¹ vespertini post jejunia cibi avidam, duplici ministerio, aut (i) fermentatis orbibus, aut soluto farre (j) distendat.

9. Verum idem Victor meus quamvis fortioribus cibis inducere stomachum nostrum studeret, tamen (k) et hoc infirmitati nostræ frater necessarius ²² consulebat, quod defectiones fidei nostræ in illis pulvis (l) absumentis adimplebat: et opera manuum D suarum consummabat uno pro nobis adjutore istius

^a Ezech. iv, 9. ^b IV Reg. iv, 41. ^c Ibi. l., 40. ^d Johan. i, 14. ^e Jer. xviii, 6. ^f Psal. xxx, 13, 5 Rom. viii, 3. ^g Psal. lxx, 10. ^h Johan. vi, 56 et 48. ⁱ Jer. i, 13. ^k Luc. xii, 49. ^l Psal. xi, 7. ^m Johan. xv, 2. ⁿ Num. xiii, 24. ^o Luc. viii, 41. ^p Rom. vii, 24 et 25. ^q III Reg. xvii, 16. ^r Psal. cxxxi, 15. ^s Rom. vii, 3. ^t I Cor. vii, 39. ^u III Reg. xvii, 16.

(a) Sic mss. Belg. et Vien. Forte legendum *grumilum*. Vide not. 74. Ms. Reg., *crubilum*. Ed. Rosv., *cumulum*. Schot. in marg., *cumerum*, ut et Cauchius.

(b) Ita mss. codices Reg. et Vien. et editi Bad. et Schot. At ed. Grin. et Sacchin., *sua*. Rosveydus emendaverat *vasis* ex conjectura.

(c) Sic ms. Regius et editi codices quatuor. Mss. Vatic. et Vien. et editi. Schot. et Latin, *fumantia*.

(d) Manuscriptus codex Vaticanus, *vas perditum*, in similitudinem, sine interjectionibus illis, quas tamen non sine venustate ceteri codices habent.

(e) Ita ms. Vien. cum edit. Grin. eaque lectio con-

firmitur, n. 8, ubi *a cibo, vita est*.

(f) Ita Paulinus in epist. 20 ad Delphinum, n. 6.

(g) Ms. Vien., *ad gratiæ libertatem*.

(h) Ms. Vien. addit *paucis*.

(i) Ita mss. codices. Sacchinus putat legendum, *frumentationibus*, quia infra subditur: *Frumentationem mihi misit*. Et videtur (inquit Sacchinus) sic appellasse illas pulvis ex mixtione multarum frugum.

(j) Edd. Bad., Grin. et Schot., *distentat*.

(k) Ms. Vien., *et in hoc*.

(l) Ita ms. Vien. et editio Schot. Alii, *assumentis*. Vide not. 16

ferculi, quem ex rusticanis receptum domi renutrimus, ætate corporis senem, mentis infantem : quia jam senectute deficiens renatus est gratiæ, et in novitatem vitæ de vetustate carnis effloruit. Eum fratris Victoris coquina, et assueto (a) cibo, ut ex rusticis hominem, et apto, ut edentulum saginavit. *Iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum. Eripuit eum de tenebris et umbra mortis* ^a; et nunc aspersus hysopo et emundatus, in voce exultationis et confessionis epulatur, et clamat : *Erravi sicut ovis quæ perierat. Benedicam Dominum in omni tempore, qui mihi tribuit intellectum, et eripuit me de luto sæcis, et immisit in os meum canticum novum. (b) Junior fui, et senui : sed non defecerunt in vanitate dies mei. Quia fecit mihi magna, qui potens est. Torrente voluptatis suæ potavit me, et refluviit caro mea. Frumentationem (V. not. 76) mihi misit in abundantia, et saturavit animam inanem, et nunc senectus mea in misericordia (c) pingui, donec in pace dormiam et requiescam (d) in longitudinem dierum* ^b.

10. Venio nunc ^{aa} ad majorem fratris erga me Victoris operam, qua me suis manibus tondere dignatus est : quod ipsum tamen beneficium tibi debere me voluit, mandato tuo dicens se mihi artem suam proderet. Propterea rogavi eum ut quod perita manu fecit, id impensis orationibus ambo faciatis; videlicet ut exorato precibus vestris Domino, *peccata nostra*, quibus *super capillos capitis* ^c multiplicatis animam habemus impexam, non (e) accisione medii tondeantur, sed ad vivum quasi novacula radente **125** perimantur. Est autem nobis novacula nunc salutaris, nunc pestiferæ sectionis. Remedii et decoris novacula nobis Christus Deus est, qui cor nostrum circumcidit ^d, vitia radit, animæ caput (V. ep. 41, n. 3, et carm. 21, v. 537) levigat, et faciem mentis accurat : nosque, ut illam in lege captivam, purgat, et liberat hærido miseræ servitutis capillo : ut jungendi Domino, velut illa in Israelitæ viri nuptias transitura ^e, criminibus carnis nostræ, quasi barbaris crinibus exuamur. Deinde sensibus (f) innovatis, ut comis rudibus enitescamus ^f, vitamque nostram, quasi Nazaræum crinem pascentes, Deo in castitate et parsimonia consecremus.

11. Cavendum vero, ne illa inimica ex diverso novacula, quæ in protoplastis (V. not. 78) noxia **D** cerit.

^a Psal. xxxiii, 7, et cvi, 14. ^b Psal. l, 9; Psal. cxviii, 176, et xxxiii, 2; Psal. xxxix, 3; Psal. lxxvii, 35; Luc. i, 49; Psal. xxxv, 9, et xxvii, 7; Psal. lxxviii, 25, sec. Psalter. Rom. ^c Psal. lix, 13. ^d Col. ii, 11. ^e Deut. ii, 12. ^f Num. vi, 5. ^g Judic. xvi, 19. ^h Judic. xiv, 6. ⁱ Gal. i, 16. ^j Judic. xiv, 1, 16. ^k Matth. xi, 29; Matth. xviii, 6. ^l Psal. xxxi, 9. ^m Psal. xlviii, 13. ⁿ Dan. iv, 30. ^o Judic. xvi, 21.

(a) Ms. Vat., *cibo, et apto, ut ex rusticis hominem, et edentulum saginavit.*

(b) Ms. Reg. et edit. Grav., *Juvenior.*

(c) Sic ms. Vien., cui lectioni favent mss. Reg. et Vat. Ita in psalmo xci, ad quem alluditur, est *ἐν ἰδίῳ πικρῶν*. Vide not. 76. Editi codd., *in misericordia pinguedinis.*

(d) Mss. Regius et Vat., *in longitudine.*

(e) Ms. codex Viennensis, *abscisione*. Bona utraque lectio. Ms. codicis Vien. lectio inferius confirmatur n. 41, *invictus (Samson) crine servato, captivus absciso.*

A fraude deceptis generis humani caput rasis, in caput nostrum, hoc est, fidem qua nobis caput Christi efficitur, ascendat; nosque gratia spiritali, tamquam illo Nazaræo crine dispoliet : qui quanto servantibus bono maneat, et exitio decerpatur incautis, ille in Judicum libro ab oraculis (g) sacer heros argumento est, invictus crine servato, captivus (h) absciso, et iterum fortis renato ^s. Utinamque tam prudens ad cavendam mulierem, quam fortis ad strangulandum leonem ^b : sed carnali victus illecebra, qui gratia spiritali vicerat, cum prævaluisset forti, ab infirmitate superatus est. Quod patiantur necesse est, qui suam feminam, id est carnem, viro suo, hoc est spiritui in Dei leges non subjugant, et tamquam malesuadæ conjugii molles mariti fluentibus animis acquiescunt ^a; degeneres ab illo Magistro (Paulo; vid. ep. 30, n. 5), qui mox ut agnovit Christum, inter ipsa militiæ rudimenta, magni certaminis victor *non acquievit carni et sanguini* ⁱ.

12. Videamus itaque omnia ^{aa} quæ Samson pertulerit ab infida uxore corruptus ⁱ, quia eadem peccatores spiritaliter feremus, quæ ille carnaliter ad nostram eruditionem expressa sustinuit. Ita enim nobis violata Christi gratia, ut illi incisa coma, hostis illudet; auferet oculos, mittet in carcerem, et vertendis molis velut asinos deputabit. Unde nos Dominus, ne collum nostrum non subditum jugo Christi dignum faciamus asinaria mola ^k, admonet per prophetam : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus* ^l. Homo enim, ut alibi dicit idem propheta, non intelligens honorem suum, hoc est nature suæ **126** dignitatem, quæ ceteris in terra animantibus ratione dominatur, ideo rationalis factus, ut autorem suum (i) intelligere nosset et colere ^m, abutens tanto munere Creatoris ad licentiam erroris sui, comparatur jumentis, et similis efficitur. Quod in rege Babylonio videmus ⁿ evidenter impletum, qui stoliditatis impie et vecordis superbix pœnam ^{aa} sensu hominis exutus, in belluino hæc corde sustinuit. Etenim homo in errore positus, et a justitia relapsus, juste, ut Samson, sapientiæ pariter et gratiæ virtute desertus, cæcitate punitur, quæ dignus est opere jumentario, qui semetipsum lumine rationis orbaverit, et in similitudinem belluarum corporis servus abje-

(f) Ms. Vien., *renovatis.*

(g) Samson scilicet, qui n. 20 dicitur bellator sacer.

(h) Ita mss. Reg. et Vien. cum edit. Bad., Grav. et Bign., *absciso*. Sic vetustiores codices ad Prudentium Peristeph. hymno 4, v. 123, habent *abscisa papilla*, ut ibidem in notis admonet N. Heinsius.

(i) Ita mss. tres cum Sacchino. Ms. Vatic., *nosceret*. Editi *intelligeret, nosset, et coleret*. Utraque lectio bona.

13. Considera hujusmodi mortalium vitam, et tota A tibi species jumenti molentis (a) occurret. Ut ille panis oculos corporis, sic iste sordibus vitæ suæ oculos mentis obsutus (V. not. 79), per errores suorum sensuum, quasi circa ambages molarum, laboriosa miser statione (b) versatur, usui suo vacuus, et operosus alieno: stat in via peccatorum ^a, compeditus vinculis cupiditatum suarum: et ipse sibi carcer est obsessus tenebris erroris sui, et conscientiæ squalore concretus: in semetipso pistrini ergastulum patitur: saxum cordis sui pertinacia iniquitatis induratum quasi molam versat, farinam hostibus suis de corrupta animæ suæ fruge conficiens. Quia, sicut scriptum est, peccator *de anima sua currit* ^b (V. not. 80): ita qui peccatum operatur, de mola vitæ suæ hostile triticum molit, ut zabulum pascat, cui panis sit anima B quæ sibi fames est. Quod si non semper vadens, sed aliquando revertens ^c, spiritus fiat, velut coma reduci, ita gratia reflorente integrabitur.

14. Sed ut totam de capillis texamus epistolam, juvat indulgere sermoni, et illum Domini fortem usque ad finem suum prosequi. Nam et in cæcitate ipsius, et in morte divini sacramenta mysterii prælineata mirabimur. Quia quod scriptum est ^d, plures illum hostes stravisse morientem, quam toto prius vitæ suæ tempore perculisse, arbitror principe loco vim Dominicæ passionis (c) interpretandam, qua zabuli domus cecidit, et regnum mortis solutum est. Quod, vivente semper, ut vivit, Christo, et ante carnalem adventum suum in majestate naturæ suæ apud (d) Deum Patrem Deo Verbo, tamen dispositis in ordinem suum seculis 127 ab Adam usque ad Moysen ^e, mortis potestas, licentia bacchante, regnaverat; et de lege intellecto, nec evitato, peccato creverat: hoc regnum Rex regum, et dispensator temporum Dei Filius passione sua divisit ac diruit, Deus factus sub lege, ut subjugatos legis solveret, factus per mulierem ^f, sed mulierem sexu, virginem partu, ut sanctificaret utrumque sexum Creator utriusque, suscipiendo virum, nascendo per feminam. Itaque mortem ipsam moriendo destruxit, solvens, ut scriptum est, inimicitias in carne sua, et faciens utrumque unum ^g, id est, hominem et Deum, quem in seipso connexuit Deus et homo Christus Jesus. In quo utriusque ^h substantia naturæ discordiam posuit (id est, deposuit), et (e) unificantis gratiæ æternum fœdus D agnovit. Spoliatus nos zabuli latrocinio, et vulnera-

tos in via, præterierat frater in levita, frater in sacerdote, quos lex nec sacrificiis redemerat, nec prophetis ^b. Sed non præterivit ille Samarites, qui propter nos hujus etiam nominis suscepti injuriam; non præterivit, quia non erat mercenarius, sed verus et bonus pastor, qui animam suam pro ovibus positurus advenerat ⁱ. Hic hominem saucium prætermisum a præviis, nec curatum, miseratus accessit, et jumento suo, hoc est Verbi incarnatione suscepit: et oleo gratiæ, et vino passionis suæ, commendatum stabulario ^j, (f) perfecto illi magistro gentium (id est, S. Paulo. V. n. 24; ep. 30, n. 5; carm. 22, v. 178 et 32, v. 353), in duobus Testamentis denarii mercede sanavit, redditurus illi et beatæ virginitatis de innumeris hujus boni fructibus uberes gratias, et innumerabiles coronas, quia (g) hoc consilium præcepto adjiciens, de suo supererogavit.

15. Non ergo erat iste frater, qui et conditione Dominus a servis, et natura Deus a mortalibus discrepabat: sed tamen et homo erat ille, de quo scriptum est: *Et homo est, et quis cognoscet eum* ^k (V. not. 81)? Neque ideo frater noster, quamquam et hoc divina pietas pro humilitate cordis sui famulis nomen indulserit, dicens: *Narrabo nomen tuum fratribus meis* ^l, tamen nostra arrogantia non audendus dici frater, nec quia homo ^m fieri dignatus est; quia et in ipso hominis ortu nihil habet commune nobiscum; qui citra nostræ generationis usum caro factus de Spiritu sancto, intemerata sacræ matris virginitate, et conceptus et natus est. Et ideo sine ullo corporis nostri contagio, 128 nostrum corpus effectus, non dedit Deo placationem suam ⁿ, quia ipse propitiatio erat: nec pretium redemptionis animæ suæ ^o, sed nostræ, quia non egebat salute Salvator. Nos enim venditi sub peccato egebamus pretio redemptionis ^p: et ideo propter nos homo, propter nos forma servi, propter nos filius ancillæ ^q. Qui benedictus et sanctificator sanctorum, pro nobis tamen et peccatum et maledictum factus est ^r, quod non erat; ut nos, qui et ex ^s prævaricatione peccatum, et ex damnatione maledictum eramus, ab utroque absolveret, utrumque in sua carne affligens cruci ^t. Ideo dictum puto: *Frater non redimit, redimet homo* ^u: quia quos frater non redemerat, hoc est, propheta, seu legislator, qui homo tantum erat; (h) hic homo redemit, qui et Deus erat. *Deus enim, inquit, erat in Christo reconcilians sibi mundum* ^v. Hujus enim modi homo ^w solus præ-

^a Psal. 1, 4. ^b Prov. vii, 23, juxta LXX. ^c Psal. lxxvii, 39. ^d Judic. xvi, 30. ^e Rom. v, 14. ^f Gal. iv, 4. ^g Eph. i, 14. ^h Luc. x, 31, 32. ⁱ Johan. x, 18 et 12. ^j Luc. x, 34. ^k Jerem. xvii, 9. ^l Psal. xxi, 23. ^m Psal. xlvii, 8. ⁿ Johan. ii, 2. ^o Rom. vii, 14. ^p Philip. ii, 7. ^q II Cor. v, 21; Gal. iii, 13. ^r Col. ii, 14. ^s Psal. xlviii, 8. ^t Cor. v, 19.

(a) Sic ms. Vien. codex. Ceteri, *occurrat*.

(b) Ms. codex Regius cum editis tribus, *versaturus, visu suo vacuus*. Ed. Grin., *versatur, visu suo vacuus*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. cum editis quatuor. Ed. Rosv., *interpretandum*.

(d) Sic ms. Vien. et edit. Grin. et Schot. Alii, *Domini*.

(e) Ita ms. Regius codex, ceteris refragantibus, in quibus *unificantis*. Vide præcedentia.

(f) Omnes codices, *perfecto*. Emendavimus *perfecto*, quia semel et iterum eadem verba usurpat Paulinus ad Severum suum scribens, ubi constanter juxta omnes codices legitur *perfectus fidei ac disciplinæ magister* in eadem epist., n. 24, et epist. 30, n. 5, *perfectus magister ait*.

(g) Mss. Vat. et Vien., *in hoc*; non male si intelligas, *in hac re*.

(h) Ita ms. codex Regius. Ceteri, *hos*.

valere potuit adversus sententiam mortis, et aculeum peccati, ut chirographum mortis aboleret ^a, et humiliaret calumniatorem ^b: non tamen ei majestate naturæ suæ, sed habitu nostræ congregiendi; et nihili extorquens violento dominatu, sed superans eum lege justitiæ: ut (quoniam femina decepta ^c, et dejecto per feminam viro, omnem prolem prini hominis tamquam peccatricem legibus mortis, malitiosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen ut æquissimo jure victoriæ cupiditate ^d) tamdiu potestas ejus valeret, donec interficeret justum, in quo nihil dignum morte posset ostendere: non solum quia sine (a) delicto occisus est, sed etiam quia sine libidine natus, cui subjugaverat ille, quos cœperat; ut quidquid exinde nasceretur tamquam suæ arboris fructus, prava quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi jure retineret. Justissime itaque cogitur dimittere credentes in eum, quem injustissime occidit; ut, et quod temporaliter moriuntur, debitum exsolvant; et quod semper vivunt, in illo vivant, qui pro eis quod non debebat exsolvit ^d.

16. Quamobrem puto et ipse nobis leo ille est ^e, in cujus mortui ore cibum mellis invenimus. Quid enim dulcius Dei verbo? et quid fortius Dei dextera? Aut in cujus mortui ore favus et apes, nisi in cujus verbo salutis nostræ bonum, et congregatio gentium? Quarum potius figuram plerique in hoc leone posuerunt, quia populus gentium qui credidit, **129** corpus feritatis erat ante, nunc Christi est: in quo Apostoli velut apes a rore cœli, et divina rum floribus gratiarum mella sapientiæ (b) condiderunt, ac si ^g esca ab ore edentis exierit: quia prius efferæ Deo nationes receptum Dei verbum fidei corde sumentes, fructum salutis ediderint ^h. Qui vero Christum magis in eodem sibi leone proponunt, Samsonem Judæorum figuram, videlicet ut illum leonem quasi Christum (c) Judæus occiderit: id quoque assignantes mysticæ præparationi, quod eo potissimum tempore quo conjugium petebat, optatam potentis bellæ egerit cædem; quia videlicet non posset firmari conjugium, quod in Christo et Ecclesia pactum est ⁱ, nisi occiso leone *de tribu Juda* ^k. Idem enim Dominus *leo*, ille, qui *vicit*, et *catulus est leonis* ^l, sua sponte sopitus, et a semetipso resuscitatus de quo scriptum est: *Quis suscitabit eum* ^m? Voluntarie enim sacrificans pro nobis Patri hostiam sui corporis, idem summus et in æternum sacerdos ⁿ, animam suam, sicut ipse testatur, eadem resumpsit potestate,

A qua posuit ^o. Hic *leonis catulus*, quia Filius Dei, et idem *leo*, quia æqualis Patri. Quare, ut mihi videtur, huic aptius est leoni: *De edente exivit esca, et de potente dulce* ¹. A quo enim, nisi a Salvatore nostro, cujus serino vita est, et qui hanc nobis escam simul et ruminavit docens et promisit impertiens; et, si placet aliter, ut de edente esca sic exeat, quia hic *leo de tribu Juda* ^m pro nobis victor ex ore nos adversi leonis eripiens ideo venatur, ut servet; capit, ut absolvat; fraugit, ut solidet; mandat, ut integret; hoc in nobis edens quo corrumpimur. Quamobrem optemus hujus leonis præda fieri, ne simus præda leonis inimici. Efficiamur esca Dei, ne simus esca serpentis. Edat nos Christus, ne zabulus voret. Edente enim Christo, ut dixi, in nobis absumitur, quo consumimur. Christus etenim vita est ^o: et mortale hoc non poterimus deponere, nisi absorbeamur ^o, quia mortem nostram devorat Christus. Cibum autem Christi esse non possumus, nisi faciamus voluntatem ejus ^p: ut vicissim et ipse nobis cibus fiat ^q, in quo semper vivimus, si ad ejus præcepta vivamus. Sic ergo de potente exit dulce, cum amaritudine malitiæ nostræ per ipsum in dulcedinem bonitatis commutata, dulcis a verbo ejus esca procedimus, qui nos edendo, consumsit peccato, reparavit ad vitam. Solus hic potens, dulciter potens, qui *liberavit pauperem ab avaro potente* ^r, qui feritatem mei corporis per mysterium pietatis **130** suæ in mortem ^s sui corporis perimens, ibi cibum vitæ edit, ubi (d) miseræ fames mortis arebat. Qui mihi offensionem gratiæ, peccatum justitiæ, infirmitatem virtute, mortem vita, confusionem gloria, regno mutavit exilium. Qui audiebamus: *Terra es, et in terram ibis* ^t; nunc jam (e) audimus: *Conversatio vestra* ^u *in cælis est* ^v.

17. Itaque illam speciem quæ in illo Samsonem vel recrinato vel moriente retextitur, et in omnem Christi famulum conveire arbitror. *Homo enim, qui præventus fuerit in aliquo peccato* ^w, et salubriter poenitendo ad instaurationem gratiæ, quasi capillis renascentibus revertitur, *ponens ut arcum arcum brachii sua* ^x, id est fidem spei veræ, et spem fidei non fictæ ^y, exercens idem ad prælium manus suas operibus pietatis ^z, cujus *exercitatio ad omnia utilis est* ^z: tum ut quibusdam bonæ conscientiæ et fidei firmæ laceratis valens audebit invadere, et poterit (f) vertere inimicorum columnas. Hæ autem ^{aa} sunt columnæ hostilis domus, quibus nititur: in qua velut nostri victor epulatur illudens captis, si membris nostris,

^a Col. ii, 14. ^b Psal. lxxi, 4. ^c Gen. ii, 13. ^d Psal. lxxvii, 5. ^e Judic. xiv, 8. ^f Eph. v, 32. ^g Apoc. v, 5. ^h Gen. xlix, 9. ⁱ Psal. lxxi, 8. ^j Heb. vii, 17. ^k Johan. x, 18. ^l Judic. xiv, 14. ^m I Pet. v, 8. ⁿ Johan. xiv, 16. ^o I Cor. xv, 54. ^p Johan. iv, 34. ^q Johan. vi, 48. ^r Psal. lxxi, 12. ^s Gen. iii, 19, sec. lxx. ^t Philip. iii, 20. ^u Gal. vi, 1. ^v Psal. xvii, 35. ^w Psal. cxliii, 1. ^x I Tim. iv, 8.

(a) In omnibus codicibus legitur *sine Deo*, nullo sensu. Emendavimus *sine delicto*, certa ut videtur conjectura ex præcedentibus et subsequentibus, et orto errore ex compendio litterarum *delo*. Eodem modo Sacchinas paulo inferius legendum suspicatur *delicto*, ubi manuscripti et editio Rosv. habent *efferæ Deo*. Editi 4 codices, *efferæ a Deo*. Itaque indubitatum vult legi, *efferæ a delicto*, id est *propter delictum*: quod non placet.

(b) Ms. Vien., *ediderunt*.

(c) Sic mss. Vien., Reg. et edd. Grin. et Schot. At ms. Reg. cum editis quatuor, *occideret*.

(d) Ms. Vien., *miseræ famis morte arebat*.

(e) Ms. Vien. et edit. Grin., *audivimus*.

(f) *Vertere* pro *evertere*, simplex pro composito: quod Paulino familiare est, et usitatum *semel* et *iterum* in *carm.* 32.

ut armis suæ iniquitatis, utatur. Dejecimus ³⁸ ergo A hunc inimicum (a) domo sua, interitu subjugatæ carnis; qua adjutricibus in nobismetipsis hostis inclusus, intestino animam nostram bello quatit; crimine voluntatis nostræ potens nostri factus, nostra adversus nos vitia satellites habet, interiorumque nostrum ministerio exterioris oppugnat.

18. Sed meminerimus pacti, quo per baptismatis gratiam consepulti Christo in crucis ³⁹ sacramenta juravimus, ne jam quasi viventes agamus in hoc mundo; vivamusque jam non nos, sed Christus in nobis ⁴⁰. Quo nobis in honorem capitis restituto, cadet zabuli domus et tota inimicorum cohors cum peccati nostri morte morietur. Quamobrem non solum morte Samsonis commori disco hostibus meis, hoc est, mortificando carnem meam simul interficere peccatum, ut superstite spiritu victor salutis triumphem, et dicam animæ meæ: *Convertere in requiem tuam, quoniam Dominus benefecit mihi* ^b: sed et cæcitate Samsonis, qua corporeis tantum captus oculis, spirituales non amisit, illum ad intellectum bonum ^c ut exemplo illius sciam quos magis debeam oculos habere. Non enim invocasset ille vir Dominum in suæ virtutis auxilium, nisi mentis oculos habuisset incolumes, quibus lumen est Christus, *in cujus lumine cidebimus lumen* ^d. Quod si semper ardet in lucerna **131** corporis nostri, tunc opera tenebrarum (b) occidunt, *et princeps hujus mundi mittitur foras* ^e: non utique extra mundum hunc, cum quo, sicut scriptum est, in damnatione (c) conjudicatus mixto sine vacuabitur: sed foras a cordibus nostris, a quibus, si C Christum recipiamus, expellitur.

19. Ergo, quia illum imitantur qui sunt ex parte illius, nos imitemur Dominum Jesum, qui nos vocavit in sortem hereditatis suæ, et tollere nos jussit jugum suum suave, ut grave illud legis et mortis jugum discerneret a nobis ^f. Est autem et crinis ut jugum levitatis ⁴⁰; nam, ut Scriptura divina nos docet, levis est sanctorum coma, impiorum gravis ^g. Hæc aut virtutis, ut in Samsone; aut sanctificationis, ut in Samuele ⁴¹: illa autem ⁴² aut ponderis, ut in Abessalone ⁴³; aut squaloris, ut in Nabuchodonosor ^h. Qua hominum comarum discordia docemur in capillis opera censere ⁴⁴; siquidem regi Assyrio in solitudinem feritatemque damnato, luctuosa concretio capitis intonsi in jubam leonis horruerit: ut etiam D corporis specie transiret in belluam, qui non solum

a regnis suis, sed etiam a sensibus exsulabat humanis, coma tristi leonem, uncis unguibus vulturem, sensu et pabulo boveo referens: ne unius tantum belluæ similitudinem ferret in pœnis, qui multarum similis fuisset in moribus.

20. Intellecto tamen tandem ⁴⁵ Deo, et sensui reformato et regno, factus et ipse nobis est in exemplar fidei, ut regnum, quod intra nos est, timeamus amittere peccando, et meminerimus repetere pœnitendo ⁱ. Nec (d) Abessalon, quamvis decore et corpore superbus et capite, poterat dicere quod Samson ⁴⁶ dixit: *Si tonsus fuero, discedet a me virtus mea*; quia non habebat illam in pulcherrimo licet crine virtutem, quæ non corporalium capillorum ^k, sed gratiæ spiritalis erat, quam impius habere non poterat. Virtus enim et sapientia Dei Christus est ^l; qui *in parricidalem animam non adibat*, quia non habitabat (V. not. 82) in corpore subdito peccatis ^m. Denique capillaturam illius pro iniquitatum mole desectam, etiam tonsuræ necessitas indicata ⁴⁷ (V. not. 83) testatur. Sic enim habes: *Tondebat caput suum, quia gravaretur: cum autem detonsus esset, ponderabat capillos capitis sui, et 132 erant centum siclorum pondere regali* ⁿ. Quo apertius exprimi potest pro operibus numerari capillos, cum in impii capite non aliquam virtutem, sed tantum sarcinam capillorum Scriptura signaverit ⁴⁸? *Ponderabat, inquit, capillos capitis sui*. Gloria enim impio est iniquitas sua. Neque solum operatio eum nequam, sed et nequitia, ut quidam ait, fama delectat. Unde illud in Psalmis habes: *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate* ^o? Lumen etenim impiorum tenebræ, honor umbra, celsitudo transitus, caput zabulus ^p; et ideo coma pondus est: propter quod Scriptura *regali pondere* gravem illius parricidæ comam dicit, hoc est, zabulico pondere ^q. Zabuli ⁴⁹ etenim regnum est omnis impius: sic et *qui mollibus vestiuntur, in domibus, inquit, regum sunt* ^r; hoc est, *principum aeris hujus* ^s, et nequitia spiritalis ducum: in quorum domibus et regnis agunt, aut impietate duri, aut lascivia molles: quorum divitiarum peccatum, itinera lubricum, finis interitus ^t, gloria in inferno, domus in sepulcro ^u est. Talium crines crimina sunt, et idcirco illi crines esse non possunt, quibus bellator sacer funes hostium, et novas restes quasi mollia fila solvebat ^v. Sed illi potius, de quibus scriptum est: *Funes peccatorum circumplexi sunt* (e) mihi ^x. Peccatis

^a Rom. vi, 4; Col. ii, 12; II Cor. v, 15; Gal. ii, 20. ^b Psal. cxiv, 7. ^c Psal. cx, 10. ^d Johan. viii, 12; Psal. xxxv, 10. ^e Johan. xxxv, 12. ^f Johan. viii, 44; Eph. i, 11; Col. i, 12; Matth. xi, 30. ^g I Johan. v, 3. ^h I Reg. i, 11; II Reg. xiv, 26; Dan. iv, 30. ⁱ Luc. xvii, 22. ^j II Reg. xiv, 25. ^k Judic. xvi, 7, sec. LXX. ^l I Cor. i, 21. ^m Sap. i, 4. ⁿ II Reg. xiv, 26, sec. LXX. ^o Psal. li, 3. ^p Psal. xxxiv, 6. ^q II Reg. xiv, 26. ^r Matth. xi, 8; Luc. vii, 25. ^s Ephes. ii, 2. ^t Phillip. iii, 19. ^u Psal. xlviii, 12. ^v Judic. xvi, 9, et xii, 13. ^x Psal. cxviii, 61.

(a) Ms. Reg., *domu sua*. Sic olim antiqui dixere in sexio casu.

(b) Mss. Reg. et Vien., *occident*; et mox Viennensis codex, *mittitur*.

(c) Ms. Vien., *cum judicatis*.

(d) Ita mss. codices Reg. et Vien. cum editis Bad. et Grav., et sic legitur in mss. codicibus ad Pruden-

tii Hamartigen. vers. 566, ut monet N. Heinsius. Legitur tamen apud LXX interpretes Ἀβισσαλωμ, et in tribus editis Abessalom.

(e) Unum vidi Paulinum qui scriberet, *circumplexi sunt mihi*. Psalteria 5 et S. August. in psalmos *circumplexi sunt me*.

enim suis anima et implicatur et premitur. Quod (a) A æternorum, et dicit : *Nolite querere quæ in hoc mundo bene probat Propheta, qui dicit : Superposuerunt iniquitates (b) meæ (V. not. 84) caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me* .

21. Vides quam graves habeat peccata comas. At, cui coma Christus est, levis et volucer exsultat ^a, dicens : *Deus, qui præcinxit me virtute, et posuit immaculatam viam meam : qui perfecit pedes meos tamquam (c) cervi, et super excelsa statuit me* ^b. Jugum enim, ut dixi, et coma Christi levis est ^c, quia servientes Christo operamur bona, quibus pennati in alta provehimur. Unde etiam in carne positus Christianus Apostolus dicit : *Vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu* ^d. Subjecta enim subditæ Deo animæ caro transit in spiritum, non substantiæ commutatione, sed vitæ. Itaque et mortem mihi Samsonis et cæcitatem volo, ut vivam et videam Deo. Nam forsitan (d) ille receptus propter futurum mysterium in coma viribus, **133** recipere simul, ut amiserat, oculos ideo non desideravit, quia virtus illa cælestis gratiæ internis sana luminibus corporeo non egebat obtutu.

22. Hoc igitur exemplo et nos contentis ad Dominum sensibus, carnales oculos secularium rerum aversione cæcenus, quibus orbari propheta desiderabat, cum diceret : *Averte oculos meos ne videant vanitatem* ^e. Et Dominus ipse oculis Judæorum cæcitatem præferens, dicit : *Si cæci essetis, peccatum non haberetis* ^f. Remiscamur quia pernicie illis in paradiso oculi sint aperti, quos tamdiu habuerunt illuminatos Deo, quamdiu clausos habuere peccato ^g. Nam tum demum (e) C nuditalis suæ hauserunt pudorem, cum bonæ conscientiæ castitatem, cujus lumine vestiebantur, prævaricationis crimine perdiderunt. Et ideo veri luminis damnum est, ad usum tenebrarum uti luminibus; et oculos in terrena defixos cæcare cælestibus. Illuminatur autem anima tali cæcitate, qua despicit mundum, ut conspiciat Deum. *Quia omne, inquit, quod in mundo est, concupiscentia oculorum est* ^h. Ob hoc Apostolus obduci aciem nostram huic mundo, et enubolari (V. carm. 21, vers. 667) Christo docens, ei scilicet *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ⁱ, id est, omnis hominis mentem venientem, sollicitat nos ab aspectu præsentium in suspectum D

^a Psal. xxxvii, 5. ^b Psal. xvii, 53. ^c Matth. xi, 30. ^d Rom. viii, 9. ^e Psal. cxviii, 57. ^f Joh. ix, 41. ^g Gen. iii, 7. ^h I Joh. ii, 16. ⁱ Joh. i, 9. ^j I Joh. ii, 25. ^k I Cor. vii, 31; Col. v, 1. ^l Eccle. i, 14. ^m Joh. xv, 4; Rom. i, 25. ⁿ I Cor. xi, 1. ^o II Cor. iii, 18. ^p II Cor. v, 17. ^q Psal. cxi, 4; Joh. iv, 24; II Cor. v, 17. ^r Matth. xi, 29. ^s Psal. xli, 5. ^t Psal. ii, 3. ^u II Cor. vi, 2.

(a) Ms. Regius codex cum editis Grav. et Schot., plene.

(b) Codices omnes, *meas*. Emendavimus *meæ*; in epistola enim 12 ad Amandum, n. 10, in eodem Scripturæ loco omnes tum editi tum mss. codices constanter habent sicut et Psalterium Romanum : *Superposuerunt iniquitates meæ caput meum*. S. Augustinus cum veteri Psalterio legit : *Iniquitates meæ sustulerunt caput meum*. S. Ambrosius, *Superposuerunt, et explicat : Iniquitates meæ supertransierunt caput meum*. Et præterea Paulinus noster epist. 40, n. 4, scribit, *Superposuerunt iniquitates nostræ caput nostrum*. Vide not. 83.

(c) Ita alibi Paulinus, et sic mss. Reg. et Vien. Ce-

teri codices, *cervorum*.

(d) Expunximus *nihil*, quæ vox aberat a ms. codice Viennensi et edit. Schot., sensum enim tollebat.

(e) Ita mss. Vatic. et Vien. Ante erat *pubertatis et nuditalis*.

(f) Ms. Reg., *evolante spiritu*; quæ lectio confirmatur inferius n. 24, *ne exaltato spiritu.... et scientia infante dissiliant*.

(g) Ms. Reg. cum editis Bad., Grav. et Schot., et *opportune ad gratiam, tempus, et species libertatis tonsori in promptu est*. Ed. Grin., *ad gratiarum tempus et species libertatis tonsori in promptu est*.

(h) Ed. Rosv., *relinquit*.

(i) Sic manuscripti codices. Ed., *amovet*.

stulat : et ideo perfectus fidei ac disciplinæ Magister A docet indecorum viro crinem, quia *abscondi non potest caput viri Christus*, quod est et illa *supra montem edificata civitas, in Ecclesia, quæ corpus est Christi* *. Itaque viro (a) dedecens, feminæ decus est : quæ nemini caput est, sed honestatis cultu ornat virum, et corporis seriem, quæ a capite Christi Deo, et viri Christo, et mulieris viro textitur, quasi in fundamentum locata sustentat. Sed eam quoque per consortium corporis, membrorumque texturam, participem^b et summi capitis facit Christus : in quo *nec masculus, nec femina* ^b sumus. Habeant sane capillos, quibus juxta illam evangelicam peccatricem vestigia Christi (b) tergeant, et sapientiæ pedibus implicantur : ut aliud nisi sapientiam amare, nisi virtutem amplecti, nisi pudicitiam osculari nesciant ; et ut extremo saltem rore verbi cœlestis aspersæ dicant : *Ros enim* (V. not. 85), *qui abs te est, sanitas est nobis* ^c. Sint mulieribus nostris comæ, spiritualium acta virtutum, jejunia, misericordiæ, orationes. Tales enim et virum decent crines. Ornet eas Christi gratia, non capilli ; castitatis gemma, non lapidis⁸⁵ ; et operum in his, non odorum **135** fragret unguentum. Meminerint esse se filias illius *filix regis*, cujus *gloria omnis ab intus* ^d est. Intelligant cur illas Apostolus prolixiori capitis velamento tegi jusserit : *Propter angelos* ^e, inquit, illos videlicet ad seductionem paratos, de quibus sancti judicabunt. Hi enim petulantius infirmiora vasa pertentant, sicut non Adam, sed Evam coluber aggressus est ^f. Unde etiam docere in Ecclesia prohibentur ^g, ne exaltato ⁸⁶ spiritu decreta sapientiæ audeant intueri, et (c) scientia inflante dissiliant. Profecto enim valet ⁸⁷ ad confusionem malorum (V. not. 86), si videant mulierem sensus suos ignorantix specie per silentium tegere, disciplinam intellectus sui verecundo habitu consisteri, ut non audeat serpentes tantandam rursus aggredi desperatione capiendæ.

25. Non frustra autem hoc eo potissimum tempore fieri debere Apostolus docet ^b, cum aut oret mulier, aut prophetet. Tunc enim venit in spiritus conceptionem : et ideo tunc magis excitat tentatoris invidiam, cum in virum perfectum spirans exit terminos infirmitatis suæ. Quod autem et de oratione eadem Apostolus quæ et de prophetia sentit, non mirum, cum et alio loco dicat orari spiritu : nam et *cum oramus*, inquit, *quemadmodum peti debeat nos nescimus, sed ipse nos Spiritus docet*. Igitur quia et in oratione fit conceptio spiritualis, ne quis, ut scriptum est, mulieri

ultra vasculi sui fines agenti dolus hostis et laqueus occurrat, vult Apostolus ⁱ in habitu ejus ostendi esse illi supra caput potestatem, qua regatur pariter et defendatur : ea ipsa humilitate cordis virtutem illi conferente, qua scientiæ supercilium premit gubernaculo disciplinæ : et mavult timere, quam altum sapere ; tutius tacita per timorem fidei, quam perita cum lingua, incassum pressura frontem capillo, nisi etiam pudore velaverit ^j.

26. Ergo in commune omnis anima studeamus illis adornari capillis, quos Deus numerabiles habet, sicut ipse dicit : *Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt* ^k. Cujus vero ille capitis capillos magis numerare dignetur quam ejus cujus ipse verticis caput est ? de quo dicitur : *Caput ejus ut aurum cephas* (V. not. **87**) : quo nomine probabiliter aliquod et purius aurum significari puto, sicut illud de terra Evilath ⁸⁸. Hoc enim aurum forma sanctorum est ^m, qui in capite corporis ut lumina micant, et sunt *aurum ignitum* ⁿ Deo. Quia videlicet eos per examina passionum in hujus mundi fornace conflatos, **136** *invenit*, ut scriptum est ^o, *dignos se* : et in his sacram imaginis suæ percussit monetam, imprimens cordibus et linguis eorum veritatis suæ verbum : eosdemque ipsos statuens nummularios, ut secundum suam formam probabiles Domino cuderent nummos ; et abolita de nobis figura Cæsaris, vivum Regis æterni numisma signarent ^r, ut spiritu redemptionis inscripti, cervice jam jugo libera, et salutis titulo præmunita fronte caneremus ^q : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* ^r.

27. Summa igitur ope enitamur ita nos comparare, ut divini capitis, quod nobis per gratiam Dei Christus est, crines et aurum esse mereamur ^s. Ex ipso enim capite pullulat illa cæsaries, de qua scriptum est ^t : *Capillatura ejus, ut greges caprarum*. Et bene illorum potissimum animalium nomine designantur greges Christi, quorum maxime usus in lacte est ^u : quia omnis qui (d) credit Deum Christum, totam Trinitatis plenitudinem in eo, quem Pater *unxit Spiritu sancto* ^v, fide pietatis amplectitur. Et ideo ipsa *mater omnium viventium* ^x, Christi corpus, Ecclesia, succo pietatis exuberat : et *bona ubera ejus super vinum* ^y. In quo opinor significari, quod dulcior sit libertas gratiæ in lacte misericordiæ, quam in vino justitiæ legis austeritas. *Littera enim*, inquit, *occidit*, vides censuræ merum ; *spiritus autem vivificat* ^z, vides uberrum munus, et lactis effectum. Sed hoc, ut tu (e)

* Matth. v, 14 ; I Cor. xi, 3 ; Eph. i, 22. ^b Luc. vii, 40. ^c Gen. iii, 1. ^d I Cor. xiv, 34 ; I Tim. ii, 12. ^e Luc. xii, 7. ^f Cant. v, 11, sec. LXX. ^g Gen. ii, 12. ^h Ezech. ix, 4. ⁱ Psal. iv, 7. ^j Eph. i, 22. ^k Cant. iv, 1, juxta LXX. ^l II Cor. iii, 6.

38. ^c Isai. xxvi, 19. ^d Psal. xlii, 14. ^e I Cor. xi, 1. ^f I Cor. xi, 5. ^g I Cor. xi, 10. ^h I Tim. ii, 9. ⁱ Apoc. iii, 18. ^j Sap. iii, 5. ^k Matth. xxii, 21. ^l Prov. xxvii, 27. ^m Act. x, 38.

(a) Ita mss. Reg., Vien. et edit. Schot. Editi quatuor, *dedecus*.

(b) Edit. Rosv., *tergant*. At *tergeant* verissima lectio, quæ inferius confirmatur n. 35 et carm. 32 de Obitu Celsi, v. 542.

(c) Sic mss. codices Reg., Vat. et Vien. et edit.

Grin. in marg. Sed editi, *scientia inflatæ* : utraque lectio recepta.

(d) Ita ms. Vien. Alii, *credidit*.

(e) Ms. Regius codex cum editis Bad., Grav. et Schot., *ut tu maris intelligi, semen detur*. Utraque lectio plausibilis. Vide not. 87.

magis intelligis, emendetur (V. not. 88), quo prima nascentium mulctra^a coalescit. *Bonaigitur ubera*^a, quæ pastor bonus, qui pro ovibus animam suam posuit^b, illis immulsit infantibus, de quorum ore perfecit laudem sibi, ut destrueret inimicum boni, et defensorem mali^c.

28. Ex harum caprarum gregibus erat ille vir gregis qui parvulos Christi nondum aptos solidiori cibo, teneris lactabat alimentis, quibus dicebat: *Lacte vos potavi, non esca: nondum enim poteratis, sed nec adhuc potestis*^d. Cum autem hujus lactis alimonia creverimus, firmatis primum fidei conceptione vestigiis, adolescemus^e in robur juventæ: et (a) firmata per fidem caritate atque patientia levabimus manus nostras in actionem robustiorem; operibusque virtutum velut cibo fortiore vivemus, ut efficiamur et illi crines, de quibus scriptum est: *Crines ejus abietes nigrae* (V. not. 88 bis), sicut corax: id est, corvus. Sed bonus iste corvus, nec ille ad arcam revertendi imminor, sed ille pascendi prophetæ memor: cui bene comparantur illarum abietum æmuli crines, de quibus 137 dicit, *abietes bonæ et nigrae, adducentes naves Tharsis*^f; unde nunc^g corax iste non noctis, sed luminis corvus est; cujus (b) coloris speciosi crines sunt: ideo *sancti, genus regale et sacerdotale*^g, quibus divinum caput ut ostro gloriæ suæ purpurat: quia et juvenalis gratia in hujus præcipue coloris capillo florentem vestit ætatem.

29. Non dissimulandum tamen, quod avis ista interdum forma peccati in Scripturis, interdum gratiæ species invenitur. Videtur enim esse mortifera, cum ad supplicium producitur impiorum: quia mala, sicut scriptum est, *per malos angelos mittit Deus*^h: vel cum in ultione maledicti dicitur: *Oculum qui iriserit patrem et matrem, effodiant eum corvi de convallibus*ⁱ. Laudabilis autem eadem avis vel cum prophetam mane panibus, et ad vesperam carnibus alit; vel cum pulli corvorum invocant nomen Domini. Sed et color ejus aliquando in sanctis, aliquando in impiis dicitur^j. Sponsa namque Christi dicit se fuscam esse, et decoram; et Dominus *tenebras posuit latibulum suum*. Et rursus e contrario^k ab Apostolo commonemur, *ne nos tenebræ comprehendant*^l. Verumtamen illæ *abietes nigrae, et bonæ, adducenæ naves Tharsis*^m, secundum ejus formam sunt, quæ fusca pariter et decora est. Ipsius enim et membra sunt Sancti, qui sicut et palmæ florentes, et cedri multiplicabiles; ita et abietes nigrae, et bonæ sunt, quia in Ecclesia, hoc est, Dei monte, verticibus meritum eminent, ut abietes in suis montibus. Et sicut illæ aptæ navibus contextendis, ita illi principes populi de monte legis, ut a Libano excisi, arcam Do-

mini, sive navem, hoc est, Ecclesiam per hujus mundi diluvia navigaturam, edolatis verbo Dei gentibus texuerunt, et in compagem caritatis fide stringente conjunctam fluctus mundi istius impubilibiter secare docuerunt.

30. Sed et nunc eruditæ ad apostolicam fidem animæ abietes sunt nigrae, et bonæ; nigrae vero jam non de peccato, ut puto, magisque adhuc vel de inhabitatione corporea, vel de exercitationis internæ quasi bellico pulvere, vel pulverulento sudore uigilantes; bonæ tamen, propter spiritalem etiam in noctibus corporum conversationem. Sic et naves, quæ fluctibus mundi supernatant: et fide veri, atque opere justi a dextris, ut scriptum est, et sinistris, velut remis armantur: qui verbo Dei quasi gubernaculo diriguntur, et ad auram Spiritus sancti sensuum suorum sinus pandunt, et cordis sui velum vinculis caritatis, ut funibus ad antennamⁿ crucis stringunt. Et arbor illis est *virga de radice Jesse*^o, quæ totam 138 corporis nostri quadrimem regit; et cui si juxta illam poeticam fabulam, in prophetica veritate nectamur, voluntariis adstricti nexibus, et obstructis non cera, sed fide; neque corporis, sed cordis auri- bus, contra hujus mundi varias ad capiendum, pares ad nocendum, illecebras^p tuti et innocui scopulos voluptatum, quasi saxa sirenum, (c) prætervehimur. Adstringamur autem huic arbori fune validissimo, vincti in spe, fide, caritate, credentes cordibus, et oribus confluentes individuum Trinitatem, quæ est spartum triplex, quod non rumpitur. Hoc spartum opera nostra texantur, quo et rudente fidei nostræ arbor erigatur caritatis antenna, et vitæ nostræ vela sinuentur; ut simus et abietes illæ, quæ in fabricam templi magnis ratibus intextæ ducebantur a Tharsis^q; vel (d) iidem naves, qui illam æmulemur, quæ Solomoni^r quondam electum aurum, et opes Tyrias affererat^s. Tanto autem studiosius et quæstuosius nostra negotiatio debet agitari, quanto rex noster æternus Jesus illo temporali Solomone præstantior est. Ecce, enim, inquit, *major Solomone hic*^t: qui non conteret nos spiritu vehementi inter naves Tharsis^u, si illi, bono actu vitæ nostræ, lucrum, quod est pretiosissimum Deo mercimonium, convehamus: ut suum ipse pretium accipiat a nobis; quia ipse est et margarita, quam tota spiritalis istius mercaturæ conversatio sibi nititur comparare. Cui coemendæ si facultas nostra suffecerit, non deprimentem sarcinam, sed levantem nos per hoc mare magnum et spatiosum vehemus^v; et dormientem in nobis pro nostra segnitia Dominum, si vel dormientem vectare mereamur, excitare audebimus, ut increpans ventos spiri-

^a Johan. x, 10. ^b Johan. x, 11. ^c Psal. viii, 3. ^d I Cor. iii, 2. ^e Cant. v, 11. ^f III Reg. v, 8; II Paral. ix, 21. ^g I Pet. ii, 9. ^h Psal. lxxvii, 49. ⁱ Psal. cxlvi, 9. ^j Johan. xii, 35; III Reg. v, 8. ^k Psal. xci, 15. ^l Isai. xi, 1. ^m III Reg. v, 8. ⁿ III Reg. ix, 29, et x, 22. ^o II Par. viii, 18, et ix, 10; Matth. xii, 42; Luc. xi, 31. ^p Psal. xlvii, 8. ^q Psal. ciii, 25.

a) Sic mss. Vatic. et Vien. Ceteri codices, et confirmata per fidem caritatemque patientia. Utraque lectio bona.

(b) Mss. Reg. et Vien., color.

(c) Ita manuscripti codices. Editi, prætervehimur.

(d) Ms. Vien., illæ.

tuum inimicorum, ve etiam nostrorum sensuum, A salvos nos faciat a pusillo animo, et tempestate ^a; tendentibusque nobis ad tranquillitatem suam, maria consternat ut quasi naves suarum onerarias opum deducat in portum salutis ^b, victricibusque fluctuum puppibus virides lætus imponat coronas.

31. Simus et dextera ejusdem ^c, qui totus dextera est, non habentes in actibus nostris sinistram: ut ad dexteram Judicis stare, vel potius dextera ipsius Judicis esse mereamur; et opera nostra in die retributionis sicut capillos sui capitis Dominus remunerator adnumeret ^d, ut ipse jam præfatus est in Evangelio, (a) pronuntianda iudicio; cum benedictione divina, et (b) attributione ^e regifica (c) remunerabit spiritualium merita virtutum, hoc est pulcherrimas sui capitis comas qualibus et illa in Ecclesiæ typo mulier, **139** B Christi vestigia unguento et lacrymis rigans tersit: quæ non tam pretio munerum, quam obsequii placuit affectu. Non enim unguentum in illa Dominus, sed caritatem dilexit, qua pudenter impudens, et pie improba sine opprobrii et repulsæ metu, extraneam sibi donum Pharisæi, non invitata, illa vi petulans penetravit, qua rapitur regnum cælorum ^e: et tantum verbi cælestis esuriens, non ad (d) dapes illius, sed ad pedes Christi cucurrit, seque in illis abluit, et cibavit: atque ipsos sibi pedes sacrarium, ut ita dixerim, et altare constituit. In quibus libavit fletu, litavit unguento, sacrificavit affectu. *Sacrificium* enim *Deo spiritus contribulatus* ^f quem illa immolans Deo, non solum remissionem delictorum, sed et gloriam prædicandi cum Evangelio nominis meruit ^g.

32. Et quia vocanda ex gentibus Ecclesiæ imaginem præferebat, omnia in semetipsa mysterii salutaris insignia gessit. Uncta est chrismate sui muneris; pœnitentiæ lacrymas habuit in lavacrum, viscera caritatis in sacrificium: et ipsum vivum vivificantemque panem manibus et ore præsumsit (*id est ante sumsit, et sic infra prælibavit*); sanguinem quoque calicis, antequam fieret calix sanguinis, oculis sugentibus prælibavit. Beata quæ Christum in carne gustavit, et in ipso corpore Christi corpus accepit: merito prælata Pharisæo, pascenti licet Christum; quæ Judæo epulante jejuna, non cibi, ut dixi, sed salutis avida (e) serviebat. Beata, quæ meruit in Ecclesiæ typum hac quoque specie figurari (*Ambros. lib. vi, in Luc. vii*), ut in domo et convivio Pharisæi non ipse Pharisæus, sed peccatrix ad veniam justificaretur. Plus hujus importunitas consequitur, quam

Pharisæi dapsilitas. Etenim dispositi a seculis ^h (V. not. 89) sacramenti ordo posebat, juxta illam Noe patris propheticam benedictionem, in tabernacula Sem transire habitationem Japheth, hoc est in domo legis et prophetarum, Ecclesiam potius justificari (*Ambros. lib. vi, in Luc. vii*), minorem temporum ævo ⁱ, sed gratiæ lege majorem; unde ipsius in Johanne (f) legis persona proficitur: *Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat* ^h.

33. Ut autem etiam in typo congrueret Ecclesia capiti suo, bene formam peccatricis (V. not. 90) acceperat, quia Christus quoque formam peccatoris accepit. Sed Judæus neque caput neque fundamentum habiturus in Christo, nec caput Christi, nec pedes, unxerat; quod utrumque pretiosis unguentis **140** B mulier evangelica irrigaverat ⁱ. Propterea Synagogæ, neque oleum gratiæ, neque aqua refectionis a Christo est; cujus typum illi Pharisæo gerenti, circa ipsum et olei et aquæ salutaris fontem, et aqua et oleum caritatis exaruit. De hoc fonte prædixerat per prophetam: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* ^j; sicut ad Ecclesiam suam dicere potuit: *Impinguasti in oleo caput meum* ^k: quæ non solum confectione, sed etiam vase pretiosum detulerat unguentum, quod multorum graminum ^l sive florum mixta in unum gratia et virtute fragrabat. Quæ potuit nisi Ecclesia tale conficere? quæ de variis cælestium gratiarum floribus et succis odora, multimodas suavitates ex diversis gentibus Deo spirat, orationesque sanctorum, velut aromata pateris incensa flagrantibus, spiritu veritatis exhalat (*Ambros. lib. vi, in Luc. vii*): ut ei talium florum odoribus, seu liquorum roribus, affluenti Sponsus ipse gratetur illa qua et in Canticis Canticorum voce blanditur: *Columba, inquit, mea, perfecta mea, quoniam caput meum repletum est rore* ^k: caput Christi Deus, et crines ejus ^l electio Sanctorum, quibus Pater gaudet in Christo, et *crines mei guttis noctis*. Ros, ut scimus, non est imbris humor, sed refrigerii, quo reficiuntur arida ab æstu diurno gramina. Hujus roris lucidis guttis non nisi serena nocte spargitur (*pro aspergitur*) terra. Unde intelligi datur, eas noctis guttas, quibus caput et crines suos sapientia maduisse lætatur, formam esse sanctorum, quam et in stellis Apostolus coruscare designat ^l, quæ æque serenis noctibus micant, quibus rores cadunt. D Quæ autem nox intellectu spiritali putanda, nisi passio Domini, quæ et dies illuminavit ^m? de qua puto scriptum: *Et nox illuminatio mea in deliciis meis* ^m.

^a Matth. viii, 24; Marc. iv, 38; Luc. viii, 23; Psal. liv, 9. ^b Psal. cvii, 30. ^c Matth. xxv, 33. ^d Matth. x, 30; Luc. xii, 7. ^e Matth. xi, 12. ^f Psal. l, 19. ^g Matth. xxvi, 13; Marc. xiv, 9; Johan. xii, 3. ^h Johan. i, 30. ⁱ Psal. cxl, 5. ^j Psal. xxii, 5. ^k Cant. ii, 10, et v, 2, sec. LXX. ^l Philip. ii, 15. ^m Psal. cxxxviii, 11.

(a) Ms. codex Viennensis, *prænuntianda*.

(b) Ms. Vatic., *retributione*.

(c) Ms. Vatic., *remunerabitur*. Sic alibi Paulinus hoc verbo utitur active. Vide epist. 26 ad Sebastianum, num. 2.

(d) Ante erat *opes*. Cum Sacchino emendamus *dapes*, certa quidem conjectura petita, tum ex subsequentibus, tum inferius n. 42, ubi Paulinus ad Pharisæum: *Malo inter capillos illius Christi pedibus illi-*

gari, quam inter dapes tuas tecum juxta Christum sine Christo discumbere; et n. 39.

(e) Ms. Vatic. et ed. Grin., *esuriebat*. Utraque lectio bona. Verissima illa quam retinemus, nempe quæ confirmatur n. 40: *Tu enim epulaberis ut superbires, illa jejunabat ut serviret*.

(f) Juxta ms. codicem Vien. expunximus illa verba, *unde lex ipsa, quæ in aliis codicibus librariis inculcata fuisse videntur*.

Sed si et hoc seculum noctem putes, quod conversione gentium, quarum ante fidem tenebris horrebat, ut nubibus serenatum est; et nunc Ecclesie lumine quasi pleno lunæ perfectæ speculo, et sanctis hominibus, ut (a) puris in serenitate sideribus, opera fidei, quibus animam suam quisque vivificans a præteritæ siccitatis siti reficit, quasi rores in hac, ut diximus, seculi nocte destillant.

34. Et ideo caput suum Christus tali repletum rore lactatur, et illuminator noctium nostrarum (b) tamen guttis noctis nostræ crines suos gaudet esse perfusos^a; quia ipsius refrigerium et refectio est illa fidei operatio (*id est misericordia seu eleemosyna*) (V. not. 91), quibus vel fratres juvantur, vel **141** inopes confoventur. Ideo denique et vocem Judæ aspernatus est, qui recepti corde suo zabuli spiritu mulieris unguentum Christi pedibus invadebat^b. Operibus enim pietatis et misericordie et ungitur, et (c) feneratur, et pascitur Christus (V. not. 92). Verum traditor, antequam proderet Dominum, perfidiam suam prodidit^c: quem non pauperum, sed furtorum suorum cura connoverat, et livor mentis insidæ, ut unguentum illud, quamlibet pretiosum, dominici tamen sanguinis comparatione vilissimum, pretiosius corpore salutari judicans, indignaretur in feminam pie prodigam, quam ipse Dominus bonum in se opus testatur operatam; docens egentium curam esse posthabendam, sed sibi tantum: ut in eo ostenderet, (d) quod corde perverso fidei misericordiam prætulisset (V. not. 93), cum fomes operum fides sit, et præceptis suis præstet ipse præceptor. Nisi quod in hoc quoque filius perditionis ostendit, quam vilem Christum haberet, (e) qui unguentum, quod supra Christum effundebatur, perire dixit. Et ideo non est in pretio sanguinis Christi, quia habere non potest redemptorem, quem maluit habere venalem; et jure a commercio vitæ mortis contractor excluditur, suo ipsius damnandus iudicio, quo triginta^d aureis vendidit eum, quem mulier, ut ipse taxaverat, unxit trecentis. Sed in hoc perversus, quod ipsum^e vili æstimans Dominum, unguentum illud, quod in salutarem nobis ejus sepulturam præmittebatur, caro æstimavit^d. Vere, ut zabulus, ignarus gratiæ Dei, in qua illi non esset portio; non caritate, sed invidia, magno æstimavit pretium mortis ejus, qua nos gratis servat, qui magno emit, non vendit^e (V. not. 94). Nos enim ille vult pretiosos facere sui muneris vilitate. Ipse nobis

^a Cant. v, 2. ^b Johan. xiii, 2; Matth., xxvi, 10; Marc. xiv, 6. ^c Johan. xii, 6. ^d Matth. xxvi, 15; Marc. xiv, 5; Luc. xxii, 5. ^e I Cor. vi, 20. ^f Matth. x, 8. ^g Act. iii, 6. ^h II Cor. ii, 15; II Cor. iv, 10; Matth. xvi, 7; Marc. xiv, 3. ⁱ Gal. vi, 14. ^j Philipp. ii, 21. ^k Psal. cxv, 16 et 17. ^l Luc. xi, 5 et 8. ^m Psal. cxxxiii, 2. ⁿ I Cor. xiv, 19. ^o Psal. lxxxv, 11.

(a) Sic manuscripti codices Reg., Vat. et Vien. At editi, *purissimæ serenitate*.

(b) Abest tamen ab editione Schot. et a ms. codice Vaticano, in quo totus locus sic legitur: *Et illuminator noctium nostrarum guttis noctis nostræ crines suos esse perfusus gaudet*.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. Alii codices, *serenatur*. Vide not. 92.

(d) Sic ms. Vien. cum edit. Schot. Ceteri, *ut*.

(e) Expunxit particulam *ut* quæ a manuscriptis codicibus aberat.

hac pietate pretiosior, quod se vili vult æstimari, ut ab omnibus ematur. Quoniam enim, inquit, *ipse fecit pauperem et divitem, et æqualiter illi cura est pro omnibus*^f. Unde ait: *Gratis accepistis* (g) gratiam, *gratis date*^g. Hujus gratiæ gratuitis opibus dives Petrus debilem pauperem, et tantummodo egenæ stipis cupidum, pecuniam non habens, sanitate ditavit.

35. Itaque egeamus avaritiæ auri, ut abundemus gratia; et per inopiam voluntariam vilescentes huic seculo, pretiosum Domino^h efficiamur unguentum. Spirabimus enim bonum Christi odorem Deo, si *mortem Christi in corpore nostro circumferentes, et vitam in spiritu manifestantes*, et passionis Dominicæ et resurrectionis odore fragremus^h. Mitemusⁱ **142** autem unguentum in corpus Christi, si substantiam vitamque nostram (g) in fidem veritatis ejus et præcepti obedientiam conferamus. Tunc in ejus corpore replentia domum totam unguenta fragramus, si caritate perfecta possimus unquam dicere: *Mihi autem mundus crucifixus est*ⁱ; non amanti divitias (V. not. 95), non honores^o seculi: non amanti quæ propria sunt, sed quæ sunt Christi^j: non amanti quæ videntur, sed quæ non videntur. Hæ nobis erunt in virtutem et ministerium sanctum comæ, quibus et pedes Christi (h) detergeamus, et funes peccatorum rumpere possimus, et in spiritu libertatis gratulantes dicere: *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis*^k.

36. Sed dum currendi spatium, dum serviendi tempus est, pascamus hujusmodi comam: et imitemur non solum dilectionem illius evangelicæ peccatrici, ut amore magno magna debita diluamus, sed et importunitatem ejusdem, ut (i) præripiamus iræ imminenti salutem. Opportune, importune panem vitæ quærentes, patrisfamilias januam et nocte pulsemus^l. *In nocibus enim, inquit, extollite manus vestras in sanctam*^m. Omnis in Christo sapientis limina (V. not. 96), ut jussum est, exterentes, ubique captenus cibum vitæ, (j) ubicumque aucupemur verbum Dei; de omnium fidelium ore pendeamus, quia in omnem fidelem Spiritus Dei spirat: et necesse est a minimo Dei servo vel guttam celestis sapientiæ destillare, quæ ariditatem mei cordis irroretⁿ; et mihi supra hujus seculi sapientium flumina ad potum utilitatis exuberet: quia *malo quinque verba loqui in lege* (V. not. 97), *quam multa millia in lingua*ⁿ; sicut *unum diem in atrii Domini vivere, quam millia in tabernaculis peccantium*^o,

(f) Addidimus *gratiam* ex mss. Reg. et Vatic. Vido seqq.

(g) Sic mss. codices. Editi, *in fide... et obedientia*.

(h) Ita ms. Reg. cum editis quatuor. Alii codd., *detergamus*. Vide num. 24. *tergeant*.

(i) Sic mss. Reg. et Vien. Verissima lectio quæ ex iufra sequentibus confirmatur n. 36 et n. 4 supra.

(j) Hic et inferius ex mss. Reg. et Vien. reposuimus *ubicumque*: quæ lectio confirmatur ex sequenti bus. Editi, *ubique*.

quoniam *spiritus ubi vult spirat, et audio vocem ejus et A nescio unde veniat* ^a. Igitur ubicumque auram ejus captabo: undecumque vel tenuem halitum legam. Quocumque vel in domum indigni (V. not. 98), vel in domum Pharisæi audiam justum venisse, contendam præripere hospitis gratiam, præripere si possim regnum cœlorum. Ubicumque mihi resonaverit Christi nomen, accurram; ad cujuscumque interiorem domum Jesum intrare cognovero, et ipse properabo. Cum reperero sapientiam, cum reperero justitiam in alicujus penitibus recumbentem, curram ad pedes Christi ^b, ut vel extremo sapientiæ vestigio signer; nec fastidiam pedes, immo optabo, ut vel pedibus suis tangat caput meum Christus. Illa fimbriam tetigit, et curata est; alios et transitu ^{ca} apostolici corporis inumbrando sanavit ^c.

143 37. Expandamus illi capillos (V. not. 99), id est, omnes nostrorum insignium dignitates ante ipsum sternamus; et dejiciamur a nobismetipsis, ut exaltemur ab illo, *qui in altis habitat, et humilia respicit* ^d. (a) Lacrymis delicta nostra fateamur, ut de nobis quoque dicat Justitia illa cœlestis: *Lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit* ^e. Fortasse enim ideo (V. not. 100) non (b) laverit pedes suos cum discipulorum lavaret, ut eos nostris lacrymis nos (c) lavemus. Non mediocris anima illa meriti est, de qua potest dicere Sapientia: *Ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos* ^f. (d) Quid est hoc osculum, nisi pignus æternum illius caritatis, quæ operit multitudinem peccatorum ^g. Hæc oscula Sponso suo jam tunc parabat Ecclesia, quando cantabat: *Osculetur me* (e) **C** *ab oculis oris sui* ^h. Quod privilegium sola sibi catholica dilectio jure vendicat ^{ca}, quæ unica atque perfecta uni viro ab ipsius ore Verbi petit oscula veritatis, ne fraudis hæreticæ veneno, ut incestis ^{ca} oris alieni oculis polluat.

38. Pedibus ergo Christi oscula casta figamus, ut mereamur a pedibus in caput surgere; et in superiora corporis membra crescentes, jam de proximo vultus audeamus et oris ipsius oscula ^{ca} postulare. Et, cum Dei verbum puro corde libantes, *gustaverimus quam suavis est Dominus*, tunc anima nostra totis in amore sapientiæ visceribus accensa, dulci refrigerere-

tur ardore, et confixa ignitis dominicæ caritatis sagittis, quibus omnis alia inimicarum delectationum dilectio ^{ca} interficitur, dicat in corde compuncto: *Quoniam vulnerata (f) caritatis* (V. not. 101) *ego sum* ⁱ. Beatus vero qui potest et osculo (g) tangere pedes Christi ^j. Quis mihi misero os adureret, et linguam meam cœlesti illo carbone purgaret, ut vel calcaneum Christi mererer summo tenus ore contingere, et subdito capite (h) sola (*id est* vestigia. V. not. 102) sancta tergere, ut caput meum potius Christi pedibus tergeretur; et, dum pedes lambio divinos, piam castis labia immunda vestigiis (*id est* pedibus).

39. Exhortemur ergo nos invicem, certatim quo dicamus: *Venite adoremus, et ploremus ante Dominum, qui fecit nos* ^k. Illi flentes, nostra gaudia (i) seminabimus: illius vestigia perungentes ^{ca}, vulnera nostra sanabimus. Quidquid enim Christo impendimus, nobis **144** potius conferimus. Denique illa perfundendo Christum se abluit; pedes illius detergendo, sua peccata mundavit: illum diligens, se dilexit. Et ideo meruit audire: *Filia, fides tua te salvam fecit* ^l: quod ille, qui erat de liliis regni, non meruit audire, magisque justificata est hæc servitio, quam ille convivio. Pharisæus enim non crediderat, ista credebatur. Denique ille dicebat: *Hic si esset propheta, sciret* ^m *utique quæ esset mulier quæ eum tangit* ⁿ; et ideo non justificatus est convivio, ad quod quasi tantum hominem invitaverat Christum, imputans forte illi, (j) qui propter nos et pauper erat, quod tanti fecisset in dapes suas pauperem dives assumere ^{ca} ⁿ. Illa vero non tanto ambitu servitutis, et impendii, et lacrymarum, sperasset remissionem peccatorum, nisi Deum credidisset in Christo: et ideo in extremo licet Salvatoris vestigio caput suæ salutis invenit.

40. Quo te, miser Judæe, jactabis? In domo tua te peccatrix nostra prevenit, ingressa in labores tuos. Tu enim epulabaris ut superbires, illa jejunabat ut serviret ^o. Et quam de urceis tuis effundendam negaveras aquam, illa de suis oculis ministrabat. Tu pedes Christi nec linteo, illa crine deterisit ^p. Quos tu indigne nec manibus contingere voluisti, illa oculis mulcere non destitit. At certe tu potius hoc mi-

^a Johan. iii, 8. ^b Matth. ix, 40. ^c Act. v, 15. ^d Psal. cxii, 5. ^e Johan. xiii, 5. ^f Luc. vii, 5. ^g I Pet. iv, 8. ^h Cant. i, 4, sec. LXX. ⁱ Cant. ii, 5, et iv, 9. ^j Isai. vi, 7. ^k Psal. xciv, 6. ^l Luc. vii, 50. ^m Luc. vii, 39. ⁿ II Cor. viii, 9. ^o Johan. iv, 38. ^p Luc. vii, 44.

(a) Manuscriptus codex Vaticanus addit in cælo et in terra.

(b) Ms. Vien., *laverat*.

(c) Ms. codex Vaticanus et ed. Schot., *lavaremus*, recte si cohæreat superiori lectioni codicis Viennensis. Vulgata lectio est ex Ambrosio.

(d) Mss. Reg. et Vien. cum ed. Bad., *Quod*.

(e) *Ab oculis*, secundum versionem LXX interpretum. In explanatione homilicæ I Origenes ostendit legendum esse in numero plurali *ab oculis*; et sic etiam Ambrosius in psal. cxviii serm. 1, et lib. de Isaac, cap. 3.

(f) *Ante crat caritate*. Legimus cum ms. codice

Regio *vulnerata caritatis*, juxta versionem LXX interpretum. Græcismus ille Paulino nostro familiaris est, sic epist. 11 ad Severum, n. 8, *dixit roris sparse*; et in Natali 6 S. Felic., carm. 18, v. 123, *pietatis circumfusum*. Vide not. 101.

(g) Ms. cum editis quatuor, *ungere*. Oleo ungeri apud Ambros. lib. vi in Lucam, cap. 7. Sed lectio quam retinemus concinnior est, eaque confirmatur ex præcedentibus et subsequentibus verbis.

(h) Ms. Vien. codex, *soleam sanctam*. Vide not. 102.

(i) Edit. Rosv. *seminabimus*, mendose, refragantibus ceteris codicibus. Vide seqq.

(j) Ms. Viennensis codex, favente ms. Regio, *quia*.

nisterium in domo tua recepto hospiti debuisses, si A Malo inter capillos illius Christi pedibus illigari⁶⁶,
vel exemplo patrum fas hospitale servasses. Sed suffi-
citur vobis ad superbiam jactare patrem Abraham^a;
et ideo te illa prævenit, quæ affectu fideli se potius
patris tui filiam comprobavit; a quo te degenerem
etiam ista inhumanitas arguit, quæ dedignatus es la-
vare pedes Domini cum et Abraham angelorum, et
ipse Dominus laverit servulorum. Quamquam tunc
quoque fidei pater etiam Christi pedes laverit, quem
unum de tribus prophetis videns oculis adoravit; et
ideo vos ipse sic increpat ore præsentis: *Si filii Abra-
ham essetis, opera Abraham faceretis*^b, et addit^c:
Ille vidit diem meum, et gavisus est (a). *Beati autem et
qui non viderunt, sed cum videntibus crediderunt*^c.
Ex quo manifestum est, nobis acquisitam⁶⁷ fidem,
tibi perfidia (b) perisse naturam.

145 41. Sibi ergo habeant arrogantiam, sibi divitias,
sibi nobilitatem et justitiam suam, qui Abraham pa-
trem corpore magis quam spiritu gloriantur, incircum-
cisi corde, et sola carne Judæi^d. Nobis et ad salu-
tatem et ad gloriam satis est Christus, et ipse cruci-
fixus; qui nos de lapidibus in Abraham filios excita-
vit, illis contra de Abraham filiis in nostræ originis
lapides obrigescentibus^e. Nobis Ephrem sinister ad
dexteram, benedictus proficit, illos in Manasse, qui
præsumptione senioris avo dexter astiterat, translata
in⁶⁸ caput sinistra^f, crucis (c) mysterio denotavit:
quia crux Judæis scandalum^g, Christianis futura
gloria, illum esset sinistrum factura de dextero, et
me dexterum de sinistro: quia Judæis in nostra de-
serta labentibus, et nobis in illorum sata invadentibus,
sunt cæcitate quod fuimus, et sumus gratia quod
fuerunt^h. Sed non ita nostra salute (d) gaudebimus,
ut vestro lætemur interitu. Docti enim sumus a ve-
stri corporis fratre, sed spiritus nostri Magistro
(V. ep. 30, num. 5), non insultare ramis fractisⁱ:
quia ipsi non ex operibus, sed ex muneribus misera-
tionum Dei, in arborem vestræ stirpis inolevimus.
Potens autem est communis Dominus, sed Christia-
norum pater, hoc est, fidelium Deus, item⁶⁹ vos ge-
nuitis corticis vestræ sinibus inserere, et vestro ces-
piti replantare; qui nos vestræ pinguedinis succo per
adoptionis beneficium medullavit, ut utrosque in
unum Domino⁷⁰ fructificantis radix una sustineat.

42. Interim malo peccatricis et pauperis nostræ di-
vitiis in lacrymis et affectu, quam tuas in impietate
et littera: illius jejunium, quam tuum convivium i.

^a Gen. xviii, 3, et xix, 2, et xxiv, 31. ^b Johan. viii, 39. ^c Johan. xx, 29. ^d Johan. viii, 39; Act. vii, 51;
I Cor. ii, 2. ^e Matth. iii, 9. ^f Genes. xlvi, 14. ^g I Cor. i, 25. ^h Johan. iv, 38. ⁱ Rom. xi, 18. ^j Luc.
vii, 58. ^k Matth. xxv, 3. ^l Rom. vi, 4. ^m Colos. iii, 3. ⁿ Luc. xii, 37. ^o Matth. xxv, 40. ^p Psal.
xlv, 2. ^q Deut. xxxii, 9. ^r Psal. cxviii, 57, et cxli, 6. ^s Johan. viii, 12. ^t Matth. v, 14. ^u I Cor.
x, 4. ^v Matth. xvi, 18. ^x Johan. i, 12. ^y Psal. lxxxii, 6.

(a) Ms. Reg. *Beavit*. Ita Paulinus ep. 49 ad Maca-
rium n. 5, *beavit pauperes spiritu*.

(b) Sic mss. Vatic. et Reg. Editi addunt *non*.
Emendavimus *perfidia*, refragantibus omnibus codi-
cibus, in quibus *perfidia*, nullo seu potius contrario
sensu. Vide ep. 50, n. 1.

(c) Ita mss. Vatic. et Vien. Editi mendose, *mi-
nisterio*.

43. Et quam digne vicem huic Domino referre
B poterimus, in quo et mortui vivimus⁷¹? 146 qui
vicissim nobis hoc esse dignatur, quidquid illi fueri-
mus servuli sui⁷². Ita⁷³ enim se immiscet nobis, ac
nos sibi conserit, ut quod ipse accepit, nobis profi-
cere faciat; qui quod nobis, id est, minimis ejus tri-
buitur⁷⁴, sibi acceptum ferat. Sic et honori suo im-
plicans suos, prope omnia nobis etiam nomina (V.
not. 104) sua communicavit. Ut virtus Dei dicitur,
ita et nobis virtus esse dignatur. *Deus enim nostrum
refugium et virtus*⁷⁵. Hereditas ut illi nos, et ille no-
bis. Nam sicut habes in Moyse: *Facta est Dei portio
populus ejus Jacob*⁷⁶; ita et in psalmis habes: *Portio
mea Dominus*⁷⁷. Et sicut ipse de se ait⁷⁸: *Ego sum
lux hujus mundi*⁷⁹; ita et ad suos dixit: *Vos estis lux
hujus mundi*⁸⁰. *Ego sum, inquit, panis vivus: et nos
omnes unus panis sumus. Ego sum, ait, vitis vera;*
et tibi dicit: *Plantavi te vitem fructuosam, (e) omnem
veram. Mons Dei Christus, in quo beneplacitum est
Deo habitare in eo, et sancti ejus montes Dei, montes
uberis, de quibus nos illuminat (f) mirabilis a monti-
bus æternis. Petra est Christus: Bibebant enim de
spiritali sequente eos¹⁰⁰ petra, petra autem erat Chri-
stus*⁸¹. Etiam discipulo suo hujus vocabuli gratiam
non negavit, cui dicit: *Super hanc petram ædificabo
Ecclesiam meam, et portæ inferi non prevalebunt ad-
versus eam*⁸².

44. Sed quid miramur eum famulis suis indulsisse
sua nomina, quibus et patrem suum participat et
regnum. *Dedit enim potestatem recipientibus se filios
Dei fieri*⁸³; et, quantum in ipso est, omnibus dixit
D hominibus: *Dii estis, et filii Excelsi omnes*⁸⁴. Nos vero
nostrarum crimine voluntatum, sicut homines mori-

(d) Ms. Vien., *gaudemus*.

(e) Sic mss. Reg. et Vatic. et S. Ambrosius l. vi
in Luc. c. 9. Quod magis respondet editioni LXX
interpretum, *Plantavi te vineam frugiferam omnem
veram, πᾶσαν ἀληθινῶν*. Ubi Vulgata: *Plantavi te vi-
neam electam, omne sentem verum*. Editi codices
nostri, *vitem veram*. Vide not. 105.

(f) Legit Paulinus, *θαυμαστός*, pro *θαυμαστός*.

mur, et sicut unus de principibus cadimus ^a. Unus enim principum angelorum fuit, antequam deiciendo cadens fieret zabulus, cui dicitur: *Quomodo cecidit Lucifer, qui mane oriebatur* ^b? Sed non sicut ille, in æternum interitum damnati sumus: quia ille autor peccati fuit, simulque pro se et pro homine punietur, qui eodem periit scelere, quo perdidit. Homo autem non in finem meruit exterminari paradiso, et terra esse, quia divina Justitia levius ¹⁰¹ iudicavit, aliena mente peccasse, quam propria. Criminosus est decipere quam decipi, et peccatum excogitare, quam facere. Et ideo temporaliter et ad emendationem punitus est fraudis assensor ¹⁰², in æternum autem supplicium destinatus mortis inventor, cui numquam deficiet ¹⁰³ pœna peccati, quia aumquam desinit. Itaque non angelus, non legatus, ut scriptum est, sed ipse Dominus **147** venit erigere allisos, solvere compeditos ^c, et *salvum facere quod perierat* ^d. Sed ut illum deceptorem nostrum mutua quasi deceptione confunderet, per mysterium pietatis suæ dignatus est unigenitus Dei Filius ipsam nostræ fragilitatis suscipere naturam, ut de ipsa, quam deceperat, zabulus vinceretur; et qui semper sub Dei virtute et legibus fuit, ut est ¹⁰⁴, homini subjugaretur.

45. Quid ergo illi *retribuemus pro omnibus quæ retribuit nobis* ^e? Retribuit enim, sed ut bonus Dominus bona pro malis, cui nos mala pro bonis ingeramus. Benedicebat, et maledicebamus. Ille sanabat, et nos blasphemabamus: justificabat impios, et cum iniquis deputabatur ^f. Quid ergo illi pro malis meis quæ pertulit, quid pro bonis suis quæ contulit, referam? quid pro suscepta carne (V. not. 106)? quid pro alapis? quid pro opprobriis ¹⁰⁵? quid pro flagellis? pro cruce, obitu, sepultura, rependam? Esto, reddamus crucem pro cruce, funus pro funere; numquid poterimus reddere quod ex ipso, et per ipsam, et in ipso habemus omnia ^g; et ipsi, qui habemus, (a) ab eo sumus? Ipse enim fecit nos, et non ipsi nos ^h, et anima nostra semper in manibus ejus. Reddamus ergo amorem pro debito, caritatem pro munere, gratiam pro pecunia. Væ enim nobis, nisi dilexerimus.

46. Quando autem sperem me miserum et egenum huic Domino posse reddere, cui nec apostoli se reddidisse profitentur. Audi denique unum de ipis confitentem se non reddidisse, qui dicit: *Quis prior dedit ei, et (b) retribuetur illi* ⁱ (Ambros. lib. vi in Luc. c. 7)? Sed ipsi gratias, qui nobis tanti fenoris

remittit usuras, et obligationis immensæ compendium præstat, solam a nobis dilectionem sui repetens; quam inter præcepta sua principali loco ponens, ostendit quomodo filii insolubile debitum etiam inopes solveremus. Nemo se igitur excuset difficultate solvendi, quia nemo se potest dicere animum non habere. Non sacrificia, non (c) munera sumtuosa, non duri labores exiguntur a nobis: in nobis est, unde solvamus. Res enim potestatis nostre est, noster affectus: hunc Domino impendamus, et solvimus. Denique David liberatus de manu omnium inimicorum suorum pro salutis suæ plena securitate, non regni opibus ¹⁰⁶, sed animi solvens, ait: *Diligam te, Domine, virtus mea* ^j.

47. Addo etiam amplius eum, qui creditor est, debitorem fore, si illi pretium bonitatis suæ, quam nobis indebitam præstat, gratuita diligentes animo ¹⁰⁷ pensione solvamus. Diligitur **148** autem et in nobismetipsis, quia ipse dixit, hoc signum fore discipulorum suorum si diligerent invicem dilectione qua ipse dilexit nos ^k, id est, ut cor unum et unam animam habeamus in Christo ^l: et id quisque proximo suo faciat, quod sibi fieri cupit ^m. Quo magis tua caritate gloriamur in Domino, quæ sola nos facit aliquatenus vel unum de magnis et innumeris debitis Deo solvere. In omnibus enim aliis bonis vix nos tantum vel in paucis initiatos, in tua tantum dilectione profitemur esse perfectos.

EPISTOLA XXIV.

Severus Paulinum laudaverat, quod facultates suas in pauperes contulisset, quo Christo impensius militaret. Respondet Paulinus rem esse non magni momenti, si quis divitias abiciat, nisi sibimetipsi renuntiet; eumque docet in quo sita sit evangelicæ paupertatis perfectio. Deinde quanta pericula, insidiæ quantæ, quot Christo militantibus hostes immineant, enumerat, ut ostendat, externa reliquisse, pugnæ initium esse, non victoriani.

1. Habeo tibi adhuc aliquid dicere; (d) quamquam tu in opertis litterarum promptuariis accipias, et super tecta, quantum in te est, ut ipse profliteris, studeas prædicare. Sed si hanc, quam de te apud te nunc deposituri sumus querimoniam, inter cetera loquacitatis nostræ inepta deponseris, tuam simul temeritatem divulgabis: de qua conquerentes hanc epistolam facimus ⁿ, superioris sine commoniti, de caritatis videlicet et perfectionis verbo, ut istius faceremus exordium. Hæc enim nobis de nimio ^o tuæ unanimi affectu expostulandi causa est, quod te multa dilectio usque ad mendacii peccatum trahit.

^a Psal. LXXXI, 7. ^b Isai. XIV, 4. ^c Psal. LXIV, 8, juxta Psal. Rom. ^d Luc. XIX, 10. ^e Psal. CXV, 12. ^f Isai. LIII, 12. ^g Rom. XI, 36. ^h Psal. CXIX, 5. ⁱ Rom. XI, 35. ^j Psal. XVII, 2, juxta Psal. Rom. ^k Johan. XIII, 35. ^l Act. IV, 32. ^m Matth. VII, 12.

ⁿ Alias 2; quæ autem erat 24, nunc 21. Scripta et missa cum superiore, anno 401.

(a) Ex ms. Vatic. et ed. Grin. addidimus ab eo.

(b) Ita ms. Vien. codex, Græcus textus, Vulgata et Tertullianus adversus Hermogenem, n. 17, et Ambrosius lib. vi, cap. 7 in Luc. Alii codd., *retribuitur*.

(c) Ms. Vatic. et ed. Grin. in marg., *itineria*, haud omnino sine causa, inquit Sacchinus, antiquitus enim

erant *itineria* necessaria ut adiretur Hierusalem ad offerendum sacrificia. Quod non placet. Quid enim sibi vult, *itineria sumtuosa*? Vera igitur lectio *munera sumtuosa*, quæ ex predictis confirmatur.

(d) Ms. Vien., *quamquam tu qui in opertis, litterarum promptuaria accipis*.

Sive enim ea reputem quæ de te, sive illa quæ de nobis loqueris, onera nostra iniustis laudibus cumulans, tua falsis vituperationibus minuens, arguam te in caritatem de caritate peccare. *Caritas enim, inquit benigna est : caritas proximo malum non operatur* ^a. Benignam eam nobis exhibes, quod experimur; nam et in eo gloriamur : sed vide ne contra ejus regulam videaris operari malum proximis, quibus sarcinam peccatorum pondere indebitæ laudis (a) accumulans; et quasi non idem volens nobis, quod tibi, siquidem de nobis ita loqui justum existimes, ut de te inutile tibi judicas, (b) jure audies : Si recte diligis et non **149** recte divides, peccasti ^b (V. not. 107). Nisi forte id quoque altiore pietatis consilio facias, ut dum aliena nobis bona verbis indulges, stimulum pudoris suggeras, ut legentes quod esse debemus, boni esse discamus, nitamurque nos juxta sermonem tuum promere; et forsitan possimus ^c effici (c) quod non sumus, dum erubescimus non esse quod dicimur. Interim tamen dum conscientia non agnoscit filiem sermonis tui, blandimentum aspernatur verecundia. Quæ te apud teipsum, ut dixi, conveniat ^d; cur audeas ^e nobis, ut decertato agone victoribus palmam perfectionis adscribere, quod omnem ^f terrenæ possessionis sarcinam exposuisse (id est deposuisse. V. carn. 25, v. 66) videamur : te contra adhuc infelicem, et in luto facis infernæ adhaerentem ingeniscas, quod vel unum, ut scripsisti, prædiolum non vendidisse videaris; cum ipsum quoque æque ut vendita a tuo jure præsentis alienaveris : ut majoribus fidei fructibus bis devotus existeres Deo : diverso mercionii opere, sed uno vitæ lucro intra ejusdem præcepti terminos venditor largitorque fundorum, et ideo sine animi captivitate possessor : quia et quæ reservasti ^g, Ecclesia te serviente possideat (V. not. 108).

2. Itaque de ipsius Domini verbis nostras pariter ac tuas pende rationes, ne vel tibi ut impedito diffidas, vel nobis ut jam liberis congratuleris. Cogita divisiones esse gratiarum, et mensuras donationum; quas ut in corporis sui membris unus atque idem dispensator operatur Deus ^h, diversa in suo corpore distinguens placitis membra muneribus ⁱ; sed corpus unum ex diversitate membrorum struens, ut hinc quoque gratia sacri corporis augeatur ^d, si multiplex virtus in una compage numeretur : ut *stet regina a dextris ejus in fimbriis aureis, circumamicta varietate* ^e.

A Vide nunc quantum in ea tibi donaverit Deus ⁹ : cui et in illorum sorte tribuit portionem, qui in lege perfecti vixerunt ¹⁰, ita possidentes, ut non possiderentur a possessionibus suis, neque ullam aut rerum aut necessitudinum caritatem, ut in Job ^f, et Abraham, et Lot ostenditur ^g, dominicæ caritati et disciplinæ anteponerent : sed et eorum ¹¹ sis particeps, quos evangelica plenitudo consummat : qui majoris opulentia et illecebæ prædia vendidisti.

3. Unde confido (d) parem tibi in medio divinarum sortium requiem, ut dormias, sicut scriptum est, *inter medios clericos* ^h, id est sortes Domini, quæ in duobus Testamentis accipiuntur, de quibus hereditas Domini, **150** et sanctorum plenitudo percipitur. Unde paratus sum dominico adversum te verbo ¹² in diversum uti, ut dicam tibi : In fratris tui oculo festucam gratiæ vides, et in tuo ejusdem boni massam non sentis ⁱ; cum utrasque, ut dixi, sanctorum occupaveris partes : nec in reservatis ¹³ prædiis possessor, et perfectus in venditis. Itaque et in quo possessor videris, soluta a possessionum vinculis mente perfectus es : qui collecti temporis memor illud Apostoli ⁱ complex, ut habens non habeas; quia non tibi, sed non habentibus habes. Domus tuæ hospes es, ut sis hospitium donus : patriæ tuæ peregrinus es, et exsul istius mundi; ut sis incolæ paradisi, et patriæ civis antiquæ. Non tricliniis tua tecta occupas, neque (e) suppellectilis aut pecuniæ molibus stipas; sed peregrinis ¹⁴ et egentibus, unius ipse metator anguli, complex, tuorumque confamilus vernularum temporale habitaculum tui tecti, non ut paterfamilias usurpas, sed ut mercenarius vel inquilinus (f) inanis, stipendium, quasi precariæ mansionis Domino (g) altissimo pensitans de socia et corporis tui et animi servitute.

4. Quod si juxta operis modum porrigenda est vel contrahenda merces, et compensatio quædam facti infectique faciendæ est, (h) æque ratio perfectionis animi tui cum eorum opere ducetur, qui omnia vendiderunt : quia ¹⁵ nec tu tibi aliquid vel in jure, vel quod est amplius, in animo reliquisti : qui sic uteris mundo, quasi non utaris ^k. Atque haud scio, an fortioris fidei judicanda sit ista constantia et firmitas tui cordis, qua inter ignes non ureris ¹ : inter laqueos non caperis; picem tangis, nec inquinaris ^m; quam eorum, quos tu fortes putas; ego autem infirmiores arbitror judicandos : quia non credentes infirmitati suæ, festinaverunt alienare omnia, quibus inhaerere timue-

^a I Cor. xiii, 4; Rom. xiii, 10. ^b Gen. iv, 7, juxta LXX. ^c Rom. xii, 4. ^d I Cor. xii, 4. ^e Psal. xlv, 10 et 15, juxta Psalterium Rom. ^f Job. i, 21. ^g Gen. xii, 4. ^h Psal. lxxvii, 14. ⁱ Matth. vii, 3; Luc. vi, 41. ^j I Cor. vii, 30. ^k I Cor. vii, 31. ^l Prov. vi, 27. ^m Eccl. xiii, 1.

(a) Ms. Regius, *accumulans*.

(b) Ita mss. Reg. Vien. et editi 4. Edit. Rosv., *audius*. Ibid. loco *diligis* apud LXX et apud Ambrosium multoties legitur *offerat*. Vulg., *si bene egeris*.

(c) Hæc restituiimus ex ms. Vien. Ante legebatur *possimus effici : quod nostra tamen dum conscientia, etc.* Ms. Reg., *effici, quod, non tamen*, etc. Exscriptor videtur voluisse scribere ut in ms. Vien. cum eadem interpunctione.

(d) Ms. Vien., *paratam*.

(e) Ms. Vien., *suppellectilibus*.

(f) Ita ms. Vatic. et ed. Grin. Quod pulchrum sensum efficit : *inanis*, id est pauperrimus. Alii, *manes*.

(g) Hanc vocem addidimus ex ms. Vien. Quod confirmatur infra n. 9.

(h) Sic ms. Vien. Edit. codd., *æqua ratione perfectio.... ducitur*. Ms. Reg., *perfectionis*, etc., ut in editis.

runt : Tu igitur *inter mortuos liber* ^a, qui in possessione terrena terra jam non es, et (a) terris emines, nec morticinorum contagione pollueris, nec habitas in dormientium projectorum sepulcris ^b (V. not. 109), quia in cœlo sepelisti vitam tuam, quam in Christo abscondisti ^c. Nos autem non patiamur invidiam perfectionis; sed potius accipiamus veniam infirmitatis : quia negare non potes, fortius esse manentibus, quam alienatis rebus carere : et spernere quod habeas, quam non habere quod spernas.

5. Sane considera ipsa, de quibus nobis arrogas perfectionem, verba Domini, et videbis te principia pro fine posuisse. Si *vis*, **151** ait, *perfectus esse, vade et vende omnia tua, et da pauperibus* ^d. Si in hoc sententiam terminasset ^e, te falso arguerem; et ultro exposcerem, ut mihi tanquam vicina de similitudine ejusdem studii anima congratulareris, quia agonis impleti palmam quasi decimam illam drachmam, quam in primo carnis parente perdidisti ^e, intra domum tamen, tandem accenso verbi salutaris lumine inventam, in manibus jam teneremus : sed cum videas quantæ molis verbum supersit, cum ipse Dominus majestatis adjiciat : *Et veni, sequere me* ^f; istam potius difficultatem considera, et dilatato corde metire, tunc intelliges majores tibi causas pro nobis superesse sollicitudinis, quam esse gratulationis. Facile enim nobis bona vel onera apposita pallium remittentibus exciderunt : et quæ nobiscum non intuleramus ^g in hunc mundum, nec poteramus (b) efflere nobiscum, quasi mutuata reddidimus; nec ut cutem a carne distraximus, sed ut vestem a corpore deposuimus ^h.

6. Nunc opus est, ut quæ vere nostra sunt dependamus Deo, hoc est, cor, et animam, et corpora nostra exhibentes in hostiam vivam ^b, ut scriptum est, *Domino*, nosque ipsos ædificantes ei in templum sanctum ⁱ, in ipso lapide angulari, qui nobis sanctificationis nostræ formulam in semetipso dedit, et ait : *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum* ^j. Quæ igitur nobis gratia, si in alieno tantum fideles fuerimus, nisi de proprio serviamus? id est, de libero voluntatis arbitrio, ex toto corde nostro, et ex totis animæ nostræ, ut scriptum est ^k, viribus ^l diligentes Deum? In quem nos affectum lacessit ^m propheta, qui dicit : *Voluntarie sacrificabo tibi* ⁿ. Hoc enim acceptum et placitum coram Deo, ut *bonum nostrum sit voluntarium* ^o : quatenus ^p recipiamus quæ nostra sunt, paradisi scilicet domum, et vitam æternam, in quibus creati sumus : quam si ab hujus terræ, in quam damnatione devenimus, possessione purgati receperimus,

A tunc vere, ut ab exilio in patriam restituti, vel a peregrinatione longinqua in genitalem domum reduces, poterimus dicere : *Portio nostra Dominus* ^q *in terra viventium* ⁿ.

7. Quamobrem temporalium, quæ in hoc seculo habentur, bonorum relicto sive distractio, non decursus stadii, sed ingressus; nec ut meta ^q, sed janua est. Non enim athleta tum vincit ^q, cum exiit : qui ideo nudatur, ut incipiat dimicare, cum legitime certaverit coronandus ^o. Et natator annem interpositum superaturus exiit : nec tamen hoc tanto apparatu, quod se dispoliaverit, transnabit ^q, nisi totius corporis **152** nisu, et omnium scita mobilitate membrorum, et propulsu pedum, et remigio brachiorum, et lateris illapsu, torrentis impetum scindat, et laborem natationis exhauriat.

8. Video tamen nobis et in beato patriarcha Jacob hujus expeditionis ordinem prolusisse ^p; cum illum lego, posteaquam torrente transmissio, præmissis curarum suarum oneribus, id est, facultatum corporaliū et necessitudinum impeditis, solus in tabernaculi loco remanserat, Deo colloctatum, cum extorquenda benedictione prævaluit : et illud cœlo terrisque sacratum ^q Israel nomen accepit. In quo, tametsi principaliter sacramenti salutaris præfiguratio esse videatur, quod videlicet in Judæorum typo, hoc est, corporis sui sobole, Jacob prævaluerit Domino; sicut ille populus in ejus (c) passione Pilato extorquenda prævaluit, sicut scriptum est, cum dicerent : *Crucifige, crucifige, et invalescebat*, inquit, *roces eorum* ^q : at tamen in hujus nostri ^r nunc ratione sermonis eatenus usurpanda videtur historia, quatenus imaginem Evangelicæ præceptionis operata est, ut illo ^s videlicet exemplo intelligamus, non posse nos esse idoneos ad congregiendum Deo : cui utique congregi-mur, cum verbum ejus implere nitimur, et in virtutes divinas imitatione ipsius prævalere conamur. Itaque, ad corripiendam vitæ viam, capiendumque Dei verbum et prævalendum ^r in *regnum colorum*, quod a diebus *Johannis vim patitur et a diripientibus* ^q (d) obtinetur, idonei esse non possumus, nisi omnia quæ vel amore vel cura, si in itinere istius seculi nobis adhæreant, impediunt et retardant, ante obitus nostri vesperam præmittamus : et inde ^s per totam hujus seculi noctem apprehendere et tenere Christum sollicita spiritalium operum ac studiorum contentione luctemur; nec divellamur a caritate Christi, sicut Jacob ab ejus amplexu, nisi extorqueamus benedictionem ^t. Atque utinam ad salutaris insigne lucteminiis, nervum femoris nostri majestatis suæ timore percutiat; quo obstupescente infirmabitur virtus car-

^a Psal. LXXXVII, 6. ^b Psal. LXVII, 7, et LXXXVII, 6. ^c Colos. III, 3. ^d Matth. XIX, 21. ^e Luc. XV, 8. ^f Matth. XIX, 21. ^g I Tim. VI, 7. ^h Rom. XII, 1. ⁱ Eph. II, 21. ^j Lev. XI, 44. ^k Deut. VI, 5; Matth. XXII, 37. ^l Psal. LIII, 8. ^m Philem. 14. ⁿ Psal. CXXI, 6. ^o II Tim. II, 5. ^p Gen. XXXII, 24. ^q Luc. XXIII, 21. ^r Matth. XII, 13. ^s Luc. XVI, 16. ^t Gen. XXXII, 26.

(a) Sic mss. Reg. et Vien. Editi tres, *terra seminis*. mss. Vat. et edit. Grin., *terreni seminis*.

(b) Ita mss. codices Reg. et Vien. In aliis, *aufferre*.

(c) Ita ms. Vien. et ed. Grin. Alii, *passionem... extorquendam*. Vide paulo superius.

(d) Hoc verbum addidimus ex ms. Vien. At ms. codex Reg., *vi petitur et a diripientibus, idonei*.

nis, et spiritalis gratia conualescet. In Jacob tamen, ad Judaicæ sterilitatis et depravationis typum, percussis femoris nervus emarcuit, eam filiorum ejus partem indicans, quæ degenerans a fide patrum, destitit Deo esse secunda: unde habes, quæ *secunda in filiis infirmata est*^a; et a præceptis autoris sui devia, in erroris sui semitis claudicavit.

9. Sed nihilominus et nobis cavendum est, ne terribiles appareamus in conspectu Domini^b, neve debili pede in ejus itinere claudicemus: **153** et ut potius corporeis fructibus infecundi, illum de divinæ manus ictu femoris paterni stuporem ad continentiæ rigorem trahamus: ut enervis cupiditatibus, quibus virtus fidei subnervatur, confirmemus animam castitate: quam, ut Apostolus docet^c, etiam carnales athletæ (V. not. 110) diligentertentur, quo nobis impensiore^d studio servanda est pro illa immarcescibi i corona luctantibus, cum etiam pro temporali et fragili corona decernentibus excolatur. Quare sub hominum et angelorum spectaculis in hujus mundi theatro ante Dominum dimicaturi^d, exuamur oneribus adversis, ut medicis (a) oneribus induamur. In hoc enim ipsum nos præparari vult qui dicit: (b) *Veni, sequere me*^e, ut apprehendamus eum, in quo apprehensi sumus ab ipso. Qui nos illo vocat, ubi *sedet ad dexteram Dei*^f in gloria Patris, omnibus dicit: *Venite ad me, onerati et laborantes, et invenietis requiem animabus vestris*^g. Omnem enim, quantum in ipso est, *hominem salvum fieri vult*^h, qui fecit omnes. Nam et idcirco descendit ad nos, ut ad illum ascenderemus: ideo conformatus est corpori carnis nostræ, quæ peccatoⁱ serviebat, ut nos conformaret corpori carnis suæ, quæ peccatum non fecit, ut vere ad originalem gloriam reformemur, si divinam similitudinem Christi imitatione capiamus. Nam in Adam solam nobis imaginem (V. not. 111) remansisse, ipsa, quæ officium divinæ manus narrat, Genesis ostenditⁱ: in qua similitudo cum imagine Dei, in ipso adhuc hominis faciendi molimine nominatur: sed capite subsequenti, quo jam factus homo tantum ad imaginem Dei scribitur, similitudinem quasi peccaturo luisse subtractam indicat profecto futuri præsentia; ut reservaretur hominibus in Christo, qui per obedientiam pietatis suæ reconciliavit Patri mundum, quem inconciliaverat primi parentis inobedientia^j. Et ideo similitudinem Dei, quam servus in cupiditatem Dominicæ æqualitatis clarus amiserat, ipse Dominus in fornem servi exinanitus recepit^k: et homo, qui in superbia sua per fraudem

A zabuli ceciderat, in humiliatione Domini altissimi, prostrato zabulo, per fidem ipsius in Domini humilitate resurrexit. Hic ergo pro nobis dolens, et propter nos *obediens factus usque ad mortem crucis*^l, viam vitæ nobis perfectionemque virtutis, non in vendendis tantum prædiis et pretiis erogandis, sed in sui sectatione proposuit. Et quia dixerat: *Cum exaltatus fuero, omnia ad me traham*^m; ideo **154** dicit: *Veni, sequere me*ⁿ. Beatus, qui tam proximo intervallo sequitur, ut dicat: *Adhæsit anima mea post te*^o. Quod illa tantum *caritas* dicere potest, quæ *finis præcepti, et plenitudo legis est*, id est, *de corde puro, et bona conscientia, et fide non ficta*^p se ita inserit et afligit Deo: ut nihil extra Deum amans, dicat: *Et ego semper tecum*^q. Quare totus labor, et plenum opus nobis in observantia et exspoliatione cordis nostri est: cujus tenebras vel abstrusas in eo inimici latebras videre non possumus, nisi defæcato ab externarum rerum curis animo, et intus ad semetipsum converso; non enim frustra dictum est: *Omni custodia serva cor tuum*^r.

10. Credo jam expertus sis quam laboriosum nobis, et assiduum, vel quotidianum cum hoc hoste certamen sit, et quantæ in eo versentur insidiæ; quæ illic vitiorum virtus (*id est vis*. V. num. 23), quanta virtutum infirmitas sit; quam prona ejus ad pravitatem relapsio, quam piger ad Deum nisus. Nunc mihi illa prius clausa intra me discordia diversæ legis aperitur; nunc sentio vim legis adversæ, quæ velut injecta manu captivum me trahere contendit in legem peccati^s: et recognosco quoniam beatus ille vir mea potius infelicitate uritur, et de mea affectione pro me dolens clamat: *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus*^t? Sed idem Magister me recreat et reficit, ostendens mihi exitum salutarem, si tamen velle adiaceat mihi, ut perfectionem merear invenire, gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum: qui exorandus est, ut prævalescat inimicis nostris, et (c) tenebris superabundet; destruat in nobis aliena vel nostra, et ædificet sua. Quod etiam amicos Dei orando meruisse cognoscimus, qui utique cor suum patiebantur, cum dicerent: *Cor mundum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis*^u; (d) quo exorato jam securus dicit: *Proba me, Domine, et scito cor meum, et vide si via iniquitatis in me est*^v. Sed ne hanc sui confidentiam sua magis virtute quam Dei gratia meruisse videatur, idem dicit^w: *Quia tu, Domine, possedisti renes meos*^x. Nihil enim, ut Dominus ipse

^a I Reg. ii, 5. ^b III Reg. xvi, 21. ^c I Cor. ix, 25. ^d I Cor. iv, 9. ^e Matth. viii, 22; Marc. ii, 14, et x, 21; Luc. v, 27, et xviii, 22. ^f Marc. xvi, 19. ^g Heb. i, 3; Matth. xi, 28. ^h I Tim. ii, 4; Johan. iii, 15; Philip. iii, 21. ⁱ Gen. i, 26; Gen. ii, 7. ^j II Cor. v, 19; Rom. v, 19. ^k Philip. ii, 7. ^l Philip. ii, 8. ^m Johan. xii, 32. ⁿ Matth. xix, 21. ^o Psal. lxxii, 9. ^p Rom. xiii, 10; I Tim. i, 5. ^q Psal. lxxii, 23. ^r Prov. iv, 23. ^s Rom. vii, 24. ^t Psal. l, 12. ^u Psal. xxv, ii, et cxxxviii, 23. ^v Psal. cxxxviii, 13.

(a) Ita ms. Vat. et edit. Grin. Alii codices, *operibus*: quæ lectio potest confirmari ex verbo infraposito, *laborante*... Vide num forte sit legendum *medicis opibus*, ut carm. 18, v. 159, carm. 23, v. 381, et carm. 30, v. 31. Ex *opibus* enim in *operibus* facilis libroriorum lapsus.

(b) Hoc verbum addidimus ex ms. Vien. codice.
(c) Ms. Vien., *tenebras superet*. Lectio quam retinimus egregie confirmatur epist. 12 ad Amandum, num. 10, ubi legitur, *divitiis bonitatis suæ, quibus superabundat abundantia peccatorum nostrorum*.
(d) Ms. Reg. et edd. Badl., Grav. et Schot., qui.

dixit, sine eo facere possumus; quia ipse est vitis **A** terra^a, et nos sarmenta ejus. Si in ejus dilectione maneamus, non arescemus, viventes succo radicis æternæ; nec ad ignem amputabimur ira, sed ad fructum putabimur disciplina, purgante nos evangelicæ falcis acie: ut castigata luxurie palmitis nostri fructuosius pullulemus.

155 11. Ergo inchoaturus agriculturam in nobis suam dicit: *Ignem veni mittere in terram*^b, quo videlicet cor nostrum peccatis obsitum, quasi agrum spinis horridum, purget, urens nos in vitibus, et in sensibus luminans. Veterumque in nobis actuum stirpes salutari (a) falce pius cultor insequitur, ut residuam messis vetustæ stipulam sermo ignitus accendat^c, et animam nostram quasi campum novæ sationi præparet; qui lætam virtutum segetem, eradicatis impresso divini verbi vomere spinis, liber effundat, dignasque^d cœlestibus horreis fruges, perempta graminum noxiorum stirpe, multiplicet. Sed quia non agricultura tantum, sed ædificatio Dei sumus, qui gratia^e et spiritu ejus ac verbo colimur et struimur^f; ædificaturus nos eo itinere, quo post se vocat, isto opere præparat, quo venditis rebus absolvi prius suadet: quarum cura vel amor quoniam mentis ipsius (b) præstringit aciem, et animam ab interioribus suis abductam ad exteriora sollicitat, dicit etiam nobis per prophetam: *Vacate et videte, quoniam ego sum Dominus*^g^h. Nonne et hic videtur dicere: *Non potestis duobus dominis servire*ⁱ? Non enim otium nobis suadet hoc verbo, qui instanter orare et vigilare nos monet, ne intremus in tentationem^j; sed vacare a seculo, ut occupemur sibi; vacare ab his negotiis, quibus implicati otiamur Deo^k.

12. Itaque novitatem vitæ in nobis ædificantes, necesse est ut vetustatem destruamus, et quia nullum tenebris cum lumine, et mammonæ cum Christo potest esse commercium, (c) oportet ut novis vetera mutemus; et occupationis pariter ac vacationis genere converso, implicemur, quibus vacavimus; et vicissim^l vacemus, quibus fuimus implicati: moriamur, quibus vivimus; et vivamus vicissim his operibus ac studiis, quibus mortui fuimus: cum (d) vivi, essemus mortui; et mortificantia gerentes, in mortuis viveremus. Unde sanctus Magister (V. ep. 23, n. 14, et 37, n. 3) humanum et æquum postulat, ut sicut exhibuimus membra nostra servire iniquitati, ita nunc exhibeamus eadem ministra justitiae^m.

mutatis dominis, et studia mutemus. Neque enim aut servitatemⁿ aut libertatem deponimus commutatione dominorum; sed tantum felicitatem acquirimus, et servitute in melius et libertate mutata, quando vinculum iniquitatis **156** rumpimus; et justitiæ jugo subdimur, ac divino timore frenamur, incipientes versa in directum via liberi esse peccato, cui serviebamus in libertate misera, justitiæ rebellantes.

13. Nunc igitur vicissim Deo servi^o, et huic mundo rebelles, ingredimur agonem; et ipsum, cui serviebamus, hostem freti Domino provocamus. Recognoscis profecto, mi frater, nam (e) experta communiter ut commilitoni loquor, quanta nobis discordia, et quantus est hostis in nobis, non carnis et sanguinis, sed invisibilium potestatum, et (f) nequitiae, ut Apostolus ait^p, spiritualis, quibus carnalium vitiorum ministeria (g) conjurant. Unde et *principes tenebrarum*^q dicuntur, quia secundum Apostolum tenebræ appellantur peccatores, quibus, ut sui similibus, dæmonia principantur. Sed et tota *hujus mundi figura*, quæ præterit^r, et per oculos corda prolecat, zabulicis prætenta retibus, in qualibet sui specie laqueus mentis et gladius est. Credamus prophetæ, quia in medio muscipularum ambulamus, et inter opertos letalibus dolis gladios vita transigitur^s. Excipit nos mundus iste variis voluptatibus florens, et fallentibus venenatus illecebris. Excipit nos innumeris anguis insidiis, cui nomina mille, mille nocendi artes: ac sæpe aperto certamine violentus aggreditur, et candentibus petit telis, si latentibus non capit laqueis. *Sagittæ enim (h) potentis acutæ cum carbonibus desolatoris*^t: quæ videlicet noxiis cupiditatum ignibus animam nostram perurant, et a Spiritu sancti habitatione desolent. Quod cum accidit, diversi nos hospites subeunt, et sunt *inimici hominis domestici ejus*^u: qui nunc ambitionis vento inflant, nunc libidinum faces admovent, nunc avaritiæ catenis alligant. Quæ una omnibus armata criminibus, vel si sola nos capiat, et zabulo ad malitiam, et homini ad mortem sufficit.

14. Quid ergo agis, infelix homo, inter tantos missus (forte mistus) hostes? quomodo repugnabis infirmus fortibus, armatis inermis? Clamat beatus Job multis zabuli telis sine cordis vulnere sauciatus: *Nudus exivi de utero matris meæ*^v: Quis ergo me armabit contra tot agmina (i) hostis aërii, ne nudus, ut veni, revertar in terram? Ecce respiro, confortor,

^a Joh. xv, 5. ^b Luc. xii, 49. ^c I Cor. iii, 7; Eph. ii, 40. ^d Rom. vi, 6. ^e Rom. vi, 13. ^f Eph. vi, 12. ^g xxx, 5. ^h Sap. xiv, 14; Eccli. ix, 20. ⁱ Psal. cxix, 4.

^j 21. ^k Psal. xlv, 11. ^l Matth. vi, 24. ^m Luc. xxi, 1. ⁿ Eph. v, 8. ^o I Cor. vii, 31. ^p Psal. xxii, 4, et ^q Matth. x, 36. ^r Job i, 21.

(a) Ita ms. Reg. et editi Grin. et Schot. Alii *face*, minus bene. Vide præcedentia et seqq.

(b) Ms. Vien., *perstringit*.

(c) Sic ms. Vien. mutato *b* in *u*. Editi, *expedit nobis ut vetera vitemus*. Ms. Reg., *oportet*, etc., ut in editis. Paulinus videtur scripsisse quod in textu inseruimus: præcedentia et sequentia id confirmant.

(d) Ita ms. Vien. Alii codices, *vivorum*.

(e) Sic mss. tres. Editi, *expertus*.

(f) Ita mss. codices. Editi, *nequitiarum... spiritulium*.

(g) Ms. Vien., *contingant*.

(h) Ms. codex Regius cum ed. Bad., *potentes*. Sic Augustinus ad psal. xlv, v. 6, juxta melioris notæ mss. codices legit, *Sagittæ tuæ acutæ, potentissimæ*; sicque legisse Augustinum facile ex ipsa interpretatione intelligas.

(i) Id est *diaboli*. Vide Ephes. ii, v. 2, *principem aëris hujus*.

adsurgo. (a) *Dominus illuminatio mea, Dominus de- sensor vitæ meæ: si consistent 157 adversus me castra, non timebit cor meum*^a. Nec si propriæ opis armis⁴¹ egeo, diffidam. Habeo armamentarium Christi, de quo arma lucis usurpem, quibus principes tenebrarum, et agmina noctis expugnem in cœlestibus mihi adversantia^b: vilicelicet in conversatione spiritali, quam terrenis debellare nituntur illecebris. Sed adversum hos mihi ille armiger, ille signifer erit, qui vas electionis Deo. Ille lumbos meos cingulo castitatis adstringet, capiti meo galeam salutis aptabit, lorica justitiæ meum pectus includet^c. Ille me totum proteget scuto fidei, et dexteram meam, immo me totum in dexteram Christi factum, gladio spiritus et verbo veritatis armabit: ut *cadant a latere meo mille et (b) dena millia a dextris meis*^d. Ille pedes meos in Evangelii præparationem calceabit⁴², ut presso impune vestigio super spinas et tribulos istius terræ ambulem, et per aspera itineris angusti munito pede tutus ingrediar. Nec a morsu metuens, subditum serpentis inimici caput^e, ipso, quod insidiosus observat, calcaneo conteram. Quod quidem non de meæ infirmitatis audacia arrogans mihi vindico; sed omni fidei de virtute Christi promitto. *Qui sicut vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint*⁴³, ita potens est et de infirmis et humilibus suis, ut semper fecit et facit, fortia mundi istius et alta destruere^b. Ideo nobis Magistrum dedit, quem imitatore habebat, per quem ad ipsius Domini imitationem pervenire possimus. Nam ipse me Magister in acie stare, in stadio currere, in agone luctari docet, (c) lividum (V. not. 412) faciens corpus suum, et *quæ retro sunt obliviscens, et in priora se extendens*^f.

15. Atque ita fundatus in petra, ut etiam in infirmitatibus gloriatur, et cum infirmatur, tunc potens sit, omnia potens^g, ut ipse profitetur^h, in eo qui (d) confirmat suos, Christo scilicet, qui pro nobis pugnat, et vincit in nobis: quæ causa dicendi Apostolo fuit; *Sic currite, ut apprehendatis* (V. not. 413) omnesⁱ. Quod in agone terreno contra est, ubi non potest lucta nisi dispari luctantium sorte finire, ut unius gloria, alterius ignominia sit; *in Christo autem, quia multi unum sumus*^m, omnes ut unus currimus: et omnium consors ad unum bonum cursus est: et ideo dicitur nobis: *Sic currite, ut apprehendatis omnes. Quia*

Ascissura, ut idem 158 ait, in corpore esse non potest, cui caput Christus est; quem ut communem⁴⁴ sibi apicem una membrorum suorum compago comitatur. Quæ quoniam sibi discrepare non possunt, curramus pariterⁿ, ut apprehendamus omnes, sine æmulatione invidiæ, cum æqualitate victoriæ: ut sicut in contentione currendi⁴⁵ labor Christi sumus, ita in perveniendi sine Christi triumphus esse possimus, et benedicat nos in corona anni benignitatis suæ^o.

16. Video autem quod in hoc certamine non magis vincere nobis quam vinci expedit: quia in nobis et hostis et amicus habitant. Quis autem mihi amicior⁴⁶ quam spiritus qui adversatur carni ne me trahat in legem peccati⁴⁷? Aut quis inimicior nobis quam caro, quæ adversum spiritum pro interitu concupiscit? Itaque *meliora mihi amici vulnera*, quæ Christus (e) accepit ut sanaret me, *quam voluntaria inimici oscula*^p quibus mihi per illecebras delectationum suarum caro malesuada blanditur, ut me, quasi illo parricidali Judæ osculo^q, paratis in captivitatem meam prodatur inimicis: quod tamen osculum Dominus non ideo suscepit, ut pacem proditoris acciperet, sed ut suam ab alienato reciperet. Quamquam et illud ad intendendum perfectæ bonitatis exemplum (f) teneri salubre sit, ut eo affectu, quo et inimicos diligere jubet^r, amicorum osculum dederit pacis inimico, dilectionem reddens pro odio, qui pro sua dilectione odium recipiebat^s.

17. In promptu est ergo dignoscere: (g) *zabulus*⁴⁸ cum carne contendunt: præstat enim vinci (h) bono quam vincere malo. Itaque vinci videtur in hoc seculo, cui tunicam suam alter abstulerit^t: at in Christo triumphat, qui tunicam auferenti remittit et pallium. Vicem injuriæ reddere humana ultio est^u: at inimicum etiam diligere, vindicta cœlestis est. Vendere patrimonia, et (i) donare pauperibus^v, stultitia huic seculo, sed sapientia Deo est: at contra⁴⁹, divitiis inclubare, pecuniam fenore augere, possessiones auctionibus, terminos dilatate violentia, industria et quæstus apud hoc seculum, sed apud Deum crimen et poena est. Ita si malo vincas, victor victus es, (j) quia cum scelere viceris, cupiditate superatus es. Victus vero (k) vincas, si justo cedas, et tunc voluntati voluntas divina prævaleat. Evacuemus

^a Psal. xxvi, 1, juxta LXX. ^b Rom. xiii, 12; Eph. vi, 12. ^c Act. ix, 15; Eph. vi, 14, Isai. lix, 17. ^d Psal. xc, 7. ^e Eph. vi, 15. ^f Gen. iii, 15. ^g Rom. iv, 17. ^h I Cor. i, 27. ⁱ Philip. iii, 13. ^j II Cor. xii, 10. ^k Philip. iv, 13; Heb. n. 18. ^l I Cor. ix, 24. ^m Rom. xii, 5. ⁿ I Cor. ix, 24. ^o Psal. lxxv, 12. ^p Prov. xxvii, 6, sec. LXX. ^q Matth. xxvi, 49. ^r Matth. v, 44. ^s Psal. cviii, v. ^t Matth. 5, 40. ^u Ibid., 44. ^v Matth. xix, 21.

(a) Sic mss. codd. Editi, *Deus*.

(b) Ita ms. Reg. et editi codd. 4, Psalterium vetus, et Augustinus in Commentar. super psalmos. Sic etiam Paulinus legit in epist. 37 ad Victricium, n. 4, et carm. 21 ad Cytherium, v. 627.

(c) Græce ὑπερβύλων. Sic juxta vim textus Græci eodem modo legit Paulinus in epist. 12 ad Amanandum, n. 7, et epist. 50 ad Augustinum, n. 13. Vide not. 112.

(d) Ms. Vien., edit. Grin. in marg. et Vulgata, *confortat*

(e) Ms. Vien., *exceptit, ut sanaret mea*: non male.

(f) Sic mss. Reg. et Vien. cum edit. Bad. et Grin. Alii, *tenere*.

(g) Mss. Reg. et Vat. et editi Grin. et Schot., *zabulus*. Vide not. 2.

(h) Ms. Vien., *bonum... malum*.

(i) Ms. Vat., *dare*.

(j) Ita ms. Vien. Alii codices, *qui*.

(k) Ms. Vat., *vincis si injusto cedas*. Ed. Grin., *vincis, si justo cedas*, quod perinde est ac si bono vincaris, opponiturque præcedenti, *si malo vincas*. SACCHIN.

159 ergo nostris viribus, ut divinis impleamur. A Vincamur corpore, ut vincamus salute. Meminerimus ejus esse nos membra, qui vicit cum judicatus est, qui cedendo superavit; et cadendo in mortem, resurrexit in gloriam, de suæ passionis occasu ortum nostræ resurrectionis instituens *.

18. Hunc Dominum vocantem sequamur, qui nos doceat cedendo vincere, et moriendo vivere ** (V. ep. 44, num. 7), interficiens in nobis quo mortificamur, et vivificans quo vivamus. *Hic nobis Deus, non æstimabitur alius ad eum*: qui in terris visus est, et inter homines conversatus est. Quod quia non potest nobis caro et sanguis revelare, ideo dicit: *Vacate, et videte, quoniam ego sum Deus* b. Excitor ** hoc loco in audaciam percontandi, ut dicam. *Quinam tu* **, *Deus, qui fecisti cælum et terram, et apparuisti in rubo*; qui fecisti magnalia in Ægypto, mirabilia in terra (a) *Cham, terribilia* ** in mari Rubro c? Adhuc te (b) Deum nemo non credit: neque tantum Judæi, quamlibet labii diligentes, et corde longinqui d, ut populus in lege formatus: sed gentes etiam sine lege viventes naturali sensu unicuique summæ potestatis Dominum confitentur e. Quæ igitur difficultas est videre quod Deus sis, cum et cæli enarrent ** gloriam tuam f, et invisibilia tua per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur g? Quid impedit possidere? quid obest et alia curare, cum et occupatis hominibus in promptu sit conspiciam Dei veritatem cernere, et manifestum summæ providentiæ lumen videre? *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* h: et vacare jubeor, ut te Deum esse videam, cum hanc lucem etiam noctes sciant: id est, etiam principes vel operarii tenebrarum i.

19. Sed non frustra est quod se ipsa, quæ in multis sæpe divinitatis insignibus ** manifestavit veritas, non nisi vacatione procurata perspicere posse testatur. Deum enim tantum in promptu est videre, quod ** Deus est. Hoc, ut dixi, omnis anima videt: ad hoc mens nulla caligat: hoc etiam infidelium fides (c) percipit; sed Deum in Christo, vel Christum in Deo esse, non videt (d) occupatus, et curarum terrestrium nube circumdatus. *Verbum enim carnem factum, sapientiæ hujus mundi stultitia est* i: et ideo placuit Deo ad confusionem sapientiæ, cujus superbia non cognovit hic mundus sapientiæ Dei, **160** per stultitiam prædicationis salvos facere credentes k.

* Rom. vi, 4. b Psal. xlv, 11. c Gen. i, 7; Exod. iii, 2; Act. ii, 30; Psal. cv, 21 et 22. d Isai. xxix, 43; Math. xv, 8. e Rom. ii, 14. f Psal. xviii, 2. g Rom. i, 20. h Ps. xviii, 3, et xlv, 11. i Eph. vi, 12. j Johan. i, 14. k I Cor. i, 21. l Matth. xiii, 44. m Matth. xiii, 46. n Psal. ciii, 26. o Exod. xv, 1. p Matth. xix, 21. q I Joh. ii, 6. r Isai. liii, 9.

(a) Hanc vocem emendavimus in textu, licet tamen in mss. et editis codicibus legatur *Chanaan*. Vide not. 114.

(b) Ita ms. Vien. Alii codices, *Domine*. Sic quoque ex eodem ms. Vien. paulo inferius reposuimus, *Deum*, ubi ceteri codd. *Dominum*.

(c) Sic ms. codex Vien. Alii, *recipit*.

(d) Ms. Vien., *occupata... circumdata*, non male. Retinuimus vulgatam lectionem, quia paulo ante præcessit, *cum et occupatis hominibus in promptu sit... lumen videre*.

(e) Ms. Vat., *ferus anguis*.

20. Et hic est ille thesaurus agri, pro quo obtinendo etiam ager comparandus est l; quia videlicet salutis nostræ pretium in hoc est, ut Deum Dei Filium ad carnem salvandam in carne venisse fateamur, et hæc est illa profligatis emenda patrimonii margarita; sed non statim emitur, cum ejus pretium præparatur, quia plurimæ interveniunt ipsi commercio difficultates m. Aut enim mare interjacet, aut prædo interceptit, aut cupidior prævenit, aut præfertur opulentior. Ideo ne existimes jam et comparasse nos gemmam, quia vides pretium præparasse, neque ædificasse jam domum, cui ædificandæ locum fecimus, cum visibiles divitias, suppellectiles, pecuniam, patrimonia, velut sordidos aggeres et importunum rudus, egressimus, ut in corde purgato, quasi in terra viva, firmiter stabilioris ædificii fundamenta jaceremus. Sed sicut exhaustionem rudum nudata humo, sub immundis molibus multa aut nodamenta truncorum, aut residua ruinarum, aut pleraque noxii generis animalia, et præcipue (e) fetus aut cubilia viperarum deprehenduntur, sic remota a nostro pectore temporalium rerum possessione et cura, jam nobis (f) inspectione cordis nostri vacantes ab his quæ nos foras extraherent, inveteratorum criminum nodos, et inimicorum spiritualium latebras in nostris sensibus invenimus. Nunc nobis apparere incipit interior domus, et illic (g) *repentia, quorum non est numerus* n. Nunc tota infelicitatis nostræ patescit obscuritas. Nunc demum quam longinqui a Deo simus, et quam mortui in comparatione vivorum, videmus o.

21. Intellige hæc, et (h) cura nostri anxio corde suspira, providens, quia laus (i) in exitu canitur p, ut spiritu quo (j) cœpimus, ejusdem Domini gratia perficiamur, et usque ad finem præcepti pareamus, cui videmur in capite consilii paruisse. Consilium enim dat, non præceptum, qui non dicit: Esto perfectus: sed, *Si vis esse perfectus* p: quia libertas voluntatis, quæ bona cum est supra legem est, non cogitur, sed suadetur, et ipsa sibi lex est. Quantum autem sit Christum sequi, potes de Apostoli sententia colligere, qua ait: *Qui dicit se Christum sequi, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare* q. **161** Quomodo autem ambulaverit Christus, docet alius magister: *Qui peccatum, inquit, non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* r: qui cum malediceretur, non (k) remale-

(l) Ita ms. Vien. Cæteri, *ad inspectionem cordis nostri vacantis*. Edit. Schot., *vacantibus*.

(m) Ita Psalterium vetus, et Augustinus in commentario super psalmos.

(n) Sic Ms. Vien. et Sacchini legendum censet. Alii codices, *curam*.

(o) Ita ms. Vien. et edit. Bad. et Grin. brevius et melius quam in aliis codicibus, qui addunt *ejusdem Domini*. Sic et in epist. 29, num. 15.

(p) Sic mss. Vat. et Vien. Editi, *cæpti sumus*.

(q) Ita ms. Reg. et editi 4. Ms. Vien., *non maledixit*. Edit. Rosv., *non maledicebat*.

dixit; *tradebat autem se ad mortem (a) judicanti in-juste* ^a. Sed et ex ipsius actione et præceptis scire possumus quomodo ambulaverit. Ad hoc enim venit, ut vitam suam nobis in formulam et speculum vitæ proponeret. *Non veni, inquit, legem solvere, sed adimplere* ^b: et, quæ adimpletio sit, etiam docet ^{ca} ipse dicens: *Nisi abundaverit justitia vestra super justitiam Phariseorum, non introibitis in regnum cælorum* ^c. Hoc enim est adimplere, quod desit adjicere. Lex dixit: *Non occides* ^d; at ipse ^{ea}: *Nec irascaris (b) sine causa fratri tuo* ^e. Lex adulterium interdicit; at ipsa Veritas curiosum in feminas damnat aspectum. Ex quo vides, quanto major sit lege fides, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est: quia legis circumcisio in aperto est, fidei in occulto. Lex ramos peccati (c) præfringit, fides radices eruit: quæ nos non operibus tantum, sed et ^{ca} sensibus immaculatos facit: ut vere ad primordiale dignitatem, hoc est, Dei similitudinem reformemur, non solum corpore, sed et corde mundati. Unde ^{ca} et Apostolus deposita terreni hominis (d) specie, cælestem nos induere testatur; et idem alibi, jam ut indutum Christo virum ^{ca}, gloriam Dei esse pronuntiat ^f.

22. Vide ergo quantum nobis agendum sit, ut non perfecti, sicut dicis, sed inchoati, ut probamus, itineris spatium perlegamus; qui justitiam legis jubemur excedere, *ut efficiamur justitia Dei* ^g: neque ex lege nobis actio ^{ca}, sed in voluntate lex sit. Christum sequi, Deum imitari est. (e) Et qui nos lege ipsa justitiæ suæ justiores, et juxta Patrem suum vult esse perfectos ^h, non solum humanas fugere C culpas, sed et divinas poscit implere virtutes. Quod quia tantæ difficultatis esse perspicias in agone versantibus, quantæ gloriæ est exhausta decertatione victoribus. *Noli interim dum in (f) scammate sumus, dum foris pugnae, intus terrores* ⁱ, *alta pro nobis sapere aut loqui: sed potius time* ⁱ, et laborantibus collabora spiritu, et cooperare orationibus: ut per nos quoque *destruat inimicum et (g) defensorem* ^k, *qui elegit infirma mundi ut confunderet fortia* ^l.

23. *Posce suppliciter ut intellectum det nobis in via hac* ^m *qua nos vocat, ut videamus quia ipse est Deus* ⁿ, *qui crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei* ^o: *infrmet in nobis virtutem* (V. num. 10) peccati, ut confirmet virtutis suæ spiritum: convertat et inopiam **162** et abundantiam nostram; D

^a I Pet. II, 22. ^b Matth. V, 17. ^c Matth. V, 20. Rom. II, 29. ^d Col. III, 10; Rom. XIII, 14; I Cor. 48. ^e II Cor. VII, 5. ^f Rom. XI, 20. ^g Psal. VIII, 3. ^h I Cor. XIII, 4. ⁱ Rom. I, 24. ^j Gen. XIV, 15; IX, 4. ^k Psal. XVI, 7. ^l Psal. XLV, 10, et XXXIII, 8.

^m Alias 39, quæ autem 25 erat, nunc 15. Scripta anno 405.

(a) Ms. Vien., *judicantibus*.

(b) Juxta textum Græcum *ἀδελφῶν*. Ita Patres Græci et nonnulli Latini; Irenæus lib. II, c. 56, et lib. IV, c. 31, Chrysostomus in Matth., Cyprianus I. III Testim. ad Quirinum, Hilarius comment. in Matthæum, et Augustinus lib. I Serm. Domini in monte.

(c) Ita mss. Reg. et Vien. Alii. *præstringit*.

(d) Ms. Vien., *imagine*.

A ut justitia, qua indigemus, abundemus; et iniquitate, qua abundamus, egcamus. Nudemur criminibus et virtutibus vestiamur. Ferat nobis opem contra voluntates nostras, nec *tradat nos desideriis cordis* ^p nostri; et adversus carnem et sanguinem ^{qa}, zabulum et mortem det nobis victoriam, sicut Abrabæ dedit (V. not. 116) adversus quatuor reges, quos ille fidei pater hoc mysterio superavit: quo fides nostra, si confirmata sit spiritu principali ^{qa}, totidem corporis nostri elementa verbo Dei subigeret ^q. Et sicut ille pro fratre quinque in regibus victo (V. not. 117) victor ^{qa}: ita et fides pro anima, quæ totidem sensibus viget, victrix, de exteriori homine triumphabit, in quo de totidem elementis composito quatuor Regum forma concluditur. Sed sicut ille, non multitudine nec virtute legionum, sed jam tum in sacramento crucis, cujus figura per litteram Græcam T (V. not. 118) numero trecentorum exprimitur, adversarios principes debellavit ^r: cujus mysterii virtute, trecentis in longum texta cubitis (V. not. 119), superavit arca diluvium, ut nunc Ecclesia hoc seculum supernavigat: ita et nos non nostris opibus aut viribus freti, sed unica Crucifixi scientia, elevemus ad ipsum oculos nostros, ut *mirificet super nos misericordias suas, qui salvos facit sperantes in se* ^s. Quia ipse est *Dominus conterens bella, potens in prælio* ^t: qui nobis et fiduciam dimicandi et viam vincendi dedit, cum jam triumphantem in seipso naturam hominis portans ait: *Constantes estote, quoniam ego vici mundum* ^u.

EPISTOLA · XXV.

Viro nobili, cujus nomen ignoratur, suadet ut a profana Cæsaris ad sacram Christi militiam transeat; et admonet ne ætatis fiducia aut amore seculi conversionem differat.

1. Etsi ignotus tibi sim facie, jam tamen te corde cognovi: quia filius meus in Domino carissimus Victor referens mihi religiosam vitam tuam, fecit, ut te, quamvis absentem, cognoscerem, et sicut consortem in Christo futurum diligere inciperem. Retulit enim mihi, quomodo et in militia seculari, in qua adhuc tu teneris, socius et secutor contubernii tui fuerit. Unde magis præsumpsi scribere ad te per ipsum. Spero enim et te ^v ex eadem via ad viam nostram esse venturum; quandoquidem istum de tuis sociis ad nos præmisisti, quem pro **163** pignore tuo Ecclesia tenet, ut te post eum capiat. Ni-

^a Exod. XX, 15; Deut. V, 17. ^b Matth. V, 22 et 28, XI, 7. ^c Matth. V, 20; II Cor. V, 21. ^d Matth. V, I Cor. I, 27. ^e Psal. XXXI, 8. ^f Psal. XLV, 11. ^g Heb. VII, 1; Rom. IV, 16; Psal. L, 14. ^h Ezech. I Johan. XVI, 33.

(e) Sic. ms. Vien. Legitur quoque *Et* in ms. Reg. et editis 3.

(f) *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant.

(g) *Defensorem*. Græce *ἐκδικητήν*, quod idem sonat ac *ultorem*, ut et Rom. XII, 19. Sic et Psalteria vetus et Rom. habent *defensorem*. et Augustinus in psalmis. Vide not. 115.

hil enim est, benedicite illi, quod possit aut debeat A
 præferri ei qui est verus Dominus, et verus pater,
 et Imperator æternus. Cui enim ^a rectius vitam no-
 stram impendimus, quam ipsi ^b a quo eam ^c accepimus,
 et cui eam usque in finem debemus ^d; quia
 ipsius beneficio vivimus? Si tamen in hoc seculo illi
 militaverimus, tunc ad ipsum transire merebimur.
 Quod si magis dilexerimus hoc seculum, et maluerimus
 Cæsari militare quam Christo, postea non ad
 Christum, sed ad gehennam transferemur, ubi prin-
 cipum hujus seculi ^e vertitur causa.

2. Ideo nec affectum, nec patriam, nec honores,
 nec divitias Deo præferre debemus, quia scriptum
 est: *Præterit hujus mundi figura* ^a. Et qui hunc mun-
 dum dilexerint, cum ipso et peribunt. Ideo ipse Do-
 minus in Evangelio contestatur ^b, et dicit: *Qui amat* B
patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.
Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non
potest meus esse discipulus ^c. De divitiis autem hujus
 seculi, quas quidam pro summo bono et necessario
 amplectuntur et diligunt, ita dicit: (a) *Non prode-
 runt thesauri iniqui, justitia autem eripit a morte* ^d.
 Et iterum per prophetam (b) ait: *Exterminati sunt*
 (V. not. 190) *omnes qui exaltati fuerant auro et ar-
 gento* ^e. In Evangelio quoque clamat, etiamque ^f
 prædænat divites seculi dicens: *Vae vobis divitibus,*
*quia habetis consolationem vestram: vae vobis qui satu-
 rati estis, quia esurietis; vae vobis qui ridetis nunc, quia*
lugebitis et febiatis ^g!

3. Noli ergo diutius diligere hunc mundum neque
 militiam ejus, quia secundum Scripturæ autoritatem C
inimicus Dei est quicumque amicus est seculi ^h. Et qui
 militat gladio, mortis minister est. Qui autem suum
 vel alienum sanguinem fundit, hic recipiet fructum
 stipendiorum. Aut enim exitu mortis tenebitur reus,
 aut crimine: quia necesse est ut miles in bello, in quo
 tamen non tam pro se quam pro alio dimicat, aut suam
 mortem victus inveniat, aut mortis causam victor
 acquirat, quia victor esse non poterit, si effusor san-
 guinis ante non fuerit. Ideo dicit Dominus: *Non potestis*
duobus dominis servire ⁱ. Sed quia uni (c) Domino
 serviendum est, facile puto esse discerni ^j, cui potius
 servi debeat, Deo an mammonæ, **164** Christo
 an Cæsari; cum ipse Cæsar Christi servus studeat
 esse, ut aliquarum gentium rex esse mereatur. Ne-

^a I Cor. vii, 31. ^b Matth. x, 37, et 38; Luc. xiv, 27. ^c Prov. x, 2; juxta LXX. ^d Sophon. i, 11.
^e Luc. vi, 24 et 25. ^f Jacob. iv, 4. ^g Matth. vi, 21. ^h Johan. i, 3. ⁱ Apoc. xvii, 14. ^j Psal. cxxxiv,
 6. ^k Eccli. xxxi, v, Prov. xi, 28. ^l Eccli. xxxi, 6, 7, ex LXX. ^m Eccli. xxi, 2. ⁿ Luc. xii, 15. ^o Ec-
 cli. v, 8. ^p Matth. xi, 12; Luc. xvi, 16. ^q Luc. iii, 14.

(a) Ms. codex Victorinus et sex editi addunt *Quia*.
 (b) Ex ms. Victorino et edit. Mogunt. emendavi-
 mus ait. Alii cod. l., dicitur, minus bene. Vide ante-
 cedentia et subsequa.

(c) Mss. Vatic. et Victor. cum editis sex, Deo. Sed
 ratiocinatio postulat, Deo an mammonæ, **164** Christo
 colligendum est. SACCHIN.

(d) Dux voces *Dominus* et *absent* a ms. Vict. et
 edd. Mogunt., Rom., Erasmi. et Ponc.

(e) Ita mss. Vatic. et Vict. cum edit. Rosv. Et
 optime conveniunt vocabula militaria, inquit Sacchi-
 nus. In editis sex, cui *conjunctus numquam dijun-
 gitur*. Verissima lectio ea quam retinemus. Sic quo-

que enim quicumque terrenus rex totius terræ do-
 minus est. Christus autem totius mundi (d) dominus
 et Rex est: quia omnia per ipsum facta sunt, et sine
 ipso factam est nihil ^h; et ipse est Rex regum, et Do-
 minus dominantium; et in terris ⁱ, et in mari, et in
 abyssiis omnia quæ vult facit ^j.

4. Hunc igitur sequamur, huic militemus; (e) cui
 cinctus numquam discingitur miles: qui militantibus
 sibi gloriam vitæ æternæ, honorem regni cœlestis,
 et divitias hereditatis suæ, et divitiarum cognitionis
 consortium peronne largitur. Scriptum est autem:
*Qui pecuniam diligit, non justificabitur: et qui terre-
 nas possessiones concupiscit, in illis, sicut scriptum
 est, (f) implebitur* ^k. Nam in Ecclesiastico per Sa-
 lomoneum loquitur divina Sapientia: *Quia multi (g)
 periclitati sunt auri causa, et facta est in facie illius
 perditio ipsorum. Lignum, inquit, offensionis ejus est
 aurum, et dejecit eos (Al. vae illis) qui testantur illud.*
Sed non omnis nisi imprudens disperiet in illa ^l. Quam-
 obrem fuge ab illo, filii, sicut a facie serpentis ^m,
 credens Christo, qui in Evangelio testatur omnibus
 hominibus: *Quis non in abundantia cujusquam vitæ
 ejus est ex his qui possidet* ⁿ.

5. Sed te forsitan ætatis fiducia ^o, et stipes digni-
 tatum, vel divitiarum augmenta sollicitant, ut dicas:
 Adhuc juvenis sum; est nunc tempus ut parumper
 militem, et uxorem ducam, et filios habeam, et pos-
 tea Deo serviam. Ad hæc tibi respondet, non ego,
 sed Dominus, qui loquitur in prophetis et apostolis
 suis, et (A) *Sapienter dicit: Ne (i) tardes converti ad
 Dominum, nec differas* ^p *de die in diem, ne subito
 veniat ira illius* ^q. In Evangelio autem quo ardore
 properandum sit ad conversionem, ostendit, cum
 dicit: *A diebus autem Johannis usque ad hodiernum
 diem vim patitur regnum cœlorum, et qui vim faciunt,
 rapiunt illud* ^r. Talis violentia Deo grata est, quæ
 neminem concutit, nullius damno committitur. In
 hanc rapinam manus tuas verte, quæ crimen non
 habet, et confert salutem. Et quid tibi militarium
 stipendiorum curationes (forte rationes) cum invidia
 violentiæ curare ^s, cum forsitan pro tua honestate
 etiam debitorum moderatus exactor sis? cum sine
 cujusquam **165** invidia et cum Dei gratia possis
 esse violentus ut rapias ^t regnum cœlorum, quod
 sibi auferri patitur ^u, et gaudet Christus invadi;

D que discingitur. Apud Prudentium, quod idem est ac
exarmatur, lib. Psychomach. v. 634, *Discingitur om-
 nis Terror*; et ibid., v. 824.... *sedem properet discin-
 cta juvenis*.

(f) Græce, *περιπταται*; Vulgata, *corruet*. Ed. Erasmi,
implicabitur.

(g) Juxta textum Græcum legerem: *Multi dati
 sunt in casum auri causa, faventibus suis. Victor. et
 ed. Rom. in quibus, Multi ditati sunt in auri causa.*
 Vulg., *dati sunt in auri casus*.

(h) Ms. Vict. et edit. Rom. et Mog., *Propheta*.

(i) Ms. Vict. cum editis Rom., Mog. et Ponc., *tard-
 dureris*.

quia pro abundantia caritatis et potentiae suae capax A est et largiendi quod tenet, et quod donaverit, obtinendi. Nam quando sanctis (a) suis in regno suo regnare concesserit, ipse regnabit in illis quos consortes regni caelestis assumerit *. Scriptum est enim et regnum Dei cum sanctis fore, et ipsos sanctos esse regnum Dei b; quod propitio Deo, cum conversus fueris, et legendo cognosces, et credendo intelliges.

6. De ætatis autem flore primo quis audeat gloriarī? Admonet (b) divina Scriptura, dicens: *Omnis caro senium, et omnis claritas ejus, ut flos seni. Aruit senium, et flos decidit: sermo autem Domini manet in æternum* c. Ideo et Propheta illa potius, in quibus æterna corporis redivi gloria post resurrectionem possit manere, desiderans clamat: *Quam amabilia B sunt tabernacula tua, Domine virtutum! Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* d.

7. Et de vinculis conjugalibus, et ceteris temporalium rerum tam spinosis quam inanibus curis Apostolus *, in quo Christus loquitur, admonet ne in longum hujus sæculi tempus irrita vota mittamus; et cognoscere nos jubet, quia *tempus brevium est, et dicit: Reliquum est, ut qui habent uxores, tamquam non habentes sint; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utentes* f. Quod cum dicit, ostendit liberos non debere implicari, quandoquidem liberari suadeat impeditos. Si ergo jam forsitan *alligatus es uxori, noli querere (c) solutionem* g. Quod si adhuc C *liber es ab uxore, noli querere implicationem*. Non enim Apostolus propter conjugii condemnationem hoc dicit, quandoquidem hujus fœderis religionem magno Christi et Ecclesie Sacramento comparat; sed *propter instantem necessitatem bonum esse asserens h hominem sic esse, quemadmodum ipse erat. Volo, inquit, vos sine sollicitudine esse* h, hoc est, ut nihil præter Deum et salutem nostram cogitemus. Nam uxor et filii, quamquam et ipsa divinitus nobis pignora data sint, tamen gravissimum curarum onera sunt. Unde idem Apostolus ait i: *Quia tribulationem (d) carnis habebunt hujusmodi* i: quia necessitudines nostræ carnales, quanto cariores nobis sunt, tanto magis nos discruciant et fatigant. Nam 166 uxorē accepta primum optantur D

* Apoc. i, 6. b Apoc. xx, 6. c Isai. xl, 6, ex vers. LXX. d Psal. lxxxiii, 2, sec. LXX et Psalter. vetus et Romanum. e Il Cor. xiii, 3. f I Cor. vii, 29. g I Cor. vii, 27. h I Cor. vii, 32. i I Cor. vii, 28. j Psal. lvi, 8.

* Alias 40; quæ autem 26 erat, nunc 40 et 41. Scripta anno 401.

(a) Sic mss. codices Vatic. et Victor. cum edit. Rom. et Mogunt. Alii editi, *viris*.

(b) Expunximus *namque*, quia ab omnibus codicibus nostris aberat.

(c) Ita ms. Victorinus codex cum editis 4 et Vulgata juxta textum Græcum, melius quam edit. Rosv., *absolutionem*.

(d) Sic ms. Vict. et edit. Mog. faventibus editis quatuor in quibus *carnes*. Edit. Rosv., *carnis*. Nostra lectio confirmatur ex sequentibus.

fili: et si non suscipiuntur, sterilitas lugetur: si suscipiuntur, orbitas timetur. Ac proinde nunquam in carnalibus affectionibus ita requiescit animus ut cruciatu careat, dum necessitudines suas aut bonas amat cum amittendi metu, aut malas odit cum amittendi voto; in utroque miseris sustinendis semper obnoxius. Miser est enim i⁶ qui uxorem bonam perdit, miserior qui malam possidet. Inter hæc duo accidentia, satis felicior est (V. not. 121) qui utrumque non novit. Similiter et de filiis: sæpissime enim sunt miserrimi parentes, vel qui amabiles habent quibus orbantur i⁷; vel qui tales habent, ut non habentibus invidere cogantur.

8. Audi ergo, fili mi, et inclina aurem tuam mihi, et disrumpe omnia vincula tua, quæcumque in hoc seculo te implicatum tenent; commuta in melius militiam, ut æterno Regi incipias militare. Et nunc, ut audio, qui adjutor et (e) tutor es civium, flas comes Christi. Deinde in hac militia soletis in votis habere hanc officii promotionem, ut protectores (V. not. 122) efficiamini. Si autem Deo te probaveris, ipsum Deum incipies habere protectorem. Vide ad qualem militiam te invito collegam, ut quod homini esse optas, hoc tibi Deus sit. Quem si cœperis sequi, et in ejus comitiva inceperis militare i⁸, finis militiæ tuæ erit regnum, non terræ et temporis, sed æternitatis et cœli.

EPISTOLA * XXVI.

Sebastianum eremitam et Benedictum diaconum collaudatos, illum ob vitæ institutum, hunc propter curam illi necessaria ministrandi, rogat ut pro se et Therasia apud Dominum intercedant.

Sancto et merito dilectissimo fratri SEBASTIANO, PAULINUS et THERASIA in Christo Domino salutem.

1. Benedictus est Dominus Deus Israel, qui elegit te et assumpsit in vas electionis suæ, et segregavit ab utero matris antiquæ, et dedit tibi pennas columbæ, ut ab hujus sæculi strepitu procul evolans i¹ diceret: *Ecce (f) volavi fugiens, et mansi in solitudine* j. (g) Quamvis tua solitudo non sola sit, quæ non deserta est, sed secreta, et ab hujus mundi tenebris desolata, a 167 Dei lumine frequentetur, et a dæmonibus furentibus fugiatur, atque ab angelis gaudentibus excolatur. Ipse Dominus Deus noster donavit nobis, licet longo intervallo distantibus, appropinquare tibi in dilectione per odorem bonum notiæ (h) tuæ,

(e) Ms. Vict. et edit. Rom., Mogunt., Erasm. et Ponc., *tutor*.

(f) Psalteria quinque et S. Augustinus, in psalm, *elongavi*.

(g) Sic mss. Vatic. et Vict. Ante erat in ed. Rosv. *Quamvis solitudo non sit tua, quæ, etc.* Editi codic. 5, *Quasi, mendosc.*

(h) Ita ms. Victor. cum duobus editis codicibus Alii, *bonæ*.

quam per fratrem in Domino carissimum Victorem accepimus : qui nobis et opus propositi tui, et secretum tabernaculi nuntiavit : quia veterum sanctorum strenuus æmulator, super torrentem tibi gratissimum, sicut illi quondam filii prophetarum, Elisæo duce, super Jordanem, pacificam mansionem et spiritualia ^a castra posuisses ^a; et diaconus tibi frater Benedictus Sareptanæ ^a illius aut Sunamitidis obsequio ministraret. Beatus ille, cui mandavit Dominus sicut uni volatilium cœli, ut te sicut Eliam ad torrentem secreto sedentem panibus pietatis pasceret ^b; et ad cellulam tuam assiduis super hac ministracione vestigiis, velut ad arcam Noe fructiferum pii germinis ramum afferens columba revolaret ^c.

2. *Benedicti vos a Domino* ^d, qui facit unius moris habitare in domo ^e, et qui germanitatis vinculum duplicavit in vobis; quos et in Ecclesiæ utero fratres fecit, et sub una fide variis distinxit officii, ut sub diverso munere alter alterum pasceretis. Tu illum spiritualibus armis jejunans et orans juvares, et ille in te cœlestia bona sibi sereret, dum carnalia tibi alimenta suppeditat, non indigenti quidem pereuntis escæ sumtu : quia fames tua justitiam et regnum Dei esurit ^f. Sed tamen quia idem Dominus, qui fecit quod intus est, fecit quod foris est; *spiritus quidem promptus, caro autem infirma* ^g; ideo viventem licet animam in Verbo Dei, quod est Christus Deus, qui verus et vivus panis est ^h, tali remuneratur (V. ep. 13, num. 20) obsequio, ut corpori tuo, id est, terrenæ in te fragilitati serviat cibis medicis, et ipse jejuniarum tuorum abundantia saginetur. Ideo enim dixit : *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei* ⁱ; quia ut infirmioris substantiæ nostræ rationem, ne esuriret, habuit, perinde et carni panem necessarium ipse Creator ostendit.

3. Sed ne corporis curam animæ præponeremus, quæ verbo Dei pascitur, (a) non in solo pane victum hominis constitutum docuit; quem etsi animæ cura non quærat, tamen corporis natura deprecatur. Ideo benedictus ille, cui ad opes animæ proficit necessitas conditionis tuæ : quia adhuc homo, et isto visibili pane pascendum es, etsi interiori æterno illo pane satureris. Non enim proficeret spiritualis virtus, nisi subesset carnalis **168** infirmitas. Nec esset potens fidelium ministratio, nisi materiam ministrandi plenamque fraternam inopia præberet. Unde et Apostolus ait in sanctos compensationem futuram, cum Ecclesiam Dei ad consolationem istius benedictionis hortatur, et dicit : *Abundantia vestra sit ad illorum*

inopiam : ut et illorum abundantia vestræ inopiæ supplementum fiat ^j.

4. Adhuc audeo dicere in utroque vestrum diversa Johannis et Domini forma consistit (V. Vit. c. 39, n. 2) : Johannis in deserto (b) clamantis ^k, et Domini in templo docentis. Et unus vestrum in servitutem ministerii vocatus est, alter in monachi libertatem. Sed utrique in unum Dei regnum et gloriam convocati, et ambo liberi, quia ambo sub gratia; et ambo servi, quia ambo sub lege fidei. Ambo liberi peccato, et ambo servi justitiæ, et ambo in jejuniis Domino diem sapitis, et ambo in epulis sinceritatis Domino gratias agitis, qui dat escam omni carni ^l, et dat escam vivam esurientibus veram (c) justitiam ^m. Unus vestrum audiuit, ut dicat : *Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam* ⁿ. Et alter ab eodem propheta didicit dicere : *Singulariter sum ego, donec transeam* ^o.

5. Ergo quia sic electi estis et dilecti Domino ^p, ut alter alterius onera portetis ^r; et caritate perfecta, qua invicem vos pascitis, sustinetis, instruitis, locupletatis, *adimpletis legem Christi*, orate pro nobis; conserite validas orationum manus, ut superetis multitudinem peccatorum nostrorum. Ob hoc enim misericors et miserator Dominus peccatoribus suis sanctorum notitiam caritatemque procurat et donat, ut etiam inexcusabiles reos præpotens advocatio meritis damnationis absolvat. Maneatis in regno Domini (quod intra vos fecit esse per inhabitantem in vobis arrhabonem Spiritus sancti, in quo clamatis, *Abba, Pater* ^q) benedicti Domino filii pietatis, et pacis, et luminis.

EPISTOLA · XXVII.

Lætatur receptis de Severo nuntiis : purgat se ei de abductis hominibus : ejusdem laudes exsequitur summa caritate ac sui submissione.

SEVERO fratri unanimo, venerabili et semper (d) desiderantissimo, PAULINUS.

1. *Benedicam Dominum in omni tempore* ^r, non oblitiscar retributiones ejus, quia non secundum peccata nostra tribuit nobis ^s, qui assiduis et numerosis de tua **169** unanimitate solatiis satiat desiderium nostrum; nam in paucis diebus reditum ad nos sanctorum fratrum et unanimatorum communium, Posthumiani et Theridii (V. carm. 22, v. 381, et Vit. c. 33, n. 1), adventus aliorum fratrum Virini et Soriani consecutus est. Ita nobis uno propemodum in tempore plurima gaudiorum messis obvenit, cum omnes ii quos pariter venisse memoravimus, litteris unanimitalis tuæ dulciorem nobis præsentia sue gratiam reddidissent. *Exsultavit itaque in Domino spiritus no-*

^a IV. Reg. vi, 2; IV Reg. iv, 8. ^b III Reg. xvii, 4. ^c Gen. viii, 11. ^d Psal. cxiii, 15. ^e Psal. lxxvii, 7. ^f Matth. v, 6. ^g Matth. xxiv, 41; Marc. xiv, 38. ^h Johan. vi, 41. ⁱ Matth. iv, 4; Luc. iv, 4; Deut. viii, 5. ^j II Cor. viii, 14. ^k Matth. iii, 5; Joh. vii, 28. ^l Psal. cxv, 25. ^m Matth. v, 6. ⁿ Psal. xlii, 4. ^o Psal. cxl, 10. ^p Gal. vi, 2. ^q Rom. viii, 15; Gal. iv, 6. ^r Psal. xxxiii, 2. ^s Psal. cii, 3 et 10.

Alias 14; quæ autem 27 erat, nunc 37. Scripta anno 401.

(a) Ms. codex Victorinus, *non in solo pane vitam nominis constare monstravit. Atque ideo non |leg. cum| dixit : Non in solo pane, etiam in pane victum nominis constitutum docuit.*

(b) Editi sex codices addunt vox. minus bene.

(c) *Justitiam.* Vera lectio, et Scripturæ sacræ consentanea, Græcè τὴν δικαιοσύνην. Ms. Victor. et editi 4, *vitam.* Prior lectio præterea confirmatur ex v. 2, *fames tua justitiam et regnum Dei esurit.*

(d) Ita ms. Reg. Editi, *desideratissimo.*

ster, et dilatatum est os nostrum super inimicum nostrum ^a, cui non dabatur dicere: *Prævalui adversus eos* ^b; cum potius vota desideriorum nostrorum prævaluisse, ut exoptata de te, id est maxima animæ nostræ cura, et judicia, et eloquia reciperemus.

2. Itaque, ut nihil invicem, sicut præceptum est, nisi amorem mutuum nobis debeamus ^c, respondebo omnibus epistolis tuis: ac primum illi quam primo accepi, qua ^d de ipsis, per quos scripseras, apud me exoptulas, cur aut te solum reliquerim, aut illos tibi abduxerim. Sed recognoscas, neutro me posse culpari; quia neque in te desiderando umquam modum feci, neque ullum tecum habui de eorum usurpatione certamen: alioquin ultro tibi de tuo jure cessissem, si prius tua fuisset possessio. Non enim a me alieni forent tecum manentes, qui totus es meus in Christo Domino, per quem sum invicem tuus: neque tantum cepissem gratiæ in iis receptis quantum amissem, si tibi præripuissem quamlibet expetendos in salutari via comites. Nam mea quoque sententia dignissimum me judicarem qui a tua caritate vacuaret, si ullum bonum mihi quam tibi mallet. Verum ego cum illos inopinato ^e Domini munere allapsos ^f mihi tales comperissem, quales et tibi postea in brevi claruerunt, etiam invidebam mihi, cur in hac parte feliciore te fuisset, ut tuo conspectu et consortio digniores ego potius obtinerem, vel prius agnovissem. Denique, ut quamprimum hac qua me beatum existimabam gratia te consorte gauderem, et præsentem (a) increpui, quod se familiaritatis ac notiæ tuæ expertes faterentur; neque quidquam studiosius mandavi ^g proficiscentibus, quam ad conspectum tuum complexumque properarent, teque cognoscere omnibus in patria rebus et curis suis anteferrent, ut diutinum damnum sibi vel sero sarcirent. Et, gratias Domino, recipimus eos *venientes in exultatione* ^h, magnumque hujus, qua nobis in te præ ceteris expetendo credidissent, conscientiæ gaudium, quasi benedictum et cæteris vitæ suæ fructibus altiore de agro pleno **170** manipulum reportantes. Quas illi Deo primum, qui non solum satiasset, sed et superasset desiderium eorum, ut plura in te quam præsumserant invenirent bona? quas nobis, qui tantæ illis acquisitionis ⁱ fuisset auctores? quas sibimetipsis, quod nobis in suum lucrum paruisent, gratias agebant?

3. Ineffabile mihi est, quanta me voluptate perfuderint, cum referrent et actus et sermones tuos, et perfectum cor tuum caritatis divinæ scientia, qua humilis et excelsus, pauper et dives, servus et liber, famulis conservus, fratribus servus, pauperibus dives in visceribus misericordiæ, divitibus pauper in spiritu mansuetudinis, humilis virtute pietatis, arduus subli-

^a I Reg. ii, 4; Luc. i, 47. ^b Psal. xii, 5. ^c Johan. xv, 17; Rom. xiii, 8; I Johan. iii, 23. ^d Psal. cxxv, 6. ^e Psal. xxii, 5. ^f Psal. cii, 1, sec. Psalter. vetus et Rom. ^g Psal. cxxvii, 3. ^h Malac. i, 6. ⁱ Psal. cxxv, 1. ^j Psal. lxxvii, 29. ^k Gen. iii, 19.

* Alias 9; quæ autem 28 erat, nunc 18. Scripta anno 402, sub linem æstatis.

(a) Sic ms. Reg. et sic Paulinus in epist. 49 ad Macarium, n. 5, *increpuit mare*.

(b) Ms. Reg., *quia*. Ms. Vatic., *qui*.

mitate virtutis, et servus Deo, liber manumone, totum in te spirare Martinum, florere Clarum (V. not. 124), maturari Evangelium prædicabant. Impinguerunt omnino oleo letitiæ caput nostrum ^e; propter hoc *benedixerunt omnia interiora nostra Dominum* ^f duplici causa gratulationis: quod et tibi plurimum præstitisse nos intelligeremus de agnitione dilectissimorum, ut probasti, fratrum; et illos gratulari sibi de notiæ et caritate tua, ut divino munere, videremus. Quantum illi præterea inter opera et munera in te Dei admirati sunt etiam pueros tuos, qui *in circuitu tuo sicut novellæ* ^g *olivæ* ^h virent: quibus te Deus noster idem fecit, quod ipse cunctis est, ut te et quasi dominum vereantur, et quasi patrem diligant ⁱ. In hoc tamen sermone eorum, fatemur gemuisse nos ad infelicitatem nostram, quibus ab ejusmodi filii sterilitatem graviora peccata fecissent: sed *facti sumus quasi consolati* ^j, quia vicinum esse nobis tuæ felicitatis bonum judicamus.

4. Verum ne longiore intervallo nostra iniquitas inter nos et te separet, totum hunc quo diebus et noctibus Deum mulces, sacræ pubis accinge delectum, ut adversum peccata nostra pro nobis aciem orationum dirigant et exorent, ut *confirmet hoc Dominus quod operatus est nobis* ^k: id est, ut caritate tua, in qua nunc acquiescimus, et qua gloriamur, in illa die refrigeremur et gaudeamus.

EPISTOLA * XXVIII.

171 *Victorem, per quem invicem litteras mittebant, Severo laudat, et quod serius remittatur excusat. Totam epistolam, sensibus et verbis sanctissimis textit, insertis emblematicis pulcherrimis de Christo ut igne, fundamento, janua, pane, etc. Et quia Severus aliquid Paulini operum postulaverat, ei duos libellos mittit, quorum alter erat tantopere a S. Hieronymo (Ep. 13 ad Paulin.) laudata Theodosii Defensio, quam intercidiasse nemo non dolet: alter vero, natalitia carmina de S. Felice.*

Sancto fratri et unanimi commilitoni SEVRO, PAULINUS.

1. Redit a me tibi Victor, ut redeat a te mihi: Victor commune pignus, et fidele contubernium, et solemne solatium nobis: Victor in te meus, et in me tuus: Victor epistolarum nostrarum veredarius pedes, aut veredus bipes; victor longissimarum viarum; bene idem dicendus simul et victor et victus; quia vincitur caritate, (b) qua vincit vias duras et magnos labores, qui *in sudore vultus sui edit panem suum* ^k, ut nos reficiat annuis inter utrumque discursibus, ferens (c) indefessus ac referens commercia litterarum, quibus mutuam visitationem animis ac visceribus invicem nostris, tamquam vectigal officii debiti, pensitamus. Sit benedictus Domino puer Victor; neque illi spinas et tribulos sua terra parturiat,

(c) Ita ms. Vien. et ed. Schot. et Latinius, *favente* ms. Vat. in quo *indefessim*.

quia impiger est ^a. *Vis enim (a) pigrorum spinis A stratae^b sunt. Victor vero noster non dicit: Leo est in visis^c; quia ita simplex est ut ambulet confidens^d, fidelis et castus, ut non timeat a timore nocturno, et jaculo volante per diem^e. Propterea Dominus custodit illum in omnibus visis suis; et angelicis mandat excubiis, ne usquam offendat ad lapidem pedem suum; neque mordeat calcaneum ejus observans coluber in via^f, quem calceatis ad Evangelii^g cursum pedibus impune calcabit et conteret. Laudabo igitur et benedicam in Domino Victoris nostri pedes, et de his quoque pedibus audebo dicere: Quam speciosi pedes qui evangelizant mihi pacem^h de te, cum incolunitatem tuam, et pacem in te, cum fidem tuam nuntiant, per quam in te manet Christus pax nostra: qui et de nobis vel in nobis facit utraque unumⁱ; sive qua duo sumus in corde uno; sive ^b qua utramque substantiam animæ et corporis unum facimus, conflante nos Christo per ignem 172 Spiritus sui, de quo ait: Ignem veni mittere in terram; et quid vult bonus Dominus, nisi ut accendatur^j in nobis, et illuminet tenebras nostras, et peccata consumat? Quia Dominus Deus noster ignis consumens est^k. Tribuat hic mihi Dominus, ut et in me pro me fiat ignis consumens. Ardeat hoc igne cor meum in lumen æternum mihi, ne eodem ardeat anima mea in poenam perennem. In hoc enim igne revelabitur dies Domini, et uniuscujusque nostrum opus quale sit, ignis probabit^l.*

2. Oremus hunc Dominum, ut doceat nos facere voluntates suas, et spiritus ejus bonus deducat nos in riam rectam^m, ne labor noster inveniatur ligna, fennum, stipulaⁿ; sed potius argentum, aurum, lapides pretiosi et vivi inveniamur in muris Hierusalem illius celestis et liberæ^o, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum^p. Hujus enim civitatis habitator in tribus unus ostenditur; unde dicitur civitas Regis magni, civitas Dei nostri, civitas Domini virtutum: quam ipse Dominus, ut scriptum est, fundavit in æternum^q: cujus quidem civitatis non solum fundamentum, sed et turris et porta factus est Christus. Fundamentum enim, inquit, nemo potest aliud ponere quam eum qui est nobis turris fortitudinis a facie inimici^r: qui dicit: Ego sum janua ovium^s: nemo potest venire ad Patrem nisi per me^t. Si igitur in hoc domus et mens nostra fundetur, et digna tanto fundamento superædificetur operatio; erit nobis in adiutum civitatis suæ porta ipse qui regit nos in sæcula^u, et in loco pascuæ collocabit nos, quos jam per aquam refectionis sibi genuit^v, et nutrit epulis^w salutaribus

in eam mensam, quam præparavit^x nobis adversus eos qui tribulant nos. De qua dicit: Beatus qui manducabit panem in regno Dei^x: quia Christus idem et regnum et panis est quo nos saginamur, et serpens tabescit; cujus fames^y et præna est cibus vitæ nostræ Christus Jesus, qui factus est nobis in escam, ut eo pane viventes^z, et secundum eum ambulantes, possimus juxta Apostolum dicere: Nostra autem conversatio in caelis est^z. Cum enim quæ sursum sunt sapimus et querimus^{aa}, terreni esse desinimus, ut jam non simus esca serpentis, qui vicissim datus est in escam populis Æthiopyum^{bb}, ut ab his edatur quos edit. Quod nobis e contrario salutare est, qui Christum edimus, et absorbemur a Christo, qui absorbet mortale nostrum, quia vita est, ut induat nos immortalitate^{cc}, et conformes imagini suæ faciat^{dd}, qui dedit nobis potestatem super omnem virtutem inimici

173 impune calcandi per eandem gratiam^{ee}, qua dedit potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus^{ff}, quod est supra omne nomen^{gg}. In hoc habitemus, quia ipse etiam civitas est quæ non potest abscondi, quia super montem posita^{hh}, et cujus fundamenta sunt in montibus sanctis. Hanc civitatem ipse fundavit Altissimus, sicut scriptum est quia Sapientia sibi ædificavit domumⁱⁱ. Hæc est domus illa non manufacta, in qua si habitemus iis operibus, quibus cives sanctorum fieri mereamur, non ardebit opus nostrum^{jj}; et ignis ille sapiens transeuntis nos per examen suum, non severo ardore ambiet puniendos; sed ut commendatos suscipiens, blando lambet tactu^{kk}, ut possimus dicere: Transivimus per ignem et aquam, et induisti nos in refrigerium^{kk}.

3. Sed ut eodem nomine quo inchoata est epistola terminetur, ad Victorem nostrum recurram, pro quo excusationem debeo^l. Quod ad te tardius pacto redit, ne imputes pedibus ejus, qui non pigræ vitio, sed obedientiæ studio apud nos diutius restiterunt. Reputa tamen tempus, non quo dimissum eum indicasti, sed quo misisti; et videbis de placita inter nos retinendi Victoris vicissitudine stare rationem mihi. Non enim ad hiemem apud nos, ut scriperas, exigendam adfuit; sed ut asseruit, de Narbonensi, ubi fratri Posthumiano occurrerat, (c) remissus ad te, tunc a te iterum profectus est, cum ad me directus pervenire potuisset. Jam igitur hieme decedente susceptum, necesse habui vernis mensibus detinere: et quia breve spatium videbatur, quod illico solemnitas Paschalis concluderet, cum et infirmisimus per idem tempus fuisset, ut ad rescribendi negotium non

^a Gen. iii, 18. ^b Prov. xv, 19, sec. LXX. ^c Prov. xxii, 13, et xxvi, 13. ^d Prov. x, 9. ^e Psal. xc, 6. ^f Gen. xlix, 17. ^g Eph. vi, 15. ^h Isai. lvi, 7; Rom. x, 15. ⁱ Eph. ii, 14. ^j Luc. xii, 49. ^k Dent. iv, 24; Heb. xii, 9. ^l I Cor. iii, 13. ^m Psal. cxlii, 10 et 11, sec. Psalter. Rom. ⁿ I Cor. iii, 12; I Petr. ii, 5. ^o Gal. iv, 31. ^p Psal. cxxi, 5. ^q Psal. cxlvii, 2 et 9. ^r I Cor. iii, 11; Psal. lx, 4. ^s Johan. x, 7. ^t Johan. xiv, 6. ^u Psal. cxlvii, 15. ^v Psal. cxii, 2. ^w Luc. xiv, 15. ^x Johan. vi, 35. ^y Philip. iii, 20. ^z Colos. iii, 1. ^{aa} Gen. iii, 14; Psal. lxxiii, 14. ^{bb} I Cor. xv, 55. ^{cc} Rom. viii, 29. ^{dd} Luc. x, 19. ^{ee} Johan. i, 12. ^{ff} Philip. ii, 9; Matth. v, 14. ^{gg} Psal. lxxxvi, 1 et 5. ^{hh} Prov. ix, 1. ⁱⁱ II Cor. v, 1; Eph. ii, 19. ^{kk} Ps. lxxv, 12.

(a) Sic LXX interpretes, Aquila et Theodotio, et Paulinus in epist. 21, ad Amandum, n. 5.

(b) Ms. Vatic. codex, quia, semel et iterum.

(c) Sic ms. Reg. et editi 4. Verissima lectio. Edit. Rosv., nunc. Ms. Vien., remissus a te, tunc ad te iterum profectus est, mendose.

valerem, apposui de diebus ^a æstivis moras ejus, ut A compensarem tecum, si tantum in eo tui temporis usurparem, quantum tu in eodem occupaveras de diebus hibernis : unde (a) concedam, si autumno pervenerit ad unanimitatem tuam, ut hiemem rursus impendat tibi ; quia vides ita placito Domini procuratum, ut tempora communis unanimi, quæ nobis mutua cesseramus, salva fide pacti, majori istius commodo mutarentur : nunc enim apte conversum est ut verius fieret, quod contra meritum indulgens mihi, et tibi detrahens, scripseras. Tu enim vere spiritu fervens salubrius eum in tempore frigoris ignito fidei tuæ fovebis calore ^a ; at ego frigidus ad æstivam illi stationem aptior ero.

4. Sed utinam vel frigidus magis quam tepidus essem ^b, nec Domino meo vomitum 174 facerem, B et proximi mei æstum levarem ! nunc vero fastidium potius de satietate mei facio utentibus tempore incolatus mei, nec argentibus, nec æstuantibus necessarius, modicæ fidei tepore revomendus ab his qui saporem societatis meæ spe dulcedinis spiritalis gustare tentarint. Quo magis miror vel concupiscentiam tuam in desiderandis, vel patientiam in perferendis ineptiarum mearum molestiis. Sed utinam mihi tam nullum de multiloquio peccatum (b) accedat ^c, quam tibi magna merces de tam infatigabili caritate cumulatur. Tamquam enim non defatigatus, sed potius et refectus tantis antehac per Victorem nostrum numero et copia voluminibus, iterum postulasti per eundem librigerum, ut tibi pluribus, si (c) possim, scriptis essem molestior.

5. Præterea autem jussisti, nimium opulenter tibi de paupere tuo blandiens, ut quæ te de annalibus non unius gentis, sed generis humani fugerent, ego videlicet quasi peritior edoceram : sed sibi imputet famem, qui pauperis amici forem (V. carm. 24, v. 613, et ep. 32, n. 12.) pulsat, et promptuarium inane scrutatur. Nunquam enim in hæc investiganda et colligenda mihi contentum studium fuit. Nam etiam in tempore veteri, quo videbar legere (d) nec legenda, ab historicis scriptoribus peregrinatus sum. Attamen nunc operis tui curam gerens, quo te pro utilitate fidei nostræ inspiciendis et conferendis præteritorum temporum rationibus occupatum indicasti, quod de me non habui, de fratris unanimi opulentiore thesauro petivi ; et ipsam adnotationem, quam D commonitorii vice miserâs litteris meis inditam, direxi ad Ruffinum presbyterum, sanctæ (e) Melanispirituali in via⁷ comitem, vere sanctum et pie doctum, et ob hoc intima mihi affectione conjunctum. Si ille has, quæ merito te permovent, de annorum sive regnorum non congruente calculo, hiantis historię

causas non ediderit ; qui et scholasticis et salutariis litteris (id est, humanioribus et sacris litteris. V. ep. 44, n. 1) Græcè juxta ac Latine dives est, vereor ne apud alium in his regionibus frustra requiramus. Quod si præsumptioni de se meæ satisfecerit, prima occasione, si Dominus (f) faverit, transmittam unanimitati tuæ utcumque mihi super hac ratione rescripserit.

6. Interim, ut aliquid de præceptis tuis facerem, misi ex his, quæ metuo ne inertię potius vel imprudentię meæ testimonia sint, quam supernæ ministrationis insignia ; aut certe vel humanæ documenta ^a sapientiæ : misi tamen tibi, id est commisi meo pectori 175 ^b meas nugas, non ut sensus tuos polluant tenebræ meæ, sed ut tuis sensibus diluantur. Nugas autem meas de verbis ac sententiis meis dixi : ceterum materia sancta, et tuo potius ingenio eloquioque digna ^c ; etsi meis sermonibus velut atro habitu vestiatur, speciem tamen divini luminis, interni decoris, quamquam in egenæ supellectilis vilitate custodit. Habes ^d ergo libellos a me duos, unum versibus natalitium de mea solemoni ad Dominædium meum cantilena, cui corpore ac spiritu quotidie, lingua autem quotannis pensito dulcissimum voluntariæ servitutis tributum, in die festo consecrationis ejus immolans Christo hostiam laudis, et reddens Altissimo vota mea ^d. Alius libellus ex his est quos ad benedictum, id est, Christianum virum, amicum meum Endelechium (V. not. 125) scripsisse videor, non tamen edidisse convincar. Is enim mihi autor hujus in C Domino opusculi fuit, sicut ipsius epistola, quæ libello meo pro themate præscribitur, docet. Fateor autem idcirco me libenter hunc ab amico labore recepisse, ut in Theodosio (V. not. 126) non tam imperatorem, quam Christi servum ; non dominandi superbia, sed humilitate famulandi potentem ; nec regno, sed fide principem, prædicarem.

EPISTOLA · XXIX.

Pallia e pilis camelorum recte sibi ut penitentia egenti a Severo missa interpretatur. Eidem ut innocentis tunicam mittit de agnorum vellere acceptam a Melania, cujus laudes juse exsequitur.

SEVERO (g) fratri unanimo PAULINUS.

1. Immoderatam, ut arguimus, in litteris vestris onus nostrum loquentibus, caritatem, apta atque D moderata ad utilitatem nostram munerum gratia temperastis : necessario ^a enim peccatoribus et precatu deplorationis, et habitu indigentibus, pallia camelorum pilis texta misistis ; quæ nos in conspectu Altissimi stratos utilibus stimulis admonerent, dum asperitate setarum compungimur (V. not. 127), et peccatorum nostrorum horrore compungi, atque in-

^a Rom. xii, 11. ^b Apoc. iii, 16. ^c Prov. x, 19. ^d Psal. xlix, 14.

^e Alias 10 ; quæ autem 29 erat, nunc 38. Scripta anno 402 exeunte æstate.

(a) Ms. Vatic., *concedo*.

(b) Mss. Reg. et Vien., *accederet*.

(c) Ms. Vien., *possem*.

(d) Ms. Vien. et edit. Schot., *negligenda*.

(e) Ante erat, *Melania*. Ex ms. Reg. emendavimus

Melani. Nostra correctio ex pluribus epistolarum S. Paulini locis confirmatur. Vide not. 138.

(f) Ms. Vien., *siverit*.

(g) Ms. Vien. *Paulinus servus Christi Jesu, Severo carissimo fratri in Deo Patre et Christo Jesu salutem*, edit. Grin., *Severo Paulinus*.

tus spiritu conteri, dum extrinsecus terunt habitu. A Multa præterea in eorum usu, de veterum recordatione sanctorum, conformandæ fidei emolumenta reseruntur. Veniunt in mentem translatus 176 Elias et præmissus Johannes : quorum alterum hispida setis zona cingebat, alterum pili, ut scriptum est ^a, camelorum hirtio tegmine vestiebant. Reminiscimur etiam *David et omnis mansuetudinis ejus, qua contritum cor et humiliatum Deo sacrificans induebat se cilicio; et operiebat in jejunio animam suam* ^b, ut eam spiritali saturitate contegeret. Unde discimus vestimentum animæ illud esse jejunium, quo ab omnibus lege divina vetitis abstinemus. Id enim et de primorum patrum dispoliatione cognoscimus, qui postquam ab interdicto cibo destiterant jejunare, nudati sunt ^c. Sed et propheta ipse nos docet quali jejunio animam suam a confusionis nuditate munierit, cum ait Domino : *Ab omni via mala prohibui pedem meum, ut custodiam verbum tuum* ^d.

2. Ex hoc eodem muneris vestri lanicio et (a) illa nobis de Evangelio camelus ingeritur, quæ *facilius per foramen acus transit, quam dives in regnum cælorum* ^e. Ex quo nostras divitias quæ nunc in peccatis tantum manent, cogitantes, quia similes divinis illis viris virtutes affectare non possumus, illius saltem nobis gratiam publicani cupimus provenire, qui in corde detrito semetipsum accusans Deo, et pectus afflictum crebra manu tundens, et oculos conscientiæ pudore depressos in cælum levare non audens ^f, iniquitate illa vitiorum dorso cameli æmula, ita se in humilitatem debitam strinxit, et respicientis animæ complanatione direxit, ut se foraminis acus, hoc est, viæ verbi vel crucis, quæ *arcto* ^g *tramite ducit ad vitam* ^h, divinarum aurium penetrator insereret. *Oratio* enim, inquit, *humiliantis se, nubes penetrat* ⁱ : quo contra ^j ille jactantiæ suæ spiritu dives Pharisæus, qui (b) imputatione operum debitorum, quia ex lege operandi debitor erat, tamen quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui conveniret magis Deum quam rogaret, intrare non potuit : quia subsarcinatos arcta non capiunt. Nec poterat eo recipi lata jactantia, quo se humilitas angusta collegit, et (c) angusto angustior contriti cordis exilitate penetravit.

3. Interveniunt orationes tuæ, ut animam meam multa corruptione discissam ^k, et spinis meorum sensuum temere consertam, Dominicæ crucis acus inserto verbi salutaris filo sarciat. Fidem enim et verbum crucis Christi hanc arbitror acum, qua vitæ

nostræ habitus innovator, (d) mens nostra compungitur, 177 nosque ipsi Deo per interventum ipsius Mediatoris adfuimus. In eodem est et foramen illud, quia per ipsum et in ipso ad vitam via illa multis desiderabilis, paucis penetrabilis; per quam facilius ingreditur humiliata iniquitas, quam superba justitia ^l. Quo majorem vobis ut medicis spiritalibus debemus gratiam, qui etiam carnalia nobis munera spiritali utilitate confertis; ut hæc pallia nobis ad stimulum orationis et habitum humilitatis, tamquam sterili illi ficulnæ cophinum stercore miseritis ^m. In quo mihi videtur æterna piæ humilitatis utilitas indicari, quæ sterilem fecundat animam, ne per vacuum arrogantiae speciem sibi juxta illum Pharisæum ⁿ placens velut arbor infelix frugibus, inutili fronde luxuriet ^o. **B** Quam bonum autem et utile ad culturam salutis hujusmodi stercore sit, docemur in beato Job ^p, qui postquam sedit in stercore, tentari destitit. Consumiserat enim tentatoris invidiam humilitate perfecta, quæ *facilius surgere quam dejici potest*. Quia in limo sedens, unde cadat non habet; sed habet ^q unde consurgat, per eum qui *suscitat de terra inopem, et de stercore erigit pauperem* ^r, et in stercore redigit superbos ^s, quia *omnis*, ut scriptum est, *superbus immundus coram Deo* : et ideo justior apud Deum ille accusator iniquitatis suæ, quam ille justitiæ prædicator. Ille laudando se accusavit, hic accusando defendit.

4. Et ideo nihil nobis de nostris operibus blandientes, semper in manus ejus commendemus spiritum nostrum ^t, quoniam *apud ipsam est fons vitæ* ^u. Ab illo **C** intellectum itineris nostri petamus, quoniam *a Domino gressus hominis diriguntur* ^v. Sed et si potuerimus mandata ejus per ipsius opem facere, necesse habemus sic quoque inutilitatem nostram fateri ^w : quia imputare non possumus debitam servitutem, si tantum præcepta faciamus. Inutilis enim et nequam servus est, qui nihil ad necessitate debiti muneris voluntario addit affectu, non habiturus unde præmium speret, si tantum conditionis officia dependerit. Quamobrem etiam mandata complentes, ut sæpe tibi scribo, timeamus, semper dicentes Domino : *Ne intres in iudicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis* ^x *vivens*. Poterit nos vel humilitas confessionis asserere quasi modestos apud bonum Dominum ^y, quos commendare non poterit ut ignavos strenuæ servitutis utilitas. Nam et Ninivite probant quantum apud divinam clementiam peccatori remedium sit ^z, ut sibi ipse non parcat; quandoquidem suffragio pœnitentiæ reconciliati Deo, me-

^a IV Reg. 1, 8; Matth. 3, 4; Marc. 1, 6. ^b Ps. cxxxii, 4; L, 19; Lxviii, 11; xxxi, 1. ^c Gen. 3, 7. ^d Ps. cxviii, 101. ^e Matth. xix, 24; Marc. x, 25. ^f Luc. xviii, 13. ^g Matth. vii, 14. ^h Eccli. xxxv, 21. ⁱ Matth. vii, 14. ^j Luc. xiii, 8. ^k Luc. xviii, 11. ^l Matth. xxi, 19. ^m Job. ii, 8. ⁿ Psal. cxii, 7. ^o Job. xi, 6. ^p Psal. xxx, 6. ^q Psal. xxxv, 10. ^r Psal. xxxvi, 25, sec. LXX. ^s Luc. xvii, 40. ^t Psal. cxliii, 2. ^u Jonæ iii, 10; Matth. xii, 41; Luc. xi, 32.

(a) Sic omnes codices, præter Viennensem in quo, *ille... camelus ingeritur, qui*.

(b) Ms. Vien., *computatione*. Vera lectio quam retinemus, quæque confirmatur n. 4, *imputare non possumus debitam servitutem*; et epist. 50, num. 3, *quam*

pharisæum de imputatione justitiarum suarum.

(c) Ita mss. Reg. et Vatic., *angusto*, id est *re angusta*, vel *angusto aditu*. Clarior sensus quam in editis, in quibus erat, *angusta*.

(d) Sic ms. Vien. codex. Caeteri, *mors*.

ruerunt denuntiatam evadere excidium : quia se spontaneis **178** luctibus cruciando, divinam sententiam praevenierunt sua.

5. Nos vero neque verbis neque rebus digna pensantes, unica tamen ⁷ facultate nobis caritatis, qua vobis sola pares sumus, misimus tunicam, quam ab usu meo, ut de stercoris vilitate ⁸ collectum pannum dignare suscipere : nam vel hoc ⁹ innocentiae tuae congruit, quod de tenero agnorum vellere contexta blanditur tactibus. Addo autem adhuc pretio ejus et gratiae, quod quo dignior probetur usu tuo, de sanctae et illustris in sanctis Dei feminae (a) Melanii benedictione mihi pignus est. Unde te dignior visa est, cujus fides illi magis quam noster sanguis propinquat. Fateor tamen ausum me, ut eam, quamvis illico ut acceperam tibi destinatam, meo tamen vestitu initiando praeterirem ; sciens magis me tibi hac injuria praestitutum, quam si te intemerata novitate illius honorassem : simul ut mihi benedictionem quasi de tua jam veste praeriperem ; ut jactare possim vestimenti tui me esse participem, qui propitio Deo futuram usus tui tunicam, quasi fuisset, induerem.

6. Addidit autem Dominus hanc gratiam de muneribus et litteris tuis, ut ad eos potissimum dies nobis frater Victor occurreret, quibus sanctam ipsam ex Hierusalem post quinque lustra remeantem excepinus. (At quam tandem feminam) si feminam dici licet, tam viriliter Christianam ! Quid hoc loco faciam ? Vetat fastidii intolerabilis metus voluminibus adhuc addere ; sed personae dignitas, immo Dei gratia postulare videtur ut commemorationem tantae animae praegressus non raptim omittam, sed paulisper ¹⁰ ad eam tibi narrandam, velut navigantes, si aliquem in littore locum spectabilem videant, non praetervehuntur, sed contractis paululum velis, aut remigio pendente pascunt oculos intuendi mora ; ita sermonis mei cursum detorqueam, quo etiam illustri illi materia et eloquentia libro tuo vicem aliquam videam reddere, si feminam inferiore sexu, virtutibus Martini Christo militantem prosequar, quae consulibus avis nobilis, nobiliorem se contemptu corporeae nobilitatis dedit.

7. Opinor autem et hoc ad cumulum divinae gratiae pertinere, quod sanctitatem laudandam de laudibus generis praedicare ordior. Sed hunc ordinem non a rhetoricis institutis magis, quam de evangelicis exemplis usurpari doctissimus Lucas ^a mihi testis est, qui Baptistae beati meritum ab originis claritate detexit : et ne tantum historicae gratia eum commemorasse existimes nobilem Domini praecursoris parentem, veneranda prae **179** nobilitatis insignia, et suum cuique stenuma connectit, dicens *sacerdotem Zachariam de vice Abia* ^b. Credo ut ex eo ipso dignitatem meriti ejus ostenderet, adjiciens nomen ex infulis, quod proculdubio in Hebraeis esset insigne, de cujus

^a Luc. 1, 5. ^b Luc. 1, 5 ; I Par. xxiv, 40. ^c Luc. 1, 5. ^d Malac. iii, 1 ; Matth. xi, 9 ; Marc. i, 2 ; Luc. vii, 26. ^e Matth. 1, 1 ; Johan. 1, 1. ^f Matth. 1, 1 ; Luc. iii, 23. ^g Psal. xvii, 28.

(a) Ita edit. Schot. Recte. Vide not. 138.

caelestium nobis Domino providente, pietatem divi-
nam per humanæ pietatis damna concepit. Misera fa-
cta est, ut efficeretur beata. Percussa est, ut sanaretur :
Quoniam *ego percuiam, et ego sanabo* ^a, dicit Dominus.
Tanta est enim summi Patris pietas, ut etiam ira ejus ex misericordia sit, et ideo castiget ut parcat ^b.
Denique beatus Apostolus ideo cæcatus est, ut illuminaretur ^c;
cecidit persecutor, ut apostolus surgeret; in itinere iter reperit ^d,
et in impietatis via viam pacis agnovit. Sic ergo bonus Dominus in
omni tempore iisdem circa nos quoque minimos suæ pietatis
impendiis usque adhuc; ut ipse testatus est, opera Patris operans ^d,
sanctam quoque istam, non quia infidelem haberet, sed ut perfectam redderet,
paterna pietate corripiens ^e, in misericordia verberavit tentationibus,
ut patientia coronaret : *flagellat enim omnem filium quem recipit* ^f. Itaque (a) luctuoso
ambitu trium funerum comes, vidua pariter et orbata,
Romam venit cum unico suo inventore potius quam (b) consolatore
lacrymarum; sive infans ante sui sensum mala sentiens,
jam saperet ^g alienam lugere mortem, qui adhuc vitam suam
nosse nesciret : sive ignara male securus infantia,
miserabili ludo inter matris lamenta rideret.

9. His edocta documentis, non (c) *fidere seculo*
fragili, et spem tantum in Deo ^h ponere, quem solum
amittere inviti non possumus, salutarem sibi filioque
scientiam induit; ut parvulum suum negligendo diligeret,
et dimittendo retineret, firmiter habitura absentem
quem Domino commendasset, quam complexura præsentem
si sibi credidisset. Imitata est, conditione qua potuit,
Anæ sterilis fidele votum : nam et istam damnosa
fecunditas sterili proximam fecerat; et talis effici post
evacuam fecunditatem timens, qualis illa fuerat ante
promeritam fecunditatem, diversum Deo munus simili
dedicavit affectu. Ista de parto pignora, illa de concipiendo
ⁱ sollicita. Illa ut mater esse inciperet, hæc ^j ne esse desideret.
Quod si ideo dissimile iudicatur, quia non hujus
ita et illius filius in templo depositus serviat Domino ^k,
qui et opibus seculi utatur et honoribus; tamen e diverso
(d) compensatione pietatis et fidei videtur æquari :
quia hæc idem de semetipsa persolverit Domino,
quod gloriosa Ana de filio. Illi enim votivas
Samuel in plures partus postea repensatus est; huic
unicus suus summa partuum, finis luctuum fuit.
Illam mandato primogenito in statione templi, et alia
domi pignora, et ipsius quamquam sacrati filii, non
longinqua tamen discretio (*id est distantia*). V. epist.

^a Deut. xxxii, 39; Psal. lxxvi, 10. ^b Apoc. iii, 19. ^c Act. ix, 8. ^d Johan. v, 17, et ix, 4, et x, 25, et
xii, 10, et xv, 24. ^e Prov. iii, 12. ^f Heb. xii, 6; Apoc. iii, 19. ^g I Reg. i, 11. ^h I Reg. iii, 1.
ⁱ Psal. liv, 25. ^j Luc. i, 49; Ephes. iii, 20. ^k II Par. i, 10; III Reg. iii, 25; Sap. vu, 11. ^l Genes.
xii. ^m Exod. xii, 3.

(a) Ms. Reg. et edit. Bad. et Grav., *luctuosa ambitu*. Ed. Grin. *luctuosa obitu*.

(b) Ita reposuimus ex mss. codicibus Vat. et Vien. Alii, *solatore*.

(c) Sic emendatum ex ms. Vaticano codice. Ita quoque editi Grin., Schot. et Latinius. Alii codices, *suiri*.

(d) Ita correximus iuxta editionem Grin. saventibus

A 20, n. 1), solemnique ad templum recurrendo visi-
tatio consolabantur : ista, ut unicum suum a pectore suo
abscedit, et in sinum Christi jactavit, ut eum ipse
Dominus enutrirer ^l, nihil postea illi suæ sollicitudinibus
dedit, diffidentiae peccatum judicans, si quem Christo
commiserat, ipsa curasset. Quanta autem hoc fide
fecerit, hinc perspicere licet, quod in magna licet
potentissimorum et clarorum propinquorum Romæ
copia, nemini parvulum suum verbo, ut dici solet,
alendum, erudiendum, tuendum mandare dignata est.
Tam certa fuit a Christo esse susceptum, et ideo
meruit obtinere, quia frui noluit : et nunc revisere
meruit per ejus fidei pietatem, qua semel relictum in
Deo non desideraverat in hoc seculo. Itaque *fecit illi
magna qui potens est* ^m, majora præsumto donare videret
dentibus. Ita huic ut filium ⁿ et in hoc loco videret
adjecit, sicut Salomoni, quia sapientiam petere ele-
gisset, etiam ceteras opes quas non poposcerat, ob
hoc ipsum quia non desideraverat, contulit ^o. Remuneratus
intellectum (V. ep. 26, num. 2) bonum, quo infimis
summa prætulera, minora majoribus superfudit.
Ita ille meruit possessor omnium opum fieri, qui
esse summarum petitor elegerat. Quo quidem omnes
exemplo admonemur sapere, cum docemur ^p eligere.
Minora enim majoribus, et summis infima bona,
id est, terrena caelestibus anteposcentes : in
pœnam stultæ cupiditatis, omni carebimus summo
simul atque infimo bono; et illa juste non accepturi,
quæ non desideraverimus; et istis merito defraudandi,
quorum amore noxio potiora (e) neglexerimus. Sic
et pater Abraham recepit oblatum Deo unicum ^q,
quia prompte obtulit postulatum. Sufficit ^r Domino
sacrificium pietatis in corde perfectum, et ob hoc
interposita angeli manu jam vibrantem dexteram
percussuri patris excipiens, subiecit victimæ ovem
subito præparatam, ut nec Deo deforet hostia, nec
patri filius. Simul ut mysterium in Christo complendum,
quatenus ^s 182 imagini licebat, in Isaac exercitum,
in ariete formaretur; cum et agnus ille ad formam
Salvatoris in Ægypto postea immolandus ^t, jam in
sui generis pecore prætenderetur, hoc est, in eo
ariete qui pro Isaac occurrit in victimam, ut pro
Christo in figuram præcurret. Itaque aries illi
inventus est, cui non debebatur summa mysterii : sed
ille occisus est, cui reservabatur perfectio sacramenti.

D 40. Multa illi et in ipsius hujus militiæ rudimentis
adversus ^u draconem invidum fuere certamina : non
enim passa est lividi hostis invidia facili illam et
pacato abire digressu; sed tota nobilium propinquorum

^v Act. ix, 8. ^d Johan. v, 17, et ix, 4, et x, 25, et
xii, 10, et xv, 24. ^e Prov. iii, 12. ^f Heb. xii, 6; Apoc. iii, 19. ^g I Reg. i, 11. ^h I Reg. iii, 1.
ⁱ Psal. liv, 25. ^j Luc. i, 49; Ephes. iii, 20. ^k II Par. i, 10; III Reg. iii, 25; Sap. vu, 11. ^l Genes.
xii. ^m Exod. xii, 3.

ms. Vaticano, in quo *compensatione... videtur æqua*,
et Sacchino qui legendum censet, *compensatione...
videatur æquari*. Verissima lectio quam restituimus,
quæque confirmatur ex præcedentibus. Ms. codices
Reg. et Vien., *compensationem... vide adæquari*. Ed.
Rosv., *compensationem videat æquari*. mendose.

(e) Mss. Reg. et Vatic., *negligimus*.

potentia ad retinendum armata, propositum impedire, et eunti obstare conatus est. Sed illa ^a ultra virtutem tentationum jam confortata, (a) et corporea et pietatis vincula, et navem cunctis flentibus læta solvit: constanterque congressa fluctibus maris, ne tantum seculi fluctus vinceret, navigavit; et simul seculum orbemque commutans, urbem Hierusalem spiritali tono, in qua a corpore peregrinaretur, elegit, exsul civium, et civis effecta sanctorum ^a. Prudenter et sancte in ista voluit servire quæ servit, ut in illa possit regnare quæ libera est.

11. De multis tamen in illa virtutibus Dei unam saltem, de qua ejus omnia æstimentur opera ^a, prædicabo. Tempore illo Valentis, quando Ecclesiam Dei vivi furor Arianorum rege ipso impietatis satellite persequabatur, hæc erat princeps vel particeps cunctis pro fide instantibus ^a. Hæc fugatos recipiebat, aut apprehensos comitabatur: sed cum eos recepisset in latebram, qui propter insignem fidem, majore et hæreticorum odio infestabantur, et occultantium (b) detegebantur invidia, gravi tunc seditione diabolicis facibus inflammata, quasi contra legem publicam contumax protrahi ac pati jussa est, quæ illos manebant, nisi prodere maluisset. Processit impavide cupidæ passionis, et injuria publicationis exultans, quamvis non expectasset trahi, tracturos antevolans ad iudicem: qui confusus veneratione præsentis, non executus est infidelitatis iram, dum fidei miratur audaciam. Eadem tempestate per triduum quinque millia monachorum latentium panibus suis pavit, ut per ejus manum iterum Dominus Jesus pristinum numerum in deserto pasceret ^b, tanto quidem tunc impensiore clementia, quanto minore licentia fovebantur occulti, quam illi quondam, qui ad Dominum voluntarie in libertate et pace convenerant. Sed hæc nec timida **183** deprehendi, interdictum secreta præbebat officium; nec volens gloria operationis (*id est* cleemosynæ. V. not. 9.) agnosci, tamen operis magnitudine prodebat: totidem apud homines testimoniis gloriosa, quot pastis Deo conscia. Quid hæc meriti habeant ^c æstimemus? Cum in historia Regnorum ille celebretur, qui absconditos ab ira æque impii regis centum viros Dei pavit ^c, dubitandum est, hanc in opere simili sepe millies hunc numerum supergressam fructum fecisse centesimum ^d.

12. Reliqua nunc ejus negotia ac tempora transilibo ^e; et hoc ipsum quo ^e remeans navigavit, ut cursum ipsius æmuler, transfretabo, quo citius sermonem meum in ejus ad nos adventu exponendo determinem, in quo magnæ Dei gratiæ spectator fui.

^a Ephes. II, 19. ^b Matth. XIV, 21. ^c III Reg. XVII, 13. ^d Matth. XIII, 8. ^e I Reg. II, 7. ^f Luc. I, 53.

(a) Sic mss. Vatic. et Vien. cum ed. Grin. At editi Bad., Grav. et Sacchin., corpore. Alii, corporeæ.

(b) Ita ms. Vaticanus codex. Alii, tegebantur.

(c) Sic emendavimus ex ms. codice Viennensi: id est unici filii nepotumque duorum Melaniæ superstium, ut testatur Palladius in Lausiaca cap. 117. Alii codices mendose, filiarum. Correctionem nostram præterea antecedentia et subsequenta confirmant. Vide epist. 45 ad Augustinum, num. 2.

A Neapolim ^a urbem brevi spatio a Nolana, qua degimus, civitate distinctam (*id est* distantem) advecta est, ubi filiorum nepotumque occursum excepta, mox Nolam ad humilitatis nostræ hospitium festinavit: quo nobis adventu ambitioso gloriissimorum pignorum vallata comitatu. Vidimus gloriam Domini in illo matris et (c) filiorum itinere quidem uno ^a, sed longe dispari culta; macro illam et viliores asellis burico (V. not. 130) sedentem tota hujus seculi pompa, qua honorati et opulenti poterant circumflui senatores prosequerentur, carrucis nutantibus, phaleratis equis, auratis pileatis, et carpentis pluribus, gemente Appia (*id est* via Appia) atque fulgente: sed splendoribus vanitatis prælucebat Christianæ humilitatis gratia. Admirabantur divites pauperem sanctam: at illos ^b nostra pauperies ridebat. Vidimus dignam Deo hujus mundi confusionem, purpuream, sericam, auratamque suppellectilem pannis veteribus et nigris servientem. Benediximus Dominum, qui *humiles et excelsos facit (d) sapientes* ^e, *esurientes implet bonis, et divites dimittit inanes* ^f. In istis tamen divitibus eadem die de maternis bonis pauperem spiritum stupebamus, qui magis sancta matris inopia quam sua visibili abundantia gloriabantur. Idipsum autem gloria Domini videbatur operari, quod egenulæ nostræ divitias in ejus filiis intuebamur; ut jam hinc fructum fidei suæ caperet, cum victoriam suam de hujus seculi vanitate ipsa despectaret, cominus videns omnia quæ propter Christum reliquerat, et contemnere (e) perseverarat. Illi sericati, et pro suo quisque sexu toga aut stola soliti splendere filii, crassam illam velut spartei staminis tunicam; et vile pallium gaudebant manu tangere, **184** et vestimenta sua velleribus, auro, arte pretiosa, pedibus ejus substernere, pannisque (f) contere gestiebant; expiari se a divitiarum suarum contagio judicantes, si quam de vilissimo ejus habitu, aut vestigio sordem colligere mereantur.

13. Tugurium vero nostrum, quod a terra suspensum cœnaculo, (g) una porticu cellulis hospitalibus interposita, longius tenditur, quasi dilatatum gratia Domini non solum sanctis, qui illam plurimi comitabantur, sed etiam divitum illorum catervis non (h) incapaces angustias præbuit: in quo personis puerorum ac virginum choris vicina Dominædii nostri Felicis culmina resultabant. Neque e diverso habitacionis ejusdem, dissoni licet proposito, hospites obstrepabant; sed et in illis religiosa modestia imitabatur nostræ silentium disciplinæ; ut si dissimularent concinera vigilantibus, pigro ventre sopiti, tamen non

(d) Vox *sapientes* abest a ms. codice Vien.

(e) Mss. Reg. et Vien., *perseverat*. Legerem, *perseverabat*.

(f) Ita ms. Vatic. et Sacchin., favente ms. Regio. Ms. Vien., *conteri*. Alii, *contegere*.

(g) Sic mss. Reg. et Vien. codices cum editis 4. Ed. Rosv., *cœnaculo uno, porticu*.

(h) Mss. Reg. et Vien. cum ed. Grav., *non capaces, male*. Vide præcedentia.

auderent piis vocibus dissonare, fideli timore compositi: quo placitis psallentium vocibus compresso secularium turbarum tumultu, etiam taciti concinebant. Verum ut ad perfectam Domini columbam recurrerem, scito nunc istam tantam in sexu infirmitatis virtutem Dei, cui refectio in jejunio, requies in oratione, panis in verbo, habitus in panno, lectus in sagulo et centone, durus in terra fit mollis in littera, qua rigidi cubilis injuriam mitigat lectionis (a) voluptas; et sanctæ animæ in Domino vigilare, requiescere est. Hanc ergo filia Sion hactenus habuit et desiderat, nunc filia Babylonis (*id est Roma*. V. epist. 47, n. 1, et not. 131) habet et admiratur: quia jam et ipsa urbs in pluribus filia Sion est, quam filia Babylonis; et ideo miratur in humilitatis obscuro et veritatis luce viventem, et fidei incitamenta divitibus, angustiarum solatia pauperibus ministrantem; quamquam illa quietis et latebræ suæ apud Hierusalem in Romanis modo turbis æstuans, clamet: *Heu me! quod incolatus meus prolongatus est. Leone dilata sum, ut nunc habitarem cum habitantibus Cedar* ^a? Hoc enim nomine apud Hebræos, ut comperi, significatur obscuritas. Quare ita illi gratulandum de memoratis virtutibus puto, ut de præsentis sede timeatur, ut tam insignis anima plus Romæ conferat quam de Roma trahat: et sic *sedeat super flumina Babylonis, ut recordetur Sion* ^b; et organo corporis sui suspensus ab inimicæ omnibus Babylonis insidiis et illecebris, in sui propositi tenore, velut in salicibus genuino semper ^c humore viventibus constituta **185** virere non desinat; et permanente fidei constantia, virtutisque gratia, *folium ejus non defluit* ^c: ut sicut vita ejus in itinere adspectatur, ita et laus in exitu canatur ^d.

14. Non tuli, frater, ut te ista nesciret ^e. Ut gratiam in te Dei plenius nosceret, tuo te illi magis quam meo sermone patefeci. (b) Martinum enim nostrum illi studiosissimæ talium historiarum ipse recitavi (V. not. 132). Quo genere te et venerabili episcopo atque doctissimo Nicetæ (V. not. 133), qui ex Dacia Romanis merito admirandus advenerat, et plurimis Dei sanctis, in veritate non magis tui prædicator quam mei jactans, revelavi. Gloria enim mihi est diligere ^e te et amari, quem famulum veritatis consona lingue vita testatur. *Det nobis in illa die misericordiam Dominus a Domino* ^e, per hanc gratiam cujus ipse autor est; ut sicut nunc in visceribus caritatis tuæ refrigeramur, ita ab ignibus meritis in tuæ sortis digito refrigeremur ^f. Spero enim habebimus, indulgentem Domino, ut amantissimi tui, de justitia tua suffragium, etsi indigni coronæ non audeamus sperare consortium.

^a Psal. cxix, 5. ^b Psal. cxxxvi, 1. ^c Psal. i, 3. ^d Psal. cxiii, 1. ^e II Tim. i, 18. ^f Luc. xvi, 21. ^g Act. xxvi, 24. ^h I Cor. i, 23. ⁱ I Cor. xv, 47. ^j Psal. lxxviii, 30. ^k Gal. v, 17. ^l Rom. vii, 13. ^m Gen. iii, 6.

ⁿ Alias 8; quæ autem 30 erat, nunc 39. Scripta anno 402.

(a) Ms. Reg. et edd. Bad., Grav. et Schot., voluntas: quæ lectio Sacchino non displicet, ut ep. 12... meditando in lege voluntas.

(b) Sic Paulinus epist. 41 ad eundem Severum, n. 11, enarrare Martinum. Ms. Vien., *Martini enim no-*

strum, illi studiosissimæ talium, historiam ipse recitavi. Vide not. 132.

Sancto fratri et unanimi SEVERO PAULINUS.

1. Beato Apostolo dictum est: *Multæ litteræ te ad insaniam perduxerunt* ^e. In quo illorum vera insania apparet, quibus sapientia Dei, quam Paulus loquebatur ^b, stultitia erat: quia vacui fide veritatis intelligere non merebantur sapientiam Dei Christum. At ego quamvis propitio Christo ab illorum persona discrepem, quorum infidelitati insanire ille sanitatis magister (S. Paulus V. ep. 30, n. 5) videbatur: tamen unanimitatis licentia, quæ mihi tecum de unanimitate fidei est arctior ^f, usurpabo verbi, non animi similitudinem, ut dicam: Severe, mi Severe, multa te caritas pene delirum facit, et circa me, non (c) ætate, sed sensu parvulum tuum, tamquam avus circa seruum nepotem, nimia pietate, quod tamen pace prudentiæ tuæ dixerim, stultus efficeris.

2. Quid enim tibi de illa petitione respondeam, qua imagines nostras pingi tibi mittique jussisti? Obsecro itaque per viscera caritatis, quæ amoris veri solatia de inanibus formis petis? qualem cupis ut mittamus **186** imaginem tibi? terreni hominis, an cælestis? Scio quia tu illam incorruptibilem speciem concupiscis, quam in te Rex cælestis adamavit. Neque enim alia potest tibi a nobis necessaria esse, quam illa forma ad quam ipse formatus es, qua proximum juxta te diligas, nulloque te nobis excellere velis, ne quid inter nos inæquale videatur. Sed pauper ego, et dolens ^g, quia adhuc terrenæ imaginis squalore concretus sum, et plus de primo quam de secundo Adam carneis sensibus et terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum cælestis imaginem inficiari prober corruptione terrena? Utrumque me concludit pudor: erubescere pingere quod sum, non audeo pingere quod non sum: odi quod sum, et non sum quod amo. Sed quid mihi misero proderit odisse iniquitatem et amare virtutem, cum id potius agam quod odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo? Ipse ^h discors mei intestino bello distrabor, dum *spiritus adversus carnem, et caro adversus spiritum dimicat* ^k; et lex corporis lege peccati legem mentis impugnat ^l. Infelix ego! qui venenatum inimicæ arboris gustum nec crucis ligno digessi: durat enim mihi illud ab Adam virus paternum, quo universitatem generis sui pater prevaricatus infecit ^m: ut qui naturali bono oculos mentis apertos innocentia et iniquitati clausos habebam, letalem pruden-

stri, illi studiosissimæ talium, historiam ipse recitavi. Vide not. 132.

(c) Sic emendavimus ex ms. Regio codicis et editis quatuor. Edit. Rosv., ætatem.

tiam boni malique delectu, de infausto nemoris (*id est* A arboris, seu fructus) interdicti cibo cæcatus pariter et male luminatus haurirem.

3. Atque utinam hoc saltem remedio crimen illi- citæ concupiscentiæ diluissem, ut accepta per gu- stum (a) nocentem boni et mali scientia^a, bonum potius elegissem! præsertim cum salutare consilium Dei suadentis audissem, ut aqua et igne, vita et morte propositis, ad aquam potius manum mitterem et vite munus eligerem. Sed de insipientiæ crimine mihi culpa crevit audaciæ, quod cum et boni (b) et mali electum accepissem, malui quod nocebat appetere. Quæ ergo misero mihi suppetit^b venia peccati, cui ignorantæ excusatio^c non remansit? Agnovi bonum, et feci malum; cum æque mihi liberum esset bonum facere, nisi utilitatem animæ contemissem vitio vol- untatis: qua id^d quod non expelliebat admisi, dum non tempero quod licebat. Propterea juste illos in- nocentiæ oculos, quibus malum non videbam, perdi- di; et istos invicem, quibus peccatum agnoscitur in pœnam conscientiæ, iniquitatis accipi.

187 4. Nam et vidisse primos generis humani parentes, et non vidisse, Scriptura declarat. *Vidit enim mulier arborem quia bonu^e ad manducandum, et grata erat oculis ad videndum^b. Vidit, inquit: ergo habebat oculos. Et quid deinde subtextit? Cum manducassent, inquit, aperti sunt oculi eorum^c. Ergo cæci fuerant? Unde advertimus? Quoniam non potest in eodem corpore simul convenire cæcitas et visus ocu- lorum. Sed certe est^d quoddam cæcum in nobis etiam videntibus, et e contrario etiam in cæcis videntibus. C Propter quod arbitror illud a Domino esse dictum: *In iudicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant; et qui vident, cæci fiant^d. Venit enim in hunc mundum quærere quod perierat^e, et reluminare^f quod cæcaturum fuerat^f. Denique hujus medici egens homo in Propheta clamat: *Illumina tenebras meas, Domine^g. Etenim misericors et miserator Dominus, qui in tenebris cæcitatibus humanæ lumen exortum est^h, ut erigeret elisosⁱ, solveret compeditos, illuminaret cæcos^j; quomodo cæcandis videntibus venerat? At- qui^k in Evangelio docemur illum multis cæcis visum redonasse, nemini sustulisse. Sed sicut scriptum est in lege: *Ego occidam, et ego vivere faciam^k*: sicut etiam in Evangelio, quia ipse positus est in ruinam, et in resurrectionem multorum^l; ita et illud est: *In iudicium veni in hunc mundum, ut qui non vident ri- deant, et videntes cæci fiant^m. Venit ergo Dominus ut vetera transirent, et nova orienturⁿ. Et impletum****

est quod dixerat: *Ego occidam, et ego vivere faciam^o*: quia veterem nostrum hominem assumendo inter- fecit, affigens illum cruci, dispolians se carne tradusit^p principatus et potestates, libere triumphans cum in semetipso^p; et vivificavit novum ex resurrectione mortuorum, ascendens in altum^q, et collocans eum in cælestibus.

5. Sic ergo venit ut illuminarentur cæci, et cæca- rentur videntes: ut oculi nostri qui in transgressio- nem aperti fuerant, cæcarentur; et vicissim qui cæ- cati fuerant, aperirentur. Bene enim cæcus sum, si non video peccatum; et bene oculatus, si cerno jus- titiam. Ora ergo, mi frater, ut utrumque in me ope- retur Dominus, cæcet videntem meum, ne (c) videam vanitatem; et illuminet non videntem, ut videam B æquitates^r. Occidat in me veterem hominem cum actibus suis^s, ut reflorescat^t in Christo caro mea, et renovetur sicut aquilæ juvenus mea^t. Hæc est enim mutatio dexteræ Excelsi^u, cum (d) immutabi- mur a nobis in illum hominem qui secundum Deum creatus est^v, cujus imago cælestis est; deponentes eum qui corruptitur secundum 188 desideria erroris^x. Hujus imaginem in me, quæso, Deus conterat, et ad nihilum redigat imaginem nostram, id est terrenam^y, in civitate (e) circumstantiæ; et instauret in nobis atque perficiat imaginem suam^z, in qua nos pingi non pudet, quam præferentes vere dicamus: *Defecit cor meum et caro mea, Deus cordis mei, et pars mea; Deus in secula^{aa}. Cum enim bona commutatione, quæ est homini a dextera Excelsi^{bb}, defecerit cor meum et caro mea, id est actus voluntatis et fructus carnis meæ, tum jam, ut a corporeis nexibus liber, et a meo corde purgatus dicere audeam: *Deus cordis mei, et pars mea Deus in secula^{cc}. Utinam compleatur in me verbum illud evangelici Symeonis, ut fiat mihi Christus in ruinam et in resurrectionem^{dd}^{ee}. Ruina exteriori meo, et interiori resurrectio; ut cadat in me pecca- tum, quod anima cadente consistit; et exurgat ille immortalis, qui cecidit exurgente peccato. Exterioris enim status, interioris casus est: et ideo quando in- firmatur exterior, qui intus est renovatur de die in diem^{ee}. Quo genere perfectus magister (*id est* S. Paulus. V. ep. 23, n. 14) ait: *Quando infirmor, tunc potens sum^{ff}*.**

6. Gratias autem Domino^{gg}, quod perenni magis D et vivente pictura imagines nostras non in tabulis putribilibus, neque ceris liquentibus, sed in tabulis carnalibus cordis^{hh} tui pinxit: ubi nos impressos et animæ tuæ conformatos, (f) fidei et gratiæ unitate

^a Gen. ii, 9. ^b Gen. iii, 6, sec. LXX. ^c Ibid., 7. ^d Johan. ix, 39. ^e Luc. xix, 40. ^f Johan. viii, 12. ^g Psal. xvii, 29. ^h Psal. cxl, 4. ⁱ Psal. cxlv, 8. ^j Luc. vii, 21. ^k Deut. xxxii, 39. ^l Luc. ii, 34. ^m Johan. ix, 39. ⁿ Apoc. xxi, 5. ^o Deut. xxxii, 39. ^p Col. ii, 15. ^q Eph. ii, 6. ^r Psal. cxviii, 37. ^s Col. iii, 9. ^t Psal. cii, 5. ^u Psal. lxxvi, 11. ^v Eph. iv, 24. ^w Eph. iv, 22. ^x I Cor. xv, 49. ^y Psal. lxxii, 20. ^{aa} Psal. lxxii, 26, sec. Psalter. Rom. ^{bb} Psal. lxxvi, 11. ^{cc} Psal. lxxii, 26. ^{dd} Luc. ii, 34. ^{ee} II Cor. iv, 16. ^{ff} II Cor. xii, 10. ^{gg} II Cor. iii, 5.

(a) Sic emendavimus ex ms. codice Viennensi et edit. Grin. Alii, *innocentem*.

(b) Addidimus, et mali, ex ms. codice Viennensi: quæ additio erat necessaria, et confirmatur ex iis quæ præcesserunt, n. 2, *boni malitiae delectu*, et n. 3,

accepta... boni et mali scientia.

(c) Ms. Vien. bis, *videat*.

(d) Ms. codex Vien., *immutamur*.

(e) Ita ms. codex Viennensis. Alii, *circumstantiæ*.

(f) Ms. Reg., *fide*.

custodiens, non solum istic, sed etiam in æterno seculo, individua semperque præsentem contemplatione conspicias. Hic etiam, si tantus amor est visibilia quoque captare solatia, poteris per magistras animi tui lineas vel imperitiis aut ignorantibus nos dictare pictoribus, memoriam illis tuam, in qua nos habes pictos, velut imitanda de conspicuis assidentium vultibus ora proponens. Sed si forte ad intellectum verbi tui inscitior manus artis (*forte leg. artificis*) erraverit, dissimiles pinget aliis: tibi tamen (*fort. leg. autem*) nos semper animo consideranti et complectenti, quoslibet vultus sub nostro nomine imperitiis sua pinxerit, tamen tua conscientia nos eriuus.

EPISTOLA XXXI.

189 *In basilicæ consecrationem Severo mittit particulam sanctissimæ crucis, quoque cultu habenda sit docet. Inde crucis inventæ subnectit historiam.*

SEVERO (a) fratri unanimo PAULINUS.

1. Frater Victor inter alias operum tuorum et votorum narrationes retulit nobis desiderare te ad basilicam quam modo apud Primiliacum (V. not. 137) nostram majorem priore condideris, de sacris sanctorum reliquiis benedictionem, qua adornetur domestica tua ecclesia, ut fide et gratia tua dignum est. Testis est autem Dominus quod si vel scrupulum (*pro scrupulum*) sacri cineris habuissemus, supra quam nobis ad basilicam, quæ proxime in nomine Domini consummabitur, dedicandam necessarium (b) erat, misissemus unanimitati tuæ: sed quia nos non habuimus hujus muneris copiam, et ille se spem ejusdem gratiæ copiosam habere (c) dixit a sancta Silvia, quæ illi de multorum ex Oriente martyrum reliquiis saponidisset, invenimus quod digne et ad basilicæ sanctificationem vobis, et ad sanctorum cinerum cumulandam benedictionem mitteremus, partem particulæ de ligno divinæ crucis. Quod nobis bonum benedicta (d) Melanias (V. not. 138) ab Hierusalem munere sancti inde episcopi Johannis attulit, hoc specialiter sorori nostræ venerabili Bassuke misit (*id est Therasia, uxor Paulini*) conserva communis; sed quod alteri vestrum datur, utriusque vestrum est; quia in utroque vestrum una ratio manet: et sexum evacuat fides, qua in virum perfectum ambo concurritis. Accipite ergo ab unanimitate fratrum in omni bono vestrum sibi consortium cupientibus, accipite magnum in modico munus; et in segmento pene atomo astute brevis sumite munimentum præsentis, et pignus æternæ salutis. Non angustetur fides vestra carnalibus oculis parva cernentibus, sed interna acie totam in hoc minimo vim crucis videat. Dum videre vos cogitatis lignum illud, quo salus nostra, quo

A Dominus majestatis affixus, tremente mundo, pependerit, exsultetis cum tremore. Recordemur et petras fissas ad hujus aspectum crucis; et saltem saxorum æmulatione, præcordia nostra fidamus timore divino. Reputemus et *velum templi* eodem crucis mysterio scissum; et intelligamus **190** illius veli scissuram eo fuisse prætentam, ut audientes vocem Domini, et mysterium pietatis immensæ, non obduremus corda nostra; sed a carnalibus dividamur, et scindamus infidelitatis velamen, ut revelata cordis facie, salutarium Dei munerum sacramenta videamus.

2. Non autem vobis et hoc scribimus, ut imitemini compositionem istam, qua tubello aureolo rem tantæ benedictionis inclusimus. Magis enim nos tali paratu fidem vestram imitati sumus, ut vestram vobis formulam mitteremus in specie auri. Quia scimus vos, ut aurum ignitum, intra vos habere regnum Dei, hoc est fidem crucis: qua regnum cælorum invaditur. Si enim, inquit, *compatiamur, et conregnabimus*. Et ideo non ad fidei firmamentum, quia visionem fide prævenistis; sed propter meritum fidei, quam auditu receptam, (e) facta probatis, misimus vobis in Domino ligni salutaris donum: ut crucem et corpore possideretis, quam tenetis spirita, et propositi virtute portatis.

3. Sed quia id ipsum fides videtur postulare, non alienum puto, quia cognitu dignum est, enarrare specialem post tempora passionis historiam revelatæ et inventæ crucis. Quæ si ignoretur, facile est perspicere, qua difficultate approbetur, Dominicæ crucis esse lignum hoc, quod certum est, si in manus Judæorum venisset omnia contra fidem Christi præventum, conterendum et exurendum fuisse. Neque enim in cruce abolenda negligentibus fuissent, qui signaverunt sepulcrum: nec ferre potuissent, ut in cruce superstite passio illius coleretur, cujus resurrectionem, vacuato discussis signaculis suis monumento probatam, coli ferre non possunt. Quid ergo nunc quaeritur ubi fuerit abdita, (f) quia nisi latuisset, illis præsertim persecutionum temporibus Judaicam consecatis invidiam, et pene supergressis ævitiis, manifestum est abolendam fuisse? Facile enim assequi conjectura possumus, qua vi excidissent crucem, si exstare vidissent, qui et crucis locum persecuti sunt. Nam Hadrianus imperator, existimans se fidem Christianam loci injuria perenturum, in loco passionis simulacrum Jovis (V. not. 140) consecravit; et Bethlehem Adonidis fano profanata est: ut quasi radix et fundamentum Ecclesiæ tolleretur, si in iis locis idola colerentur, in quibus Christus natus est ut pateretur, passus est ut

^a Gal. iii, 28. ^b Eph. iv, 13. ^c Matth. xxvii, 51; Marc. xv, 38. ^d Psal. xciv, 8. ^e II Cor. iii, 18. ^f Apoc. iii, 18. ^g Luc. xvii, 21. Luc. xvi, 16. ^h Rom. viii, 17. ⁱ Rom. x, 17. ^j Gal. vi, 14. ^k Matth. xxvii, 66, et xxviii, 13

^l Alias 11; quæ autem 31 erat, nunc 44. Scripta anno 405.

(a) Ms. Vatic., *sancto et unanimo fratri Severo Paulinus*. Ms. Vien., *Carissimo fratri Severo Paulinus*.

(b) Mss. Reg. et Vatic., *erit*. Utraque lectio bona.

(c) Mss. Vatic. et Vien., *dicebat*.

(d) Ita ms. Vien. codex. Alii codices, *Melanias*. Prior lectio verissima. Vide not. 138.

(e) Ms. Vien., ed. Grin. et Latin., *facto*. Bignæus, *factis*.

(f) Sic. mss. codices Reg. et Vien. cum editis tribus. Ed. Rosv., *qua*, mendose.

resurgeret, surrexit ut regnaret (a) judicatus **191** A ut judicaret. Me miserum! Etiam ista pro nobis Dominus omnipotens perpeti non recusavit, ut ubi pro salute generis humani crucifixus pependerit, ibi hominum sacrilegio sperneretur: et super crucem (ad quam orbe concusso, et sole refugio, et dissiliantibus mortuorum excitatione monumentis, rerum natura nutaverat) stabat simulacrum dæmonis, et ara simulacri pecudum busta fumabat; et Dei nomen deferebatur statuis mortuorum, cum ipse vivorum Deus ^a, qui et resurrectio mortuorum est, non solum mortui, sed et crucifixi hominis blasphemaretur opprobrio. In Bethlehem quoque, ubi *agnoverat bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui* ^b; ibi principes hominum inficiati Salvatorem Deum, infames hominum amores mortesque coluerunt. Proditæ novo sidere Regis æterni (b) incunabula ubi supplices cum suis opibus (c) adoraverant Chaldei, ibi barbaras libidines sacraverunt Romani. Ubi natum Salvatore cum exercitu angelorum concinentes cœlesti gaudio salutaverant illustrata nocte pastores ^c, ibi Veneris Amasium mixtæ semiviris plauxere meretrices. Proh dolor! quæ pietas hominum hanc impietatem compensare poterit? Ubi sacra nati Salvatoris infantia vagierat, illic Veneris lamenta flugentium lascivis luctibus infamis ritus ululabat: et ubi Virgo pepere- rat, adulteri colebantur.

4. Mansit hoc seculi prioris nefas in tempora nostris proxima Constantini; qui princeps esse principibus Christianis non magis sua quam matris Helenæ fide meruit: quæ divino, ut exitus docuit, inspirata consilio, cum Hierosolymam agnosceret nomine, (d) quæ Augusta cum filio conregnabat (V. not. 141), eum rogavit ut sibi facultatem daret cuncta illic loca Dominicis impressa vestigiis, et divinorum erga nos operum signata monumentis purgare, destructis templis et idolis, ab omni prophane impietatis contagio, et religioni suæ reddere; ut Ecclesia tandem in terra originis suæ celebraretur. Itaque prompto filii imperatoris assensu mater Augusta, patefactis ad opera sancta thesauris, toto abusa fisco est: quantoque sumtu atque cultu **192**

regina poterat, et religio suadebat, ædificatis basilicis contexit omnes et excoluit locos, in quibus salutaria nobis mysteria pietatis suæ, incarnationis, et passionis, et resurrectionis, atque ascensionis sacramentis Dominus Redemptor impleverat. Mirum veru inter hæc quod in basilica Ascensionis locus ille tantum de quo in nube susceptus *ascendit, captivam* in sua carne *ducens captivitatem nostram* ^d, ita sacramentis divinis vestigiis dicitur, ut numquam tegi marmore (V. not. 142) aut (e) paviri receperit, semper excussis solo respuente, quæ manus adornandi studio tentavit apponere. Itaque in toto basilicæ spatio solus in sui cespitis specie virens permanet; et impressam divinorum pedum venerationem calcati Deo pulveris perspicua simul et attingua (V. carm. 15, v. 291) venerantibus arena conservat, ut vere dici possit: *adoravimus (f) ubi steterunt pedes ejus* ^e.

5. Sed in historia crucis accipite magnum et vere divinum miraculum. Regina illa venerabilis ut venit Hierosolymam diligenter et pie locis, (g) illic et circa omnibus, divinorum curiosa insignium, et oculis haurire gestiens fidem quam piis auribus litterisque perceperat, crucem Domini studiosissime inquirere adorsa est. Sed quæ via vel ratio inveniendi subisset, cum index idoneus nemo inveniri possêt ^f, ubi memoriam et curam religiosæ conscientiæ vel observantiæ et antiquitas ævi (*Virgil. ævi vetustas*), et superstitionis impiæ diuturnitas abolevisset? Verum ipso omnium et terris et animis operatorum conscio et teste Domino ^g, fidelis mulier sanctum Spiritum per affectum pium meruit: quo aspirante, cum rem ab humana conscientia divinitus remotam frustra diligens requisisset ^g, de loco tantum passionis certior fieri studuit. Itaque non solum de Christianis doctrina et sanctitate plenos viros, sed et de Judæis peritissimos, ut propriæ, qua miseri et gloriantur, impietatis indices exquisivit, et accitos in Hierosolymam congregavit. Tum omnium una de loco testificationis ^h (*id est martyrii seu passionis, ut supra*) confirmata, jussit illico, urgente sine dubio conceptæ revelationis instinctu, in ipsum locum operam fossionis accingi; parataque mox civium pariter et militari manu,

^a Matth. xxii, 32; Johan xi, 25. ^b Isai. i, 3. ^c Luc. ii, 13. ^d Act. i, 9; Ephes. iv, 8. Psal. vi, 19
^e Psal. cxxxi, 7.

(a) Mss. Reg. Vien. et edit. Grin. in marg., *surrexit ut regnaret judex, vel rex judicaret me miserum.* Concinnior vulgata lectio.

(b) Mss. codices Reg. et Vien. cum duobus editis, *ubi cunabula supplices.*

(c) Ita emendavimus ex edit. Grin. et sic profecto legendum. Vide antecedd. et seqq. Alii codices, *adoraverunt.*

(d) Hunc locum in omnibus editis mutilum et depravatam cum ex mss. codicibus restituere non possemus, Sulpicium Severum, ad quem data est isthæc epistola, consulimus in *Histor. sacr. lib. ii, cap. 48*, ubi ea quæ de inventione sanctæ crucis edisserit ex hac epistola ab ipso inserta fuisse certissimum est. Sic igitur, nulla e nostro facta additione, emendavimus ex Sulpicio Severo succurrentibus mss. codicibus, *quæ Augusta cum filio conregnabat, eum rogavit*, etc. Apud Sulpicium enim in *Histor. sacr. lib. ii,*

c. 48, legitur *Helena mater principis Constantini, quæ Augusta cum filio conregnabat, cum Hierosolymam agnoscere concupisceret*, etc. In mss. Reg. et Vatic. et in editis, *conregnabat*, et in ms. Vien., *eum rogavit*. Ante erat, *nomine, conregnabat ut sibi*, etc., nullo sensu.

(e) Ms. Vien. *parimentari*. Sed *paviri*, vera lectio, quæ confirmatur carm. 25, v. 40.... *medio spatiosa pavito*. De Christi vestigiis in Oliveti monte humo impressis mentio fit etiam in libro de Locis Hebraicis inter Hieronymi opera; apud Augustinum tractatu 47 in cap. x Johan., n. 4; apud Sulpicium Severum *Histor. sacr. lib. ii, cap. 48*, et apud Bedam de Nominibus locorum in Actis apostolorum cap. vii

(f) Ms. codex Viennensis addit in loco.

(g) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. Ante erat *illis*. Vide n. 4, *cuncta illic loca*.

brevis laborem **193** istius molitionis hausit; et contra spem omnium, sed secundum ipsius tantum reginæ fidem, alta egestione reseratis terræ sinibus, abdite crucis arcana patuerunt. Sed cum tres pariter cruces, ut quondam fixæ Domino et latronibus steterant, repertæ fuissent; gratulatio repertarum cœpit anxia dubitatione confundi, justo piorum metu, ne forsitan aut pro cruce Domini patibulum latronis eligerent, aut salutare lignum pro stipite latronis abijciendo violarent. Respexit pijs fideliter æstantium curas Dominus, et ipsi potissimum quæ tam piæ sollicitudinis princeps erat hujus consilii lumen infudit, ut aliquem recens mortuum inquiri et inferri juberet. Nec mora, verbum factum: cadaver illatum est; deponitur, jacenti una de crucibus admovetur, et altera: sed (a) reorum ligna mors spreuit. Postremo dominicam crucem prodit resurrectio, et ad salutaris ligni tactum morte profuga funus (*id est cadaver, vel mortuus excitatus est*) excussum, et corpus erectum est; tremefactisque viventibus stetit mortuus; et funebribus, ut Lazarus quondam, vinculis expeditus, illico inter (b) expectatores suos redivivus incessit ^a.

6. Ergo crux Domini tot operata ætatibus, et Judæis in tempore passionis abscondita, neque gentibus in ædificatione fani terram sine dubio ad ipsam fabricam egerentibus revelata ¹⁰, nonne manu latuit, ut nunc inveniretur cum religiose quaereretur? Ita, ut crucem Christi decuit, experimento resurrectionis inventa et probata crux Christi est; dignoque mox ambitu (*id est honore et pompa*) consecratur, condita **C** in passionis loco basilica, quæ auratis corusca laquearibus, et aureis dives altaribus, arcano positam ¹¹ sacrario crucem servat: quam episcopus urbis ejus quotannis, cum Pascha Domini agitur, adorandam populo princeps ipse venerantium promit. Neque præter hanc diem, quæ crucis ipsius mysterium celebratur, ipsa, quæ sacramentorum causa est, quasi quoddam sacræ solemnitatis insigne profertur, nisi interdum religiosissimi postulent, qui hac tantum causa illo peregrinati advenerint, ut sibi ejus revelatio quasi in pretium longinquæ peregrinationis deferatur. Quod solum episcopi beneficio obtineri ferunt: cujus et tantum munere de eadem cruce hæc minuta sacri ligni ad magnam fidei et benedictionis gratiam haberi datur. Quæ quidem crux in materia insensata **D** vim vivam tenens, ita ex illo tempore innumeris pene quotidie hominum votis lignum suum commodat, ut detrimenta **194** non sentiat (V. not. 143), et quasi intacta permaneat quotidie (c) dividua summentibus, et

^a Johan. xi, 44. ^b Psal. xv, 10; Act. ii, 27. ^c Luc. xiiii, 43. ^d Math. xxv, 34. ^e Luc. xxiv, 39; Johan. xx, 27. ^f Math. xlviii, 19.

^g Alijs 12; quæ autem 32 erat, nunc 42. Scripta anno 403, et missa cum superiore.

(a) Ms. Vien., earum. Ms. Reg. cum editis quatuor, eorum.

(b) Ita ms. Reg. cum tribus editis. Vera lectio. Alii codices, spectatores. Vide epist. 6, n. 3.

(c) Sic ms. Reg. et Latinius: vera lectio. Alii codices, dividuam summentibus, et semper totam venerantibus.

A semper tota venerantibus. Sed istam impudibilem virtutem et indetribilem soliditatem de illius profecto carnis sanguine bibit, quæ passa mortem non vidit corruptionem ^b. Speramus autem et vobis non solum benedictionis monumento, sed et incorruptionis seminario (d) futurum, ut ejus inspectio fidem vestram etiam de recordatione beati illius latronis accendat ^c, qui bene verso latrocinio, longas in magnis laboribus sanctorum vias de momenti fide et momento confessionis anticipans, non immerito ante ipsos apostolos et martyres præparatum ipsis ab initio, ut ait, regnum ^d primus invasit, et pius cœli prædo diripuit, quia Christum crucifixum similitudine suæ pœnæ videns in eo statu, de quo etiam discipulorum fides turbata nutaverat, Dominum tamen majestatis, ut erat, confessus est; et petens in regno Dei ^e memoriam suferi, in gloriam ^f resurrectionis ante ipsam resurrectionem credidit: quam apostoli, posteaquam facta est, non tantum videndo, sed experiendo crediderunt. Nec ipsi tamen de resurrectione carnis potius quam de resurrectionis qualitate dubitantes ^g; quia videlicet ^h qui in orbem terrarum mittendi forent ad omnium gentium informationem, non auribus tantum, sed et oculis prædicandam fidem capere debebant, ut quod firmiter didicissent, constantius edocerent ⁱ.

EPISTOLA XXXII.

Expostulat cum Severo, a quo cum S. Martino ad sacrum fontem depictus fuerat. Mittit versus inscribendos, qui ostendant id factum ut esset Paulinus exemplo penitentibus, Martinus innocentibus. Conditam a se S. Felicitis basilicam describit, et epigrammata basilicis Nolanæ et Fundanæ inscripta mittit. Tum misericordiæ opera, et spiritualis in anima templi ædificationem egregie commendat ¹.

1. Insertis (e) his versiculis patens pagina sollicitavit linguam et manum ut occuparet vacantia, et (f) succurrit animo esse quod scriberem. Perquam enim gratulor, quod unam cordis et corporis nostri, operum quoque et votorum similitudinem ostenderimus, eodem tempore basilicas dominicis adjicientes ovilibus. Tu vero (g) etiam baptisterium basilicis duabus interpositum condidisti, ut nos in horum quoque operum, **195** quæ visibiliter extruuntur, ædificatione superares. Sed Domino gratias, qui dedit nobis in quo et vinci victoriam duceremus. Vincimus enim voto, in quo vincimur gratia ab eo quem nobis iudicio anteponimus, dilectione comparamus. Tu es iste ^a quem loquimur; tu inquam pars nostri major; et melior; tu requies nostra, tu gaudium, in te reclinatio capitis nostri, et mentis habitatio est. Quæ non tantum in præsentem tempore, sed ut speramus et con-

(d) Ms. Reg., futuram. Ms. Vatic., fructum, in qua lectione monumento et seminario erunt sexti casus. SACCHIN.

(e) Ms. Vien., Compositis. Edit. Schot. in marg., Recensitis.

(f) Ms. Vien., occurrit.

(g) Ms. Reg., eodem: non male.

fidimus in Domino perpetua nobis ab ipsius munere, A et in ipsius corpore ac spiritu manebit. Ideo si quid per gratiam Domini amplius agas, nobiscum profecto, certe pro nobis agis.

2. Sed in eo metuo ne operibus tuis, quibus iniqua viarum secularium dirigis, et clivosa complanas, ex illo, de quo semper conqueror affectu in nos tuo, salebram offensionis immisceas, quod splendorum devotionis in Christo tuæ titulos nostris nominibus infundas; et justis laboribus hanc iniquitatem inseris, ut locum sanctum etiam vultibus iriquorum polluas. Recte enim in loco refectionis (*id est* baptisterii) humanæ Martinus pingitur, qui cælestis hominis imaginem perfecta Christi imitatione portavit; ut deponentibus in lavacro terrenæ imaginis vetustatem, imitanda cælestis animæ occurrat effligies. Noster vero quis illic locus est, qui nec infantibus innocentia, neque viris concurrimus sapientia? et ab immaculatis malitia, a perfectis infirmitate distinguimur? *Quæ ergo societas luminis et tenebris*? lupis et agnis? serpentibus et columbis? hoc est, nobis et **196** Martino? Nonne tu lactis et fellis poculum miscuisti? Sed bene, quod non ut in liquoribus uno calice confusis, ita in hominibus eodem loco mixtis, si discrepent meritis, boni suavitas amaritudine mali venenatur: contraque evenit ut peccator justo compositus magis sordeat, et peccatore collato magis justus eluceat. Quominus moveor errore caritatis tuæ, quia nullam beato illi fecisti injuriam, potiusque ad gloriam illius contulisti, ut contra despicabilem facies venerabilis pingeretur, quo splendor ejus comparatione tenebrarum clarius emicaret, qui etiam in *splendoribus sanctorum*^b conspicua claritate præfulget. Et quidem nisi scirem te impenso nimii in nos amoris studio hanc informasse picturam, malitiosum te et callidum criminarem, qui nostræ humilitatis obscuras animorum nocte personas, ex adversi juxta parietis regione depictas sancto capiti contulisses, ut illum tantum pingeres, nos vero potius deformares, quos jure respecta Martini facie despuedos ad probrum ridiculæ comparationis exponeres. Sed ne nostri causa, quorum multo amore dum falleris, falsum facis, hæc commentatio tua de caritate prolapsa irrideretur; ut revera potest et debet.

3. Hac tantum gratia parvi tibi in versiculis de hujusmodi tua pictura ad te mittendis, ut consilii tui D ratio proderetur, qua salubriter novorum hominum informationi studens, diversas longe sibi imagines proposuisses; ut emergentes a sacro fonte, et vitandum et sequendum pariter conspicerentur. Itaque sic habes³; si placet, utere.

Abiitit quicumque animas et membra lavacris,
Cernite propositas ad bona facta vias.
Adstat perfectæ Martinus regula vitæ:
Paulinus veniam quo mereare docet.
Hunc peccatores, illum spectate beati:
Exemplar sanctis illesit, iste reis.

^a II Cor. vi, 14. ^b Psal. cix, 3. ^c *Id est pecuniæ.* Vide epist. 1 append., n. 6. ^d Psal. xxxviii, 2. ^e Prov. x, 19.

(a) Sic mss. codices Reg., Vat. et Vien. cum editis quinque, licentia poetica. Edit. Poelna., *idem.* Vide carm. 15, v. 334.

Item de eodem :

Dives opam Christo, pauper sibi, pulchra Severus
Culina sacratis fontibus instituit.
Et quia cælestes aulam condebat in actus,
Qua renovarentur fonte Deoque homines:
Digna sacramentis gemina sub imagine pinxit.
Disceret ut vitæ dona renatus homo.
Martinum veneranda viri testatur imago:
Altera Paulinum forma refert humilem.
Ille fidem exemplis et dicitis fortibus armat,
Ut meriti palmas intemerata ferat.
Iste docet fusis redimeus sua crimina nummis,
Vilior ut sit res^c, quam sua cuique salus.

4. Certe probatur jam te non ridendum, magisque probandum, si hac tantum ratione longissime dissimiles cominus pinxisse videaris; ut in Martino forma justitiæ et summa virtutum, in nobis conscientie iniquitatis obtritio et confessio cerneretur, ut et beatis exemplum pateret et miseris. In illo speculum fortitudo, in nobis solatium haberet ignavia. Illum intuerentur, qui præceptum sufficerent implere virtutibus: in nobis **197** consolarentur, qui remedium vellent afferre criminibus. Quia innocentie fiducia destitutis, et nexu iniquitatis adstrictis, sola ut captivis potest redemptio subvenire. Quæso te tamen, ne obedientiam meam crimen facias, si versus tuos illos luminis et favorum, sicut denunciasti, auferas. Verecunde quæso illud magis, quam vere minatus sis; et, si istos adscribendos putaveris, illi permaneant, ut horum quasi gemmularum sint, et faciant vilibus pretium et claro atra distinguant. Sane accepta licentia dixi linguæ meæ, non juxta prophetam^d, ut maneret in requie sua, et custodiret vias meas: sed potius oppositæ sibi custodiæ frenos rumperet, **198** dum serviret tibi. Ita te diligo, ut magis de obtemperando tibi quam de multiloquio peccatum timerem^e.

5. Quam ob rem etiam basilicis tuis versiculos, quasi votivos sacris fontibus titulos destinavi. Si quid in his apte locutus videbor, hæc quoque fratris Victoris gratia est, cujus oculis et verbis omnia quæ in Christo Domino fecisti et agis vidi; et ideo versus quos et de basilicis interposui ipso autore censebis, qui materiam dictavit enarratione factorum tuorum. De baptisterio igitur ipso erunt isti, de cujus pictura tantum sunt illi superiores.

Hic reparandarum generator fons animarum
Vivum divino lumine flumen agit.
Sanctus in hunc cælo descendit Spiritus annem,
Cælestique sacras fonte maritat aquas:
Concipit unda Deum: sanctamque liquoribus almis
Edit ab æterno semine progeniem.
Mira Dei pietas! Peccator mergitur undis,
Mox (a) eadem emergit justificatus aqua.
Sic homo et occasu felici functus et ortu,
Terrenis moritur, perpetuis oritur.
Culpa perit, sed vita redit; vetus interit Adam,
Et novus æternis nascitur imperiis.

Sequentes ad basilicarum picturam sunt^b.

Corpore, mente, fide, castissimus incolæ Christi
Condidit ista Deo tecta Severus ovans.
Totus et ipse Dei templum viget hospite Christo,
Gaudentemque humiliter corde gerit Dominiuum.
Ecce velut trino colit unum nomine mentem:
Sic trium sancta³ mole sacravit opus.

*Ampla dedit populo geminis fastigia tectis,
Legibus ut sacris congrueret iumerus.
Nam quia latorem duo Testamenta per unum
Pacta Deum in Christo copulat una fides :
Iste duas inter diversi culminis aulas
Turrito fontem tegmine constituit.
Lata uoyos geminis ut mater Ecclesia ^a partus
Excipiat sinibus, quos aqua protulerit.
Aula duplex tectis, ut Ecclesia ^b Testamentis :
Una sed ambobus gratia fontis adest.
Lex antiqua novam firmat, veterem nova complet :
In veteri spes est, in novitate fides.
Sed vetus atque novum conjungit gratia Christi ;
Propterea medio fons datus est spatio.
Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niveos ^c corpore, corde, habitu ^d ;
Circumdansque ^e rudes^e festis altaribus agnos,
(a) Cruda salutariferis imbuit ora cibis.
Hinc senior sociæ congaudet turba catervæ :
Alleluia novishalat ovile choris.*

6. Cum hos operibus unanimitatis tuæ manufactis dedissem, illam non manufactam in domestica tua ecclesia gratiam Dei, qua perpetuum tibi hospitem in ea Clarum largitus est, silere non potui. Itaque sanctæ ipsius memoriæ versus, non quia aliquid divinis ejus meritis dignum loqui possem, sed ut studium plurimæ in illius animam caritatis exprimerem, ausus sum facere, et unanimitati tuæ mittere. Quos tu coram 199-200 Domino sanctæ et (V. carm. 24, v. 438) cohospitanti tecum semper in Domino animæ ejus recitans, excusabis audaciam meam, et commendabis obsequium.

Nominis ut titulo, sic mentis lumine Clarus Presbyter hoc tegitur, sed membra caduca sepulcro ;
Libera corporeo mens carcere gaudet in astris,
Pura probatorum sedem sortita piorum.
Sancta sub æternis altaribus ossa quiescunt,
Ut dum casta pio referantur munera Christo ^a,
Divinis ^b sacris animæ jungantur odores.

Item de eodem, ut quos malueris legas ¹⁰ : sed ego scio in hoc te potius ambigere debere, non ut aliquos ad titulum eligere, sed de nullo debeas injuriam sancto Dei facere.

Presbyter hic situs est meritis et nomine Clarus, Martino studii comes, et meriti modo consors :
Digna pio domus est altaria, sub quibus artus
Conditur (b) exanimos ; nam spiritus æthere gaudet,
Discipulumque pari sociat super astra magistro.

Clare fide, præclare actu, clarissime fructu,
Qui meritis titulum nonnisi æquiparas ¹¹,
Casta tuum digne velant altaria corpus,
Ut templum Christi contegat ara Dei.
Sed quia, tu non hac, qua corpus, sede teneris,
Qui meritis superis spiritus involitas ;
Sive patrum sinibus recubas, Dominive sub ara
Conderis, aut sacro pasceris in nemore :
Qualibet in regione poli situs aut paradisi,
Clare sub æterna pace beatus agis ;
Hæc peccatorum bonus accipe vota rogantum,
Ut sis Paulini Therasiæque memor,
Dilige mandatos interveniente Severo,
Quos ignorasti corpore sic meritis.
Unanimi communis amor sit fomes utrisque
Perpetui summo fœderis in Domino.
Non potes implicitos divellere ; si trahis unum,
Unus adhærentem, quo rapiunt, rapiet.

^a Vide not. 239. ^b Vide ibid. ^c Vide not. 144. ^d Id est *recentes*. Vide carm. 25, v. 211. ^e Vide not. 146. ^f Forte nobis.

(a) Ita ms. codex Vatic. cum 2 editis. Ms. Vien. et Latinus, *Pura*. Ms. Reg. et editi tres, *Cura*, mendose. Ed. Schot., *Cara*.

(b) *Artus conditur exanimos*. Vide eundem Græcismum carm. 22, v. 53. Edd. quatuor, *exanimus*, mendose : *artus* enim singulari numero non effertur.

(c) Sic mss. codices et ed. Rosv. licentia poetica. Gravius, Grinæus, Schottus et Poelmannus offensi in

A Ergo individuos pariter complectere fratres,
Lique sumus, sic nos dilige participans ¹².
Sic Deus accivit ¹³, sic nos Martinus amavit ;
Sic et tu pariter Clare tuere pareas :
Non meritis, sed amore pares ; tu sancte valebis
Exorare, pares et meritis fieri,
Si cum Martino sociâ pietate labores,
Ut vincant vestræ crimina nostra preces :
Et simul in vestri ducamur sorte Severi,
Vestraque nos semper protegat ala siu.

7. Quod si Dominus desiderium animæ vestræ fecerit secundum fidem vestram, adjiciens ornatui et sanctificationi operum vestrorum, ut sacros cineres de sanctis gloriosorum apostolorum aut martyrum reliquiis adipiscamini (quia ¹⁴ hujus voti præsumptione vos aliam apud Primuliacum nostram et priore majorem basilicam præparasse cognovimus) dignum opere fidei vestræ, et operis fideliter elaborati dedicatione proculdubio celeberrima, sanctorum quoque reliquiis decens arbitramur, ut hoc etiam quod de cruce misimus, pariter depositum sacratumque veneremini. Quod si ita placuerit, placitum vestrum hi, si videbitur, versiculi nuntiabunt :

Divinum veneranda tegunt altaria fœdus,
Compositis sacra ¹⁵ cum cruce martyribus.
Cuncta salutariferi coeunt (c) martyria Christi,
Cruz, corpus ^e, sanguis martyris, ipse Deus.
Namque Deus semper vobis ¹⁶ sua munera servat ;
Atque ubi Christus, ibi Spiritus, et Pater est.

201-202 Sic ubi cruz, et martyr ibi : qua (d) martyr, ibi et cruz,

Martyrii sanctis quæ pia causa fuit.
Illa cibum vitæ mortalibus, illa coronas,
Quæ Domino famulos participant, peperit.
In cruce fixa caro est qua pascor ; de cruce sanguis
Ille fluit, vitam quo bibo, corda lavo.
Christe, tuo coeant simul hæc tua dona Severo,
Portitoret testis sit crucis iste tuæ.
Carne tua vivat, tuus illi pocula sanguis
Præbeat, in verbo vivat atque tuo.
Quaque tuum socio ¹⁷ Martium ascendere Claro
Vidit, et ipse tuo munere (e) vectus eat.

8. Si vero magis placeat vobis hanc de cruce benedictionem ad quotidianam tutelam atque medicinam in promptu habere, ne semel condita in altario, non semper ad manum, ut usus exigit, præsto sit, sufficit et illa ad basilicæ consecrationem gratia, scilicet Dominus cum apostolis et martyribus ; quorum venerandus cinis si sine crucis consortio subjiciatur altaribus (V. not. 147), hic opertos titulus indicabit :

Pignora sanctorum divinæ gloria mensæ
Velat apostolicis edita corporibus.
Spiritus et Domini medicis virtutibus instans
Per documenta sacros viva probat cineres.
Sic geminata piis aspirat gratia votis,
Infra martyribus, desuper acta sacris.
Vota sacerdotis, viventium et commoda, parvo
Pulvere sanctorum ¹⁸ mors pretiosus juvat.

9. Habes versus operibus quidem tuis sanctis et magnificis indignos, persuasioni tamen tuæ, quam

secundam syllabam productam in *martyria*, substituerunt *insignia*.

(d) Sic emendavimus ex editis Poelm., Grin. et Schot., quod præcedentibus bene respondet. Alii codd., *martyris et cruz*.

(e) Ita ms. Vien. favente Rosv. codice Regio. Alii, *vincetus*

habes tibi de me (*Subaudi* magis) quam mihi credere, competentes. Quos si non erubueris (a) spectandos domesticae ecclesiae tuae parietibus inscribere, vindicare. Crede enim vel tunc de meis ineptiis erubesces; et poenitebit te desiderii et exactionis tuae, cum aedificia, quae immaculata adhuc operis tui gratia splendent, obscurata naeniis insipientiae tuae; et, ut digno meis versibus verbo utar, caccabata (V. not. 148), ridentibus multis vel nauseantibus confusus aspicias. Nec laborabis fallere, ut te lector autorem putet; cum ¹⁹ ineptia nemini in te nota, possit instruere lectorem, ne tibi meum carmen, id est, crimen imponat: qui tamen vel proditoris vel scriptoris nomine culpandus es. Sed ne quis me injuriosum judicet illa regula qua praescribitur: *Quod tibi nolueris, alii ne feceris* ^a: idem a me prius basilicas meas pertulisse praesentibus illi documentis probabis: ut hoc quoque ostendas unanimitatem nostram, quod sive gratia sive injuria me tibi comparans, eadem in tuas qua etiam in meas aedificationes temeritate peccavi. Sed hujus sive gratiae, juxta patientissimum mei animum tuum; sive juxta meum indignissimum munus, injuriae autor aut reus noster tibi Victor habeatur, qui sanctissimus nostrae caritatis interpres hoc se tibi gratiorem a nobis redire praesumpsit, quo ²⁰ depressior sub injusto ineptiarum ad te nostrarum onere revertisset. Nam hoc etiam accrescere fascibus suis voluit, ut nostrarum tibi basilicarum versus simul picturasque portaret. Meritoque faciet, si cum hac se tibi querimonia deficiens et curvus intulerit, ut clamet: *Ecce propter mandata labiorum tuorum ego ambulavi vias duras* ^b; et clamet: *Super dorsum meum fabricati sunt* ²¹ peccatores, qui in tot epistolas ²² prolongaverunt iniquitatem suam ^c.

10. Recepti igitur et hunc ad peccata mea cumulum, ut fratri cupidissimo talis sarcinae, qua ejus anima gravato corpore levaretur, praestarem quam desiderabat injuriam. Nam et vere ad unanimitatem nostram congruere haec illius postulatium videbatur, qua asserebat ut oporteret tibi nostras in Domino aedificationes ita notescere, ut nobis tuas in titulis et in picturis indicare voluisses. Hac igitur ratione persuasus, basilicas nostras tuis, sicut et operis tempore et voti genere conjunctae sunt, ita etiam litteris compaginare curavi: ut in hoc quoque nostra conjunctio figuraretur, quae jungitur animis, et distat locis; sic et ista, quae in nomine Domini eodem spiritu elaborata construximus, diversis adjuncta regionibus, ejusdem tamen epistolae serie sibi tamquam (b) contignata ²³ visentur. Basilica igitur illa quae ad dominædium nostrum communem patronum in nomine Domini Christi (c) Dei jam dedicata celebra-

A tur, quatuor ejus basilicis addita, reliquis apostolorum et martyrum **203-204** intra apsidem (V. not. 149) trichora (*forte legendum trichoram*; vid. not. 150) sub altaria sacratis, non solo beati Felicis honore venerabilis est. Apsidem solo et parietibus marmoratam camera musivo illusa (V. not. 151) clarificat; cujus picturae hi versus sunt:

Pleno coruscat Trinitas mysterio,
Stat Christus agno ^d; vox Patris ^e caelo tonat:
Et per columbam ^f Spiritus sanctus fluit.
Crucem corona ^g lucido cingit globo;
Cui coronae sunt corona apostolorum.
Quorum figura est in columbarum choro ^h.
Pia Trinitatis unitas Christo coit,
Habente et ipsa Trinitate insignia:
Deum revelat vox paterna, et Spiritus:
Sanctam fatentur crux et agnus victimam.
Regnum et triumphum purpura et palma indicant.
Petram superstat ⁱ ipse petra ²⁴ Ecclesiae,
De qua sonori quatuor fontes ^j meant,
Evangelistae viva Christi flumina.

11. Inferiore autem balteo, quo parietis ²⁵ et camerae confinium interposita gypso crepido conjungit aut dividit, hic titulus indicat deposita sub altari sancta sanctorum:

Hic pietas, hic alma fides, hic gloria Christi,
Hic est martyribus crux sociata suis.
Nam crucis e ligno magnum brevis astula pignus,
Totaque in exiguo segmine vis crucis est.
Hoc (d) Melani ^k sanctae delatum munere Nolam,
Summum Hierosolymae ²⁶ venit ab urbe bonum.
Sancta Deo geminum velant altaria honorem,
Cum cruce apostolicos quae sociant cineres.
Quam bene junguntur ligno crucis ossa piorum,
Pro cruce ut occisis in cruce sit requies!

12. Totum vero extra concham (V. not. 159) basilicae spatium, alto et lacunato culmine geminis utrimque porticibus dilatatur, quibus duplex per singulos arcus columnarum ordo dirigitur. Cubicula (V. not. 160) intra porticus quaternis longis basilicae lateribus inserta, secretis orantium vel in lege Domini meditantium ^l, praeterea memorii religiosorum ac familiarium accommodatos ad pacis aeternae requiem locos praesent. Omne cubiculum binis per liminum frontes versibus praenotatur, quos inserere his litteris nolui (V. not. 161), eos tamen quos ipsius basilicae aditus habent, scripsi; quia possent, si usurpare velis, et ad tuarum basilicarum januas convenire, ut istud est:

Pax tibi sit, quicumque Dei penetralia Christi
Pectore pacifico candidus ingrederis.

D Vel hoc, de signo Domini (*id est* signo crucis) super ingressum picto hac specie, qua versus indicat:

Cerne coronatam Domini super atria Christi
Stare crucem, duro spondentem celsa labori
Praemia: tolle crucem, qui vis auferre coronam.

Alteri ²⁷ autem basilicae, qua de hortulo vel pomario quasi privatus aperitur ingressus, hi versiculi

^d Not. 152. ^e Not. 153. ^f Not. 154. ^g Not. 155.
^h Psal. 1, 2.

ctio confirmatur n. 12, v. 1.

(d) Sic reposuimus juxta mss. codices Reg. et Vien. et edit. Schot. Verissima lectio. Alii codices, Melanæ. Vide not. 138.

^a Tob. iv, 16. ^b Psal. xvi, 2. ^c Psal. cxxviii, 3.
^d Not. 156. ^e Not. 157. ^f Not. 158. ^g Not. 158.

(a) Mss. Reg. et Vien. cum editis quatuor, spectandis.

(b) Ita edit. Rosv. Vera lectio, quae confirmatur carm. 25, v. 12, v. 37. Mss. tres codices cum editis quatuor, consignata.

(c) Addidimus Dei ex mss. Reg. et Vien. Haec le-

hanc secretiorem forem pandunt (V. ep. 28, n. 5, A In uno hoc :
et carm. 24, v. 613) :

Cœlestes intrate vias per amœna virena,
Christicolæ ; et lætis decet huc ingressus ab hortis,
Unde sacrum meritis datur exitus in paradisum.

Hoc idem ostium ²⁰ aliis versibus ab interiore sui
fronte ²¹ signatur :

(a) Quisquis ab œde Dei perfectis ordine votis
Egrederis, remeæ corpore, corde mane.

13. Prospectus vero basilicæ non, ut usitatio-
mos est, orientem spectat, sed ad domini mei beati
Felicis basilicam pertinet memoriam (*id est tumulum*)
eius aspiciens : tamen cum duabus dextra lævaque
conchulis (V. not. 162) intra spatiosum sui ambitum
apsis sinuata laxetur, una (V. not. 163) earum im-
molanti hostias jubilationis antistiti patet ²², altera B
(V. not. 164) post ²¹ sacerdotem capaci sinu receptat
orantes. Lætissimo vero conspectu tota simul hæc
basilica (b) in basilicam memorati confessoris ape-
ritur trinis arcubus paribus, perlucente transenna
(V. not. 165) : per quam vicissim sibi tecta ac spatia
basilicæ utriusque junguntur. Nam quia novam a ve-
teri paries apside cujusdam monumenti ²³ interposita
obstructus excluderet, totidem januis patefactus a
latere confessoris quot ²⁴ a fronte ingressus sui fori-
bus nova reserabatur, quasi diatritam ²⁵ speciem
(V. not. 166) ab utraque in utramque ²⁶ spectanti-
bus præbet, sicut datis inter utrasque januas titulis
indicatur. Itaque in ipsis basilicæ novæ ingressibus
hi versiculi sunt :

Alma domus triplei patet ingredientibus arcu ^a,
Testaturque plam janua tuiua fidem.

14. Item dextra lævaque crucibus minio super-
pictis hæc epigrammata sunt :

Ardua floriferæ crux cingitur orbe coronæ,
Et Domini fuso tincta cruore rubet.
Quæque super signum resident cœleste columbæ
Simplicibus b produunt regna patere Dei.

Item de eodem :

Hæc cruce nos mundo, et nobis interfice mundum.
Interitu culpæ vivificans animam ²⁶.

205-206 Nos quoque perficies placitas tibi, Christe,
|columbas,
Si vigeat puris (c) pax tua pectoribus.

15. Intra ipsam vero transennam (qua breve illud,
quod propinquas sibi basilicas prius ²⁷ discludebat,
intervallum continuatur) e regione basilicæ novæ
super medianum arcum hi versus sunt :

Ut medium valli pax nostra resolvit Iesus,
Et cruce discidium ²⁸ perinens duo fecit in unum :
Sic nova, destructo veteris discrimine tecti,
Culmina conspiciamus portarum fœdere jungi.
Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumque manus lavat amine ministro ^c.
Plæbs gemina Christum Felicis adorat in aula,
Paulus apostolico ^d quam temperat ore sacerdos.

Hæc vero binis notata versiculis epigrammata
super arcus alios dextra lævaque sunt.

• Not. 167. b Not. 168. c Not. 169. d Not. 170.

(a) Mss. Reg. et Vien., *Quisque domo Domini.*

(b) Sic emendavimus ex ms. codice Vien. Prius
erat *in basilica.*

(c) Cum Sacchino ita emendatum, refragantibus

Attonitis nova lux oculis aperitur, et uno
Limine consistens geminas simul aspiciat aulas.

In altero hoc ²⁹ :

Ter geminis geminæ patuerunt arcubus ^e aulæ,
Miranturque suos per mutua limina cultus ³⁰.

Item in iisdem arcubus a fronte, quæ ad basilicam
domini Felicis patet, mediana, hi sunt :

Quos devota fides densis celebrare beatum
Felicem populis diverso suadet ab ore,
Per triplices aditus laxos infundite cœtus :
Atria quamlibet innumeris spatiosa patebunt
Quæ sociata sibi per apertos cominus arcus,
Paulus in æternos antistes dedicat usus.

In aliis isti bini :

Antiqua digresse sacri Felicis ab aula,
In nova Felicis culmina transgredere.

Item :

Una fides trino sub nomine quæ colit unum,
Unanimis trino suscipit introitu.

16. In secretariis vero duobus, quæ supra dixi
circa apsidem ³¹ esse, hi versus indicant officia sin-
gulorum.

A dextra apsidis ³² :

Hic locus est veneranda penus ^f qua conditur, et quæ
Promitur alma sacri pompa ministerii.

A sinistra ejusdem :

Si quem sancta tenet meditanda in lege ³³ voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris ^g.

De Fundana basilica.

C 17. Egrediamur jam Nolana hac basilica, et in
Fundanam transeamus. Fundis nomen oppido est,
quod æque familiare mihi fuit dum maneret posses-
sio, quam illic usitatiorem habui. Itaque vel ad
pignus quasi civicæ caritatis, vel ad memoriam præ-
teriti patrimonii, basilicam dare in ipso oppido,
quoniam et indigebat, ruinosam et parvam habens,
voti fuit. Propterea et hos versiculos adjiciendos
putavi, quos illi in hoc oppido dedicandæ basilicæ
paravimus ³⁴. Nam adhuc in opere est, sed propitio
Deo dedicationi propinqua. Quod tamen ea mihi ma-
xime ratio persuasit, quia et in hujus apside ³⁵ de-
signatam picturam meus Victor adamavit, et portare
tibi voluit, si forte et eam ³⁶ de duabus elegeris in
hac recentiore tua pingere, in qua æque apsidem
factam indicavit. Sed de hac apside an abside magis
dicere debuerim, tu videris : ego nescire me fateor,
quia hoc verbi genus nec legisse reminiscor. Verum
hanc quoque basiliculam, de benedictis apostolorum
et martyrum reliquiis sacri cineres, in nomine Chri-
sti sanctorum Sancti, et martyrum Martyris, et do-
minorum Domini, consecrabunt. Ipse enim testatus
est se vicissim confessorum suorum Confessorem fu-
turum. Ideo super (d) hac propter picturam gratia
geminatus est titulus (V. not. 173).

• Not. 167. f Not. 171. g Not. 172.

omnibus codicibus ; quod et sensus postulat, et
confirmant n. 12 duo priores versus. Ante erat *pars.*

(d) Sic emendavimus juxta ms. codicem Vien.
Alii, præter.

De pictura :

Sancitorum labor et merces sibi rite ⁴⁷ coherent,
Ardua crux, pretiumque crucis sublime, corona.
Ipse Deus, nobis princeps crucis atque coronæ,
Inter floriferi cœlestis nemus paradisi,
Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno,
Agnus ut innocua injusto datus hostia letho.

207 Alite ^a quem placida sanctus perfundit hiantem
Spiritus, et rutila Genitor de nube coronat.
Et quia præcelsa quasi Judex rupe superstat,
Bis geminæ pecudis discors agnus genus hædi
Circumstant solum : lævos avertitur hædos
Pastor, et emeritos dextra complectitur agnos.

De reliquiis ⁴⁸ :

Ecce sub accensis altaribus ossa piorum
Regia purpureo marmore crusta tegit.
Hic et apostolicas præsentat gratia vires
Magnis in parvo pulvere pignoribus.
Hic pater Andreas, et magno nomine Lucas,
Martyr ^b et illustris sanguine Nazarius;
Quosque suo Deus Ambrosio post longa revelat
Secula, Protasium cum pare Gervasio.
Hic simul ⁴⁹ una pium complectitur arcula cœlum :
Et capit exiguo nomina tanta sinu.

18. Hæc interim, mi frater, et alia hujusmodi opera visibilia ⁵⁰ de terrenis in terra labore ⁵¹ molieram ⁵² : sed *benedictus Dominus die quotidie, qui facit mirabilia solus* ^c : sicut *convertit petram in stagnum aquæ*, sic et terrena cœlestibus mutat; et hanc nobiscum, quamquam de suis et hic et ibi rebus permutationem facere dignatur; ut quæ corporaliter molieram in terris, latenter in cœlis per ipsum ædificentur; tunc revelanda nobis, cum specie (*an facie?*) videbimus ^d, quæ nunc per fidem providemus. Itaque hic seminamus, et ibi (*a*) metimus ^e : hic spargimus, et ibi congregamus : hic vivimus, et ibi conversamur : hic accingimur, et ibi militamus : hic pugnamus, et ibi vincimus; vel si istic vincimus, ibi coronamur. Ita quod istic manu struimus, illic fide condimus. Et harum nobis quamvis terrestrium ædificatio fabricarum si voto et studio spiritali struatur, beata cœlestium est præparatio mansionum ^f. Hæc enim ædificantes in Domino ex adeptu ⁵³ fidei, ædificamur ipsi a Domino per ejusdem fidei profectum. Nam et evangelicus ille centurio ⁵⁴ exemplum nobis est ad spem certam mercedis æternæ, hujus specialiter operis gratia recipiendæ; qui ad promerendam filii sanitatem, et ipsum Dominum Jesum fidei suæ prædicatorem habendum eo potissimum ⁵⁵ meriti vauiit, quod plebs Domini, quæ tunc adhuc in Judæis tantum erat, illi de Synagogæ ædificatæ testimonio suffragata est ^h.

19. Quid igitur miseri nunc quiescimus oscitantes ⁱ, et quasi non conducti mercenarii, in tumultuoso hujus seculi foro vacua manu stamus? vel si conductis nobis ⁵⁶ debere patremfamilias ⁵⁷ suum denarium cogitemus, ut aliquid in vinea ejus operemur, id **208** ipsum quasi indebitum gratumque ⁵⁸ præstantes, imputare etiam meditamur Domino, tamquam

^a Not. 174. ^b Not. 175. ^c Psal. LXXII, 20; Psal. LXXI, 48; Psal. CXLIII, 8. ^d II Cor. III, 18; I Cor. XIII, 12. ^e Galat. VI, 8. ^f Johan. XIV, 2. ^g Matth. VIII, 5. ^h Luc. VII, 5. ⁱ Matth. XX, 6. ^j Exod. XXII, 25; Lev. XXV, 36; Deut. XXIII, 19; Psal. XIV, 5. ^k Prov. XIX, 17. ^l Eccli. XXIX, 4. ^m Exod. XXIII, 8; Deut. XVI, 19. ⁿ Osæ VI, 6, sec. LXX; Matth. IX, 13. ^o Ephes. V, 14. ^p Matth. XXV, 40. ^q Matth. XXVI, 11. ^r Luc. XVI, 9. ^s Luc. XVI, 19.

(a) Ante erat *metimus*. Correctionem nostram probant ea quæ sequuntur.

(b) Ita ms. Reg. cum editis quatuor. Vera lectio

A illi potius quam nobis profutura faciamus. O miseri homines! largiri nos aliquid credimus: negotiamur, et liberales habemur, qui avarissimi esse convincimur; et quidem tanto avariores cupidissimis terræ feneratoribus, quanto amplius esse cœlestia de terrenis, et beata de miseris egenisque rebus emere; quam terrena terrenis et labentibus lapsura mercari, et Dominum quam hominem fenerator ⁵⁹ (V. not. 70). Damnatur in lege *qui pecuniam suam dederit ad usuram, et munera super innocentes acceperit*! : ecce Evangelii gratia ostendit nobis quomodo eadem crimina ad innocentiam sanctitatemque mutantur; nec pœnæ, sed præmii retributio consequatur, si tantum in præcepta divina salutaris cupiditate fidei convertantur. Da ad usuram pecunias tuas, sed Christo; et salutaris usura est ^k.

B 20. Item in seculo corrupti muneribus reorum iudices condemnantur ^l : sed quisquis homo præventus in aliquo peccato, diffidens innocentiae tuæ, affers ^m pretium salutis tuæ Judici nostro, ne verearis quasi corruptionis injuriam justitiæ Dei facere. Accipit a te Christus libens salutis tuæ pretium, quia *mauult* ⁿ misericordiam quam sacrificium ^o. Sed forsitan quæris, ubi illum invenies, et qua corumpas ^p via quem non vides. Surge, inquit, *qui dormis, et (b) erige te a mortuis, et attinges* ^q Christum ^r : hoc est, discute carnalis inertiae somnum, et depressam cogitatione terrena mentem a mortuis curis, hoc est conversatione carnali, erige, attollens et dirigens in Dominionem animam tuam, et *attinges Christum*. Operando ^s præceptis ipsius, videbis eum in omni paupere, tanges ^t eum in **209** omni egeno, recipies eum in omni hospite : quoniam sibi fieri ipse testatur quæ in ejus nomine minimis ejus fiant ^u. Ecce nobis jam constat quomodo videas invisibilem, et inapprehensibilem comprehendas. Ergo nunc istic pauperemur (V. ep. 40, num. 7), ut tunc ibi locupletemur. Nunc ploremus, ut tunc gaudeamus. Nunc esuriamus, ut tunc saturemur. *Omni, inquit, tempore pauperes vobiscum habetis* ^v. Vides quia nulla nobis occasio est beneficentiæ unquam procrastinandæ, cum, si voluntas nostra non absit, pauper in promptu sit.

21. Commodemus ergo securi nunc egeno ^w, et in pauperibus suis Christo, ut ex ejus abundantura in iisdem gloria participare possimus. Propterea enim Dominus ipse præmonet, dicens : *Facite vobis amicos*

D *de iniquo mammona*. Vides quomodo Omnipotens faciat de nocte lucem, et de iniquitate justitiam? *Ut cum defeceritis, inquit, recipient vos in tabernaculo æterna* ^x. Quia vicissitudine quadam copix vel inopix humanum genus temperatur, quod in illo inferno divite, et superno paupere evangelicus sermo patefecit ^y, ut intelligamus consilium communis Autoris, quo divitem pauperi, et pauperem diviti præparat.

quæ confirmatur ex sequentibus et ex epist. 9 ad Amandum, num. 2. Ms. Vatic. cum edit. Resv., *erigere*.

ravit, ut abundans egeant substantia alimonie sit, et opulento inops materia justitie: ut fiat, sicut Apostolus dixit ^a, *æqualitas*: et in illo seculo repensanda illis egestate presentis opibus æternis, redundet illorum abundantia ad inopiam nostram, si nostra istuc abundantia ad illorum indigentiam commoda-verit. Seminemus ergo illis carnalia ^b, ut metamus ab illis spiritalia. Laboret nunc de terrenis manus, ut tunc de cœlestibus anima reficiatur. Spes præsens ædificet rem futuram ^c. Faciamus istic tecta quæ nos illic tegant. Pascatur istic pauper, ubi me divite eget; ut me illic pascat, ubi me egente saturabit. Videte commercium spiritale; et, si potestis, negate nos avaros, qui terram vendimus et tributum, ut immunitatem regni cum æternitate coemamus.

22. Fragilem arenam jacimus, ut domum fundemus æternam, et de vilibus attingamus astra cœmentis ^b: de quibus non illam confusionis et superbiæ turrem ^c destruendam opere irritum machinamur, sed in ipso angulari lapide fundamur ^a, ut surgamus per ipsum in ipsius plenitudinem, qui est *turris fortitudinis a facie inimici* ^d. Hanc ipse nos turrem ædificare ^e, computatis ante sumtibus, jubet, ne interrupta ædificatione defecti, temeritatis improvide notam et dignam irrisionem frustra ^f audacis ignaviæ perferamus. Sumtus ^g autem noster fides firma est. Ergo et secundum veritatem Dei credens, qui spes, et opes et vires suas Dominum Jesum habet, ejus omnis **210** ædificatio compacta crescit ^h, et surgit in consensionem in plenitudinem Dei. Itaque nisi Dominus ædificaverit domum, vano ædificantes labore ⁱ sudabimus. Sed ne, vel perfecta licet, cooperante Domino, ædificatione, resupini securas manus remittamus, adjicit Scriptura divina, quod etiam ædificatam domum nisi Deus idem custodiat, irrita servantium cura vigilabit ^h.

25. Oremus ergo Dominum, ut dum nos illi foris ædificamus domicilia quæ videntur, ille in nobis intus ædificet illa quæ non videntur, domum videlicet illam, ut Magister (*id est Paulus. V. ep. 23, n. 24*) ait, *non manufactam* ⁱ: quam ingressi intelligemus in novissimo, videntes scilicet *facie ad faciem quod in ænigmate nunc videmus, et ex parte cognoscimus* ^j. Sed nunc, dum adhuc in tabernaculo istius corporis constituti, quasi sub illius antiqui tabernaculi pellibus in deserto et tentoriis agimus ^k, præcedente nos per istius orbis aridam Dei verbo, vel in columna nubis ^l, ut *obumbret* ^m super caput nostrum in die belli ⁿ: vel in columna ignis, ut *cognoscamus in terra cœlestem ejus viam* ⁿ; oremus, ut per hæc nunc Ecclesiæ tabernacula ingrediamur usque ad domum Dei ^o; ubi et ipse Dominus, ille summus et *factus nobis a Domino* ^p et *excisus a monte*, et idem auctus in montem lapis exstat, qui *est mirabilis in oculis nostris*.

^a I Cor. viii, 14. ^b Gen. xi, 4. ^c Ephes. ii, 20. ^d Psal. lx, 4. ^e Luc. xiv, 28. ^f Ephes. ii, 21. ^g Psal. cxvii, 1. ^h Ibid. ⁱ II Cor. v, 1. ^j I Cor. xiii, 12. ^k Exod. xxv, 40, et xxvi, 30. ^l Exod. xxiii, 20; Exod. xiii, 21, et xiv, 19. ^m Psal. cxxxix, 8. ⁿ Exod. xiii, 24; Psal. lxxvi, 5. ^o Psal. xli, 5, juxta Psalt. Reg. ^p Psal. cxvii 23. ^q Psal. lxxx, 7. ^r I Cor. iii, 10. ^s I Pet. ii, 5. ^t Sap. iii, 6. ^u Psal. cxxi, 6. ^v II Reg. vi, 7, sec. LXX. ^w I Esd. iv, 4. ^x I Johan. iv, 4. ^y Rom. xvi, 20. ^z Jer. l, 23. ^{aa} Matth. xxi, 12, Marc. xi, 15.

A Ipse se nunc ædificationi nostræ et fundamento præstet et culmini, quia ipse est *initium et finis*. Super eandem petram, nam ⁷⁸ et *petra Christus est*, extra quam nemo potest domum stabilem fundare, non stipulam, aut fenum, et paleas, sicut in Ægypto servientes in cophino, manus congerant; ne luteis ædificiis operum sordidorum laterem, ut aiunt, lavemus, et incurvati oneribus laborum servilium devertamus dorsum nostrum a Domino ^a; (a) quia ut conversos ad se reficit lumine, ita aversos afficit cæcitate.

24. Videamus autem ædificantes, quid de nostra fragili terrenaque substantia dignum divino fundamento superædificare possimus ^r, ut ab ipso ⁷⁸ principali lapide vivificati, lapides in fabricam templi cœlestis aptemur. Aurum sensus nostri et sermonis argentum conflamus in Christo, ut nos in hujus mundi fornice purgatos ^s, aurum ignitum, et moneta imaginis suæ dignum ⁷⁸ ipse placitarum sibi animarum discussor efficiat, nosque ipsos illi de operibus luminis pretiosos lapides asferamus. Neque in cordibus ligni duritia stolidi, neque in operibus feneæ siccitate aridi, neque in fide vel caritate mobiles et infirmi levium fragilitate palearum; sed ut opus arbitrii nostri non arsurum paretur, et inconcussum pacifica operatione consurgat, oremus Altissimum eam pacem ædificationis nostræ ^t, qua paries ille aliquando in templi murum factus **211** est, ut *malleus, et securis, et omne vas ferreum non audiat in ea* ^u: nec sicut postea in ejusdem templi reparatione, inimica Persarum invidia fabricam resurgentem hostilis impediatur et interrumpatur incursus ^v. Sic enim in domum orationis et pacis perficiemur, si nulla nos carnalium cogitationum cura concidat, nullus quietem nostram seculi tumultus interstrepatur. Malleus enim nobis cura victus et vera vestitus est: securis et ferrum nobis cupiditas temporalium, et nocturnus mortis timor, et livor inimicus, et res hujus seculi; in cujus aut malæ cura, aut bonæ amore ⁷⁸ anima conditur ⁷⁸, mens compeditur; et pax bonæ voluntatis, quæ compositis religioso silentio sensibus confirmatur, atque orationis intentio, quæ inoffensa de libero et puro corde dirigitur, carnalium oblatratione curarum, quasi interstrepente malleo, vel securi feriente, convellitur. Sed quia *major est qui in nobis est quam qui in hoc mundo* ^x, potens est Dominus *conterere Satanam sub pedibus nostris* ^y, ut impleatur et illa pro nobis prophetia: *Contritus est malleus universæ terre* ^z.

25. Expediit autem nobis, ut etiam ædificatum cordis nostri templum sæpe Dominus Jesus revisat, veniens in flagello timoris sui, ut eiciat de nobis mensas nummulariorum, et venditores boum vel columbarum ^{aa}; ne quod avaritiæ commercium animus noster exercent, neque in nostris sensibus tar-

ditas boum stabulet : quia ubi non sunt boves , præsepia munda sunt ^a. Neque simus innocentiae nostrae vel divinae gratiae venditores , ne faciamus orationis domum speluncam latronum ^b. Expurgatis enim omni malitiae fermento sensibus nostris ^c, inambulabit libenter Dominus noster Jesus Christus : et velut in illis quinque porticibus spatiabitur Sapientia ^d ⁷⁷, virtus Dei, quae sanat omnes languores nostros ^e. Nam et in anima nostra multi , sicut in illa ad piscinam olim medentem porticu , jacent ægri et debiles (a) : quam si adeat Dei verbum , et avaritiae lepram , et invidiae ferruginem , et intemperantiae cæcitatem , et iracundiae phrenesim , et luxuriae paralyisim , præcepto medente , depellet ; et nos non solum ad sanitatem innocentiae , sed etiam ad firmitatem patientiae refectos , jubebit illico non solum exurgere de infirmitatis lectulo , sed etiam ipsum lectum tollere , ut portemus validi quo portabamur infirmi ^f. Quod profecto etiam in spiritali vel ægritudinis vel sanitatis nostrae genere ^g completur , cum carnem nostram , cui ut lectulo dediti jacebamus in vinculis vitiorum et infirmitate virtutum , postea in verbo Dei per gratiam Jesu Christi ad bonam incorruptamque mentem , renovato interiore , sani ^h quasi **212** grabatum illud tollimus ⁱ, et spiritu prævalente portamus , ferentes ipsam sequentem quo volumus : in qua infirmabamur expectantes alienam opem , semperque præventi celeritate piscinam occupantium : quia non erat qui porrigeret manum , neque qui salvos faceret ; donec ipse legatis et angelis major (quippe ut prophetarum et angelorum Dominus) adveniret , et omnem infirmitatem nostram miserando susciperet ^k, assumendo purgaret , et animam esurientem replet bonis , et juberet nos abire in domum nostram , illam (ut supra dixi) non manufactam ^l : in qua vox lætitiæ et salutis , et ipse omnibus suis Christus habitatio , et regnum , et rex erit , testante Apostolo : Quia semper cum Domino erimus ^m : cui honor , et gloria , et potestas in secula ⁿ.

EPISTOLA * XXXIII.

Scribit Alethio qui aliqui operis a Paulino poposcerat , et dicit se minus idoneum qui ejus satiare valeat desiderium. In Alethius postea in episcopatu Cadurcensi successit Florentio fratri. (Vide Dissert. 3, num. 2.)

Beato et merito venerabili ¹ ac dilectissimo fratri ALETHIO (V. not. 176), PAULINUS.

1. Deo gratias , qui odorem gratiae in te suae per eloquia ² litterarum tuarum manifestavit mihi ³. Per fratrem enim carissimum in Deo Victorem meum , hoc munere militantem Deo , ut fraternae serviat caritati , seque nobis per longinqua terrarum intervalla

^a Prov. xiv, 4, juxta LXX. ^b Matth. xxi, 13 ; Luc. xix, 46. ^c I Cor. v, 7. ^d Johan. v, 2. ^e Psal. cii, 3. ^f Johan. v, 8. ^g Isai. liii, 4. ^h II Cor. v, 4 ; Psal. cxvii, 15, see. Psalt. Rom. ⁱ I Thess. iv, 16. ^j II Cor. ii, 14. ^k Matth. xii, 35. ^l Luc. xi, 5. ^m Johan. vii, 38. ⁿ Exod. xv, 25. ^o Exod. xvii, 6.

* Scripta videtur anno 403.

** Alias Epistol. 34. Forte anno 403, et missus cum superiore epistola.

(a) Ms. Reg., quæ si audiat.

(b) Ita ms. Vien. et edit. Chifflet., favente edit. Schot. Alii codices, conferam.

(c) Sic ms. codex Vien. cum edit. Chiff. Alii, tantos.

(d) Ita emendavimus ex ms. Vien. et editis Chiff.

discretis (id est separatis, distantibus ; vid. ep. 29, n. 9), impigrum annuis discursibus tabellarium præbeat. et religiosissimis officiis mutuo visitantium corporalem laborem spiritali impendat affectu : per hunc ergo fratrem et conservum in Domino , qui communis et unanims ; nam et vobis ea se , qua nobis insitus est , acceptissimum gratia gloriatur , per hunc , inquam , mihi sancte venerabilis frater , tam dulce quam insperatum mihi munus accipi , epistolam tuam ; in qua nobis bonus cordis tui thesaurus apparuit ^k, ut merito percepta officii tui benedictione gauderem , cum faciem interioris tui castissimo specularus eloquio , quantum in te mihi a Domino adjutorium (θ) conferat , agnoscerem.

2. Sed in iis quæ mihi injungenda dives inopia estimator putasti , sanctam quidem purissimæ caritatis fiduciam demonstrasti : fama tamen , quantum intelligo , Dominici operis persuadente inductus es , ut secundum opus Domini , quo nobis ³ curam redemptionis nostrae inspirare dignatus est , ingenii quoque et oris opes suppetere nobis arbitraris. **213** Sed bonam concupiscentiam magna fide vacuis opinionibus spes illusa deceptit. Unde enim mihi tantum aquæ , quantum sitis ? unde tale ⁴ poculum , quod digne bibas ? unde (c) tanti panes , quantos postulas ¹ ? Sed ipse tibi autor injuriæ tuæ eris diutius esurire , qui evangelicos lucis et vitæ cibos in alfa hujus seculi nocte desiderans , somnolenti et pauperis amici egenam penum pulsas ; qui flumina aquæ vivæ sitiens ^m, arentem venulam scalpis , et humorem de pumice conaris exprimere. Aut enim nullus mihi de inspirantiæ (Latin. et Sacchin. forte insipientiæ) siccitate , aut amarus de malitiæ felle fons intus est ; quem utinam orationes et litteræ tuæ sæpius impensæ mihi (d) exundare ac dulcescere faciant fidei tuæ ligno , et eloquii suavitate ⁿ ; ut et verbo Dei , quod bonus minister pio ore depropmperis , quasi virga prophetae percusso (e) cordis ^r. (Cetera desunt.)

* XXXIV SERMO

DE GAZOPHYLACIO ¹ (V. not. 177).

Eloquenter, erudite ac pie beneficentiam in pauperes prædicat.

1. Non frustra, dilectissimi mei, jumentis præsepe ponitur, neque tantum ad speciem videndi jacet; mensa etenim quædam est, quamlibet irrationabilium animantium, tamen ab hominum ratione composita, ut per eam quadrupedia cibum capiant. Quod si ii qui præsepia ædificare curaverint negligant pabulum inferre, (f) proclivius tabida inopi stabulo jumenta deficient, et non pascentia fames depascitur animalia. At illi dignum negligentia vel avaritia damnus de

^a Prov. xiv, 4, juxta LXX. ^b Matth. xxi, 13 ; Luc. xix, 46. ^c I Cor. v, 7. ^d Johan. v, 2. ^e Psal. cii, 3. ^f Johan. v, 8. ^g Isai. liii, 4. ^h II Cor. v, 4 ; Psal. cxvii, 15, see. Psalt. Rom. ⁱ I Thess. iv, 16. ^j II Cor. ii, 14. ^k Matth. xii, 35. ^l Luc. xi, 5. ^m Johan. vii, 38. ⁿ Exod. xv, 25. ^o Exod. xvii, 6.

* Scripta videtur anno 403.

(a) Ms. Reg. cum tribus editis, exundarent, dulcescere. Rosv., exundanter dulcescere.

(e) Ita omnes codices præter Vatic. et Rosv., in quibus corde.

(f) Sic reposuimus ex ms. codice Viennensi, editi. Chifflet. et Latin. Ante erat proclivi.

tolto capessent, quibus præsepis parandi tantum labor animalibus mortuis et usum præsepis amittent; duo **gravia** damna juste ferentes, qui unum necessarium utilis impendii sumtum pepercerint ministrare. Hoc igitur exemplo, dilectissimi, cavere debemus, ne damnum animæ et dispendium salutis adeamus, negligentes in Ecclesia positam a Domino mensam indigentibus, quam despicientibus oculis intuemur, aut aridis manibus præterimus. Absit, quæso, ab animis vestris tale contagium. Facile enim serpit cancer avaritiæ in præcordia nullis misericordiæ munita visceribus, captamque vipereis alligat vinculis animam, si ab operibus bonis nudam, et materia captivitatis, **214** hoc est, infructuosis opibus abundantem serpens inimicus invenerit. Non patiamur ergo mensam Domini, et nobis vacuam, et egentibus inanem relinquere; et visui tantum stare, non usui; ne de negligentia nostra esurientibus expressi gemitus in nos retorqueantur. *Qui enim spernit pauperem exacerbat, ut scriptum est, eum qui fecit illum* ^a, hoc est, communem omnium Creatorem: qui sicut refectione inopum gaudet, ita defectione tristatur.

2. Excitemus ergo nos ab inertiae somno, et vel ut negligentiae torporem discutiamus, vel avaritiæ vincula ^a rumpamus, inspiciamus diligenter in omnia verba, præcepta, promissa, opera, consilia Salvatoris nostri Dei; reputemusque nobiscum, cur hæc mensa, et quo autore proposita sit in atriis domus Domini, in conspectu omnis populi ejus; quodque maxime ^a considerandum est, cui bono, qua gratia, in quem fructum locata (a) præniteat et pateat. Consule ipsa veritatis oracula, et respondebit tibi propheta: *Qui miseretur pauperi, Deum fenerat* ^b. Cœlestis igitur trapezitæ ^a hæc mensa est, thesaurum vitæ struens ^a, et ad margaritam negotiandam Dei fenus exercens. ^c Qui enim fenerat (V. not. 70) panperes Domini, præstolatur a Domino ^d retributionem mercedis æternæ. Sed et beatus apostolus Paulus nos docens, inter sollicitudines omnium Ecclesiarum non minimam sibi curam pauperum esse testatur; ait enim, *Tantum ut pauperum memores simus, quod studui (b) facere idipsum* ^d. Idem alibi clamat: *Nihil intulimus in hunc mundum, rerum nec auferre possumus* ^e; et iterum: *Quid enim habes quod non acceperis* ^f? Atque ideo, dilectissimi, non ut de proprio restricti simus, sed ut de credito feneremus. *Dispensatio* enim, inquit, *nobis credita est* ^g; et temporalis pecuniæ usura communis, non private rei æterna possessio. Si cognoscas eam temporaliter in terra tuam ^h, poteris in cœlestibus tibi facere per-

petuam: si reminiscaris in Evangelio ^h illos susceptores Domini talentorum ^a, et quid cuique paterfamilias reversus retribuerit, scies quanto sit utilius ponere ad mensam Domini multiplicandam pecuniam; quam sterili fide (c) nullo reditu creditoris, magno inutilis servi dispendio, in sola pœnarum illius incrementa esse servatam.

3. Festina igitur illam potius vocem mereri ut audias: *Euge, bone serve, intra in gaudium Domini tui* ⁱ; quam illam, *Serve nequam* **215** et piger, *de ore tuo te judico* ^j, et reliqua quæ nota sunt; misso inutili in tenebras exteriores, ac talento ejus illi qui multiplicatis creditis abundabat, adjecto: *Omni enim, inquit, habenti dabitur, non habenti vero et id quod habet auferetur* ^k. Reminiscamur et illius viduæ, quæ pauperum cura sui negligens, totam victus sui substantiam, futuri tantum memor, Judice ipso teste, vacavit: *Alii enim, inquit, de abundantia sua superantio* ^l contulerunt; illa vero multis forsitan et pauperum egentior, cui duo minuta omnis census erant ^l, sed animo cunctis divitibus opulentior; solas mercedis æternæ opes spectans, cœlestis avara thesauri pariter sibi totum ejus substantiæ quæ de terra sumitur et in terram revertitur, abdicavit. Misit quod habebat, ut quod non viderat possideret. Misit corruptibilia, ut immortalia compararet. Non despexit illa pauperula dispositam a Deo ordinatamque rationem de receptione venturi; et propterea non fuit immemor ejus ipsè dispositor, jamque sententiam suam ipse mundi arbiter (d) præcucurrit; et quam in judicio coronaturus est, in Evangelio prædicavit.

4. Feneremus (V. not. 70) igitur Dominum de (e) donis Domini: nihil enim sine ejus munere possidemus, sine cujus nutu nec ipsi sumus. Et nos præcipue, quid nostrum putemus, qui majori et speciali debito non sumus nostri? et non solum quia facti a Deo, sed et emti sumus ^m. Gratulemur autem quia magno emti, quippe sanguine ipsius Domini: quo pretio et viles et venales esse desistimus, quia vilior servitute libertas liberum esse justitiæ. Talis etenim liber servus peccati et captivus est mortis. Sua igitur Domino dona referamus; demus illi qui in omni paupere accipit; demus, inquam, gaudentes, et recipiamus ab ipso exsultantes. Placet enim ipsi talis injuria, ut vim regno ipsius inferamus, bonis operibus cœli claustra frangentes. Dominus enim noster, qui *solus bonus*, ut *unus Deus* ⁿ, non avaritiæ studio accipere desiderat, sed largitatis affectu. Quid enim non habeat, qui omnia dedit? Aut quid non possideat, qui ipsos possidet possidentes? quia omnes viri diviti-

^a Prov. xiv, 31, et xvii, 5. ^b Prov. xix, 17. ^c Matth. xiii, 45. ^d Gal. ii, 10. ^e I Tim. vi, 7. ^f I Cor. iv, 7. ^g I Cor. ix, 17. ^h Matth. xxv, 14. ⁱ Matth. xxv, 21. ^j Luc. xix, 21. ^k Matth. xxv, 29; Luc. xix, 26. ^l Marc. xii, 43; Luc. xxi, 3 et 4. ^m I Cor. vi, 20. ⁿ Matth. xix, 17.

(a) Ita emendavimus ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis Grav., Schot. et Chiffi. Alii duo editi, *perniteat*. Ed. Rosv., *perniteat*.

(b) Ita Scriptura sacra, ms. Reg. et edit. Chiffi. In aliis editis codicibus male interpungebatur, *quod studii facere. Idipsum idem, etc.*

(c) Vulgatam retinimus lectionem quoadusque ex mss. codicibus major lux affulgeat. Mss. enim Reg. et Vien., *quam sterili fide odiosam reminiscant quare*

nullo, etc. Nec placet Chiffetii correctio, *quam sterili fide odiosam reminisci a te, avaro, nullo reditu creditoris..... servatam.*

(d) Ita restituumus ex ms. codice Vien. et edit. Chiffi. postulante sensu. Alii, *præcucurrit*.

(e) Ms. Reg. et editi 5, *bonis*; utraque lectio recepta. Ea quam reposuimus ex ms. codice Vien. et edit. Chiffi. confirmatur ex sequentibus, et n. 6 et 7.

rum in manibus ejus : sed immensa ejus justitia pariter et bonitas de ipsis muneribus suis vult sibi munera invicem fieri, ut sibi materiam erga te beneficentiae pariat, quia bonus est : et tibi faciat meritum, quod digne ¹¹ recipias, quia justus est.

5. Pateat igitur thesauri honorum illius, et divitiarum bonitatis ejus in promptu sunt, ut **216** unusquisque non expectet accipere, sed ultro sibi rapiat quantum velit. In hoc enim nos fecit bonus Dominus et Pater sanctus, ut nostro bono essemus boni. Nam quo ille indigeret extrinsecus bono, qui totus ipse quantus est, bonitas et beatitudo est ^a? Ob hoc, quantum in ipso est, carissimi, *omnem hominem vult salvum fieri* ^b, quia in omni homine opus suum diligit; et impense tibi (a) largus est de suis opibus, si tu tibi ipse non sis invidus et avarus de iis quæ Deus tua fecit, non ut causa tibi ad mortem, sed ut pretium ad vitam forent. O abundantia bonitatis Dei! vult fenerari ex iis quæ ipse largitus est : cupit debitor fieri donorum suorum, ut cum multa tibi ratione tuam reddat usuram.

6. Propera ¹² igitur, frater, tam uberem tibi obstringere debitorem, ut et amicum te ex servo vocet ^c; et in tuis terrestribus nummis te expertus fidelem, de suis cœlestibus thesauris divitem faciat ¹³. Ne trepides, ne cuncteris, ne parcas. Esto violentus Deo, rape regna cœlorum ^d. Qui vetat aliena contingi, sua gaudet invadi : et qui damnat avaritiæ rapacitatem, laudat fidei rapinam. Pransores tui dudum stant pro foribus tuis, tempus et regem mensæ opperientes. Tu convivas moraris : curre sollicitus, ne diutius maneant jejunantes; et injuria eorum excitetur is qui fecit illos, et qui illos bono tuo pauperes fecit ^e. Nam potuerat, dilectissimi, Dominus omnipotens æque universos divites facere, ut nemo indigeret altero : sed infinitæ bonitatis consilio sic paravit misericors et miserator Dominus, ut tuam in illis mentem probet. Fecit miserum, ut agnosceret misericordem. Fecit inopem, ut exerceret opulentum. Materia divitiarum tibi est fraterna paupertas, si intelligas super egenum et pauperem ^f; nec tibi tantum habeas quod accepisti, quia ideo et illius partem tibi in hoc seculo contulit Deus, ut tibi deberet quidquid ¹⁴ de suis donis tuo voluntario affectu indigentibus obtulisses, ac te vicissim in æterna die de illius parte ditaret. Per ipsos enim nunc accipit Christus, et tunc pro ipsis **D** rependet. Docet enim nos et evangelicus ille dives a tartaro, et in Abrahamæ sinu jam non mendicus (b) Eleazarus, qui in illa pœnali ardentis divitis egestate refrigerio vitæ affluebat ^g; docet, inquam, istud exemplum, vicissitudinem esse istic et illic humano generi distributam; repensandumque illic pauperibus, quod

^a Psal. xv, 2. ^b I Tim. ii, 4. ^c Johan. xv, 15. ^d Matth. xi, 12. ^e Prov. xiv, 31. ^f Psal. xl, 2. ^g Luc. xvi, 21. ^h Johan. xii, 35. ⁱ Matth. xxv, 21; Luc. xix, 17. ^j Exod. xxiii, 15. ^k I Tim. iii, 15. ^l Psal. lxxvii, 6. ^m Psal. x, 6; Rom. xiii, 10; Luc. x, 56. ⁿ I Cor. x, 33. ^o Tob. iv, 11; Psal. xl, 2. ^p Matth. xiii, 8.

(a) Sic emendavimus ex mss. Reg. et Vien. et edit. Chiff. Alii codd., *largitus*.

(b) Ms. Reg., *Eleazar*. Ita et apud Prudentium Cathermerin. hymn. 10, v. 154. *Eleazar* in mss. codicibus legiasserit N. Heinsius in notis; indeclinabile

A istic videtur ¹⁵ negatum : et contra, divites qui pauperibus istic inopes **217** fuerint, nihil de pauperum felicitate capturos; mendicitatemque perpetuam cum abundantia pœnarum pro injuria pauperum digna ultione referendam.

7. Quare *ambulate*, ut scriptum est, *ut filii lucis in lumine, dum lumen habetis* ^h; et sic age, Christiane, dum respiscendi et providendi dies suppetit, ut audire merearis a Domino : *Euge, bone serve, quia in paucis fidelis fuisti, supra multa te constituam* ⁱ. Vide igitur, et intēde huic verbo, frater, et noli negligere gratiam quæ tibi oblata est. Noli descendere vacuus in domum Christi ^j, *quæ est Ecclesia Dei vivi* ^k. De tuis multis vel parva si tribuas, multam tibi reliquorum tuorum adjectionem parasti. Plurimi te expectant, et in adventum tuum pendent, circumspicientes quando te videant. Tibi impenduntur cunctorum inopum preces et vota debilium. Vide ne tam pios mutare cogantur affectus, et in querelam preces vertant; et adversum te editi gemitus, quos necessitas laborantium, te non miserante, confectis extorsit, feriant et invitent (*forte irritent*) patrem orphanorum, judicem viduarum, et compassorem pauperum Deum ^l.

8. Cave ipsum te tantummodo ames, si te amas, quia iniquitatis est ista dilectio; et *qui diligit iniquitatem, odit*, ut scriptum est, *animam suam : plenitudo autem legis est dilectio proximi* ^m, quod omnis homo homini est germanitate naturæ. Parem ergo curam tui et pauperis gere, ut imiteris imitatore Christi, non tibi, sed aliis utilia curando, ut tui impensius Deo cura sit ⁿ. Vide enim quanto crimine te superbia aut avaritia discernat ab eo, cui te Deus opere suo junxit. Refice esurientem animam, et non timebis in die malo ab ira ¹⁶ superventura. *Beatus enim, inquit, qui intelligit super egenum et pauperem, in die malo liberabit eum Dominus* ^o. Operare igitur et excole hanc regionem terræ tuæ, frater, ut germinet tibi frugem fertilem, plenam adipe frumenti, magno cum fenore centesimum tibi fructum multiplicati seminis afferentem ^p. In hujus vel possessionis vel negotiationis appetitum et studium sancta et salutaris est avaritia : nam talis cupiditas, quæ regnum cœlestē meretur et bonum pereane desiderat, radix bonorum est. Tales igitur, ut supra dictum est, divitias **D** concupiscite, et hujusmodi possidete patrimonium, quod in centenos fructus vobis creditor (c) pensitet, ut vestros quoque vobiscum bonis perennibus augeatis heredes. Possessio enim hæc vere magna et pretiosa **218** est, quæ possessorem suum non cumulo seculari onerat, sed reditu ditat æterno : quæ lacte et melle manat, et non de alvearibus neque pecori-

nomen, pro *Lazarus* de quo Lucas in Evangelio c. xvi, v. 19 et seqq. Vide quæ diximus de hac voce ad epist. 13 ad Pammach., num. 17.

(c) Ms. Vien. et edit. Chiff., *penset*. Ms. Reg. cum editis quatuor, *credito pensitet*.

bus expressum dulcium nectar liquorum, sed per A flumina læta diffusum suis præbet agricolis.

9. Verum, dilectissimi, non solum ut bona æterna queratis, sed ut mala innumera vitare mereamini, præsentī sollicitudine et sedula operatione justitiæ providete. Magno enim adjutorio atque præsidio nobis opus est, et multarum atque indolentium orationum patrociniis indigemus. Adversarius enim noster non quiescit, et in nostrum pervigil hostis interitum obsidet omnes vias nostras^a, egressusque et aditus omnium diligenter explorat; uniuscujusque vestigiis comes indiscretus (*id est inseparabilis*; vid. ep. 20, n. 4) affligitur, ac (a) sepes egressibus nostris objicit, et pedibus interserit, ut in plano quoque latentem salebram male cautus offendas. Unde scriptum est: *Sunt viæ quæ videntur hominibus planæ, novissima autem earum tendunt in infernum*^b. Quod si securus in plano, neque cautus in lubrico decidat, illico irruit, et lapsum premit; nec parçit omittere^c, nisi frangat et devoret. Per cuncta igitur cave; dum inferis pedem, cuncta circumspecte. Ex omnibus enim partibus zabulus imminet, *sicut leo paratus ad prædam*^e. Neque ipsi terræ tuæ credas, suspenso tibi, immo munito (V. not. 178) calcandæ vestigio: quæ peccatum primi patris in universa hominum carne cognoscens, spinis et tribulis^d, et serpentibus ac bestiis ferax, sententiam Creatoris exsequitur. Multæ præterea nobis in hoc seculo cruces, innumera discrimina, morborum labe, febrium ignes et dolorum tela grassantur in animas, cupiditatum faces (b) accendantur, ubique præterenti latent laquei, undique stricti horrent gladii, inter insidias et pugnas vita transigitur, et per ignes doloso cineri suppositos ambulamus.

10. Igitur priusquam in aliquam tantarum ægritudinum labem casu vel merito actus incurras, festina medico susceptus et carus fieri, ut in tempore necessitatis paratum habeas remedium salutis^e. Aliud est, quando tu solus oras pro te; et aliud, quando multitudo pro te apud Deum trepidat. Tu taces, et (c) cum taces, illi pro te clamant. Et vident te, et arriident. Inveniunt te, et adsalutant; et egestatis et debilitatis immemores, corpora ipsorum tua sanitate vegetantur, animæ tuo aspectu vigescunt. Tu quippe ager illis fertilis, tu fundus es 219 fructuosus; et illi vicissim tibi locuples et pretiosa possessio sunt. Te filiis suis præferunt, et pro te prius quam de se quisque sollicitus, aut cum sua, aut ante suam salu-

tem orat tuam. Non sui negligentes, sed amore translato, in te quisque se diligit, et tuam vitam suæ vitæ precatur; quia tuus fructus illius vita est, et divitiæ tuæ illius opes, (d) et paupertates tuæ illius divitiæ sunt. In omnibus ecclesiis pro te rogant, in omnibus plateis tibi gratulantur; et in locis singulis ad commemorationem tui nominis eriguntur benedicentes Dominum, et absentem te in suis manibus exosculantur^f. Semper te vident, et numquam te non vident, quia animo complectuntur, quo cernimus absentes. Inscriptus es enim et impressus^g cordibus eorum per multam tuam in eos humanitatem. Nec famem metuunt, securi ciborum tuorum: neque hiemem pertimescunt, quia tu prævenis et excludis hiemem vestium præparatu. *Beatus homo, quem veniens Dominus inveniet ita facientem*^h!

EPISTOLA XXXV.

Paulinus commendat Delphini precibus animam Lemortui fratris sui, et seipsum.

Beatissimo et venerabili semper nobis (e) desiderantissimo Patri DELPHINO, PAULINUS.

Breves sanctæ affectionis tuæ litteras magno affectu nobis copiosas, in toto, quo desideravimus, corde suscepimus. Sed quia *omni rei tempus est*ⁱ, nunc, ut in tempore contristationis, tempus etiam breviandi sermonis esse visum est. Contristatos autem nos vehementer fatemur, non tam de obitu corporali fratris nostri, quam de negligentia ejus spiritali, qua relinquendarum istic potius curarum, quam providendorum illic remediorum memor, posthabenda præposuit, et præponenda posthabuit^k. Quem oportuit et illa potiora pro se curare, et hæc temporalia pro filiis non prætermittere. Unde petimus ut paterna affectione compatiens huic nostro dolori, meminisse digneris, et illum quondam spiritalem tibi filium gratia Dei fuisse progenitum, et ideo tuæ specialiter curæ hanc esse causam, ne pietatem tuam, quæ nobis filiis gloriabatur, dilapidata hereditariæ portionis substantia confundamus^l: sed potius ut orationibus tuis condonetur tibi, ut et illius animam vel de minimo sanctitatis 220 tuæ digito (f) distillans refrigerii gutta respargat^j, et nobis, dum tempus est, recurrentibus ad te et clamantibus: *Pater, peccavimus in cælum et in te; jam non sumus digni vocari filii tui*^k: pro confessione peccati divina miseratio te interveniente succurrat. Ne pro absunta patris æterni substantia, quam quotidie peccata nostra dilapidant, obruamur pudore redeundi, et in longinqua regione (g) com-

^a I Pet. v, 8. ^b Prov. xiv, 12, et xvi, 25. ^c Psal. xiv, 46. ^d Eccl. iii, 1, sec. LXX. ^e II Cor. xii, 14.

^f Alias 19; quæ autem 35 erat, nunc 43. Scripta anno 405.

(a) Ms. Vien. codex et edit. Chiff., *sæpe se gressibus*. Melior et verior vulgata lectio quam retinemus. Vide ea quæ præcesserunt et subsequuntur.

(b) Ms. Reg. et edit. Chiff., *accidunt*, mendose, ut nobis videtur.

(c) Hæc duo verba absunt a ms. codice Vien. et edit. Chifflet.

(d) Ita editi quatuor cum ms. Vatic. Optima lectio. At quo sensu mss. Reg. et Vien. et edit. Chiff., et *diritiæ tuæ illius opes paupertati divites sunt?* Ms. Reg., *paupertatis*.

^g xvi, 12. ^h Gen. iii, 18. ⁱ Eccl. xxxviii, 1. ^j Matth. i Luc. xv, 13. ^k Luc. xvi, 24. ^l Luc. xv, 18.

(e) Ita mss. Reg. et Vien. At editi habent, *desiderantissimo*.

(f) Ms. Reg., *destillans*. Sic omnes codices ad epist. 25 ad Severum, n. 33, in fine, *quasi rores in hac seculi nocte destillant*, et n. 36, *guttam celestis sapientiæ destillare*. Utraque lectio recepta. Vide ep. 19, n. 3.

(g) Ex ms. Viennensi codice emendavimus, *commorati*. Edit. Schot., *commorantes*. Aut erat *convivantium*.

morati in custodiam escamque porcorum indignam, **A** lumine in tenebris ardentibus æstuantem (e) refrigeremur.

EPISTOLA · XXXVI.

Amandi Burdegalensis presbyteri precibus animam sui fratris et seipsam commendat. Successit postea Anandus ille in Burdegalensi episcopatu S. Delphino, et inter sanctos ipse quoque recensetur in Romano Martyrologio 14 kalend. Julii.

Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo **AMANDO**, **PAULINUS**.

1. Dulcissimum oris vestri gustum in brevi sanctitatis vestræ sermone libavimus. Nam sicut mellis gutta idem sapit quod totus favus, sic et in uno licet verbo stillicidium linguæ vestræ totum sanctæ animæ vestræ saporem refert: quia quidquid de bono thesauro promittitur, bonum atque pretiosum est. Nec ideo margarita vilis est, quia exigua; sed ideo magis pretiosa, quia et in exiguo modo magnum pretium habet, ita ut, sicut Evangelica quoque testatur autoritas^b, profligatis etiam comparanda patrimonii appetatur^c. Sed et granum sinapis, quod minimum videtur in semine, maximum tamen exstat in olere. Cujus seminis verbum quia in vobis satum est, et in corde vestro viget, unde cor ardens habetis in via Domini^c, ideo etiam brevis sermo vester dulcedinem simul ac vigorem verbi cœlestis tenet, et nobis ministrat, ut nos etiam vestræ prudentiæ sale condiamur^d.

2. Et ideo nos quoque imitabimur in hac epistola parcimoniam^a sermonis vestri, etsi plenitudinem sensus vestri non (a) valeamus imitari; hoc tantum respondentem, quod præcipue cum hæc scriberemus, curæ nobis erat ex recenti dolore fraternæ divulsionis: quem etiamsi temporaliter ab hoc seculo sciamus assumptum^a, in illo nobis cito consequendum, tamen ea verius causa **221** obisse lugemus, quia ex his quæ gesta ab ipso (b) in finem ejus vel ordinata sunt, peccatis magis nostris quam votis congrua egisse perspeximus, ut mallet ad Dominum debitor transire quam liber. Ob hoc impense rogamus, ut quasi frater, quod nobis in Domino esse dignaris, unanimos fratres juvenans^e, et hanc meritis fidei tuæ mercedem accumules, ut pro eo infirmitati nostræ compatiaris, et orandi labore conspires; ut *miserors et miserator Deus, qui facit omnia in cælo et in terra, et in mari, et abyssis^f*, refrigeret animam ejus stillicidiis misericordiæ suæ per orationes vestras. Quia sicut ignis accensus ab eo ardebit usque ad inferos deorsum^g, ita proculdubio etiam ros indulgentiæ ejus inferna penetrabit, ut roscido pietatis ejus

3. Ora et pro nobis, ne in peccatis nostris moriamur; notum faciat nobis Dominus finem nostrum, ut sciamus quid desit nobis^h, et properemus adimplere quod restat; ut non revolvamur in medio dierum inaniamⁱ, texentes operibus vacuis aranæ telam^j, sed dies pleni inveniantur in nobis^k; ut simul^l pueri centum annorum morientes^l, id est, *malitia parruli, et sensibus perfecti^m*; Ita (d) fiat, ut mortui superstitionibus exemplo bono salubrem pœnitentiam relinquamus: neque septem dies luctus noster excedatⁿ, si consentiamus in hujus vitæ via adversario nostro^o, id est, spiritui ac verbo Dei, quod nobis peccantibus adversatur. Nam et *Spiritus arguit mundum de peccato^p*; et sermo Dei, ut Dominus in Evangelio contestatur, si ei non pareamus, accusator noster erit, et tradet nos judici Verbo^q, qui rationem talenti sui usque ad novissimum quadrantem exiget; et, nisi *exercitio pietatis, quæ ad omnia utilis est^r*, duplicatum pecuniæ suæ fenus receperit^s, otiosæ fidei partem cum infidelibus ponet^t: quia proximus infideli est, qui mortuam sine operibus fidem vacuo^u Christiani nomine gerit^u. Et hic est insipiens, cujus luctus omnis temporis est^v, quia timorem Domini non habens, caput sapientiæ non tenuit. Et factus in cauda est^x, quia non habitat in medio domus, qui *diligens iniquitatem odit animam suam^y*, et traditus ministro inferni carceris, *mittitur in tenebras exteriores^z*, quia secundum exteriorem hominem vixerit. Propterea hic sine fine lugendus est, quia **222** in ignem damnandus æternum sine fine morietur.

4. *Pacem ergo habeamus ad Dominum^{aa}*, pacem non hujus mundi^{bb}, quæ amica peccatis Deo dissidet; sed pacem Christi, quæ cum Deo conserit^c, et nos Christo conformat, si adhæreat Verbo^d Dei anima nostra^{ee}, ut efficiamur unum cum Deo per interventum mediatoris, qui est pax nostra; quia *fecit^e utraque unum^{dd}*, naturas discordes Dei et hominis in se copulans; et in nobis duo unum faciens, id est, carnem animæ spiritali consentientem; et tunc ignis in medio nostrum manebit, seu harum in nobis duarum vel (e) eum spirituum (V. not. 179) trium consensus invitet, ut faciat in corde nostro sibi placitam cum Patre et Spiritu mansionem^{ee}, et vicissim nos ubi ipse est ducat, dicens: *Intrate in gaudium Domini vestri^{ff} (f)*.

^a Matth. xii, 55; Luc. vi, 45. ^b Matth. xiii, 46; Matth. xiii, 32. ^c Luc. xxiv, 32. ^d Col. iv, 6. ^e Prov. xviii, 19. ^f Psal. cxxxiv, 6. ^g Deut. xxxii, 22. ^h Psal. xxxviii, 5. ⁱ Psal. ci, 25. ^j Job, viii, 14. ^k Psal. lxxxix, 9, et lxxii, 10. ^l Isai. lxxv, 20. ^m I Cor. xiv, 20. ⁿ Eccl. xxii, 13. ^o Matth. v, 25. ^p Johan. xvi, 8, et xv, 22. ^q Matth. v, 25. ^r I Tim. iv, 8. ^s Matth. xxiv, 51, et xxv, 27. ^t Luc. xix, 25. ^u Jacob. ii, 17. ^v Eccl. xxii, 15. ^w Deut. xxviii, 44. ^x Psal. ci, 7, et x, 6. ^y Matth. xxii, 13. ^z Rom. v, 4. ^{aa} Johan. xiv, 27. ^{bb} I Cor. vi, 17. ^{cc} Eph. ii, 14. ^{dd} Johan. xiv, 23. ^{ee} Matth. xxv, 21.

* Alias 20; quæ autem 36 erat, nunc 43. Scripta anno 403, et missa cum superiore.

(a) Ita mss. codices. Editi, *valemus*.

(b) Sic manuscripti cod. Reg. et Vien. Editi, *ad*.

(c) Edit. Rosv., *refrigerentur*.

(d) Ita mss. et Reg. Vien. et editi codices quatuor. Edit. Rosv., *set*.

(e) Sic emendavimus ex ms. codice Viennensi.

Edit. Rosv., *seu horum in nobis duorum vel conspirtuum trium*. Sacchiuus, *cum spiritu trium*. Vide not. 176.

(f) Editi codices Grin. et Rosv. addunt in fine, *Opto ut valeas*: quæ verba cum a manuscriptis et tribus editis codicibus abessent, expunximus.

EPISTOLA XXXVII.

Dolet per sua peccata factum ut Victricius, cum Romam venisset, ad se non pervenerit. Laudat hominem de apostolico evangelizandi munere, deque toleratis adversariorum vexationibus. Postremo eum ad constantiam rectæ doctrinæ et omnium virtutum hortatur.

VICTRICIO (a) unanimo fratri PAULINUS.

1. Sicut aqua frigida sitiienti, et bonus nuntius de terra longinqua ^a, ita nobis refrigerio et refectio fuit eloquium sanctitatis tuæ, quod per epistolam ¹, brevem quidem verbis, sed caritate prolixam, in manu carissimi portitoris accepimus, hoc est, filii nostri Candidiani; cujus gratiæ congratulati sumus, quia propter verba labiorum sanctorum prompto spiritu impigrum carnis infirmæ jumentum angariavit in vias duras ^b, non virtute, sed fide fretus. Et sine dubio per orationes tuas, quasi pennas columbæ aut pedes cervi ^c ad implendum caritatis ministerium roboratus accepit, et inde in parvo corpore quasi gigas factus, exsultavit ad currendam viam ^d; et replevit animam nostram benedictione dulcedinis, afferens ^e nobis epistolas desiderabiles super aurum et lapidem pretiosum nimis, et super mel ^f et favum dulces ^g. Quibus mentem nostram de peccatis amaram, quasi (b) merram illam (c) in manu Moysi per lignum mysterii ^h, ita beatitudinis **223** tuæ sanctus et dulcis afflatus in dulcedinem lætitiæ spiritali suavitate mutavit. Nam et inde tristati amaritudinem duxeramus, quod ex Urbe ad nos, sicut sperabamus, brevi itinere non veneras, qui ad Urbem per tanta terrarum spatia perveneras. Fateor enim me hujus boni damno non solum contristatum, sed et confusum fuisse: numquam enim ⁱ magis mihi ipsi, ne dicam aliis, manifestata fuerant peccata mea, quam quod mihi de tam proximo vultus tui lumen inviderant. Numquid enim Dei manus, quæ tam longe te perduxerat, prope non valuisset adducere? Sed peccata nostra grandi muro desiderii nostri opposita, inter nos et te separaverunt ^k. *Væ mihi misero peccatori immunda labia habenti*, qui audeo dicere te prope nos, vel nos prope te fuisse: cum, etiam si ad nos usque venisses, æque tamen a sanctitate tua longe fuisset: neque enim locis potuisset æquari aut conjungi tanta virtutum distantia et longinquitas meritum.

2. Verumtamen fructibus sanctitatis tuæ opus istius pietatis (d) accesserat (forte leg. accessisset), et merces in cælo tua de tam pio labore crevisset, si et

^a Prov. xxv, 25. ^b Psal. xvi, 4. ^c Psal. liv, 7, et xvii, 34. ^d Psal. xviii, 6. ^e Psal. xviii, 11. ^f Exod. xv, 25. ^g Isai. vi, 5, ex versione LXX. ^h Matth. ix, 12. ⁱ II Cor. v, 21. ^j Rom. viii, 3. ^k Col. ii, 14. ^l Ephes. ii, 16. ^m Rom. vii, 25. ⁿ Psal. xxxiv, 2 et 3. ^o Psal. xii, 5. ^p Psal. lxxvii, 57, et lxxvii, 2. ^q Psal. xi, 6. ^r Psal. lxxx, 7. ^s I Tim. i, 15. ^t Luc. xvii, 10. ^u I Cor. ix, 18, et iv, 12; I Thes. ii, 9; II Thess. iii, 8.

* Alias 27; quæ autem 57 erat, nunc 13. Scripta anno 404 exeunte.

(a) Ms. Vien., Sancto et merito venerabili, ac dilectissimo fratri Victricio, Paulinus.

(b) Codices omnes, myrrham. Emendavimus merram ex ms. Germ. ad carm. 17 de reditu Nicetæ, v. 52. Sic mss. codices apud Augustinum, quæst. 56 in Exodum. Vide not. 244.

(c) Ms. codex. Vien., illam manus Moysi.

(d) Ms. Vien., accederet; sorte leg. accessisset.

(e) Ms. Vatic., in Domino. Utrumque usitatum Paulino et scriptoribus sanctis.

A circa infirmitatem nostram facie et manu tua comminus visitandam, verbum illud Domini salutaris implesse, quia non est opus medico sanis, sed male habentibus ^u. Nolo te enim, benedicte vir (e) Domino, ita securum esse de nobis, ut putes jam sanatos esse omnes languores animæ nostræ, in quibus Domino peccavimus et peccamus: quamlibet ipse summus unguentarius, qui ad remedia salutis nostræ conficit varias unguentorum salutarium atque virtutum suavitates, medicamentum vitæ nostræ non solum de effusione spiritus sui, sed etiam de corporis nostri assumptione confecerit; factus, ut scriptum est, pro nobis peccatum per similitudinem carnis peccati ^v in veritate carnis nostræ, ut de peccato damnaret peccatum ^w hoc est, radicem peccati nostri ipse peccati liber de materia prius peccatrice damnaret, delens illud quod adversum nos erat mortalis edicti chirographum ^x per sanguinem passionis suæ, et inimicitiam, qua separabamur a Deo peccatis intervenientibus, (f) interfecit in semetipso ^y, et triumphavit potestates adversarias (forte add. in) carne sua, dans nobis exemplum vivendi atque vincendi in nobismetipsis spiritales et invisibiles inimicos spiritali et invisibili prælio, quod geritur inter legem mentis et legem carnis captivare nos nitentem in legem peccati ^z.

3. Sed ora Deum ^a, et exora, ut apprehendat **224** arma et scutum, et exurgat in adiutorium nobis, et dicat animæ nostræ: Salus tua ego sum ^b; ne fiat via nostra tenebræ et lubricum, et operiat nos umbra mortis, et dicat inimicus: Prævalui adversus eos ^c. Te vero (g) tendente pro nobis arcum orationis, non convertemur ^d in arcum perversum. Exurgat in nobis Deus, ut dissipentur inimici nostri ^e; quia propter miseriam inopum et gemitum pauperum ^f, quorum participes sumus, exsurrexit Dominus, ut averteret mala nostra inimicis nostris ^g, et salvos faceret peccatores, quorum præcipui sumus ^h, sicut infimi ⁱ servorum Christi; qui nec ea quæ debemus, facere possumus; cum et supra debitum legis aliquid voluntarium munus adicere debeamus de affectu nostro, ut Magister ipse fecit, cujus tu imitator es; qui potestatem habens de Evangelio vivendi, noluit tamen uti potestate sua, et (h) abutens licito, hanc occasionem sibi cumulandæ apud Christum mercedis invenit, ut Evangelium sine sumtu poneret ^j.

D 4. Tua vero sanctitas non solum de abusione licitorum et abstinentia commodorum visibilium Chri-

(f) Ms. Vien. codex, interfecerit.... et triumphaverit.

(g) Mss. Vatic. et Reg., intendente.

(h) Abutens licito; id est non utens. Eodem sensu mox, abusione licitorum; et epist. 49 ad Macarium, num. 14, non abutendum. Item epist. 12 ad Amanandum, num. 7, Est sancta superbia quæ huic mundo superbiti,.... omnibusque magnis ejus et dulcibus ac speciosis abutitur.

stianæ paupertatis divitem gloriam tenet; sed, sicut A rator Patris. *Per ipsum enim omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ^b. Et hoc Verbum, pietatis immense mysterio, caro factum est ¹¹, et habitavit in nobis. Non autem caro tantum corporis nostri, sed homo totus, et corporis nostri et animæ assumptione: animæ autem rationalis, quæ juxta naturale opificium Dei habet insitam mentem: alioquin ¹² in tenebris Apollinaris (g) errabimus, si hominem assumptum Deo animam mentis humanæ vacuum, qualis est pecorum et jumentorum, dicamus habuisse; et eum hominem quem suscepit Dei Filius; qui necesse est ea veritate, qua veritas est, et qua creavit hominem, totum suscepit, ut opus suum plena salute renovaret. Nulla est autem salus nostra, nisi plena est; quia non hominem, sed aliud nescio quod (h) irrationabilis creaturæ animal suscepit Dei Filius, si mentem suam propriam hominis assumpti anima non habuit, et contra naturam generis humani ille potissimum primogenitus omnis creaturæ homo in formam perfectionis humanæ assumptus in tantum mente sua indignuit, ut non de humano, sed de divino 226 spiritu mentem habuisse dicatur. Quod illorum ore dicitur ¹³, in quorum corde concipitur hoc venenum, ut et Veritas mentita sit. Sed prope te et in te est verbum veritatis et veritas Dei. Neque indiges Spiritu sancto, qui Dominum Jesum Dei Filium, Deum in gloria Dei Patris, et ad dexteram virtutis, Regem regum manere, et ex resurrectione mortuorum judicem vivis et mortuis adfore confiteris, et credis, et prædicas.

5. Cum ergo fides et confessio tua, ut credimus C atque confidimus cœternam Trinitatem unius Divinitatis et substantiæ, et operis et regni esse testetur; cumque Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum, ut est, qui est, et erat, et venturus est ¹, qui misit te sicut Moysem et (e) apostolos evangelizare gentibus bona Domini: quod ita, ut ipse a Deo doctus es, doces, unitatem Trinitatis sine confusione jungens, et Trinitatem ipsius unitatis sine separatione distinguens ², ita ut nulla alteri persona conveniat, et in omni persona trium ³ Deus unus eluceat; et tantus quidem Filius, quantus et Pater, quantus et Spiritus sanctus; sed semper quisque sui nominis proprietate distinctus, individuum retinet in virtutis et gloriæ æqualitate concordiam.

6. Certi autem sumus quod et Filium Dei ita prædicas, ut eundem et Filium hominis confiteri non erubescas; tam vere hominem in nostra natura, quam vere Deum in sua; sed Filium Dei ante secula, quia ipse est Dei Verbum Deus, qui erat in principio apud Deum, æque Deus (f) coomnipotens et coope-

lun, quia hæc in brevi tentatio in æternum tibi gloriæ pondus operata est ¹, et reposuit tibi coronam justitiæ, quam accipies de manu Domini ²: et in victoriæ materiam tibi bellum excitari permissum est; ut et tibi secundum beatum Paulum doctorem tuum liceat gloriari in passionibus tuis ³, et dilatato super inimicos tuos ore, dicere quomodo laboraveris in longanimitate, in Spiritu sancto, in caritate non facta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ a dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductor, et verax; sicut ignotus, et ecce agnitus; quasi castigatus, et non mortificatus; quasi tristis, semper autem gaudens; sicut egens, multos autem locupletans ⁴. Nam hæc ipsa tentatio sanctitatis tuæ multis in profectum Evangelii venit ⁵: quia nemo in te confusus est, elucente gratia Christi et veritate fidei tuæ non solum in directione doctrinæ tuæ, sed etiam in virtute conversationis quæ in cœlis est ⁶. Non est enim, inquit, regnum Dei in sermone, sed in virtute ⁷. Quid ergo (i) queritur, cum in te id, quod et verbo (j) præstat, emineat?

7. Memento nostri, et gloriari secundum Apostolum, quia hæc in brevi tentatio in æternum tibi gloriæ pondus operata est ¹, et reposuit tibi coronam justitiæ, quam accipies de manu Domini ²: et in victoriæ materiam tibi bellum excitari permissum est; ut et tibi secundum beatum Paulum doctorem tuum liceat gloriari in passionibus tuis ³, et dilatato super inimicos tuos ore, dicere quomodo laboraveris in longanimitate, in Spiritu sancto, in caritate non facta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ a dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductor, et verax; sicut ignotus, et ecce agnitus; quasi castigatus, et non mortificatus; quasi tristis, semper autem gaudens; sicut egens, multos autem locupletans ⁴. Nam hæc ipsa tentatio sanctitatis tuæ multis in profectum Evangelii venit ⁵: quia nemo in te confusus est, elucente gratia Christi et veritate fidei tuæ non solum in directione doctrinæ tuæ, sed etiam in virtute conversationis quæ in cœlis est ⁶. Non est enim, inquit, regnum Dei in sermone, sed in virtute ⁷. Quid ergo (i) queritur, cum in te id, quod et verbo (j) præstat, emineat?

^a Psal. xxvi, 12. ^b Matth. v, 15; Marc. iv, 21; Luc. xi, 33. ^c Apoc. ii, 1, et i, 16. ^d Eph. vi, 16. ^e Psal. xc, 7. ^f Psal. lxxiii, 4 et 9. ^g Psal. xxvi, 2; II Tim. i, 11. ^h I Cor. ii, 1. ⁱ Apoc. i, 4. ^j Exod. v vi, vii, viii, ix, x; Matth. xxviii, 19; Actor. i, 8. ^k Joh. i, 3, et 14. ^l II Cor. iv, 17. ^m II Tim. iv, 8. ⁿ II Cor. xii, 9. ^o II Cor. vi, 6. ^p Philip. i, 12.

(a) Ms. Reg., facie. Ms. Vien., acie.
 (b) Ms. Vien. codex, cum te... legat. Ms. Vatic., sum teget.... te.
 (c) Manuscriptus codex Vaticanus, jactus.
 (d) Ms. Vien. et ed. Schot., annuntians.
 (e) Ms. codex Vien., Apostolum.
 (f) Ita mss. Reg. et Vien. ac editi quinque. Ed.

Rosv., omnipotens. Sic Paulinus epist. 21 ad Aman-
 dum, n. 3, coomnipotentem et coopificem Patri Filium,
 dixit.

(g) Sic mss. Vatic. et Vien. Alii codices, errabimus.
 (h) Ms. Vien., irrationalis.
 (i) Manuscriptus codex Viennensis, queritur.
 (j) Ms. Vien., perstat.

Quis enim dubitet in ejus spiritu fidem veritatis habitare, in cujus vita videt fidei exstare virtutem?

EPISTOLA XXXVIII.

227 *Commendat insignem Apri a foro ac tribunali ad Christum transitum : admonet ne miretur, sed potius gaudeat se propterea despectui et odio esse mundo ; cum jam inde ab initio Christus in suis talia patiat. Concludit quo studio humanis rebus servitum est, serviendum divinis. Processit deinceps ad omnem virtutem Aper, et presbyter factus est : memoriam inter sanctos meruit xvii kalend. Octobris.*

Sancto et merito venerabili ac dilectissimo fratri APRO, PAULINUS.

1. Lætatus sum in iis quæ scripsisti mihi ^a, et secundum fidem tuam, quam corde conceptam ore testatus es, si me gratia Domini participem tanti spiritus faciat, spero quia in domum Domini ibimus; et quæ **B** communi spe fideque (a) percepimus, pariter intuentes in facie veritatis, consona exultatione cantabimus hymnum Deo nostro : dicturi Domino : Credebamus quia cinis et terra essemus ^b, (b) si in hoc tempore ita confirmetur pedes nostri in atris Hierusalem ^c, ut terra et cinis esse actu et opere desinamus ^d; ita ut in spiritu humilitatis terram esse nos meminerimus, et esse fateamur Domino, ut per ipsum, quod damnatione peccati sumus, de reconciliatione gratiæ non esse mereamur. *Beatus es, frater, et bene tibi erit* ^e, quia non carne et sanguine, sed Spiritu cœlestis Patris revelante, didicisti ^f quod te inconcussa fide tenere et libera voce profiteri sanctissimo ad me epistolæ tuæ ille firmasti, Christum Jesum crucifixum Dei Filium Deum, cui (c) flectitur omne genu terrestrium, cœlestium et infernorum ^g; et quem ad dexteram virtutis, et in gloria esse Dei Patriæ, omnis lingua constitetur. Hunc tu Dominum et Deum nostrum, quia non æstimabatur alius ad eum ^h, toto arcanæ pietatis mysterio amplexus, Dominum et Deum Dei Filium ante secula, factum ex semine David ⁱ in hoc seculo; et nunc ex resurrectione mortuorum in spem æternitatis humanæ viventem in secula, ut est, credis; et ut credis, prædicas: et rudem esse te atque infantem Deo dices ^j? Vere quidem ex parte credo parvulum esse te factum, sed malitia; sensu autem te esse perfectum de professione fidei tuæ disco ^k; quia veritatis agnitio, quam apprehendisti in sermone breviato, sapientiæ plenitudo est ^l: et ideo ipse **228** Magister gentium, vas electionis et vas Dei qui in se Christum loqui, et se Spiritum Dei habere profiteretur ^m, non in sublimitate sermonis ⁿ, neque in legis scientia gloriatur, sed omnem gloriam, qua vel Ju-

deorum vel philosophorum sapientiâ inflatur, abjecisse se et æstimasse ut stercorea protestatur ^o, ut Christum lucrifaciat, et illius scientiæ damno hujus imperitiæ lucrum consequatur, ut dicat : Ego autem nihil novi, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum ^p; In quo quoniam omnis sapientiæ et scientiæ plenitudo atque perfectio comprehenditur ^q, (d) ut insultans huic mundo, et litteras ejus totamque (e) sapientiæ vanitate spiritu celsiore despiciens, ait : *Ubi scriba, ubi sapiens, ubi conquisitor hujus seculi; nonne stultam fecit Deus sapientiæ hujus mundi* ^r? Causamque hujus erroris ostendit quo ita percussus sapientiæ hujus seculi meruit, ut stultitia Deo sit; quia illi per arrogantiam sapientiæ tamquam suæ, cum nemo quidquam habeat nisi acceperit, stultitia videretur sapientiæ Dei ^s. Bene igitur secundum justitiam Dei, stultitiæ ac sapientiæ versæ vice, eo stulti esse damnantur, qui sibi non de Dei munere, sed de suo quasi proprio bono sapientes videntur.

2. Quo magis gratulor unanimitati tuæ quod illam reprobam Deo ^t sapientiæ respuisti, et cum parvulis Christi, quam cum sapientibus mundi habere consortium maluisti ^u. Inde jam et hanc gratiam mereris ^v a Domino, ut te, sicut indicare dignatus es pie glorians, oderint omnes : quod non fieret, nisi verus imitator Christi esse cœpisses. Non enim odisset hic mundus, nisi quod jam a se alienum, et sibi videret adversum ^w. Gaude et exsulta : jam et ^x in rudimentis tuis virtus perfectionis operatur. Perspicuum est quam fortiter credideris in Christo, cui jam donatum est pro Christo pati. Vide quid dicat ipse Dominus, et intellige quam beatus sis. *Nolite mirari, inquit, si vos mundus odit, quia me prius odio habuit* ^y. Si enim ex mundo essetis, amaret utique mundus quod suum esset ^z. Et iterum : *Non est major servus domino suo. Si patres familias Beelzebub dixerunt, quanto magis domesticos ejus* ^{aa}? Vide nunc, si licet ut servi pro Domino recusemus pati, quæ pro nobis servis suis Dominus ante sustinuit. O beata injuria, displicere cum Christo! magis nobis timendus est amor talium, quibus sine Christo placetur. *Nonne qui oderant te, inquit, oderam illos?* et addidit, *Perfecto odio oderam illos* ^{ab}. Quod nobis cum horum societate commercium sit, cum quorum sorte discretio est?

229 3. Merito gloriaris, venerandissime ^{ac} frater, **D** et in exultatione dicis hinc te ipsum tibi credere quod Christianus sis, quia te odisse cœperint ^{ad} qui diligebant, et despiciere qui timebant; et ipse tibi conscius es, quia si tu ipse tanti ^{ae} apud te esses;

^a Psal. cxxi. 1. ^b Gen. iii. 19. Eccl. x. 9. ^c Psal. xvi. 17. ^d Phil. ii. 10. ^e Baruch, iii. 56, sec. xiii. 3. ^f I Cor. vii. 40. ^g I Cor. ii. 1. ^h Philip. ⁱ I Cor. iv. 7. ^j Matth. xi. 25. ^k Johan. xv. 19. ^l Psal. cxxxviii. 21 et 22.

^m Alias 29; quæ autem 38 erat, nunc 16. Scripta forte anno 404.

(a) Sic emendavimus ex ms. Vien. codice. Alii, præcipimus.

(b) Ms. Vien., sed in hoc confirmantur.

(c) Ita mss. Vien. et Reg. Alii codices, flecti : utraque lectio recepta.

^o cxxi. 2. ^p Gen. xviii. 27. ^q Psal. cxxvii. 2. ^r Matth. LXX. ^s Rom. i. 3. ^t I Cor. xv. 20. ^u II Cor. iii. 8. ^v I Cor. ii. 2. ^w Colos. ii. 5. ^x I Cor. i. 20. ^y Johan. xv. 18. ^z Johan. iii. 13. ^{aa} Johan. xv. 16.

(d) Addidimus particulam ut ex ms. codice Vienne.

(e) Vulgatam retinimus lectionem quæ mss. codicum autoritate relucit, id est, *despiciens mundi sapientiæ spiritu celsiore vanitate*. Edit. Schot., *sapientiæ vanitatem*. Latin., *sapientiæ vanitatem*.

æque ut solebant et diligenter te, et venerarent. **A** quia non vobis est hæc pugna, sed Domino ^a. Moyses quoque similiter ante jam dixerat: Vos tacebitis, et Dominus pugnabit pro vobis ⁷. Igitur qui confidunt in virtute aut sapientia sua, quique in abundantia divitiarum suarum gloriantur ², exacuunt ut volunt adversum nos arma dentium, et verborum sagittas, venena thesauri mali vipcreis vomant ¹² linguis; habent pro nobis respondentem sibi Dominum. Tacui, numquid semper tacebo ¹¹? (V. epist. 5, n. 7.) Nos aures nostras spinis, ut scriptum est ¹², sepiamus, id est, Dei verbo et fide verbi; quæ vitæ nostræ scgetem firmissima innocentiae atque patientiæ sepe defendunt ¹³, et diabolo dolis suis aditus in præcordia nostra captanti, quasi furibus ¹² spinæ resistunt; et viscera inimicorum regis; id est, amatores hostium Christi, hos videlicet Christianorum obtractatores, vitæ nostræ atque constantiæ contemplatione compungunt. Nos igitur taceamus istis, loquentes ad Dominum silentio humilitatis et voce patientiæ; et tunc ipse qui invictus est, pugnabit pro nobis ¹⁴, et vincet in nobis. Tunc princeps harum tenebrarum (c) mittetur foras; ¹⁵ qui utique non ab hoc mundo, sed ab homine foras mittitur, cum a nobis fide introeunte discluditur, et dat locum Christo, cujus habitatio peccatum foras mittit, et pulsi ¹⁶ serpentis exsiliium est.

4. Exsultemus itaque et gloriemur in ipso, qui nos et pugnam et victoriam suam fecit, dicens: *Constantes estote, quia ego vici mundum* ^v. **230** Et in Regnorum libro similiter audio prophetam dicentem regi Josaphat, cum ingenti mole belli, et magna hostium multitudine terreretur. *Hæc dicit Dominus: Ne timeatis neque expavescatis a facie multitudinis hujus,*

^a Matth. v, 12 ^b Psal. xxxvii, 21, sec. Psalt. Rom. lxxvii, 36. ^c Gen. iv, 8. ^d Gen. ix, 22. ^e Gen. xii, 10. ^f I Par. 24, 21. ^g Act. vii, 57. ^h Heb. xi, 37. ⁱ Isai. liii, 4. ^j II Cor. xii, 9. ^k Psal. l, 6. Rom. iii, 4. ^l II Cor. ii, 14. ^m Philip. n, 7. ⁿ Gen. iii, 5. ^o Johan. xvi, 35. ^p II Par. xx, 15, sec. LXX. ^q Exod. xiv, 14. ^r Psal. xlvi, 7, sec. Psalt. Rom. et vetus. ^s Isai. xlii, 14. ^t Eccli. xxxvii, 27. ^u Exod. xiv, 14. ^v Johan. xii, 31. ^w Psal. xxxiv, 13, sec. Psalter. Rom. ^x II Tim. ii, 15; II Cor. ix, 7. ^y I Cor. xv, 58. ^z I Pet. ii, 15; Psal. xlix, 17. ^{aa} I Cor. i, 23. ^{ab} Gal. ii, 14. ^{ac} Gal. ii, 20. ^{ad} Rom. vi, 4; Coloss. ii, 12.

(a) Ms. Vatic., qui in te est, odisse cæperunt.
(b) Ita S. Ambrosius ac Psalterium Romanum. LXX vero, Psalterium vetus et S. Augustinus, persecutus sum justitiam. Cum hac lectione conveniunt Psalteria

Arabicum et Æthiopicum, ac Metaphrasis Apollinaris. Vulgata autem habet *sequer bar bonitatem*.
(c) Ms. Reg., mittitur.

5. In hujusmodi autem passione quid facere debeamus propheta nos docet, dicens: *Ego autem cum mihi molesti essent, induebam me cilicium* ¹⁷, et humiliabam in jejuniis animam meam ¹⁸, videlicet ut obtractatores nostros ea ipsa qua commoventur humilitatis specie destruamus; tantoque magis confundantur ¹⁹ coram Domino in antiquæ adhuc superbiæ crimine permanentes, quanto magis nos ipsi gloriamur, in quo confunduntur in nobis. *Inconfusibilem enim operarium sicut hilarem datorem diligit Deus* ²⁰. Proinde stabiles in fide veritatis, et operatione justitiæ ²¹, tallium vel odia vel convicia vivendo melius quam loquendo arguimus; quia rejiciet sermones tuos post se qui odit disciplinam ²²; et qui insipientem arguit, ut tenes scriptum, *sumit sibi contumeliam* ²³.

6. Sibi habeant litteras suas oratores, sibi sapientiam suam philosophi, sibi divitias suas divites (V. ep. 23, n. 44), sibi regna sua reges: nobis gloria, et possessio, et regnum Christus est, nobis sapientia in stultitia prædicationis ²⁴, nobis virtus in infirmitate carnis ²⁵, nobis gloria **231** in crucis scandalo ²⁶, quo mihi mundus occiditur, et ego mundo ²⁷; ut vivam Deo, non autem jam ego, sed in me Christus ²⁸; cui *persecuti sumus* ²⁹, in quo nunc ascendimus hujus mundi oculis,

Arabicum et Æthiopicum, ac Metaphrasis Apollinaris. Vulgata autem habet *sequer bar bonitatem*.

(c) Ms. Reg., mittitur.

ut confusioⁿ ejusdem cum ipso revelemur; quando horum quæ nunc nobis objicit memor, dicet: *Hi sunt, quorum vitam æstimabamus insaniam, quomodo reputati sunt inter filios Dei* *? Sine illos interim, frater dilectissime, fruantur gloria et vita sua, potiantur fructibus suis; *quoniam sicut olera herbarum cito decident* ^b, et *dies eorum sicut umbra prætereunt* ^c; quorum spes intra hujus ævi spatia concluditur, quia nec fidem veri habent, nec voluntatem fidei, qui præsentibus tantum rebus intenti, præstant avaritiæ et libidini ne credant Deo, quia cupiditatis utriusque finem facit timor Domini, qui confirmatur fide Christi, per quam ^d discimus agnoscere veritatem vel in contemptu temporalium, vel in appetitu æternorum bonorum. A quo alieni, quia et veritas Christus est ^e, in hac necesse est errorum infelicium cæcitate permaneant, ut in fragili soliditate, et in solido inanitate putent; vera pro vanis rideant, et pro veris vana mirentur. Quis si vellent ^f intelligere ut bene agerent ^g, et *oculos suos, quos statuerunt* ^h *declinare in terram* ⁱ, ad salutem justitiæ levarent, seque vel paululum humo (Virgil.) tollerent, facile his ipsis, quibus ut inanibus et stultis detrahunt, hominum conversionibus illuminarentur. Dominus enim, ut scriptum est, *solvit compeditos, et Dominus illuminat cæcos* ^k. Et iterum: *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas, testimonium Domini fidele: sapientiam præstans parvulis* ^l. Opus enim Dei est mutare hominem, quia solus potest instaurare (a) quod fecit. Quod toto jam dudum orbe terrarum sapientia Dei Christus operatur, ubique se gentium Verbi voluntate ^m circumferens, et (b) *per electas animas semet immittens* ⁿ; ut, sicut per Prophetam dixit, *in omni gente primatum habeat* ^o.

7. Et quia jam quotidie magis appropinquat recognitionis (*id est* ^p *judicii*. V. ep. 19, n. 3) dies, omnisque nos hora ^q *judicio applicat, satagit et properat bonus Dominus præripere nos ab ira ventura, et de complexu* ^r *hujus, ut scriptum est* ^s, nocentis et viperæ generationis abducere. Hinc in omni loco plura quotidie mirabilia solito signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat ^t. Ostendit in raris, quod omnibus, si velint, prosit. Sufficit enim universorum institutioni **232** forma paucorum, quæ in utroque proponitur, ut credentibus exemplo sit, indurantibus (*An induratis?*) ^u testimonio. Quare si quid humani sapiunt ii, qui inficiantur animo quem figura præferunt hominem, admirentur in te, et laudent Deum, et hanc beatissimam immutationem mentis ac vitæ tuæ non existiment errorem stultitiæ tuæ, sed sapientiæ Dei esse virtutem intelligant. Quanto enim prudentiorem te ceteris et doctiorem

^a Sap. v, 4. ^b Psal. xxxvi, 2. ^c Psal. cxliii, 4. ^d Psal. cxlv, 8. ^e Psal. xviii, 8, juxta Psalt. Rom. ^f I Tim. ii, 4. ^g Luc. i, 51. ^h Matth. xi, 29. ⁱ Psal. lxxviii, 32. ^j Isaïæ i, 3. ^k Psal. liv, 7. ^l Psal. xli, 5. ^m Psal. lxxxix, 14. ⁿ Gen. x, 9.

(a) Mss. Reg. et Vien. cum editis tribus, *quem fecit*. Utraque lectio bona: vulgata concinnior et magis significans.

(b) LXX et Vulgata, *in animas sanctas se transferebat*.

(c) Mss. Reg. et Vien., *factus*, quæ lectio admitti posset, cum ex præmissis confirmetur. Verior visa est

fuisse meminerunt, tanto evidentior iis esse debet operatio potentie Dei, quia prudentem a sententiæ suæ cursu vel statu non potest flectere, nisi summa ipsa Sapientia, quod est in Christo Deus, virtutum virtus, et mens mentium, Dominus majestatis, brachium excelsum, in quo dispersi superbi, ut scriptum est ^m, a mente cordis ipsorum, depositi potentes de sede, et exaltati humiles. Quo brachio, id est, Christo, esurientes implentur bonis, et inanes dimittuntur divites. Quod et in te cernimus agi. Respice enim in temetipsum, et hæc utraque, quæ dejicit aut extollit Deus, in te eodem invenies.

8. Destructus es a superbo, assumtus in humilem: depositus ab iniqua ⁿ potentie sede, ut in pacis atque justitiæ solio locareris: inanitus es a divite, ut diteris in paupere: et ab illa supervacue distentionis saturitate vacuatus es, ut veris piæ paupertatis bonis implearis esuriens justitiam. Ubi nunc tu ille es alii quando terribilis, vel pro tribunalibus advocatus, vel in tribunalibus judex? ubi tua illa cervix, tunc verius, ut nunc de te mentitus es, tauri pinguis, quomodo facta est docilis ac tenuis in jugo Christi ex quo conversus ingemuisti ^o, et *beneplacitum est in te Deo* sicut *super vitulum novellum* ^p? Deposita cervice tauri (c) fractus es in mansuetudinem bovis illius qui *agnovit possessorem suum* ^q. Beati oculi eorum qui hæc in te Dei mirabilia conspiciunt, etsi illi miserrimi ^r, qui videntes non vident.

9. *Quis daret mihi pennas sicut columbæ, et volarem* ^s *ad te, et in conspectu tuo colloquioque requiescerem, in voce* (d) *exultationis et confessionis epularer* ^t. Videns te non te, et videns ex leone vitulum, videns in apro Christum: nunc versa leocitatis aut virtutis vice aprum seculo, agnum Deo. Non enim jam de silva ^u, sed de segete aper es, (e) quia bonis disciplinarum fructibus opimaris, et in fruge virtutum tibi pastus est; duplicis Testamenti dentibus ad rumpenda retia Nebroth ^v (V. ep. 9, n. 4) venatoris armaris ^w; totaque illa **233** quæ pro seculo superbo gerebas, nunc adversum seculum humilis arma convertis. Nunc vere sapiens, vere disertus, et vere potens, qui mundo huic stultus et mutus es, ut auctori linguæ et mentis tuæ facundus et sapiens de suis muneribus Deo servias.

10. Nunc instructori jure divino advocatus pro te postules, et justior judex te ipsum judices; et in te, aut de te ipse sententiam feras, ut magis merearis absolvi; teque non solum venia, sed et gloria dignum facias, cum tibi per accusationem tui ades, teque damnando sanctificas: intelligens non quod hominibus, sed quod Deo placeat, sanctum et innocens esse; et ideo rarus, ut scribis, urbium frequentator, ^x Johan. xiv, 6. ^y Psal. xxxv, 4. ^z Psal. xvi, 11. ^{aa} Sap. vii, 27. ^{ab} Eccli. xxiv, 10. ^{ac} Matth. iii, 7. ^{ad} Psal. lxxviii, 32. ^{ae} Isaïæ i, 3. ^{af} Psal. liv, 7. ^{ag} Psal.

jam recepta lectio.

(d) Edit. Ro. v. mendose, *exaltationis*: cum in aliis codicibus, in Psalteriis quinque, in Vulgata, et in epistola 9 ad Amandum, num. 4, legatur *exultationis*.

(e) Ex ms. Reg. et edit. Gr. n. reposuimus *quia*, postulante secundo periodi membro Ante erat *qui*.

familiare secretum taciti ruris (V. not. 180) adamasti, non otium negotio præferens, neque te ecclesiasticæ utilitati subtrahens, sed jam pene forensibus turbis æmulos ecclesiarum tumultus et concilia in-quieta declinans. Arbitror autem idipsum majoribus ecclesiæ utilitatibus præparari, quod salubri consilio instructioni sanctæ vacas, et intentus ²⁷ studiis spiritalibus, quibus solitudo amica est ²⁸, formas in te (a) quotidie confirmasque Christum, quo et servus utilior, et magister doctior digniorem te (b) ea, in qua nutu Dei positus es, sede perficias, opere pariter et verbo potens; ut lingua et mente tibi concors, veram te apostolicæ disciplinæ formulam præbeas præcepti Dominici actor et doctor ²⁹ a. Ita demum constabit non humano suffragio, sed divino te esse judicio sacerdotem.

11. Quod jam probari et fide et vita tua credens, peto et impense rogo, ut nos semper orationibus tuis implices; et quoties ³⁰ fuerit occasio, litteris revisere studeas. Quod quidem a te munus non tam officii capiendi cupidus, quam animi reficiendi studens exigo; ut et solatium caritatis et gaudium simul capiam, cum te mei memorem in negotiis sanctis, ac tui diligentem profectu scientiæ spiritalis, et intellectu ³¹ ardentis in Deum cordis legens videro. Non jam te de sermone virtutis, id est, prædicatione Christi, sed de virtute ipsius sermonis expendens, id est, ut credere te Christum Jesum crucifixum Dominum et Deum loquendo pariter et vivendo confirmes. Quia eodem affectu *gestare debemus imaginem cælestis hominis, quo gessimus ante terreni* ^b. Alioquin quod nostrum est quis dabit nobis, si non fuerimus tam fideles in nostro ^c, quam fuimus in alieno? In hoc enim facti sumus, ut boni simus, et nostro serviamus Autori; contra cujus præcepta viventes ³² vitio voluntatis nostræ, non solum contra vitam, sed et contra naturam nostram faciemus; et ideo *comparabimur jumentis, quibus non est intellectus* ^d. Attamen Dei bonitas ita nobiscum paciscitur, ut præteritæ nobis impietatis gratiam faciens, contenta sit vel tales nos esse sibi servos pro nobis, quales adversum nos diabolo ³³ fuerimus, dicente Apostolo, ut *sicut exhibuimus membra nostra servire iniquitati, sic eadem exhibeamus servire justitiæ* ^e; videlicet, ut eadem affectione delectemur in Domino, qua delectati sumus in peccato. Sic ambiamus Dei regnum, quomodo ambivimus seculi dignitatem; et denique tam diligenter curemus bona cælestia, quam terrena curavimus.

EPISTOLA * XXXIX.

Aprum docet quomodo ager cordis sit colendus : ubi et verba Joelis de eruca, locusta, brucho et rubigine, pulcre admodum ad quatuor animæ passiones trahit.

^a II Thess. III, 9. ^b I Cor. XV, 49. ^c Luc. XVI, 12. ^d Psal. XLVIII, 13, et XXXI, 9; Tob. V., 17. ^e Rom. VI, 19. ^f Matth. XIII, 8; Marc. IV, 8; Luc. VIII, 8. ^g Gen. I, 26. ^h Sap. VIII, 1. ⁱ Prov. VI, 6, et XXX, 25; Eccl. XI, 3. ^j Luc. XIII, 6; Johan. IV, 45; Marc. XIII, 28; Luc. XXI, 29; Matth. XXIV, 40; Matth. XIII, 25.

* Alias 30; quæ autem 39 erat, nunc 25. Scripta anno 405.

(a) Addita ex mss. codicibus Reg. et Vien. et editis quatuor particula *et*, ex iisdem mss. codicibus et Grin. reposuimus *formas... confirmasque*. Ed. Rosv., Grav. et Schot., *formans... confirmansque*.

Sanctis, merito venerabilibus ac dilectissimis fratribus APRO et AMANDÆ, PAULINUS et THERASIA peccatores.

1. Aliis redivis de (c) patrimoniis pensatione solemniter præbeantur : nobis, quibus possessio caritas vestra in Christo est, redivis ab officiis affectionis vestræ sumitur, et in litterarum vestrarum humanitate numeratur. Gratias Domino Deo nostro, qui bona viva pro mortuis et caducis rependens, vos quoque nobis uberrimum fundum largitus est. Nam ut in rebus terrenis carior fundus est, qui aut avaris agricolæ sui votis proflua ubertate respondet, aut delicati possessoris oculis amœnitate blanditur; ita nunc in nostris prædiis spiritalibus, id est, sanctis fratribus, quos nobis caritas Christi connexuit, et in æternam possessionem dedit, is nobis opinior ager æstimator homo, qui fuerit nostri diligentior et fructuosior nobis, salutarium commodorum ministratio. Quod cum ita sit, videte quantam vos massam hujuscemodi possessionis habeamus, cum præter affectum quem in nos mutuo effunditis, alia, quibus pares esse non possumus, munera copiis linguæ et mentis vestræ opibus conferatis. Officia enim et eloquia litterarum vestrarum, quæ nobis largiter annuo comœatu (d) penditis, indicant quam ampla possessio nobis, et quam fertilis terra Deo sitis : jam tricesimum ¹ fructum de vestra inter vos continentia profertentes, et quotidianis fidei ²³⁵ communis augmentis sexagesimo propinquantes, et de prole virginea centesimum pollicentes ^f.

2. Nam quod scribitis impedimenta vestri esse propositi possessiones filiorum, qui causa sint necessitatis istius qua terrena curatis, cum cælestia desideretis, in multimodam potius vobis exercendæ fidei perficiendæque virtutis materiam divino hæc esse proposita consilio judicamus. Cum enim hæc universa mundi possessio propter hominem constituta, hominique subjecta videatur ^g, quis ambigat in omni loco mundi, in omni parte naturæ utilitates homini paratas, e quibus non solum carnalia emolumenta capiamus, sed multo magis spiritalia perlegamus. Propterea dicit per Salomonem ipsa rerum opifex Sapientia, quæ *disponit omnia suaviter, ab Altissimo creatam rusticationem* ^h, ut eam non corporali tantum, sed etiam spiritali studio colas. Denique quantum de rure ad eruditionem animæ trahi possit, docet, cum sectatores suos ad formicam et apem mittit ⁱ, quæ utraque ruris animalia sunt, illa de frugibus vitæ provida, et ista de floribus mellis operaria. Et Dominus in Evangelio ^j, quam multa de rusticis docuit exemplis, de sicu ^k arbore, et de flavescensibus propinqua jam messe regionibus ultimorum temporum signa demonstrans; et in agro esse discendum

(b) Sic emendavimus ex ms. codice Regio et editis quatuor. Ed. Rosv., *ei*.

(c) Ms. Vatic., *patrimonii*.

(d) Ms. codex Viennensis, *impenditis*.

monens, quod caveamus in spiritu, ne fidei nostræ a semulam fraudem, sicut zizaniam ^a tritico, inimicus interserat. Itaque nos agrum suum dixit, seque ipsum ostendit in nobis vitæ nostræ satorem; et animarum discrimina variis terrarum expressit ingeniis. Ne sterilis sit caveamus; nos quoque ipsos ad fecunditatem Deo debitam et nobis utilem contentis in lege Domini studiis excolamus.

3. Igitur cum in agro es, et rus tuum spectas, te quoque ipsum Christi agrum esse cogita, et in te sicut in agrum tuum respice. Qualem agri tui speciem fieri a villico tuo postulas, talem Deo Domino cordis tui redde culturam; et intellige, quidquid in agro tuo tibi displiceat aut placeat, idem in anima tua placere Christo, aut displicere. Si vasta (V. not. 181) peccatis quasi dumis sordeat, neque prophetis aut apostolicis nubibus compluatur, in aridam solitudinem gratia deserente damnabitur. Si vero sui diligens, orationibus crebris semet excolat, et sacris Litteris opimetur, et (a) intimum cordi aratrum crucis imprimat, et rastro divini timoris spinas suas eruat, ignitoque Dei verbo uratur in culpis, lumine- tur in sensibus; tunc necesse est ut spatium in tuo corde patremfamilias et omnes animæ tuæ regiones **236** peragere delectet; et pro te in suo adgaudent tibi dicat, si diligens tui cultor appareas: *Euge, serve bone, intra in gaudium Domini tui: quia fidelis fuisti in paucis, super multa te constituam* ^a.

4. Nos vero ipsi, qui perverso ordine consilium validis infirmi damus, quid pro nobis respondeamus, qui tam pauperes, quam putas, spiritali potius quam terrena re sumus; non virtute mentis, sed inopia virtutis humiles. Angustus ille, quem lato potens ore describis, vix unci caulis ferax et capax hortulus, nos ipsi sumus; et ultra betam semicoctam (V. not. 182), ut propheta dixit ^b, insipidi; faciamus ne in domo nostra caulis ille solus insulsus sit. Excusabilius tamen ille non habet salem, quem inopiæ nostræ necessitate, aut parcimonie vitio non accepit; nos (b) potius elixi, nos culpabilius insulsi, in quibus superabundante de peccatis voluntariis insipientia, sal apostolicus evanuit ^c; et a facie peccatorum nostrorum spiritalia condimenta fugerunt. Sed nisi vestris orationibus reficiamur, nec ipse ^d unicus caulis in nobis virebit, penitusque desertis etiam insulsus olus deerit.

5. Orate igitur ne germina animæ nostræ nocens eruca populetur, ne mentis segetem edax locusta consumat, ne præcordiis nostris piger bruchus insideat, et intimas vitalium fibras ultima harum bestiarum comes rubigo exedat ^d. Urgent enim interiorum nostrum ^e malæ bestie; et importunæ alites frequenter infestant, ut a nobis, si possint, verbi semen abripiant. Sed gratias Deo, quod non iuxta viam

A de manu serenitatis excidimus, sed in ipsa potius vi a seminati sumus ^e, id est in catholice matris gremio constituti: a quo ne projiciamur ut abortivi, ipsius misericordia opus est, ut intellectum det nobis in via hac qua ingredi jussit, ac præstitit; et confirmet super nos oculos suos, ne efficiamur sicut equus et mulus quibus non est intellectus ^f.

6. Sed ad rusticationis nostræ verba redeamus: nam ipse Deus noster et *Pater agricola est*; et Deus salutaris noster, *vera vitis* ^g est; et Spiritus sanctus, rigator animarum est. Fiat igitur nobis per orationes vestras, ut summus paterfamilias, et celestis agricola, et diligens hortulanus visitet, et frequentet, et signet hortum animæ nostræ, sicut illum in quo docuit, oravit, resurrexit ^h. Firmet in nobis caritatis suæ nexum, ut manentia in ipso sarmenta vivamus. Imperet nubibus suis ut pluant super nos, et a corde nostro improbas carnalium cogitationum passiones, ut illa animalia bonis frugibus inimica submoveat. Ne fiat in nobis verbum illud prophetæ: *Residuum erucæ* **237** *comedit locusta, et residuum locustæ comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo* ⁱ. Sunt enim in corpore nostro principalia totidem incentiva vitiorum, spes, metus, gaudium, dolor; quibus maxime genus turbatur humanum, duobus præsentibus et duobus futuris: præsentibus, ægritudine animi, vel gaudio: futuris, metu, vel spe. Unde cavendum est, ne dum alterum ex his vitium fugimus, incurramus contrarium ^g.

7. Ergo in eruca, et locusta, et brucho, et rubigine, nostrarum affectionum intelligendæ sunt passiones; quarum aliæ breviter in corde hæreant, aliæ paulatim crescant; et si abjectæ non fuerint, usque ad medullas perveniant, et omnem succum ebibant animæ. Vide enim qualiter ista sibi congruant in cordibus nostris monstra vitiorum, qualia in frugibus accidunt vitia monstrorum. Nam, verbi gratia, si quid vetitum concupiscam, et mox abjiciam cogitationem, eruca est in folio sedens, (c) quæ decussa, si abjecero quidem, sed rursus redierit cogitatio, et cœperit abjici, et redire crebrescat, locusta est avolans et revertens. Quod si cœperit immorari, et majus habuerit spatium in comedendo, quam avolando, bruchus dicitur. Quod si ipse bruchus qui non satis avolat, sed magis sedet, non fuerit abjectus, in rubiginem vertitur: quæ jam penitus inhærescens, ut de stipula, sic de anima, numquam aut difficile expellitur.

8. Vereor ne dum loquacius vos fatigo, ipse vobis molestius quam locusta aut bruchus insederim. (d) Discutite igitur ut erucam, et procul abjicite hanc chartulam, ne de longiore contactu sermonis nostri rubiginem insipientiæ nostræ colligatis, qua despendeat nitor cordis vestri, et vigor mentis hebetetur.

^a Matth. xxv, 21; Luc. xix, 17. ^b Isai. li, 20, juxta LXX. ^c Matth. v, 13. ^d Joel. i, 4. ^e Matth. xiii, 4. ^f Psalm. xxxi, 8. ^g Johan. xv, 1. ^h Matth. xxvi, 36, et xxviii, 6; Marc. xiv, 32. ⁱ Joel. i, 4.

(a) Ms. Vien., et in intimum cordis, aratrum crucis imprimat.

(b) Edit. Schot. et Sacchin., pejus, non male.

(c) Mss. Reg. et Vien., atque decussa. Ed. Grin. et Latin., qua decussa.

(d) Ms. codex Vien., Decutite.

Attamen ob hoc tantum super hoc peccato nobis, quo vos tam graviter fatigamus, ignoscite, quod de licentia caritatis abutimur patientia vestra; et ita repletum pectus vestrum nostri amore confidimus, ut offensam nostri non capiat, etiamsi faciamus injuriam qua mereamur offendere, si vos umquam a nobis vel merentibus possitis offendi.

EPISTOLA * XL.

238 Sanctus et Amandus data ad Paulinum epistola magnas in eum laudes congesserant. Hic eis respondens, acres ad perfectionem stimulos subdit. Tractat initio ex sacris Litteris, suum cuique rei tempus esse. Deinde ex psalmo cⁱ expositionem moralem pellicani, nycticoracis et passeris solitarii subjungit. Tum attribuit sibi laudibus ad humilitatem utens, multa atterit de divina gratia cui debemus omnia, de vigilantia necessaria in via spiritus, deque perfecta sui abnegatione.

MEROPIUS PAULINUS et THERASIA, SANCTO et AMANDO (a) fratribus, in Deo Christo salutem.

1. Omnibus tempus, et tempus omni rei ^a sub cœlo; super cœlum enim non est tempus; quia non habet tempus æternitas, quam in cœlo ^b etiam creaturis Creator dedit, qui solus habet æternitatem propriam, (b) et lucem habitat inaccessibilem. Vera enim æternitas nisi in ipso non est, qui solus, quod est, est; sicut ipse dixit: *Ego sum qui sum*. Cetera vero nisi in ipso non sunt.] Tempus ergo sub cœlo omni rei. Tempus otio, tempus negotio; tempus silentiis, et tempus alloquiis: tempus esuriendi, et tempus epulandi; ut nobis hactenus fuit tempus jejunandi a sermonibus vestris, sic nunc ^c iisdem cibari tempus exortum est. Pavistis enim nos litteris ^d vestris verbo Dei dulcibus, et oleo lætitiæ delibutis, quo libenter (c) unguimus caput nostrum ^e; quia non est in vobis mendax opus olivæ ^e, in quibus habitat caritas de corde puro, et bona conscientia, et fide non ficta ^f. Sed quia nemo qui multum esurit potest uno pane satiari, fatemur nos necdum expletos, sed potius incitatos ad desiderium litterarum vestrarum una illa epistola ^g vestra; quam unam computamus, quia talem a vobis, qua sicut adipe et pinguedine repleatur anima nostra ^h, adhuc semel accepimus.

2. Verumtamen, etsi inter officia nostra vicissitudines temporum fuerint, ut tempus tacendi, et tempus loquendi ⁱ, non ita etiam diligendi ac negligendi tempus fuit. Dudum enim, ut proculdubio recognoscis, Sancte frater, diligere cœpi te; et dilexi jugiter ^j.

^a Eccli. iii, 17. ^b Matth. vi, 17. ^c Habac. iii, 17. xxxvi, 2, et cxxviii, 6. ^d Cant. viii, 6. ^e Psal. lxxxviii, 49. ^f Rom. viii, 35. ^g Psal. xx, 4. ^h Cant. iv, 11. ⁱ Prov. xviii, 19. ^j Isai. v, 20.

* Alias 26, pars 1, quæ autem 40 erat, nunc 26. Scripta circa annum 405.

(a) Sic mss. codices Cluniac. et Vien. cum edit. Chiffi. At ed. Rosv., sanctis fratribus in Domino Christo salutem.

(b) Hæc addidimus ex mss. codice Cluniacensi et ed. Chiffi. Ante erat propriam. Tempus ergo, etc.

(c) Ita mss. Clun. et Vien. cum edit. Chiffi. Rosv., junximus.

(d) LXX, Vulgata, Psalteria Rom. et Gallic., olera herbarum, Psalterium vetus et S. Augustinus in Commentario super psalmos, olera prati. S. Hieronymus et S. Augustinus in Speculo, olus viride.

(e) Ex mss. Clun. et Vien. et ed. Coufl. emendavit rivet, juxta textum Græcum et Vulgatam; sic

quamquam non ista dilectione quæ Christi est, sed illa familiaritatis humanæ amicitia, quæ blandimenta in labiis habet, et radicem **239** in cordibus non habet; quia non est fundata super petram, quæ non ædificatur in Christo. Unde quolibet interdum vento levitatis agitata dissolvitur, et temporali gratia brevem florem tenens, sicut fenum velociter arescit, et sicut (d) flos agri, cito decidit ^e: caritas vero Domini manet in æternum, qua invicem connexi ^f sumus et ad convivendum et ad commoriendum, quia fortis ut mors ^g caritas ^h Christi. Sicut enim lex mortis irrupta, ita et caritatis catena parem vim caritatis et mortis esse testatur. Nam sicut propheta dicit ⁱ: Quis est homo qui (e) rivet, et non videbit mortem ⁱ? ita et Apostolus clamat: Quis nos separabit a caritate ^j Christi ⁱ? (f) Quamobrem tibi, benedictie, fructus uberius ex ea venit, qui prior hujus caritatis spiculis vulneratus, prævenisti nos in benedictione dulcedinis ^k per eloquia litterarum tuarum casta ac fidelia, in quibus a verbo Domini mel et lac distillavit lingua tua ^l.

3. Scripseram vero et prius unanimitati tuæ, et cum a te epistolam tuam brevem pro ea (g) quam ipse miseram, recepissem, tamquam persoluto officii debito, iterum me diuturnæ taciturnitati refuderam. Sed acrius, vigilante Christo, apud mentem tuam, prior refloruit sapere ad excitandam ^m in nobis observantiam caritatis, ne obdormiret in mortem oblivionis: et quia abundaverat tibi inhumanitas mea, superabundavit mihi humanitas tua. Multiplicasti enim locupletare me affectu et officio dilectionis tuæ, quo benedictum Domini puerum fratrem Amandum visitationis nostræ socium assumsisti tibi, et nobis (i) validum apposuisti patronum. Confidimus enim, quia sicut scribendi ad nos particeps tibi factus est: ita etiam orandi pro nobis collega sit. Et quidem germanitas spiritualis ita postulat, ut sicut spiritus vobis unus in fide et confessione Christi est, ita sit amor et labor unus in proximis (i) asserendis. Unde communem largiter a summo retributore mercedem metetis exaltati in turribus ejus, quia frater fratrem adjuvans exaltabitur ^m. Si tamen semper orare tantum ⁿ et suspirare pro nobis meminertis, et de cetero caveatis onerare nos verbis beatificantibus, ne et vobis forsitan offensiculum comparetis, si dicatis ^o dulce, quod amarum est ⁿ. **240** Legistis etenim quia

^a I Tim. i, 5. ^b Psal. lxxii, 6. ^c Eccli. iii, 7. ^d Psal. lxxii, 6. ^e Psal. lxxii, 6. ^f Psal. lxxii, 6. ^g Psal. lxxii, 6. ^h Psal. lxxii, 6. ⁱ Psal. lxxii, 6. ^j Psal. lxxii, 6. ^k Psal. lxxii, 6. ^l Psal. lxxii, 6. ^m Psal. lxxii, 6. ⁿ Psal. lxxii, 6. ^o Psal. lxxii, 6.

quoque sæpius legit Augustinus in Commentario super psalmos. Ed. Rosv., vivit.

(f) Ms. Cluniacensis codex cum ed. Chiffi., Quapropter tibi hujus caritatis fructus uberius venit, qui eadem vulneratus prævenisti nos in benedictionibus dulcedinis, etc.

(g) Ita mss. Clun. et Vien. cum edit. Chiffi. Alii codices, brevem, quam ipse miseram, recepissem.

(h) Ms. Vatic. opposuisti. Ms. codex Clun. et edit. Chiffi., validum salutis opposuisti patronum, minus bene.

(i) Ms. codex Cluniacensis, sustinendis. Vulgata lectio verior.

rectos et vere sanctos decet collaudatio ^a, non vero peccatores in felle amaritudinis ^b positos, sed et adhuc non tam tenui nexu iniquitatis (^a) adstrictos, ut contritio et infelicitas in viis nostris ^c deesse (^b) jam possit.

4. Verumtamen sic quoque mentibus nostris debet inesse contritio, quia, *cor* (^c) *contribulatum et humiliatum Deus non spernit* ^d. Et quis dabit nobis cor carneum ^e, ut emollita sensus nostri duritia, sentiamus sagittas Domini configentes timore sancto carnes nostras ^f, et excitato vulnerum nostrorum dolore, *ploremus ante Dominum qui fecit nos* ^g? Commodet nobis Jeremias illum fontem lacrymarum ^h, quo diem suum et populum lamentatus est: superfundat nobis et David flumina oculorum suorum, quibus rigabat lectum suum ⁱ; neque tantum genas vultus sui, sed et totum corporis stratum lacrymis exundantibus prolebat. *Superposuerunt enim iniquitates nostræ caput nostrum, et multiplicatæ sunt super capillos capitis nostri* ^j, quia plura in nobis iniquitatis quam justitiæ opera numerantur: et ideo (^d) *computruerunt et deterioraverunt cicatrices nostræ a facie insipientiæ nostræ* ^k, et *inveterata sunt ossa nostra, quoniam tacuimus* ^l Deo ^l; et *apponentes iniquitatem super iniquitatem* ^m, cum *statuissemus oculos nostros declinare in terram* ⁿ, tarde eos et ægre *levavimus ad montes Dei, unde nobis auxilium venit a Domino* ^o, qui solus potens est *sanare omnes languores nostros* ^p, et *eripere nos de corpore mortis hujus* ^q: (^e) qui per Adam constricti, per Christum solvimur: si tamen *ita portemus cælestis hominis imaginem sicut terreni portavimus* ^r; hoc est, si tam ^s fideliter justitiæ et veritati serviamus pro salute nostra, quam diligenter injustitiæ et inhumanitati ^t pro morte servivimus. Humanum enim a nobis Apostolus postulat; quemadmodum *exhibuimus membra nostra servire iniquitati ad interitum et confusionem, sic eadem exhibeamus servire justitiæ* ^u ad vitam et gloriam. Nobiscum enim habemus fructum illorum operum, de quibus nunc erubescimus.

5. Sed gratiæ Sapientiæ Dei, Christo Deo ^v, qui in se manens omnia innovat, ac *disponit omnia suaviter* ^w, ut sit *omnibus rebus* **241** *tempus* ^x; *tempus occidendi, et tempus sanandi: tempus ridendi, et tempus plorandi: tempus ædificandi, et tempus destruendi* ^y. Abierit, quæso, jam nobis tempus occidendi, de-

struendi, ridendi; et tandem sanandi, ædificandi, plorandi tempus advenerit. *Ecce enim nunc tempus* (^f) *acceptum, ecce nunc dies salutis* ^z. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus opera tenebrarum, et apprehendamus arma lucis* ^z. *Ut filii diei ambulemus in lumine: quoniam ecce inimici nostri paraverunt sagittas in pharetra, ut sagittent in obscuro* ^z. Neque enim in luce positos poterunt sagittare, antequam feriant prævidendi ^{aa}, et præcaventibus facile vitandi. Potest autem in eodem ipso opere utrorumque temporum ratio connecti, ut illa superius distincta tempora pariter operentur in nobis. Nam et in quo vivificamur, occidimur; vel in quo occidimur, vivificamur per eum qui dixit: *Ego occidam, et vivere faciam* ^{aa}. Nisi enim nos Christus occiderit, non vivemus; de quo scriptum est: *Dominus mortificat et vivificat* ^{bb}; quia nisi peccata nostra peremerit, non vivificabit animas. Ideo illi propheta dicit: *Exsurrexisti, et adhuc tecum sum. Si occidas Deus peccatorem* ^{cc}. Exurgemus (^g) emergentes de luto facis et umbra mortis, et cum ipso esse permanebimus, si occiderit in nobis peccatorem, et justum creaverit; *quia calix fragilitatis nostræ in manu Domini, in quo hunc humiliat, et hunc exaltat* ^{dd}. Nisi enim humilietur exterior, non exaltatur interior. Ac sic occidendi et (^h) sanandi, vel destruendi et ædificandi tempora in unum simul coeunt opus ^{ee}, cum destruit in nobis vita peccati, ut ædificetur vita justitiæ. Neque enim ædificari potest novitas, nisi destruat vetustas, aut amare ^{ff} possumus Christum, nisi mammonam incipiamus odisse ^{ff}. Sed neque gaudere poterimus in illo seculo, nisi in isto lugeamus, quia *qui seminant in lacrymis, in gaudio metent* ^{gg}.

6. Convenit ergo nunc nobis illa de psalmis pauperis anxii et lugentis oratio, *quoniam pene jam defecerunt sicut fumus dies nostri* ^{hh}, et necdum malitia nostra defecit. Ecce enim veteres posuit dies nostros productos cursu ætatis, nec spargit cauis caput, sed (ⁱ) perfundit senectus: et nos adhuc primis reptantem conatibus ævi spiritalis infantiam parvulis sensibus agimus; et vix modo in verbo Dei incipientes loqui, tamquam primis vœtibz anima vagiente mutam et rudem sanctis Litteris linguam solvimus, et quondam in litteris humanarum fabularum loquaces, nunc in veritatis **242** balbutimus eloquiis, stultitiæ sapientes, et sapientiæ stulti; robusti vitiis, et virtu-

^a Psal. xxxii, 1. ^b Act. viii, 25. ^c Psal. xiii, 3. ^d 120; Psal. cxix, 4. ^e Psal. xciv, 6. ^f Jer. ix, 4. ^g xxxix, 13. ^h Psal. xxxvii, 6, juxta Psalter. Rom. ⁱ Psal. cxx, 1. ^j Psal. cii, 3, sec. Psalter. Rom. ^k Sap. viii, 1. ^l Eccle. iii, 17. ^m Ibid., 3 et 4. ⁿ II Cor. vi, 39. ^o I Reg. ii, 6. ^p Psal. cxxxviii, 18 et 19. ^q Psal. cxxv, 5, sec. Psalter. Rom. ^r Psal. ci, 4.

^d Psal. l, 19. ^e Ezech. xxxvi, 26. ^f Psal. cxviii, 1. ^g Psal. vi, 7. ^h Psal. xxxvii, 5, sec. LXXX; Psal. ⁱ Psal. xxxi, 3. ^j Psal. lxxviii, 28. ^k Psal. xvi, 11. ^l Rom. vii, 24. ^m I Cor. xv, 49. ⁿ Rom. vi, 19. ^o Cor. vi, 2. ^p Rom. xiii, 12. ^q Psal. x, 3. ^r Deut. ^s Psal. lxxiv, 8. ^t Eccle. iii, 3. ^u Matth. vi, 24.

(a) Ms. Clun. et ed. Chifflet., *obstrictos*.

(b) Abest *jam* a ms. codice Cluniacensi et edit. Chiff. Tres vero mss. codices Nol. Vatic. et Vien., *non*, mendose.

(c) Sic mss. Clun., Vien. et ed. Chifflet. Ita et alibi Paulinus, epist. 49, ad Macarium, num. 13, et epist. 50, ad Augustinum, num. 2. Ed. Rosv., *cor contritum*.... *non despiciet*.

(d) Ita Palteria Rom., Hebraic. et vetus, SS. Ambrosius, Hieronymus et Augustinus in commentar. super psalmos.

(e) Mss. codices Cluniac. et Vien., *qua*. Ms. Nol., *quia*.

(f) Mss. codices Cluniac. et Vien. cum edit. Chiff., *acceptabile*.

(g) Mss. Nol., Vatic. et Vien. cum edit. Rosv., *enim gentes*; unde conjectura est scripsisse Paulinum *emergentes de luto*: quod cum Sacchino et Chiffletio sic emendavimus. Abest vox *gentes* a ms. codice Cluniacensi.

(h) Ms. Clun. et edit. Chiff., *vivificandi*.

(i) Ita cum mss. codicibus Clun. et Vien. editio Chiff. Ante erat in edit. Rosv., *profundit*.

tibus adhuc teneri; vix nascente ad justitiam voluntate tirones, et consumta in peccatis ætate veterani. Aliquandiu enim, ut tu Sancte benedictæ frater novisti, in hoc seculo volutari inveteravimus inter inimicos nostros; atque utinam inveteraverimus inimicis, ut illa jam nobis otiosis spatiosi itineris vita defecerit, et *renovetur* in Christo, *sicut aquilæ, juventus nostra*^a; ut senio veteris hominis exuamur, *induentes novum illum, qui secundum Deum creatus est*^b. Sed qui nec *pellicano solitudinis* adhuc^c *similes esse* possumus, quando erit ut efficiamur sicut *nycticorax*^d in domicilio? Quando excitabimur in eum excelssæ mentis vigorem, ut spiritali alacritate volucres, (a) et in alta virtutum ardua penna pervecti possimus dicere: *Vigilavi, et factus sum sicut passer (b) singularis super tectum*^d. Videamus hoc loco, si placeat, in quam rationem hæc avium genera, et hoc ordine sub persona pauperis anxii, id est, poenitentis, ad inopiam spei per aliquem lapsum redacti, propheticus sermo disponat. Fertis^e, ut opinor, loquacitatem insipientiæ meæ, quam ad contemptum vestrum^f provocastis. Accepi enim a quodam sancto doctissimo viro (Rufino) et carissimo mihi, qui non solum legendo, sed etiam peregrinando multa cognovit, pellicanum avem esse in Ægypto, vel illis juxta partibus usitatam proximis Nilo flumini desertis uberare, serpentibus vesci, (c) in quos dimicando prævaluerit. Ergo pugnat ut vincat, et victa moritur: victrix vero et evadit mortem, et acquirit alimoniam. Quod autem nycticorax scriptum est, nycticoram esse verius asserebat; idque probabili ratione videbatur ostendere; cum illam avem hoc loco positam diceret, quam appellamus noctuam, quia secreto noctibus cantus exerceat et volatus; et obscuritate tenebrarum, qua fere cuncta caligant animalia, luminetur: unde nycticora aptius quam nycticorax dicitur: quia nycticorax, nocturnus corvus interpretatio^g est; nycticora autem, nocte videns; eo quod pupilla oculi *κόρη* a Græcis vocetur. Nihil autem noctuam simile corvi habere manifestum est. Porro perspicuum eam, ut dixi, sicut quasdam alias aves, noctis in tenebris magis cernere, et in lumine cæcutire, noctem diebus pati, lucem noctibus usurpare.

7. Nunc ergo, benedicti mei, videte qualiter hæc avis congruat ad pauperem mæstum, hoc est, poeni-

^a Psal. ci, 7. ^b Ephes. iv, 24. ^c Psal. ci, 7. ^d Ibid., 8. ^e Psal. xc, 13. ^f Ephes. vi, 12. ^g Psal. cxxxviii, 12.

(a) Vulgatam retinemus lectionem, non enim placet mss. codicum Clun. et Vien. lectio, *et in alta virtutum arduo fine perfecti*; nec Chiffletii correctio, *arduo fine pervecti*.

(b) Ex mss. Clun., Nol. et Vien. et ed. Chiff. reposuimus *singularis super tectum*; sic enim Paulinus, n. 8 et 9, itemque in ep. 49 ad Macar. n. 5, *passer unicus super tectum*.

(c) Ita ms. codex Vatic. et edit. Rosv. At mss. Clun. Nol. et Vien. cum edit. Chiff., *quos dimicando perculerit*, minus bene.

(d) Sic mss. Clun., Nol. et Vien. cum edit. Chiff. Ante erat *ingentium suffragia, ambitiosæ, etc.*, nullo sensu.

(e) Ita mss. Clun., Vien. et edit. Chiff. Edit. Rosv.,

A tentem, opibus gratiæ pauperatum (V. ep. 32, n. 20), et conscia miserorum lapsuum²⁴³ mente, gloriæ suæ damna lugentem, et afflictatione miserabili laborantem in gemitu suo, et de propriæ carnis interitu vitam animæ recipere nitentem, perque orationum impendia, et (d) gemituum suffragia, ambitiosa lacrymarum vulneratæ salutis remedia quærentem. Quam apte hujusmodi pauper et peccator Ægyptia aut nocturna avis dicitur: (e) Qui enim se ad deflenda et confitenda peccata secernens a communi Ecclesiæ coetu intra ergastulum cellulæ suæ mœstus includit, et elongatur ab hoc seculo fugiens, ut maneat in solitudine deplorationis, et illic adversus carnis suæ desideria confligit, et in peccata sua spiritali certamine conterenda depugnet, certe et habitaculo pariter et prælio fit *similis pellicano solitudinis*, et illam inimicam serpentibus volucrum, ipsi diabolo²⁵ et principibus tenebrarum, in peccatis et cogitationibus carnis expugnandis, dimicans æmulari. Et si in eo agone superaverit, vivet hostium suorum superstes: escam de victoria²⁶ sua sibi quærit, quia vitæ meritum, (f) peccati et diaboli victor acquirit, quem cum omni nequitie spiritalis exercitu in perniciem nostram variis artibus serpente quotidianis interioris nostri periculis experimur. Sed gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum Dominum nostrum, ut *super aspidem et basiliscum ambulemus, et conculcemus leonem et draconem*²⁷. Ergo adversus hujusmodi (g) principes tenebrarum pugnemus, hoc est, hominum peccatorum potentes, quos C Apostolus tenebras dicit²⁸, cum quibus nobis æmula pro salute contentio est, orate ut hos serpentes, dum in istius mundi deserto agimus, exemplo illius (h) salutaris alitis tollamus. Quibus obtritis, et per victoriam devoratis, quasi discussa nube tenebrarum, illuminabitur noster interior²⁹, et tunc fiet *quasi nycticora in domicilio*, hoc est, in domo Domini, ut inter hujus seculi tenebras acutam aciem defæcatæ mentis intendat, et possit secundum prophetam talibus oculis (i) luminatus dicere: *Quia tenebræ non obscurabuntur a me, et nox sicut dies illuminabitur*³⁰. Quod utique fit, cum utraque substantia in homine sibi congruit, ut etiam caro terrenam inficiata naturam ad animæ concordiam spiritali migret affectu: et tunc *nox sicut dies (j) illuminabitur, cum et caro, sicut anima, spiritalis efficietur*.

et in quo se secretum, etc.

(f) Hanc vocem addidimus ex mss. codicibus Clun., Nol., Vien. et edit. Chifflet.

(g) Sic emendavimus ex ms. Clun. codice et ed. Chiff. Ed. Rosv., *adversus hujusmodi noctes, qui sunt principes tenebrarum, hoc est homines peccatorum potentes, quos, nullo sensu.*

(h) Ms. Nol., *solitaria*. Sed convenit epitheton salutaris, quia serpentes tollit.

(i) Sic emendamus ex mss. codicibus Clun., Vien. et edit. Chiff. et correctio nostra confirmatur ex epist. 41, n. 2, *oculus interior luminatur*. Ed. Rosv., *illuminatum*.

(j) Iidem codices, *illuminatur... efficitur*. Utraque lectio bona.

8. Quod si per orationes vestras fuerit indultum, **244** ut et in hoste vipereo conterendo (a) pellicanum solitudinis æmulemur, et nycticoræ oculis inter hujus seculi obscura cernamus, tunc in consummatione pedibus constitutus, super excelsa perfectæ virtutis impositi, vigilando in orationibus, et meditando in lege Domini, efficiemur *sicut passer unicus super lectum* ^a, et corpore et spiritu congruente (b) in voluntate Dei, jure dicemus: *Singulariter sum ego, donec transeam* ^b. Et quis est iste passer, in quo forma perfecti est, nisi passer ille qui *invenit sibi domum, et cum turture nidum sibi fecit altaria tua, Domine virtutum* ^c? Iste forsitan passer est de duobus illis quorum *unus non cadit super terram sine voluntate Patris* ^d. Cecidit enim passer hic summus in corpore, sed et resurrexit. Cecidit autem ex voluntatis assensu, *factus obediens Patri usque ad mortem crucis* ^e. Hic passer est illa Sapientia, quæ requirentibus se in viis hilariter ostendit, nunc in portis sit obvia, nunc in plateis occurrit, nunc in muris vel turribus celsa convocat ad se amatores suos, et invitat eos in altitudines habitationum suarum ^f, ut impleat verbum suum, (c) quia exaltatus omnia ad se trahit ^g. *Quis dabit nobis pennas columbæ deargentatas* ^h, ut per eloquia Domini casta, et sicut *argentum igne examinatum* ⁱ, pennati pervolemus ^j ad bravium supernæ vocationis, sequentes istum passerem singularem (qui est unicus Dei Filius) supervolitantem: *qui* ^k *in altis habitat, et humilia respicit; et qui descendit in inferiora terræ, ipse est qui* ^l *ascendit super omnes cælos, captivam duicens captivitatem, ut adimpleret omnia* ^m. Hunc passerem si directa imitatione valeamus sequi, iisdem vestigiis ambulantes quibus ingressi sunt *speciosi evangelizantium pedes* ⁿ, tunc in edito constituti poterimus dicere: *Vigilavi, et factus sum sicut passer unicus super lectum* ^o.

9. Meminerimus tamen etiam in sublime proveci verbum illud Domini, ut *qui fuerit in tecto, non revertatur in domum suam tollere vasa* ^p; id est, ne in nosmetipsos recurramus, et opera carnalia quasi vasa in inferioribus derelicta repetamus. *Nemo enim, inquit, mittens* (id est *immittens*, Græce *επιβαλὼν*) *ad aratrum manus, et respiciens retro, aptus est regno Dei* ^q. Sed etsi super tectum fuerimus, id est, super naturam terrenam evolaverimus, non acquiescentes carni, timeamus avium exemplo ad humilia devolare.

^a Psal. ci, 8. ^b Psal. cxl, 10. ^c Psal. lxxxiii, 4. ^d Johan. xii, 32. ^e Psal. liv, 7, et vii, 4. ^f Psal. xi, 7. ^g Psal. cxii, 5. ^h Ephes. iv, 8, 9, 10. ⁱ Isai. lii, 7; Rom. x, 15. ^j Psal. ci, 8, juxta Psalter. Rom. ^k Matth. xxiv, 17. ^l Luc. ix, 62. ^m Prov. i, 17, sec. LXX. ⁿ Psal. x, 2. ^o Psal. vi, 9. ^p Johan. i, 9. ^q Psal. xlviii, 13. ^r Cant. i, 3. ^s II Cor. ii, 15. ^t Psal. cxv, 13. ^u Eccli. xlix, 1. ^v I Cor. xii, 11. ^w Cant. i, 2. ^x Jacob. ii, 7. ^y Philip. iii, 20. ^z Psal. ci, 8. ^{aa} Col. iii, 2. ^{ab} II Cor. x, 3. ^{ac} II Cor. xii, 9.

(a) Sic emendatum ex codicibus Cluniac., Vien. et Chifflet. At edit. Rosv., *pellicano*.

(b) Ms. codex Vaticanus, *voluntati Dei*.

(c) Ita mss. Clun., Nol., Vien. et edit. Chifflet. Alii, *et exaltatus omnia ad se trahat*.

(d) Græc. *ἀδίκως*. LXX et Lucifer, *non inique*. Et sic solet locus afferri a Patribus Græcis, ut a B. Cyrillo in Johan., lib. ii, c. 54 et aliis.

(e) Sic ms. Vaticanus codex cum edit. Rosv. At mss. Clun., Nol., Vien. et edit. Chifflet., *et aspersa*

245 (d) *non sine causa tenduntur avibus retia* ^p. Et scimus, quia sic insidiantes ^q volucrum simplicitati aucupes humi ponunt tendiculas; (e) et plerumque esca, vel cæci illicis aspersa fraude deponunt aves, et operti doloso cespite laqueis implicant credulas. Sed nos simili arte nos sollicitantibus per obtentas mundi hujus illecebras nequitiae spiritalis aucupibus, armati fide et illuminati veritate dicamus: *In Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ: transmigra in montem sicut passer* ^r; *Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem* ^s. Propterea oremus Dominum, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ^t. *Omnem hominem* dictum puto, quia nemo homo, nisi agnoscens Deum, et qui ^u *potius meruerit agnoscere a Deo. Quem non agnoscentes, comparati sunt jumentis insipientibus, et similes facti sunt illis* ^v. Nos ergo magna ejus misericordia ex impiis justificati per fidem, et non ex operibus, *curramus* ^w *in odorem unguentorum ejus* ^x, ut ex illius nomine odorem vitæ trahamus, et efficiamur *odor Christi bonus Deo* ^y, potionati (V. not. 183), ut scriptum est ^z, a vino unguentorum de calice salutaris, in quo ipse ut pigmentarius, ut in Ecclesiastico scribitur ^{aa}, unguenta suavitatum miscet, *dividens dona sua singulis prout vult* ^{ab}, ut omnia in omnibus impleantur (Sacch. impleatur. V. ep. 42, n. 2, et 43, n. 3), et odorem notitiæ suæ manifestet in nobis: quia *unguentum (f) exinanitum est nomen ejus* ^{ac}. Quod nomen ut invocetur super nos ^{ad}, semper et in nobis nominetur, fiat *conversatio nostra in cælis* ^{ae}. Ita enim efficiemur *sicut passer unicus super lectum* ^{ad}, si non quæ in terra sunt sapiamus aut quæramus, *sed quæ sursum sunt, ubi Christus (g) est sedens ad dexteram Dei* ^{ae} Patris, innumerabilibus ^{af} oculis speculator actuum nostrorum, et spectator agonis istius, *quo in carne ambulantes, non secundum carnem militamus* ^{ag}.

10. *Non enim est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus invisibiles inimicos et adversus spiritualia nequitiae in cælestibus* ^{ah}. Non quod spiritus nequam in cælestibus agant, sed quod in cælesti conversatione viventibus adversentur. *Induamus itaque arma lucis* ^{ah}, *et in Deo nostro transgrediamur murum* ^{ai} illum inter nos et Deum separantem, nec de carnali infirmitate timeamus adversarium spiritali natura violentum, quia *virtus in infirmitate* ^{aj}

^d Matth. x, 29. ^e Philip. ii, 8. ^f Prov. viii, 2. ^g Psal. cxii, 5. ^h Ephes. iv, 8, 9, 10. ⁱ Isai. lii, 7; Rom. x, 15. ^j Psal. ci, 8, juxta Psalter. Rom. ^k Matth. xxiv, 17. ^l Luc. ix, 62. ^m Prov. i, 17, sec. LXX. ⁿ Psal. x, 2. ^o Psal. vi, 9. ^p Johan. i, 9. ^q Psal. xlviii, 13. ^r Cant. i, 3. ^s II Cor. ii, 15. ^t Psal. cxv, 13. ^u Eccli. xlix, 1. ^v I Cor. xii, 11. ^w Cant. i, 2. ^x Jacob. ii, 7. ^y Philip. iii, 20. ^z Psal. ci, 8. ^{aa} Col. iii, 2. ^{ab} II Cor. x, 3. ^{ac} II Cor. xii, 9. ^{ad} Psal. cxii, 5. ^{ae} Ephes. iv, 12. ^{af} Rom. xiii, 12. ^{ag} Psal. xvii, 30.

plerumque escae illicis fraude deponunt aves, et operti doloso cespite laquei implicant credulis.

(f) Ita apud quosdam legi assertit Nobilius in scholiis ad hunc versum. Eamdem lectionem hujusce versus iterat Paulinus noster in fine epistolæ 41 ad eundem, num. 3, unde emendavimus, et ex mss. codicibus Clun., Vien. et edit. Chifflet., *ejus*. Ante erat *ei*.

(g) Editio Chifflet. cum codicibus in manuscriptis Clun. et Vien., *est ad dexteram Patris*.

perficitur. Nec in **246** virtute ^a sua potens est A vir, sed Dominus infirmum facit adversarium ejus, quem ipse Dominus virtutum Rex gloriæ tali pro nobis congressionis genere confudit, ut illum in cruce Christi non divina virtus, sed humana superaret infirmitas. Sequamur itaque triumphantem Jesum, et ^b scuto fidei circumdet nos veritas ejus, ut non timeamus a timore nocturno, et a jaculo volante per diem. Cadent a latere nostro mille, et decem milia a dextris nostris ^c, non nostra, sed virtute Christi ^d cujus pugna est qua pugnamus, et cujus corona qua vincimus, quia membra sumus corporis ejus, si tamen mortificemus in terra membra nostra, ut flant arma justitiæ, quibus accincti, et Christo, et angelis ejus, et vobis lætum de nostro certamine spectaculum præbeamus, et evolantes de laqueo venatorum garrula gratulatione cantemus: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus, quia adjutorium nostrum est in nomine Domini Jesu Christi ^e. Non est enim aliud nomen sub cælo datum hominibus ^f, in quo oporteat salvos (a) fieri nos. In hoc nomine triumphantem, (b) confiteamur Domino misericordius ejus ^g, et gloriemur in laude ejus ^h, non in nostra. Quoniam, ut propheta dicit, si quid bonum in (c) nobis, ab ipso est; et si quid optimum, ab ipsius majestate est: Ipse enim fecit nos, et non ipsi nos ⁱ. Et propterea et Paulus dicit: Quid autem habes, o homo, quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? In quo monet ut, qui gloriatur, in Domino gloriatur ^j. Unde jam nobis leves angustiarum flunt, quando laudari videmur: nihil enim nobis consci sumus de proprio bono, ut tamquam agnoscentium pudorem laudator perurgeat: quia non ipsos nos, sed divinæ bonitatis munera atque opera prædicari cognoscimus: si quid enim in nobis boni videtur aut creditur, illius est qui solus bonus est ^k, et de cujus plenitudine omnes accipimus ^l, et pro meriti vel fidei capacitate respargimur. Ros enim qui ab illo est, sanitas est nobis, et lætamur in stillicidiis ejus ^m. Ergo et error iste, quo nos laudatis, innocuus erit nobis. Insuper et mercedem vobis copiosam tam pia fides congeret: quia ut nos nostra mente iniquos, et de perversa hujus seculi generatione pravos existimetis **247** bonos factos, Deo omnipotenti creditis, qui potens est justificare impium, et vivificare mortuos, et illuminare tenebras, et phœnicium candidare ⁿ.

11. Quamobrem orate solliciti ut tanto ore vel munere Dei dignum Deo cor accipiamus; et qui accepi-

^a Psal. xc, 5, 6, 7. ^b Psal. cxxiii, 7, 8. ^c Act. iv, 12. ^d Psal. cvi, 8. ^e P. al. cv, 47. ^f Psal. xcix, 3. ^g I Cor. iv, 7. ^h I Cor. i, 31. ⁱ Math. xix, 17. ^j Johan. i, 16. ^k Psal. lxxiv, 14. ^l Isai. i, 18. ^m Eccli. ii, 7. ⁿ Johan. xiv, 6. ^o Prov. iv, 23. ^p Math. xix, 21. ^q Psal. lxxi, 12. ^r Johan. xii, 25. ^s Psal. vi, 6. ^t I Cor. xv, 52. ^u Rom. vii, 24. ^v Psal. xxiii, 8. ^x Psal. lvi, 16. ^y Psal. lxxi, 4.

(a) Sic editio Chiffi. cum mss. codd. Clun. et Vien. In editione Rosv. legebatur, alia interpunctione, fieri. Nos in hoc.

(b) Ita Paulinus noster epist. 19 ad Delphinum, n. 2, secutus versionem Psalterii ex Hebræo, cum in 4 aliis psalteriis et in commentario S. Augustini super psalmos quater legatur Confiteatur Domino misericordiarum ejus, in vers. 8, 23, 21, 31.

(c) Addidimus particulam in ex mss. codicibus

mus contemptum patrimonii, accipiamus etiam nostri contemptum: angusta enim via gradimur, et quasi in fune suspensio ancipites ambulamus: et nisi certo libramine vestigia fixerimus, ut non declinemus dextra vel sinistra, facile nos in hujus aut illius partis ruinam inimicus impellet. Ideo nobis in Salomone Sapientia canit: Non deflectatis a Domino, ne cadatis^o. Ipse enim Dominus Christus via, veritas et vita est^p, qui dicit: Omni vigilia serva cor tuum^q, quia per ipsas virtutum vias in vitia delabi possumus; et nisi certo, ut dixi, statu dirigentes animi momenta libremus, de ipsa humilitate capiemus superbian; et evanescet species pietatis, si per laudem paupertatis obrepit inflatio. Et quid proderit caruisse divitiis, si remanemus divites vitiis? Unde quæsumus, ne ex illo nobis verbo Domini blandiamini, quia fecerimus, Vendite quæ possidetis; quia plus est quod superest illud: Et veni, sequere me^r. Facile est autem videre^s quantum sit sequi Christum, ut homo imitetur Deum. Sed et illud scitis: Quia semel locutus est Deus, duo hæc audivi^t; nam et iste sermo, sicut omnis fere Scriptura divina, in bivium patet: Vade et vende omnia tua. Non enim pecuniam tantum et fundos, extraneas facultates; sed etiam animi nostri internas opes, quæ vere nostra substantia est, possidemus. Hanc vendere, hoc est alienare a nobis, tanto major victoria, quanto altior difficultas est ingenita quam apposita separare; et intus infixa divellere, quam affixa extrinsecus rejicere. (d) Se enim ipsum vincit et superat, qui renuntiat moribus suis, et se abdicat sibi, ut illud fortissimum Dei verbum impleat: Qui perdet animam suam propter me, inveniet eam^r. Hæc Domini verba recordantes, (e) effundamus in illum animam nostram, et ipse nos enutriet, et absconditam in se vitam nostram fovebit, et se cum gloria revelabit: si tamen pro hac eadem anima oremus in tempore opportuno nunc^s in isto sæculo. In inferno enim quis confitebitur tibi^t? Istic moriamur peccatis, ne illic vivamus pœnis. Mors enim, quæ secunda dicitur, nihil aliud est quam vita pœnarum.

248 12. Caveamus igitur ab inferiore inferno, ubi corpus et animam gehenna torquebit, æternum moriente peccatoris anima, manente^u sensu et durante materia corruptionis. Nam et mortui, ut scriptum est, resurgent incorrupti^v, non gloriæ immortalitate, sed pœnæ. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus^w? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio^x, qui vectes (f) ferreos confregit^x, et humiliavit calumniatorem^y, ut exaltaret

Clun. et Vien. et ed. Chiffi., in quibus, si quid bonum in nobis, ab ipso est: et si quid optimum, ipsius est.

(d) Sic emendavimus ex mss. codicibus Clun. et Vien. et edit. Chiffi. in quibus mutat pro vincit. Ante erat, Si enim seipsum vincit, nullo sensu.

(e) Ita repositimus ex iisdem codicibus. In edit. Rosv., effundemus.

(f) Juxta textum Græcum, Vulgatam, mss. codices

me de portis mortis, ut narrarem mirabilia ejus in portis filiae Sion ^a. Benedicat vos Dominus ex Sion, et videatis quae bona sunt Hierusalem, et oretis pro nobis omnibus diebus vitae vestrae ^b, ut portio nostra communiter sit in terra viventium ^c.

EPISTOLA XLI.

Paulinus a Sancto praemonitus fuerat ut faculam suam diligenter dum tempus est appareret: occasione inde accepta, in Evangelicam de lampadibus ac de prudentibus quinque totidemque fatuis virginibus parabolam pie admodum ingenioseque excurrit.

1. Legimus in tergo epistolae adiotationem epistolarum, quas meas esse (a) indicastis. Nam vere prope omnium earum ita immemor eram, ut meas esse non recognoscerem ¹, nisi vestris litteris credidissem. Unde majus accepi documentum caritatis vestrae, quia plus me vobis quam mihi notum esse perspexi. Hymnos, quos desiderabam, accepisse gratulor: quo munere, Sancte frater, admonuisti me, ut faculam meam diligenter, dum tempus est, apparerem, ne cum fatuis excluderem, si cum sapientibus non occurrerem. Orate autem, ut et virgines et secundae sint animae nostrae; sine sterilitate virgines, sine corruptione secundae. Hoc enim mysterio et in lege maledictus est, qui ² semen in Israel non dederit: et in Evangelio virgo sapiens (b) dicitur quae oleo procurato vigilli sollicitudine, uncta (c) face, sponsi expectat adventum, jamque venienti non extinguendum pingui fomite lumen accendit.

2. Ergo mens nostra fertilis Deo sit, et vitae fructus operibus bonis pariat. Sit et spiritus virgo, ut nulla seculi corruptatur illecebra, et ab omni labe vitiorum integer maneat. Stultae enim virgines illae mihi videntur animae ³, quae virtutibus steriles sunt ⁴; et ille sapientes, quae vitiis incorruptae sunt. **249** Denique in utroque virginum genere quinque ponuntur, ut intelligatur, ad sensus hominis integritatem aut corruptionem referri: nam quinque sensibus omnes praediti sumus, per quos aut vitam recepimus aut mortem. De ipsis enim dolens propheta dicit: *Mors introivit per fenestras vestras* ^e. Quas obstruamus timore Dei, ut ad omnes istius mundi formas et voces surdi simus et ceci: sepiamus aures nostras spinis contra linguam nequam et illecebrosa modulamina ^f: *avertamus oculos nostros, ne videant vanitatem* ^g: obstruamus et nares nostras, ne de

^a Psal. ix, 12 et 15. ^b Psal. cxviii, 5. ^c Psal. cxli, 6. ^d Matth. xv, 3. ^e Jer. ix, 21. ^f Eccli. xviii, 28. ^g Psal. cxviii, 37. ^h I Cor. iii, 19. ⁱ Rom. viii, 7. ^j Prov. xx, 20. ^k Psal. cxi, 5. ^l Cant. i, 2.

* Alias 26, pars 2; quae autem 41 erat, nunc 4. Scripta et missa cum superiore circa annum 405.

Clun., Nol., Vien. et edit. Chiff. emendavimus *ferreos*. Ante erat *areos* in edit. Rosv.

(a) Ita mss. codices Clun. et Vien. cum edit. Chiff. Edit. Rosv., *judicatis*. ms. Nol., *indicatis*.

(b) Addidimus verbum *dicitur* ex ms. codice Cluniacensi et edit. Chiff.

(c) Sic reposuimus ex mss. codicibus Nol. et Vatic. Verissima lectio petita ex Evangel. Matthaei c. xxv, eaque confirmatur n. 2 et ep. 23, n. 42. Alii codd., *uncta facie*, minus bene; non enim Christus praecipit in Evangelio ut ungerent faciem suam virgines expectantes sponsi adventum, sed ut haberent oleum in lampadibus.

A corruptione hujus seculi mortis odorem trahamus: neque per gustum illicem gulae morbus irrepit, et concupiscentiarum (d) cibis continentiae robur enervet: neque mollibus vestimentis corpori blandiamur, nec carnos tactus et amplexus illicitos delicatis male palpata tegminibus membra (e) disquatient. Ita fiet ut in unoquoque nostrum omnibus sensibus castis et oleo doctrinae fidelis imbutis, virgines omnes quinque sapientes maneat, oleo in vasis suis reposito, expectatione secura quiescant, facile innox parandis facibus occurratur cum primo supervenientis sponsi tumultu fuerint excitatae. Nam in tantis Ecclesiae populis, in quibus non solum virgines, quarum tamen innumera multitudo est; sed et maritatae, et viduae diversis et moribus cernuntur et fructibus; B non arbitror alia ratione quinque tantum virgines fatuas et totidem sapientes esse positas, nisi quod utraque persona in totius populi universitate diversa, numerus autem ratione supradicta sigillatim in omnibus continetur; ut unusquisque in semetipso aut stultas aut prudentes habeat ¹, pro qualitate sensuum suorum: in quibus providis sapiens, inertibus autem stulta virginitas est. Nam ideo et fatuae, sicut sapientes in tanta sui dissimilitudine similiter virgines appellantur, quia virginibus secundum carnem sterilitas infecunda, secundum spiritum fructuosa (f) castitas adest. Quare nec sapientes sterilem virginitatem habent, quia sapientes sunt; nec stultae fructuosam, quia stultae sunt. Quarum forma mihi videtur esse *sapientia hujus mundi*, quae *stultiitia est apud Deum*, et *sapientia carnis* ^h, quae vere virgo stulta est, (g) quia non est juncta atque *subjecta legi* ⁱ et *sapientiae Dei*: et *lucerna ejus facile extinguitur* ^j, quia non habet oleum veritatis, vacua Spiritus sancti, quo oculus interior luminatur ^k et impinguatur animae caput ^l, quod est fides **250** nostra, cui oleum est doctrinae caelestis infusio ¹?

3. Itaque *oleum peccatoris non impinguet caput nostrum*, neque muscae moriturae exterminent oleum suavitatis: ut semper nobis caput Christus sit, nec unquam ^m deliciat oleum capiti nostro, quia *unguentum exinanitum est nomen ejus*: et tunc omnibus (h) perfectis sensibus erimus virgines sapientes, si in nobis manserit Sapientia Dei, per quam facta est D etiam in corpore secunda virginitas. Nimium vos

(d) Mss. codices Clun., Vien. et edit. Chiff., *cibus*, minus bene.

(e) Manuscriptus codex Viennensis et edit. Chiff., *descateant*, mendose. Ms. Clun., *descatent*.

(f) Manuscriptus Clun. codex et ed. Chiff., *caritas*. Sed bene respondet *fructuosa castitas secundum spiritum infecunda sterilitati secundum carnem*.

(g) Editio Chiffletii cum Cluniacensi manuscripto codice, *quia legi et sapientiae Dei non est subjecta. Cujus lucerna facile extinguitur*.

(h) Mss. Cluniac. et Vien. ac edit. Chiff., *perfecti sensibus*. Utraque lectio bona.

fatigo, et mihi præsumo multum de patientia caritatis. Sed (a) oportet ut audiam Salomonem in Sapientia Dei loquentem, ut parcius, ad amantissimos licet, inferam verbi pedem, ne satiati oderint me: scio autem, quod sicut odisse quis non potest viscera sua, ita nec vos humilitatem nostram, quam visceribus vestris permiscuistis. Pax, et caritas, et gratia, et humilitas Christi Domini altissimi abundet in vobis, benedicti, fratres merito venerabiles (b) et dilectissimi.

EPISTOLA · XLII.

Lætatur se adeptum Florentii Cadurcensis episcopi amicitiam: illum commendat, ejus preces exposcit; pulcherrimasque Christi laudes immiscet.

Beatissimo ac merito venerabili (c) Patri FLORENTIO (V. not. 184), PAULINUS.

1. Lætatur in Domino visitatos nos litteris sanctitatis tuæ, et provocatos, ut qui neque notitiæ tuæ prius gratiam gesseramus ¹, nunc repentino Dei munere plenam tuæ tamquam veteris amicitiae fiduciam sumeremus. Vinum, inquit, et amicus veterascet, et cum suavitate bibes ipsum ². Ecce istam prophetæ sententiam superavit ³ sanctitas tua quæ tam perfecto diligere nos cepit affectu, ut inveteratæ nobis dilectionis suavitatem in priina hujus fœderis novitate reddiderit; ut non necesse habeamus optare incrementa caritatis, cujus maturitatem consummatam principiis abundantibus experimur. Ut ubertatem animæ tuæ magnis fontibus comparare possimus, qui originem suam late profuso ore rumpentes, statim in ortu suo flumina sunt. Benedictus **251** itaque Dominus, qui peccatis nostris tali gratia superabundavit, ut nos nec notitia tua dignos, etiam caritate ditaret; et minore hactenus bono carentibus, cum vestræ corporalis notitiæ essemus expertes, tanto majus de te munus indulsit, quanto potior in homine substantia est spiritus quam caro. Propterea exultat cor nostrum, et repleto gaudiis ore dicimus. *Magnificavit Dominus facere nobiscum* ^b, quoniam prævenisti nos in benedictione dulcedinis ^c per eloquia sancta, et sicut *argentum purgatum examinata* ^d: visitans nos, ut (d) dixi, et excitans de pigritiæ nostræ situ ad observantiam caritatis tuæ. In qua quidem non somnolentia dormiebamus, sed ignorantia silebamus. Sit ergo nomen Domini benedictum ^e. et lætetur in hoc etiam opere pietatis suæ, quo ignorantibus in carne faciem tuam, hanc potius, qua

^a Eccli. ix, 15. ^b Psal. cxxv, 3. ^c Psal. x, 4. ^d Psal. xi, 7. ^e Job, i, 21; Psal. cxii, 2; Psal. ciii, 31. ^f Matth. xii, 34; Luc. vi, 45. ^g Col. iv, 6. ^h Psal. xxxiii, 9. ⁱ I Reg. xv, 17; I Reg. xvi, 14; Psal. lxxvii, 70; Johan. x, 15. ^j Johan. i, 29; Isai. vii, 14. ^k Matth. i, 16; Luc. ii, 7. ^l II Cor. viii, 9. ^m Rom. x, 12. ⁿ Eph. i, 25. ^o Col. ii, 9. ^p Psal. lxxiv, 6. ^q I Tim. ii, 5. ^r Philip. ii, 11. ^s Act. i, 20; Col. i, 12. ^t Matth. iv, 19. ^u I Cor. iii, 9. ^v Matth. xxv, 40.

^w Alias 52; quæ autem 42 erat, nunc 6. Scripta circa annum 405.

(a) Manuscripti codices Clun. et Vien. cum edit. Chifflet., oportet audiam Salomonem sapientia Dei loquentem.

(b) Editio Rosv., ac dilectissimi; et addit: Valet in Domino.

(c) Ita mss. codices Reg., Vat. et Vien. et edit. Bad., Grin., Rosv. et quidem recte, cum ad episcopum Paulinus nondum episcopus scripserit. Edit. Grav. et Schot., fratri.

A pulcrius in Christo formatus es, speciem tuæ mentis ostendit. (e) Sermo enim, inquit, viri indicat de illo, et ex abundantia cordis os loquitur ^f.

2. Sermo itaque tuus nobis apostolico sale conditus expressit saporem gratiæ ^g, quæ tibi data est; et de stillicidiis labiorum tuorum gustavimus quam suavis sit in te Dominus ^h, qui factus es et positus in caput populi, electus ex ovibus in virum gregis, ut regeres oves pascuæ ejus, qui animam pro ovibus suis posuit ⁱ. Idem agnus et pastor reget nos in secula, qui nos de lupis oves fecit; earumque nunc ovium pastor est ad custodiam, pro quibus fuit agnus in victimam ^j. Hic ergo Dominus et Deus noster, qui in terris visus est, et inter homines conversatus est ^k pro nobis, ovis et pastor in nobis est, B quia nos invisibili baculo et salutari virga intus regit ^l, ut etiamsi ambulemus in umbra mortis, non timeamus mala, quia nobiscum Deus est ^m, Emmanuel ille ⁿ; Dominus majestatis et filius ancillæ, quorum (f) aliud natura, aliud factus est. Idem creator hominis et redemptor, Deus ex Deo, homo pro homine; Filius Dei ante secula, filius hominis pro seculo ^o; forma servi pro libertate servorum; et pauper factus, ut pauperes sua egestate locupletet ^p: quia ipse est dives in omnes omnis boni ^q; qui omnia in omnibus adimpletur ^r, plenitudo Divinitatis ^s, spes omnium finium terræ, et in mari longe ^t, Deus salutaris noster, mediator hominum et Dei, homo Christus Jesus ^u, qui est in gloria Dei Patris ^v super omnes Deus benedictus in secula.

3. Hic ergo, qui te in sortem apostolorum **252** suorum dignatus assumpsit ^w, ut eorum arte hominum piscator existeres ^x, et de amaris ac profundis hujus seculi fluctibus vivificandam potius quam perimendam Deo prædam hamo verbi salutaris extraheres, quod utique quotidie facis: hic Deus, qui te adjutorem ædificationis et culturæ suæ fecit ^y, qui insinuare dignatus est dilectionem humilitatis nostræ sublimi per humilitatem cordis animæ tuæ, quia proculdubio per mansuetudinem ovis et agni innocentiam pastor esse meruisti; hic te, inquam, Deus, qui amantem nostri facere dignatur, non juxta meritum malum faciens, sed secundum divitiarum bonitatis suæ, ut nobis adjutorium de patrocinio orationum tuarum, tibi merces de proximorum etiam minorum ^z magna caritate cumuletur ^{aa}, memorem te nostri perpetuo faciat; omnibus orationibus tuis et

(d) Sic reposuimus ex ms. codice Viennensi, cum ante esset ut dixit. Correctio nostra confirmatur ex initio epistolæ.

(e) Ita fere Paulinus epist. 13 ad Pammachum, n. 2. Verum hæc neque apud LXX, neque in Vulgata habentur, ubi ingressus hominis enuntiat de illo.

(f) Bis repositum est aliud ex mss. codicibus Reg. et Vien. Ed. Rosv., alterum.

oblationibus curam nostræ salutis immisceat, ne in A offendiculum nobis accedat tanta ista, qua ^a gloria-
mur in Domino, tuæ dilectionis impensio, si rapaces
indomitum sensuum bestias vestitu ovium conte-
gamus ^a. Sic igitur ora, donec exores, ut fiat cor
nostrum immaculatum in conspectu Domini, ut non
confundamur ^b neque simul trahamur cum iis qui
loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem sunt
in cordibus eorum ^c; sed lingua et mente concordem,
corde credamus ad justitiam, ore concitemur ad
vitam ^d. Ita demum pietas qua nos diligis, tibi fru-
ctuosa referetur, si tam efficax pro nobis oratio tua
fuerit, ut a nostra terrestri specie demutati in tuam
similitudinem transferamur, ut *cælestis hominis ima-
ginem pari veritate gestemus* ^e.

4. Tunc vere erimus de tua caritate felices, si ob- B
tineas ne simus a tua caritate dissimiles. In quo ta-
men non eatenus, quasi superbum tendimus votum,
ut apicem meriti tui speremus attingere; sed ut sa-
lutis fine conclusi, juxta formam fidei tuæ in itinere
directo veritatis vestigia perlegamus, et sit nobis
finis ipse qui initium est, caput et fundamentum cor-
poris sui petra Christus ^f; illa petra, quæ nos inter
hujus seculi deserta sitiennes justitiam sequaci fonte
prosequitur, et dulci potu refrigerat, ne carnalium
cupiditatum æstibus peruramur; illa petra, super
quam domus stabilita non corrui, et illa petra quæ,
latere lancea perforato, aqua fluxit et sanguine ^g,
ut pariter salutiferos nobis funderet fontes, aquam
gratie, et sanguinem sacramenti, qui idem est ^h et
fons nostræ salutis et pretium.

253 5. Sed vae mihi peccatori, quonam ⁱ pro-
gressus, immo prolapsus sum? Dum pluribus apud
te verbis ago, ut pro peccatis meis vel potius adver-
sus peccata mea patrociniū promerear, cum ora-
tionibus intendas; (a) accumulo eandem de loquaci-
tate mea sarcinam, quam de orationibus tuis minui
peto; tamquam immemor scriptum, *de multiloquio* (b)
non effugies peccatum ^b. Et quid agam? quo ore pur-
gari postulem? vel qua a te ratione defendar, cum
sciens prudensque contrarium propheticum verbo com-
miserim, ut peccato multiloquii et me læderem, et
sanctitatem tuam fatigarem? Hærebo prorsus hoc
crimine, neque vel tua me tegere valebit oratio, nisi
tu ipse mihi prius hanc injuriæ tuæ culpam remittas;
et pro me, sicut (c) beatus Job pro loquacibus ami-
cis facere præceptus est, hostiam placationis offeras
Deo ⁱ. Tantum enim de animo tuo mihi vindico ⁱⁱ,
ut hoc mihi multiloquium de tua indulgentia impune

cessurum præsumam; non ambigens tantam habere
te patientiam, quantam habes caritatem.

EPISTOLA XLIII.

*Excusat Victorem quod serius sit reversus, causans
hiemis tempestatem, et adversam ejus valetudinem:
tum propcitatam sibi a Desiderio presbytero explica-
tionem benedictionum patriarcharum excellenti hu-
militate ad ipsummet rejicit; et ipse maledictionem
ficulneæ a Domino irrogatum sapienter exponit.*

Sancto et merito venerabili fratri, et (d) desidera-
tissimo DESIDERIO (V. not. 185) desideriorum meo-
rum, PAULINUS et THERASIA peccatores, in Christo
Domino salutem.

1. Ad te brevem epistolam (*Non exstat hæc episto-
la*) jam diu ante (e) fratri Victori dederamus, quam
et ipsam perferri ad sanctitatem tuam volui, ut ipsi
perlatori suo testimonium perhiberet non voluntariæ
apud nos remotionis. Hæc enim causa brevitatis
ejus fuit, quod post modicum adventus sui tempus
Victor a nobis ad vos refestinans, tanta se ad iter re-
legendum obstinatione duraverat, ut vix vel brevium
ad te litterarum nobis tribueret facultatem. Interea
proficiscentem subiti rerum obices retraxerunt, cum
hiems navigationem, et itinera metus (f) clauderent:
quibus impeditus atque revocatus necessitati præsti-
tit longam dilationem, qui procrastinationem 254
rogatus negaverat caritati. Inter has moras etiam
æger fuit, et quidem ita graviter laboravit, ut a por-
tis mortis reductus plus temporis in relicienda vale-
tudine consumserit, quam ægritudine tolerata pro-
duserat. Postea jam vicino apostolorum natali di-
mittere eum inhumanum putavimus. Itaque longiori-
bus ejus moris, quas supradictis necessitatibus dede-
rat, brevem hanc illi ⁱ moram de nostra voluntate
adjecimus, ut, cum apostolicam solemnitatem voti
nostri et itineris annui socius celebrasset, hujus quo-
que ad vos negotii nostri nuntius reverteretur.

2. Sane epistolas, quas ad benedictum Dei homi-
nem fratrem nostrum Severum habet, diverso tem-
pore, prout impetus festinationum habebat, fecimus,
sicut ipsarum varia lectione monstrabitur: nam bre-
viores (*illæ epistolæ perierunt*) earum quasi prope-
rans et in profectiois januis pendens Victor exegit:
prolixiores autem cum de longa ejus remansione se-
cure esse cœpissimus, tamquam remissa atque laxata
in otium mente (g) scripsimus. Scripserat autem no-
bis frater noster Severus, ut eum vobis illico remit-
teremus, atque ita præscripserat tempus, ut ad vin-
demix die remissus occurreret. In quo, quia non
potuimus illi parere, hac saltem specie obedientiam

^a Matth. vii, 15. ^b Psal. cxviii, 80. ^c Psal. xxvii, 3. ^d Rom. x, 10. ^e I Cor. xv, 49. ^f Apoc. i, 8; Eph. i, 22; iv, 15, et v, 23; Col. i, 18; I Cor. iii, 11; I Cor. x, 4; Matth. vii, 24; Luc. vi, 48. ^g Johan. xix, 34. ^h Prov. x, 19, sec. LXX. ⁱ Job. xlii, 8.

ⁱⁱ Alias 35, quæ autem 45 erat, nunc 50. Scripta anno 406 circa festum SS. apostolorum Petri et Pauli.

(a) Ms. codex Viennensis, *adcumulem*.

(b) Ita LXX et S. Cyprianus lib. iii ad Quirinum adversus Judæos, art. 103.

(c) Sic mss. Reg. et Vatic. codices cum editis qua-
tuor. At ms. Vien. et edit. Grin., *sicut beato Job... præceptum est*.

(d) Ms. Vien., *desiderantissimo*; ms. Reg. hunc titulum habet: *Incipit ad Desiderium secunda*. Abest

tamen a ms. codice Regio prima ad Desiderium epi-
stola, cujus meminit Paulinus in hujusce epistolæ
43 exordio, et hæc desideratur. Vide Vit. c. 47, n.
1 et 3.

(e) Manuscriptus codex Viennensis, *per fratrem Victorem*.

(f) Mss. Reg. et Vien., *clauderet*.

(g) Ms. codex Vien., *curavimus*.

præbere tentavimus, ut illum si non eodem anno quo speraverat, tamen eodem tempore quo jusserat, occurrerem recipiat : et si tarditatem illius necessitatibus, quas exposui, non vult imputare, meo delicto reputet quod remansit, suis tamen orationibus debeat vel tardum istius reditum ; quia cum jam omnino depositus ægrotaret, de Severi fide speravi sanitatem ejus, quam de meis meritis desperabam ^a. Quibus videbam Victoris innocentiam verberari, ut in illo mea iniquitas plecteretur, in quo divina justitia vindicabat, quoniam in dilectione peccatoris errabat. Nam et mihi penam caritas excitabat, ut tribulationem, quam unanimes mihi homo patiebatur in corpore, cruciatu viscerum animique compatiens sustinerem.

3. De quo autem mihi per ipsum scripseras, aquam dulcem et copiosam in amaro et arente rivulo quærens ^a, tuæ potius gratiæ explicandum refundo : nam me fateor tantorum nominum et mysteriorum pondera nec digito ^b ausum tangere. Legi enim, *quia in malevolam ^c animam non introibit sapientia ^d* ; et ideo malitiæ meæ conscius non potui divini revelationis habere fiduciam, cum prudentiæ **255** lucem tenebroso corde non caperem. Tu vero benedictæ, vas mundum et aptum Deo, si accepisti intellectum benedictionis illius, qua filios suos prophetico spiritu patriarcha in cæcitate corporis luminatus alloquitur, expone mihi rescripto mysteria regni, et sacramenta a seculis reposita ^e, et pro seculis revelata in Christo Jesu ; in quo concurrunt diversa omnium forma sanctorum ; qui in patriarchis figuratur, in prophetis loquitur ; in apostolis operatur, et *omnia in omnibus (a) adimpletur ^d : quia in ipso placuit inhabitare omnis plenitudo ^e*, qui omnium initium et finis est ^f. Quod si necdum accepisti, quia forte dum proximo tuo mihi donata credis, quasi jam in tuo parata promptuario, petere tibi specialiter a Domino distulisti, pete et accipies secundum fidem et animam tuam : quæ quanto castior membris, tanto vivacior sensibus : et quanto mundior corde, tanto capacior Christi est ; qui ab humili possidetur, et a mundo corde conspicitur ^g.

4. Te autem, ut tua opinione deceptum ab inopia mea minus moleste feras, sic habe, tamquam idem de me passus sis, quod ipse Dominus ab illa ficu, ad quam esuriens accessit, et sine fructu inventam percussit verbo oris sui ; ut quæ sterilis fuerat (b) benedicto Domini, fieret arida maledicto ^h. Sed obsecro fraternitatem tuam, ne me, licet similem illi arbori infelici inveneris, simili voce percutias ; ne penitus arescam et vacuus debito fructu, etiam foliorum amictu, id est gratiæ fronde despolier ⁱ (V. carm. 32, v. 46, et ep. 30, n. 4). Sed iterum cogitans, quia mise-

^a Jac. III, 11. ^b Sap. I, 4. ^c Gen. XLIX, 2. ^d Ephes. I, 23. ^e Col. I, 19, et II, 9. ^f Apoc. I, 8. ^g Isai. LXVI, 2 ; Matth. V, 8. ^h Matth. XXI, 19 ; Marc. XI, 14. ⁱ Ezech. XVIII, 31. ^j Marc. XI, 13. ^k I Cor. IX, 9. ^l Matth. III, 12 ; Luc. III, 17. ^m Johan. I, 11. ⁿ Matth. XXVII, 34 ; Marc. XV, 36. ^o Johan. XV, 1 ; Luc. XXIII, 36. ^p Psal. LXXVIII, 23. ^q Deut. XXXII, 32, sec. LXX. ^r Isai. V, 7. ^s Rom. IX, 29 ; Isai. I, 7.

(a) Ita ms. codex Regius cum editis Grav. et Schot. Alii, *adimplet*. Sed et *adimpletur* pro *adimplet* alibi usurpat Paulinus Vide epist. 40, n. 9, et 42, n. 2.

(b) *Benedicto*, id est *benedictione*, ut respondeat *maledicto* quod sequitur. Mss. Reg. et Vien. cum edit. Schot., *benedicto Domino*, mendose.

(c) Ita mss.: Vatic. et Vien. cum ed. Grin., id est,

ricors et miserator Dominus, neminem vult (c) uori morientem ; neque creaturam suam in illa arbore, sed inimicum (d) plantationi suæ vitium arboris maledicendo damnavit : oro te potius, ut maledicas sterilitati meæ, ne unquam ex illa fructus nascatur, ut possit ex me ipso fructus nasci Deo. Expedi enim mihi interitus sterilitatis meæ, ut in me plantationis dominicæ fecunditas reviviscat ; et moriente vitio, quo infructuosus efficio, agricolæ meo revirescam reditu bonæ voluntatis ; ut esuriens vitam meam Dominus, ipse inveniat me feracibus ramis fructus sibi debitos offerentem.

5. Sed in hac eadem arbore non modicæ questionis argumentum Marcus adjecit. Nam alii evangelistæ de maledicta et arefacta ficu consonans, hoc alius **B** est locutus, quod cum dixisset non invenisse Dominum in arbore illa fructum, id, quod arborem excusare videatur, apposuit, dicens : *Non **256** enim erat tempus ut fructum haberet* ⁱ. Quod si ita est, sine causa videtur arbor excepisse maledictum, quæ culpa sterilitatis carebat, si adhuc per anni tempus alienum fructus non habebat paratos, non infecunda de vitio, sed immatura de tempore. Sed quod de pecore Apostolus ait, et de ligno possumus usurpare, ut dicamus : *Numquid de arboribus cura est Deo* ^k? Propter nos utique scriptum est, in quibus escam suam Deus semper vult invenire. Nam et agrum et vineam in nobis habet. Nos in area sua ventilat, in nobis purgat triticum, (e) dissicit (*id est separat*. V. not. 186) paleas, urit zizania ^l. Itaque in illa arbore salutem hominis esuriebat, et ab homine debitum sibi fructum petebat. Sed et cum ^m in sua propria venisset, sui eum non receperunt ⁿ ; et debitum fidei frugem, quam per legem et prophetas in eos seminaverat, sterilis infidelium Judæorum Synagoga non reddidit. Venit ad arborem eorum, quærens a filiis plantationis suæ expectati germinis dulcem cibum : at illa, subductis pietatis fructibus, dedit in escam illius fel ^o, et ut vas petenti obtulit spinas, et ipsum bonæ vineæ plantatorem, ipsum veram vitem et botrum suavitatis aceto urante potavit ^p. Unde *conversa est ipsis mensa eorum in laqueum ^q*, et *uva eorum amaritudinis facta est, et ira draconum insanabilis vinum eorum ^r*.

6. Tu vero, mi frater, ora Dominum ne ex vinea talium vitis nostra procedat, quia propago eorum ex vinea Domini Sabaoth degeneravit in vineam Sodomorum ^s. Et nisi Dominus in apostolorum palmatibus, de patriarcharum radicibus reliquisset nobis seminarium vitæ, de quo salus gentium pullularet, et in quo seminis benedicti vena duraret ; tota malitiæ plenitudine *Sodomis et Gomorrhæ similes fuissimus ^t*.

neminem vult morte æterna mori, licet naturaliter moriatur. Alii codices, *vult morte morientem*.

(d) Sic emendavimus ex codice ms. Vien. Quæ correctio confirmatur ex ep. 40 ad Sanctum et Aman-dum, n. 7, *inimicam serpentibus volucrem*. Ante erat *plantationis*.

(e) Ita mss. codices. Editi, *disjicit*.

Verum quia *novissima hora est* ^a, et *securis jam ad radices arborum posita* ^b, aridis et infelicibus lignis justum minatur excidium, quæso te, ut indulgentiam mihi et laxamentum temporis depreceris; ut morte dilata forsitan succum feracitatis accipiam de caritatis tuæ diligentia et sollicitudinis mee cultu; ut cor meum divinus timor fodiat, et stirpem meam necessaria pœnitudo stercore humilitatis impinguet ^c: deinde ego ad vigilantiam sollicitudinis excitatus, omni hora paratus assistam ^d, et Domino absente sim trepidus, ut adveniente securus sim; omni tempore ^e, omni die me fertilem sibi Christus inveniat, id est, ut numquam cuiquam operi voluntatis illius immaturus appaream: sed si forte **257** in tempore iracundiæ desideraverit a me pacem suam, non sit mens mea per iracundiæ acerbiteriam cruda concordia; **B** nec exspectem ut sol occidat super (a) iram meam ^e, ne occidat vita mea, si ante clauserit vesper diem, quam exstinxerit pax furem.

7. Quod autem de iracundia posui, de omni vitiorum genere dictum puta. Hoc enim arbitror esse illud, quod Dominus in arbore illa ante tempus suum ponia quæsit. Neque enim ille qui *novit occulta cordis* ^f, et qui cogitationes hominum perspiciebat, id quod in hominum oculis erat positum, non videbat, aut etiam humano sensu minor erat, ut etiam in parvulorum scientia positum anni tempus ignoraret, et autumni fructum vere deposceret? Sed artifex salutis nostræ, Creator, cujus vita et actus omnis in terris forma nobis conversationis et morum fuit, ideo visibiliter invisibilia sua consilia disposuit, et in creaturis irrationabilibus animæ (b) rationali speciem suæ conformationis expressit, ut nos ad omnia nobis salutaria scriptis operum suorum atque verborum insignibus erudiret. Et hoc est quod voluit intelligi per evangelistam nobis indicando non suo tempore fructum ab arbore se petisse, ut omni tempore homo se fructum Deo debere cognoscat; quia bonus Dominus, qui hominem mortalem immortalitati præparat, jam et in hoc seculo vult eum speciem perpetuitatis induere, ut fructum non accipiat de tempore, sed omni tempore sit maturus illi, cum quo vel in quo mansurus est sine tempore.

EPISTOLA XLIV.

Pulcherrime laudat spirantem in litteris Apri divinæ gratiæ vim ac suavitate nec minus venuste Amandæ olim conjugis Apri, jam sororis, industriam celebrat, per quam res domesticas procurans otium viro ad divina præstabat. Simul admonet quibus modis instituendi sint filii. Ex ea epistola liquet quomodo viverent presbyterorum uxores.

Sanctis et merito venerandis (c) ac dilectissimis

^a I Johan. II, 18. ^b Luc. III, 9. ^c Luc. XIII, 8. ^d Luc. XII, 40. ^e Ephes. IV, 26. ^f Psal. XLIII, 22, juxta LXX. ^g Deut. XXXII, 43; I Cor. X, 4; I Cor. III, 42. ^h Ps. I, 5. ⁱ Psal. XI, 7. ^j Psal. L, 14. ^k Psal. LXXVIII, 30. ^l Prov. XIX, 17. ^m Luc. XIV, 14. ⁿ Psal. LXIV, 41, sec. Psalt. Rom. et vet. ^o Psal. LI, 10. ^p Psal. CXVIII, 162.

^q Alias 31; quæ autem erat 44, nunc 45. Scripta videtur anno 406.

(a) Manuscriptus codex Viennensis, iracundiam.

(b) Sic emendatum ex ms. codice Vien. Hæc correctio confirmatur ex epist. 44 ad Aprum et Amandam, num. 2: *Expresserunt mihi faciem cordis tui litteræ tuæ*. Alii codices, *rationalis*, ob concursum

fratribus APRO et AMANDÆ, PAULINUS et THERASIA peccatores.

1. Quis daret mihi fontem litterarum tuarum, ut respondere possem litteris tuis vario gratiarum spiritualium flore consortis, nec jam ¹ scholastico (V. ep. 28, num. 5) magis quam divino sermone facundis et affluentibus quasi de terra reppromissionis divinæ **258** lacte pietatis et melle sapientiæ, cujus et mel et oleum suxisti de firma petra, id est Christo Domino, qui est fundamentum æternæ domus, super quod vivis operibus struere ædificium salutis exorsus, non ligna, nec fenum et stipulam, sed aurum, argentum, et lapides pretiosos superædificare moliris ²; quia præteriti cordis duritiam, ariditatem atque levitatem, cum veteri homine deponens, effectus es lignum humidum, quod vicinis aquarum decursibus virens, fructum suum dabit in tempore suo ³; neque unquam privabitur honore foliorum. Sensus tuus aurum est *igne examinatum*, et sermo tuus *argentum est purgatum septuplum*, qui gratia spiritali renidens, *eloquia Domini casta* ⁴ de corde puro et lingua indice cordis expromit. Bonum tu firmumque thesaurum in vase fictili, non fragili fide servas; quia commissæ tibi gratiæ vas mens tua est, quæ intra corpoream fragilitatem confirmata spiritu principali ⁵, solidam divino muneri custodiam præbet. *Pauper ego, et dolens* ⁶, quomodo parebo sapientiæ, quæ me ad mensam potentis (V. not. 187) hac conditione præcepit mittere manum, ut me sciam similis apparatus fieri debitorem? Ecce enim tu mihi mensa potentis factus es; apposuisti mihi divites escas quæ me esurientem facile in omnia verborum tuorum, quasi in varia electarum gustu et aspectu dapum scitamenta rapuerunt, ut gula potius meæ quam inopia memor audem sumere, quibus paria preparare non possum. Quid igitur agam, a quo mihi tribui vel commodari petam vel supellectilem, qua possim ⁷ digno ambitu triclinium divitis æmulari; vel impendia, quibus possim divitem pauper repascere (V. carm. 21, v. 853)? Quis mihi in hujus debiti obligatione subveniet, nisi tu, Domine Jesu, qui te omni pauperi tuo semper obligas commodanti ⁸, et pro his retributorem fore spondes, qui nunc non habeant retribuendi facultatem ⁹. Adesto nunc mihi, et pro inopia mea Apro tuo de tuis meum debitum solve divitiis; *riuos ejus inebria*, et *multiplica in illo generationes tuas*, ut existat in domo tua sicut oliva fructifera ¹⁰, *florescat ut palma*, et *multiplicetur ut cedrus Libani*.

2. Sed revertar ad litteras tuas, in quibus lætor sicut qui invenit spolia multa ¹¹: et licet de meis verbis nihil simile possim referre, tamen ut famelici

sequentis litteræ s.

(c) In edit. Rosv. desunt voces *ac dilectissimis.... peccatores*. Editi codices quatuor præferunt, *Sancto et merito venerando ac dilectissimo fratri Apro, Paulinus et Therasia*.

faciunt, cum epulis opimi convivii digestis iterum de sua inopia esurire coperint, famem suam præteritæ saturitatis recordatione solantur, et animam inanem præsentis cogitatione absentis convivii **259** pascunt; ita ego hanc epistolam in tui sermonis retractatione contexam, et voluptatem meam referam, nihil tibi largiens; nec votum erga te meum potius quam de te experimentum loquar. Expresserunt enim mihi faciem cordis tui litteræ tuæ, illæ litteræ spei bonæ, litteræ fidei non fictæ, litteræ puræ caritatis, quid amoris sanctissimi spirant; quam suavis in his et quantus Christi odor fragrat, (a) quanta opulentiæ sinceri cordis exæstuat? quomodo nobis anhelant sitim tuam, et desiderium defectumque animæ tuæ in atria Domini? quas agunt gratias Deo? quas impetrant a Deo? quæ legenti mihi florescentium in te gratiarum Dei, jamque operantium virtutum præbent spectacula?

5. Ibi parvuli, sive etiam (b) adultuli Babylonis filii eliduntur ad petram^a, vitia scilicet confusionis superbiæque secularis, quæ proclivius fides congressa superabit, si in primordiis ad Christum illidere anticipata crescentium infirmitate præcaverit. Ibi et cedi Libani ad terram depositæ^b, et in arcæ fabricam compagine caritatis erectæ, mundi hujus fluctus imputribili robore secant. Ibidem excitatus Christus, ut directionis tuæ cursum ad stabilitatem suam ducat, ventos et maria tibi placans videtur^c. Cui jam in corporis tui nave vectatio, et in tuo corde cervical est, quia invenit illic passer domum sibi^d, et habet in te, ubi reclinet caput suum^e. Illic et conjux^f (V. not. 188), non (c) dux ad mollitudinem vel avaritiam viro suo, sed ad continentiam et fortitudinem redux in ossa viri sui^g, magna illa divini cum Ecclesia conjugii æmulatione, mirabilis est^h: quam in tuam unitatem (d) redactam ac redditam, et spiritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus caritas Christi copulat, in cujus corpus transistis a vestro.

4. Benedicti vos Domino, qui fecit utrumque unum^b, condens in semetipsum duo, faciens mirabilia solusⁱ, qui convertit non solum animas^j, sed et affectus, temporalia in æterna. (e) Manetis ecce iidem conjuges, qui fuistis, sed non ita conjuges ut fuistis; estis ipsi, nec ipsi: et sicut Christum, ita et vosmetipsos jam secundum carnem non nostis^k. Hæc mutatio

^a Psal. cxxxvi, 9. ^b Psal. xxviii, 5. ^c Matth. viii, 26; Luc. viii, 24. ^d Psal. lxxxiii, 4. ^e Matth. viii, 20. ^f Gen. ii, 23. ^g Ephes. v, 32. ^h Eph. ii, 14, et 15. ⁱ Psal. lxxi, 18. ^j Psal. xxii, 3. ^k II Cor. v, 16. ^l Psal. lxxvi, 11. ^m Psal. lxxv, 6. ⁿ Matth. lxxxiii, 11. ^o II Tim. ii, 4. ^p Gen. ii, 18. ^q Gen. iii, 16. ^r Matth. xxii, 21; Marc. xii, 17, Luc. xx, 25. ^s Rom. xiii, 7. ^t Prov. xxxi, 20, sec. LXX.

(a) Apud Augustinum epist. 27 ad Paulinum, num. 3, legitur *quantam opulentiam sinceri cordis exæstuant?*

(b) Manuscriptus codex Viennensis, adulti.

(c) Addidimus dux ex 21 mss. codicibus, ad quos collata est S. Augustini epist. 27 in edit. Bened. Aberat hæc vox (inquit Sacchini), sed et sententia visa est postulare, et habet epist. 32 (nunc 27) S. Augustini, unde totus hic locus pulcherrimus sumtus est, conversis in Aprum et conjugem laudibus quas S. Augustinus Paulino et Therasiæ tribucrat.

(d) Sic Augustinus in epist. 52, n. 2, unde hæc

A *dexteræ*¹ *Excelsi*¹, quæ in se manens omnia innovat, et convertit mare in aridam^m, ad continentiam siccitatem stringens fluentia vitiorum. *Benedicta hæc inter mulieres*, et hac quoque devotione **260** *fidelis* et acceptissima Domino, qua se necessitatibus seculi pro te, velut quædam procellis in immobili scopulo stabilita turris, opposuit. Vere in ipsa petra illa, super quam ædificata domus non cadetⁿ, solido strenuæ mentis fundata vestigio, facta est tibi *turris protectionis* (al. fortitudinis) *a facie inimici*^o, undas et turbines seculi frangens piæ servitutis objectu; ut tu seclusus a pelago, tutam in Ecclesiæ portu mentis inconcussæ ratem (f) meditatione continua studiorum operumque cœlestium quasi quodam remigio salutis exerceas. *Corporalis enim*, inquit, *exercitatio ad modicum*, nam *pietas ad omnia utilis est*^p, quæ te subdidit Christo, præferentem vel *jacere in domo Domini*, quam in *peccatorum tabernaculis*^q eminere, et conservam tuam (g) in labores corporeos ex affectu spiritali pro tua anima pignoravit, ut pretium libertatis tuæ faceret servitutem suam; non illa in secularibus negotiis mundo^r, sed Christo serviens, propter quem mundum patitur, ne tu patiaris. Vere, juxta divinum opus et verbum, facta in adiutorium tibi^s, et ad te habens conversionem suam, de nutu tuo pendet, et in tuo statu sistit, in vestigiis tuis ambulat, in anima tua animatur, pro vita tua deficit, ut in tua vita reficiatur^t. Curat illa seculi curas, ne tu cures; (h) possidere videtur, ne tu possidearis a mundo, et ut^u possidearis a Christo. Non illam a proposito tuo discors abjungit voluntas, sed quod magis mirum est, concors fides opere dividit voluntate conjunctam. Nam sine animi captivitate rem captivitatis in libertate spiritus administrans, *firmavit manus suas in opera*^v (V. not. 189) virtutis; *brachia sua extendit ad utilia*, *accincta fortiter lumbos suos*, et *escas pigritiæ non edens*, facta est tibi tamquam *navis*, quæ *mercatur a longinquo*; necessaria divisione reddens per se Cæsari quæ sunt Cæsaris; ut, quæ Dei sunt, per te ministret Deo^w. Nam cum tributum, sicut scriptum est^x, dederit cui debet tributum, tunc et *manus suas adaperiens*^y *pauperi*^z, et fructum^o operæ suæ porrigens inopi, spiritalæ vectigal pensitat; et redditum possessionis in tuæ militiæ stipendium suggerit, salutaris^o damni avarior quam letalis lucri. Quæ talis

D est, *fidit in ea cor mariti ejus*. *Operatur enim*, ut scri-

desumit Paulinus. In edit. Rosv. erat *reductam*. Utraque lectio bona.

(e) Ita mss. codices Reg. et Vien. Quæ lectio venustior est vulgata, in qua *temporalia in æterna mutans*. *Ecce iidem conjuges qui fuistis*.

(f) Expunxit particulam *in*, quæ aberat a ms. codice Vatic. et edit. Grin.

(g) Manuscripti codices Vatic. et Vien. cum ed. Grin., *in labore corporeo*, sed *affectu spiritali*.

(h) Mss. Reg., Vien. et edit. Grin. hic addunt, *curat ut cures*.

ptum est ^a, viro suo bona tota vita sua, et non mala : A et ideo non sollicitus agis quæ in domo tua terrena aguntur ; quod ^b in domo **261** cœlesti agitur, strenue liber exsequeris. *Nec confunderis cum loqueris inimicis tuis in porta* ^b, quia (a) sapientiæ mulier, qualis tibi donata est, pretiosius lapidibus pretiosis, circumspicuum te facit in foribus Ecclesiæ. Et *duplicitia (b) pallia*, inquit, *fecit viro suo* ^c. Nonne tibi videtur et hæc duplicitia tibi pallia, ac purpurea vel byssina (c) sibi vestimenta contexere, cum et illius fides gratiam tuam duplicat ^d, quia *mulier (d) bona corona est viro suo* ^d; et vicissim illi honor tuus purpura est, quia (e) temperante Domini gratia, simpliciter fidei unitate vestiti, superinduitis ^e vos invicem spiritalium operatione virtutum ? Tu illi in Christo caput ^e, et illa fundamentum ^f tibi, cujus opere pes tuus stat in via Domini, et quam capitis tui participem faciet commembrata in Domini corpore fidei compago ; quia et in sollicitudinis diversitate, salvo tamen consonæ mentis assensu, ac (f) propositi tui juncta sententia, dum tu creditam tibi dispensationem fidelis ^f et solers talentorum herilium multiplicator exerces ^g : nec illa, quod de terrenis elaborat ^g fructibus, thesaurizat in terra ^h, sed tuis potius operibus ^h quam damnosis avaritiæ quæstibus (g) feneratur. Et ideo *dabitur illi fructus a manibus suis, et laudabitur in portis filia Sion maritus ejus* in Domino ⁱ, qui vobis ab operis ejusdem labore diverso, sed pari studio consitam segetem in communem præparat messem, ut in illa die pariter in exsultatione veniatis afferentes manipulos vestros ^j, ministra illa seminis, et tu ministerii seminator. Non enim defraudabitur consortio mercedis tuæ per meritum compensationis istius, qua non voluntati suæ obtemperans, sed salutis tuæ, hujus ipsius operis documento ^k probat judicium ^k fidei suæ, satis indicans, quanto et ipsa potiore seculi contentum quam usum judicet, quæ spiritalia tibi maluit, non hoc seculum Christo, sed te sibi præferens.

5. *Adjiciat Dominus super vos et filios vestros* ^k. *Misericordia* (V. not. 190) enim Domini promerita parentibus (h) *suscitabit*, ut scriptum est, *filios eorum, et locupletabuntur in bonis Domini*. Spero autem, quod *sicut uxor tua in lateribus domus tuæ sicut vitis abundans* ^l est, fructibus tibi pietatis exuberans, ut

^a Prov. xxxi, 12 et 13, juxta LXX. ^b Psal. cxxvi, 5. ^c Prov. xxxi, 22, sec. LXX. ^d Prov. xii, 4. ^e I Cor. xi, 3. ^f I Cor. ix, 17. ^g Matth. xxv, 15. ^h Matth. vi, 19. ⁱ Prov. xxxi, 31, sec. LXX. ^j Psal. cxv, 6. ^k Psal. cxiii, 14. ^l Psal. cxxvii, 3. ^m Psal. xc, 7. ⁿ IV Reg. vi, 2. ^o Lev. x, 1. ^p Luc. xii, 49. ^q Luc. xxiv, 32. ^r Dan. iii, 24. ^s Matth. xviii, 20. ^t Luc. xvi, 3.

(c) Ita mss. codices : id est mulier de qua loquitur Sapiens in Proverbiis. Editi, *sapiens mulier*.

(b) LXX, *duplices vestes fecit viro suo*. S. Ambrosius lib. II de Fide, *binas vestes*. Aquila et Theodotio, *peristramata*; Symmachus, *tapetia*. Paulinus noster dixit *pallia* : sunt enim vestes propriæ crasse, ut chlamydes aut penule, inquit Nobilius in scholiis ad versionem LXX : hoc enim videtur valere *χλαίνας*.

(c) Ita reposuimus ex ms. codice Viennensi. Vide ea quæ præcedunt et subsequuntur. Ante erat tibi.

(d) LXX, *Mulier fortis*. Theodotio, *fortitudinis*. Symmachus, *abundantiæ*. Vulgata, *diligens*.

(e) Manuscripti codices Vatic. et Vien., *temperante Domino gratiam*. Utraque lectio recepta.

cadant a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis ; **262** ita et filii tui mensam Domini tecum sicut novellæ olivarum circumsisistere merebuntur : quos nunc arbitror divinæ sapientiæ, bonæ ¹⁸ conversationis vestræ escis, ut pullos aquilarum cibari, ut depopulatas præda parentum carnes, id est, carnales inimicitias, quæ adversantur spiritui, jam nunc edere discant, et spiritali voracitate consumere, et in superna virtutum confirmatis alarum renigiis evolare. Educuntur sicut filii prophetarum, qui tumultuosam civitatis habitationem, ad componendam (i) pace silentii animam, declinantes, juxta Jordanis alveum sibi habitacula secreta metati sunt ⁿ. Consecrentur sicut filii Aaron, non tamen illi qui ignem alienum Domino accendentes exusti sunt igne divino ^o, quo ipsi carebant ; sed ut Eleazar et Ithamar merito perpetui successores dignitatis paternæ, quia non degeneres sanctitatis heredes.

6. Ignem autem mihi alienum videtur accendere, quisquis corporeæ vel secularis alicujus cupiditatis ignem in sacrario sui cordis accendens audeat appropinquare altaribus Domini, quæ non recipiunt nisi illius ignis accensionem, de quo ait : *Ignem veni mittere in terram ; et quid volo (j) si jam accensus est* ^p ? Hoc igne nos, Domine Jesu, semper accende, ut illuminemur sensibus, deflagremus in vitiis ; hic enim solus, qui a te est ignis, igni (k) resistet æterno. Habentes autem cor ardens in via Domini ^q, non alienum, sed suum ignem Domino accendimus, et inter ignes seculi, hoc igne muniti, sicut illi in camino pueri inter sibilantes impetu flammæ ^r rorabimur et hymnum Domino inter incendia refrigerantia Dei Filio concinente cantabimus ^r. Ipse enim dixit in duorum quoque vel trium concordia se semper interfuturum ^s. Unde confidimus, quia et in medio domus tuæ diversatur, ubi et in vobis et in filiis unus numerosarum agitur cœtus animarum. In quos quoque, solo absentis corpore, spiritali præsentia (l) conseratis precamur, ut animæ nostræ hortulana sitientem non solum verbo, sed et precatu rigetis, quem neque nostris manibus, ut infirmi, neque conductis, ut inopes ^{so} excolere possumus ; et (m) qua via tuam viam quæramus non invenimus : quia ²¹ fodere non valemus, et mendicare erubescimus ^t.

263 Unde impensius adjutorio orationum vestra-

(f) Ms. codex Vaticanus, *ad propositi tui juncta sententiam*. Ms. Reg., *ad.... juncta sententia*.

(g) Manuscriptus codex Vien. et edit. Grin., *fenerat*. Utraque lectio bona.

(h) Ita emendavimus ex ms. codice Vien. Ante erat *suscitavit*. Vide seqq.

(i) Ms. Reg. cum editis quatuor, *pacem*; mendose. Ms. Vien., *pacem silentii, a mari declinantes*.

(j) Sic ubique legit Paulinus noster. Vulgata, *nisi ut accendatur*.

(k) Ms. Vien., *resistit*.

(l) Ms. codex Vien., *conserati*.

(m) Ita ms. codex Vien., cum editis quatuor. Alii, *vita*.

rum indigemus : quia quis aut inutiles conducet operarios, aut tribuet non petentibus? nonnumquam tamen, qui agros inopes et incultos habent, desperatis ab ope vel inanu sua fructibus spes omnes suas ad auxilia divina convertunt; et sæpe eventu juxta fidem præstito, compensante diligentiam religione, quos solers cultura deseruit, pia vota juverunt.

7. Orate ergo, ut Dominus omnipotens, qui *posuit flumina in desertum*, convertat *aridam* nostram in *exitus aquarum* ^a; percutiat et interrumpat duritiam cordis nostri, ut hanc quoque petram convertat in stagnum aquæ ^b. Atque utinam illo nos rore respergat ^c, quo illud mysticum (*a*) in area vellus fecit. Ros (V. not. 191) enim qui ab illo est, sanitas est nobis. Orate, inquam, ut hortulum nostrum introire dignatus, exsurgere aquilonem jubeat, et austrum venire ^d, quibus auras vitales afflantibus germina nostra vivescant (V. ep. 24, n. 18). Sed et si ²¹ vineam suam ingressus, arborem nostram sine fructu invenerit, parcat excidere; et misericordia differente, credat agricolæ intervenienti, qui extorquendum diligentia sua fructum de sterili ficulnea pollicetur ^e. Potens est enim ipse Dominus, qui *interpellat pro peccatis nostris*, et qui *vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint* ^f, facere et de nobis egenis et aridis arborem fructuosam, et animam inanem adipe verbi sui tamquam cophino stercoreis opimare. Quia scriptum est: De ipsius gratia *pinguescent (b) fines* (V. not. 192) *deserti* ^g. Cophinus autem hic stercoreis, qui de sterili fertilem arborem facit, specialiter mihi videtur humilitas spiritalis, qua contribulantes cor nostrum pœnitundine præteritæ vanitatis, evacuanus inania, et succum virtutis accipimus ²², qua, qui operibus justitiæ steriles eramus, reddimur fructuosi. Bonum ergo nobis intrare in recessus nostros, et humiliare in jejunio, quo jejunatur ²³ ab operibus tenebrarum, animam nostram: ut ab hujus humilitatis stercore, quæ seculo vilis, Deo cara est, erigatur per eum qui *suscitat de terra inopem, et de stercore erigit pauperem* ^h. Gratia Dei vobiscum.

EPISTOLA · XLV.

264 *Augustino gratias agens pro libro vel epistola ab ipso recepta; prosequitur laudes Melaniæ senioris, et unici ejus filii Publicolæ nuper defuncti; nonnulla disserens de futura in cælis actione beatorum post resurrectionem.*

Sancto Domini beatissimo, et unice nobis unanimo, ac venerabili patri, fratri, magistro AUGUSTINO episcopo, PAULINUS et THERASIA peccatores.

1. *Lucerna semper est pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis* ⁱ. Ita quotiescumque litteras beatissimæ sanctitatis tuæ accipio, tenebras insipientiæ meæ discuti sentio, et quasi collyrio (*c*) declarationis infuso, oculis mentis meæ purius video,

^a Psal. cvi, 35 et 35. ^b Exod. xvii, 6. ^c Judic. vi, 57. ^d Cant. iv, 16. ^e Luc. xiii, 8. ^f Rom. iv, 17. ^g Psal. lxiiv, 13, sec. Psalt. Rom. ^h Psal. cxii, 7. ⁱ Psal. cxviii, 105. ^j II Cor. xiii, 3. ^k Psal. lv, 11.

^{*} Alias 44, quæ autem 45 erat, nunc 3. Scripta videtur anno 408, die 15 Maii.

(a) Ms Vien., *aræ*.

(b) Ita in Psalteriis veteri et Romano, apud S. Iulianum et S. Augustinum in commentario super psalmos, ita ut pro *ὄρον* videantur legisse *ὄρον*. Vulgata,

A ignorantæ nocte depulsa, et caligine dubitationis abstersa. Quod cum sæpe alias per munera epistolarum tuarum mihi donatum senserim, tum præcipuo isto recentium litterarum libello, cujus mihi tam gratus quam dignus portitor fuit vir benedictus Domini frater noster Quintus (V. not. 193) diaconus, qui longo quidem posteaquam ad Urbem venerat intervallo, cum eo juxta solemnem meum morem, post Pascha Domini, pro apostolorum et martyrum veneratione venissem, benedictionem oris tui reddidit nobis. Verumtamen oblitterato quod nesciente me Romæ consumerat tempore, recentissimus mihi visus est a conspectu tuo, ita ut tunc statim eum a te mihi venisse vix crederem, cum primum videbam, et cum mihi plenum odorem suavitatis tuæ in eloquiis tuis cœlestis unguenti castitate fragrantibus offerebat. Fateor tamen venerandæ unanimitati tuæ, non potuisse me volunien ipsum, statim ut acceperam, Romæ legere. Tantæ enim illic turbæ erant, ut non possem munus tuum diligenter inspicere, et eo, ut cupiebam, perfrui; scilicet ut perlegerem jugiter, si legere cœpissem. Itaque, ut fieri solet, secunda expectatione convivii præparati, avidæ licet ¹ mentis esuriem refrenavi, et spe certa capiendæ saturitatis (cum in manu tenerem panes desiderii mei in volumine devorando, quod postea voranti mihi et in ore et in ventre dulcissimum fuit) inhiantem in favos litterarum tuarum gulam facile suspendi, donec Urbe proficiscerer, et interponendum ad itineris stativa diem, quem in oppido Formiano habuimus, totum huic operi mauciparem, ut in deliciis epistolæ tuæ spiritalibus ab omni **265** læce curarum et suffocatione turbarum liber epularer.

2. Quid ergo humilis et terrenus respondeam ad hanc sapientiam, quæ data est tibi desuper, quam hic mundus non capit, et quam ² nemo sapit, nisi sapientia Dei sapiens, et Dei verbo eloquens? Itaque quia experimentum habeo Christi in te loquentis, in Deo laudabo sermones ^k tuos, et non timebo a timore nocturno ^l, quia docuisti me in spiritu veritatis salubre ^m moderandi in occiduis mortalibus animi temperamentum, quo et illam beatam matrem et aviam Melaniam flevisse carnalem obitum unici filii (Publicolæ), taciturno quidem fletu, non tamen sicco a maternis lacrymis dolore vidisti. Cujus quidem modestas et graves lacrymas, sicut propior vel æqualior animæ ejus spiritus, altius intellexisti, et perfectæ in Christo femine, salva virilis animi fortitudine, cor maternum de cordis tui similitudine melius ex æquo statu contemplatus es, ut eam primum pro naturali affectione permotam, deinde causa potiore compunctam flevisse perspiceres; non tam illud humanum, quod unicum filium conditione mortali defunctum in

speciosa deserti. Vide not. 192.
(c) Sic emendatum ex ms. codice Phimarcconensi et edit. Bened. Verissima lectio. Ante erat *delectationis*.

præsenti seculo amisisset, quam quod propemodum in A seculari vanitate præventum, quia necdum illum deseruerat Senatoriæ dignitatis ambitio, non juxta sanctam votorum suorum avaritiam cogitaret assumptum, ut de conversionis gloria transisset ad gloriam resurrectionis, communem cum matre requiem coronamque capturus, si in hujus seculi vita matris exemplo saccum togæ, et monasterium senatui, prætulisset.

3. Veruntamen idem vir, ut antea (a) retulisse me puto sanctitati tuæ, his operibus locupletatus accessit, ut maternæ humilitatis nobilitatem, si veste non gesserit, tamen mente prætulerit; ita enim secundum verbum Domini mitis moribus fuit et humilis corde ^a, ut non immerito credatur introisse in requiem Domini, *Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico* ^b, *et mansueti possidebunt terram* ^c, *placentes Deo in regione vivorum* ^d. Nam certe et illud Apostoli non solum tacito mentis affectu, sed et conspicuis (b) religiosus implevit officiis, ut cum esset aliorum hujus seculi in ordine et honore collega, non tamen ut gloriosus terræ, alta saperet ^e, sed ut Christi perfectus imitator humilibus consentiret, et tota etiam die misereri et commodare persisteret ^f. Unde et *semen* **266** *ejus potens in terra* ^g factum est, inter eos qui (c) *dii fortes terræ nimium elevati sunt* ^h: ut etiam de beatissima familiæ ac domus ejus visitatione sanctum hominis meritum reveleat. *Generatio*, inquit, *rectorum benedicetur gloria* non caduca; *et divitiarum non labentes in domo ejus*; (d) domo quæ ædificatur in cælis, non labore manuum, sed operum sanctitate. Sed cesso plura de memoria tam dilecti mihi quam devoti Christo hominis enarrare, cum et pristinis litteris non pauca super eo narrasse me reputem ⁱ, et nihil possim de beata hujus filii matre, et sanctorum (e) pari radice ramorum, Melanio (V. not. 138) melius aut sanctius prædicare, quam sanctitas tua in eam profari et disputare dignata est; ut quia ego peccator immunda labia habens, nihil dignum loqui potueram, ut longinquus a meritis fidei ejus, animæque virtutibus; tu ille vir Christi, doctor (f) Israel in Ecclesia veritatis, procurante in melius Dei gratia, parareris dignior tam virilis in Christo animæ prædicator, qui et mentem ejus divina virtute firmatam, ut dixi, spiritu propiore conspiceres, et mixtam cum virtute pietatem eloquio digniore laudares.

^a Matth. xi, 29. ^b Psal. xxxvi, 37. ^c Matth. v, 4. ^d Psal. cxiv, 9. ^e Rom. xii, 16. ^f Psal. xxxvi, 26; Psal. cxi, 5. ^g Psal. cxi, 2. ^h Psal. xlvi, 10. ⁱ Col. iii, 16. ^j Psal. xlv, 5. ^k Cant. viii, 6, sec. LXX. ^l Col. ii, 20. ^m I Thess. iv, 3. ⁿ Psal. xxxviii, 8. ^o I Thess. iv, 16.

(a) Ita ms. Phimarc. codex et edit. Bened. Alias, *retuli ex voto sanctitatis tuæ*.

(b) Sic edit. Bened. Ed. Rosv., *religiosis. Sacchin., religionis*.

(c) Addita vox *dii* ex edit. Bened. cum mss. cod. collata.

(d) Ita edit. Bened. Ante erat *domus*.

(e) Juxta ms. codicem Phimarcensem et edit. Bened. emendavimus *patri*. Vera lectio, cum ante esset *patri*. Sic Paulinus noster epist. 32 ad Severum, n. 17, *pare Gerasio*; et epist. 18 ad Victricium, n. 3, *pare Paschasio, et te amborum magistro*.

(f) Hæc vox inserta ex editione Bened. Sic Paulinus ep. 50 ad August., n. 2.

4. Quæ vero post resurrectionem carnis in illo seculo beatorum futura sit actio (g), tu me interrogare dignatus es. At ego de præsentis vitæ meæ statu et magistrum et medicum spiritalem consulo, ut doceas me facere voluntates Dei, tuis vestigiis ambulare post Christum, et (h) morte ista evangelica prius emori, qua carnalem resolutionem voluntario prævenimus excessu: non obitu, sed sententia recedentes ab hujus seculi vita, quæ tota tentationum plena, vel, ut tu aliquando ad me locutus es, tota tentatio est. Utinam ergo sic dirigantur vitæ meæ post vestigia tua, ut exemplo tuo solvens calceamentum vetus de pedibus ^a meis, dirumpam vincula mea, et liber exultem ad currendam viam; quo possim assequi mortem istam, qua tu mortuus es huic seculo, ut vivas Deo in Christo vivente in te, cujus et mors et vita in corpore tuo, et corde, et ore cognoscitur; quia non sapit cor tuum terrena, nec os tuum loquitur opera hominum; sed verbum Christi abundat in pectore tuo ⁱ, et Spiritus veritatis effunditur in lingua tua superni fluminis impetu lætificans civitatem Dei ^j.

5. Quæ autem virtus hanc in nobis efficit mortem, nisi caritas quæ *fortis est ut mors* ^k? **267** Sic enim obliterat nobis et perimit hoc seculum, ut impleat mortis effectum per affectum Christi, in quem conversi, avertimur ab hoc mundo, et cui viventes, morimur ab elementis hujus mundi. Nec tamquam viventes in eorum conspectu (i) visuetur (j) decernimus ^l; quia portio nostra mors Christi est, cujus a mortuis resurrectionem non apprehendimus in gloria, nisi mortem hujus in cruce mortificatis membris et sensibus carnis imitemur ^m; ut jam non nostra voluntate vivamus, sed illius cujus voluntas sanctificatio nostra est, et qui ideo pro nobis mortuus est et resurrexit, ut jam non nobis, sed illi vivamus, qui pro nobis mortuus est et resurrexit, et dedit nobis pignus repromissionis suæ Spiritu suo, sicut pignus vitæ nostræ posuit in cælis in corpore suo, quod est caput ⁿ corporis nostri. Unde nunc expectatio nostra Dominus est ⁿ, et substantia quæ ab ipso facta est apud ipsum, et in ipso, et per ipsum, (k) qui conformatus est corpori humilitatis nostræ, ut nos conformaret corpori gloriæ suæ, et secum in cælestibus collocaret ^o. Propterea et qui digni fuerint vita æterna, erunt in gloria regni ejus, ut cum ipso sint, sicut Apostolus D ait, et cum ipso maneant, sicut et ipse Dominus ad

(g) Expunximus vocem, *nostra*, quæ aberat a ms. codice Phimarc. et edit. Bened., et quæ perperam addebatur in editione Rosv.

(h) Sic ms. codex Phimarc. et edit. Bened. Vide seqq. Ed. Rosv., *mortem istam evangelicam*.

(i) Ms. Phimarc., *usuque*.

(j) Editio Rosv., *decernimus*, male. Emendavimus ex edit. Bened. *decernimus*, et sic legendum; respicitur enim locus ad Coloss. ii, v. 20: *Si ergo mortui es: is cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis?*

(k) Ita edit. Bened. et Paulinus epist. 11, n. 2. At edit. Rosv., *qui conformatus est corpori gloriæ suæ, ut secum, etc.*

Patrem dixit : *Volo ut ubi ego sum, et illi sint* A voce perpetua concinentes dicant : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth* f, et reliqua quæ nosti.

6. Sine dubio hoc illud est, quod in Psalmis habes : *Beati qui habitant in domo tua, in secula seculorum laudabunt te* b. Puto autem hanc laudationem vocibus concinentium esse promendam ; etsi immutabuntur sanctorum resurgentium corpora, ut sint sicut et Domini corpus post resurrectionem apparuit, in quo utique resurrectionis humanæ viva imago præfalsit ; ut Dominus ipse, qui in corpore ipso, quo passus fuerat et resurrexerat, quasi speculum contemplationis omnibus fuerit. Qui utique cum in eadem carne, qua mortuus et sepultus fuerat, resurrexisset, omnium omnia officia 7 membrorum expressa oculis et auribus hominum sæpe (a) collata exhibuit. Quod si etiam angeli, quorum simpliciter spiritalis est creatura, linguas habere dicuntur, quibus utique laudes Domino creatori cantant, et gratias referre non desinunt, quanto magis hominum, etsi spiritalia jam post resurrectionem corpora, manentibus tamen gloriificatæ carnis omnibus membris, et per omnia membra formis et numeris suis, et linguas habebunt in oribus suis, et linguis effantibus dabunt voces, quibus divinas laudes, vel sensuum suorum gaudiorumque affectus 268 per verba deprimant ? Forte etiam hoc gratiæ gloriæque 8 apposituro sanctis suis Domino, in seculis regni sui, ut tanto potioribus linguis et vocibus canant, quanto ad beatiorum naturam corporum beata immutatione 9 profecerint, ut in corporibus jam spiritalibus constituti, jam forsitan non humanis, sed illis angelicis atque cœlestibus, quales C Apostolus audivit in paradiso, sermonibus eloquantur c. Et (b) ideo 10 forsitan homini ineffabiles eos sermones fuisse testatus est, quia sanctis, inter alias præmiorum species, jam novæ linguæ parantur. Quibus idcirco hominibus hujus seculi adhuc uti 11 non licet, ut jam his gloriæ suæ congruentibus immortalis loquantur, de quibus dictum est : *Etenim clamabunt et hymnum dicent* d : proculdubio in cœlestibus, ubi cum Domino erunt, et *delectabuntur in abundantia pacis* 12 e, gaudentes in conspectu throni, mittentes ante pedes Agni pateras et coronas, et canentes ei canticum novum, aggregati choris angelorum, virtutum, dominationum, thronorum, ut et ipsi cum cherubim atque seraphim, et quatuor illis animalibus (c)

7. Hoc est ergo quod egenus et pauper ego ille insipiens et parvulus tuus, quem ut verus sapiens ferre consuesti, rogo ut me scientiam vel opinionem super hac tuam doceas, quia scio te illuminatum spiritu revelationis ab ipso duce et fonte sapientium, ut sicut præterita cognovisti, et præsentia vides, ita etiam de futuris æstimes 13 quid censeas de his cœlestium creaturarum, vel etiam super cœlos in conspectu Altissimi agentium, vocibus sempiternis, quibus tandem organis exprimantur. Quamvis enim Apostolus dicendo, *Si linguis angelorum loquar* 14, proprium quemdam illos suæ nature, vel, ut ita dixerim, gentis habere sermonem ostenderit, tanto humanis sensibus et eloquiis altiore, quanto ipsa angelorum creatura et statio mortalibus (d) incolis et terrenis sedibus præstat : attamen forsitan linguas angelorum pro generibus vocum atque sermonum dixerit, sicut et de charismatum varietate disserens, inter dona gratiarum numerat genera linguarum, utique hoc in signo esse significans, quod multarum gentium sermone loqui singulis donaretur. Sed et vox Dei sæpe ad sanctos emissa de nube, ostendit posse loquelam esse sine lingua. Siquidem lingua corporis membrum sit pusillum 269 et magnum. Sed forte ex hoc ipso, (e) quia in hoc membro vocis officium Deus posuit, etiam incorporeæ angelorum creaturæ sermones et voces linguam vocaverit, sicut Scriptura assolet Deo quoque, secundum species operationum, nomina assignare membrorum. Ora pro nobis, et doce nos.

8. Frater noster carissimus et dulcissimus Quintus quam tarde ad nos remeat a vobis, tam cito a nobis ad vos redire festinat : instantiam vero ejus in litteris exigendis et hæc 15 epistola lituris quam versibus crebrior loquitur : commemorati exactoris (f) nimia festinatio schedam fecit. Nam pridie idus Maias venit ad nos ut rescripta peteret, et idibus ante sextam dimitti obtinuit. Videte ergo utrum eum commendaverim vel accusaverim hujusmodi testimonio. Forte enim, imo sine dubio laudabilis magis quam culpabilis judicabitur, qui a tenebris, quod in comparatione vestri luminis sumus, justissime refestinauit ad lucem suam.

a Johan. xvii, 24. b Psal. lxxxiii, 5. c II Cor. xii, 4. d Psal. lxiv, 14. e Psal. xxxvi, 11. f Psal. vi, 3. g I Cor. xiii, 1.

(a) Ms. Phimarc. et edit. Bened., collatus.

(b) Ita edit. Bened. Deerat homini in edit. Rosv., in qua inde pro ideo.

(c) Addidimus ex edit. Bened. voce perpetua concinentes.

(d) Sic emendamus ex ms. Phimarconensi et edit. Bened. Ante erat in calis.

(e) Ex Phimarconensi codice locus correctus. Sic edit. Bened. Ante erat quia in hoc membro in quo est vocis officium, Deus possit etiam in corpore angelorum creare sermones, et voces linguam vocaverit, mendose omnino. Vide quæ præcesserunt n. 6.

(f) Id est, fecit festinatio exactoris ut scheda potius lituris obsita sit quam epistola. Edit. Bened., miniam festinationem scheda fecit : nullo sensu. Auctor Gal-

lice versionis epistolarum S. Augustini pro schedam reponendum existimavit schediam contra fidem omnium codicum ; sed perperam. Hic enim accipitur scheda pro charta seu libello extemporaneo, non satis expolito, cujusmodi sunt quas tamquam relecturi reponimus. Vide Quintil. l. i, cap. 18, et Martial. l. iv. Nec admittendas putamus quasdam illius interpretis correctiones ad S. Paulini epist. iii, 2, 4. v, 2, 3, et S. Augustini ep. 91, n. 5, cum his in locis optimus editionis nostræ sit sensus, qui codicum auctoritate fulcitur. Præterea quod ad prenotatum epistolæ iii locum spectat, vid. epist. 29, n. 7, ubi consimili locutione de Zacharia sacerdote agens utitur Paulinus.

EPISTOLA XCV (AL. CCL).

AUGUSTINI AD PAULINUM ET THERASIAM.

Augustinus superiori epistolæ respondens agit de præsentis vitæ statu, nec non de qualitate corporis beatorum, deque membrorum officiis post resurrectionem.

(Hanc epistolam legere est tomo XXXIII, col. 351, nostræ Patrologiæ.)

EPISTOLA · XLVI.

274 *Petit doceri Græcas litteras a Ruffino. Fatetur se non recte Clementem vertisse. Postulat expositionem versiculi 11 capituli XLIX Geneseos.*

PAULINUS RUFFINO fratri salutem.

1. Vel breves nobis ab unanimitate tua litteræ, magno refrigerio sunt, sicuti in penuria fluviorum agersitiens rore recreatur; unde refectos nos quamvis brevi epistola tua, attamen tua, per puerum communium filiorum fatemur: sed tamen rursus affectus, quia etiam nunc vos in æstu sollicitudinis, et incerto morarum, Romam peti iudicastis. Det nobis Dominus a Domino lætificari quamprimum de actu nostro, ut sicut anxii compatimur, ita congaudeamus hilaritati, et incipiamus tamen sperare fructum præsentis vestræ, si vos certi esse de vestra sententia, vel Domini circa vos placito, cœperitis.

2. Sane, quod admonere dignaris affectu illo, quo nos sicut te diligis, ut studium in Græcas litteras attentius sumam, libenter accipio: sed implere non valeo, nisi forte desideria mea adjuvet Dominus, ut diutius consortio tuo perfruar. Nam quoinodo profectum capere potero sermonis ignoti, **275** si desit a quo ignorata condiscam? Credo enim in translatione sancti Clementis (V. not. 195), præter alias ingenii mei defectiones, hanc te potissimum imperitiæ meæ penuriam considerasse, quod aliqua, in quibus intelligere vel exprimere verba non potui, sensu potius apprehenso (V. not. 196), vel, ut verius dicam, opinata transtulerim. Quo magis ego misericordia Dei, ut plenior mihi tui copiam tribuat, quia pro divitiis erit pauperi, ut micæ a divitis mensa cadentes, avido famelicis cordis ore, colligere.

3. In tempore sane, quo scripta hæc scribebantur, cecidit sub oculis, incidens proposita lectione, capitulum illud ex Genesi quo Judas a Jacob benedicitur. Et quia Dominus opportunissimam hanc occasionem dederat, pulsare post tempus fores cordis tui placuit. Ergo si me amas, immo quia multum amas, rogo ut scribas mihi, ut intelligis ipsam patriarcharum benedictionem. Et si qua ipse scis in eis ardua sensu, et digna cognitione, scire me velis: specialiter tamen de capitulo illo in quo ait, *Alligans ad vitem pullum suum, et ad (a) cilicium pullum asinæ suæ* ^b; quis suus sit pullus, vel quis asinæ pullus? et cur suus ad vitem, asinæ vero pullus ad cilicium alligetur?

EPISTOLA · XLVII.

Ruffino Cerealem commendat. Petit in transitu visitari:

^a Gen. XLIX. ^b Gen. XLIX, 11, juxta LXX.

^{*} Alias 47; quæ autem 46 erat, nunc 7 et 8. Scripta circa annum 408.

^{**} Alias 48; quæ autem 47 erat, nunc 46. Scripta anno 409.

^{***} Circa annum 409. Porro quæ erat epist. 48, nunc 47.

^{****} Huc adscitum ex Greg. Turon. Histor. Franc. lib. II, cap. 15.

(a) Ita S. Ambrosium et S. Augustinum legere annotat Nobilius in scholiis ad LXX, pro quo LXX et

A simul exposcit reliquas benedictiones patriarcharum explicari, ut Desiderio presbytero possit satisfacere. Vide epistolam 43, n. 3 et 4.

PAULINUS fratri RUFFINO salutem.

1. Etsi incertum mihi fecit filius Cerealis, quod ad te perrecturus foret in tempore quo ad sanctum Petrum revertitur: tamen per eum qui æque tuus ac noster est, non scribere tibi, tam culpabile nobis, quam tibi triste futurum iudicavimus. Itaque chartulæ damnum, si te forte non vidisset, quam officii, sicut credimus, si te viseret, præoptantes capessere, commisimus epistolam istam non casui, sed fidei. Credimus enim in Domino dirigendam ad te viam sermonis ac filii nostri, quia desiderantibus bonum omnia procedent in bonum (Rom. VIII, 28; vid. idem in epist. 5, n. 9); desiderat enim te, quantum debes desiderari ab intelligente commodum suum de consortio tui. Et ideo præsumo quia secundum fidem ac pietatem suam salvabitur in bonis desiderium ejus, et perveniet ad te, et tecum manebit, et geminabitur nobis apud Dominum in vobis salutare præsidium; cum **276** et tibi tam bonus filius, comes, discipulus, adjutor accesserit, et tu illi pater ac magister omnis boni donatus a Domino, ad efficacem orationum potentiam vires gratiæ spiritualis addideris. Nobis autem, etsi pro tua caritate præsumtio sit, quia remeaturus ad Orientem, non feres invisitatis nobis abire; tamen de peccatis nostris metus est, ne etiamsi tam nobis vicina, filia Babylonis (*id est* Roma; vid. epist. 29, n. 13) avertat. Quare Domino desideria nostra ac vota mandamus, ne secundum meritum nobis, sed secundum desiderium faciat, et dirigat ad nos viam tuam in via pacis suæ: quia non ambulantes in ea, in reprobum sensum damnati sunt, nec te desiderare merentur.

2. Sane importunitate qua ostium tuum vel media nocte pulsare consuevi, repulsæ metu ad verecundiam et modum postulandi coactus, nunc hoc circa me negotii tibi trado, ut benedictiones duodecim patriarcharum, cujus jam principium mihi, exposita circa personam Judæ prophetia, triplici, ut jussum est, interpretatione conscriptis paginis edidisti, per reliquos filios distributam digneris exponere; ut ipse per te fiam conscius veritatis, et magnæ gratiæ ac laudis auctorem habeam; si his qui de me supra me (*forte add. opinantes. Videtur aliquid deesse*), propter operis (*forte add. difficultatem; vid. ep. 43, n. 3 et 4, et 50, n. 15*) consulendum me putaverunt, divina potius et tuo spiritu, quam de meo sensu inepta respondeam.

EPISTOLÆ · XLVIII

*** FRAGMENTUM.

Laudat illustrissimos sui seculi episcopos.

Si enim hos videas dignos Domino sacerdotes, vel Exsuperium Tolosæ, vel Simplicium Viennæ, vel Amandum Burdigalæ, vel Diogenianum Albigæ, vel

S. Cyprianus lib. 1 adversus Judæos, ad heli. cm. Græce τῆ ἐλπί, Vulgata, ad i. om.

Dynamium Engolismæ, vel Venerandum Arvernus, vel Alethium (al. Alithium) Cadœrcis, vel nunc Pegasium Petragoriis; utcumque se habent seculi mala, videbis petragorio dignissimos totius fidei religionisque custodes.

EPISTOLA * XLIX.

277 Describit ingentia miracula, per quæ senex Valgius, postea Victor nominatus, ex naufragio seratus est: et Macarium rogat, ut eundem jam et patronum ejus Secundinianum ab hominum importunitate tueatur.

MACARIO (V. not. 197) (a) PAULINUS.

1. Opera Domini prædicare honorificum est ^a; quæ mihi causa hujus epistolæ fuit: quia patrisfamilias hujus, quem ad unanimitatem tuam prosequor, Secundiniani negotium, ut probabis, non potest sine Domini gloria et laude narrari. Sicut enim dixit in Evangelio: *Pater meus adhuc operatur, et ego operor* ^b, ita et nunc facit: neque desinit bonus Dominus fidem nostram evidentibus veritatis suæ excitare ac vere provocare documentis. Itaque in diversis, ut scriptum est ^c, argumentis apparens nobis salvator Deus, terra marique pro nobis operatur, et quod in singulis agit, multorum fidei salutique procurat. Vide enim quam admirabile et prædicabile opus sit, quod Jesus Dominus in uno sene cum angelis suis sanctis operatus est. Hæc enim causa est supradicti amici et fratris nostri ¹, qui est vir in Christo fidelis. Hieme superiore compulsus in Sardinia, cum ceteris quippe naviculariis, invehendas fiscalibus horreis fruges ministerio propriæ navis accipere, non exspectato tempore soliti comæatus (V. not. 64 et 198), ante æstivam temperiem onustum navigium vi publica urgente dimisit. Illico, ut mihi retulit, in proximo freto exorta tempestas, temere de portu solutam multarum navium classem, a cursibus destinatis retorsit, et fregit in littore. Hujus navem in quodam ejus insulæ loco, quem ad Pulvinos vocant, ne similiter illideretur, anchoris fundare conati sunt: sed hiemis ejusdem violentia prævalente, rumpentibus vinculis, nautæ exterriti scaphulam ² demiserunt; vel ut navi fortius continendæ renovatis et altius stabilitis anchoris subvenirent, vel ut seipos, si possent, a discrimine navis eriperent. Sed illos statim cum fragili perfugio lembuli ³ sui arripuisse in scopulos procella dicitur, et superfusus fluctibus obruisse. Unum ex omni numero nautarum senem sentinando deputatum, vel metu immemores, vel ut vilem animam contemnentes, relinquunt. Interea destituta nautis et anchoris navis aufertur in pelagus.

2. Senex ille, qui nescierat se relictum, ut jactari volvi que sensit, ab intimo navis **278** emergit, vacua omnia, mare undique, et undique cælum videt: cum et metum et periculum misero solitudo cumlaret, rex dies et noctes jejuni condidit ⁴. Fuerunt enim illi lacrymæ panes die ac nocte ^d: tum ipsum jam

^a Tob. xii. 7. ^b Johan. v. 17. ^c Actor. i. 3.

^d Alias 36, quæ autem 49 erat, nunc Append. 1. Scripta anno 409, aut post.

(a) Sic editio Grin. At ms. Reg. Paulini Epistola ad Macarium, et edit. Bad., Grav. et Schot. addunt in qua de senis naufragio stupenda narrat miracula.

A mortis quam vitæ cupidior, finemque pœnarum animæ exitu desiderantem, misericors et miserator Dominus adire cominus, et verbi cibo animare dignatus est. Refert ipse adhuc lacrymans felicitatem periculi sui, nec sine lacrymis cordis et gaudio spiritus audiri potest, ut compellatus adeunte Christo, ut confortatus hortante sit, ut arborem jussu incidere ^a, quam excidi in eo tempore remedium navis erat; sed quod multi atque validissimi sine suo et navis periculo facere vix possunt ^a, solus et debilis arripere non audens, Dei verbo ausus est. Bis tantum, et leviter, ut a senili manu tactus magis quam ictus securi, malus ita prosilivit a vulnere, ut longe extra navem in undas expulsus, tuto ceciderit. Deinde variis (V. not. 199), ut marina jactatio et navalis instructio poscit, B officis, cum aut artemone armari oportebat, aut sentinam depleri (*id est*, vacuari, exhauriri) necesse erat, nomine Victoris vocatus a Domino, porrigere tantum specie agendi manum ad quamlibet operam jubebatur (V. ep. 5, n. 16). Non enim in multa et varia circa hunc senem mirabilium divinatorum gratia hoc quoque Dei munus prætereundum videtur, quod etiam nomen accepit, quo nunc et regeneratione censeatur, et ab hominibus et ab angelis scribitur: gentilitio enim signo Valgius vocabatur, qui nunc Victor a Domino dicitur, et est victor in Domino, qui illi aptum ad opera sua idipsum nomen imposuit; quia videlicet et in mari de tempestatibus atque naufragio per adjutorium Christi, et nuper in terra per ejusdem gratiam de peccatis et diabolo triumphavit; videlicet ut totus in Christo novandus, neque in nomine, neque in homine veteri permaneret.

3. Mira fides et ineffabilis pietas Domini Salvatoris, qui senem, si forte somno piger lentius ad gerenua consurgeret, et molli manu ante præpalpans, ne trepidus expergeret, vellicata blande auricula suscitavit, cum (b) leviter adnitens senex a primo statim conatu suo manibus angelicis res effectas videret. Vix rudentem quasi ducturus attigerat, cum velum videret jam exsinuatum in contos suos: supparum (V. not. 200) stabat, vela navis faciebat. Aqua rimis navis accepta mergere tentaverat: et post unum vel alterum brevis sentinaculi haustum humore (V. not. 201) destructo, siccataque navi quod ageret non habebat, stupens laborem sibi sine labore præcerpi ⁷, et actum D **279** suum occulta manu præveniri: si bene occulta dicitur, quæ tam perspicuum præstabat auxilium. Sed nec ipsi operatores simplicibus innocentissimi senis oculis subtrahebantur: nam sæpe vidit armatos, videlicet de exercitu cœli, milites excubare navigio, et cuncta nautici muneris administrare. Nec sane navem illam nisi angeli nautæ decebant, cui gubernaculum erat mundi gubernator. Ipse enim Dominus nunc suo vultu coruscus, ut in Apocalypsi ⁸ describitur, et coma fulgidus; nunc confessoris et amici sui, domini

^d Psal. xli. 4. ^e Apoc. i. 14.

⁷ Scripta anno 409, aut post.

(b) Ita ms. codex Regius cum editis Grin. et Schot. Editi tres, leniter.

mei, communis patroni (V. not. 16) Felicis ore venerabilis in puppi sedebat, sicut nautico usu dicitur, ad temones, vel potius pro temonibus ^a, quos cum anchoris pariter et nautis in illo naufrago littore navis amiserat : infelix feliciter, ut pro amissis omnibus viris et armis suis, aut Domini martyrem, aut Dominum martyris obtineret. Narrat gaudio lacrymans senex se ad ipsius pedes nunc Domini, nunc martyris gubernantis, sibi solitum procubare ^b, etiam familiaris ipso allectante, in genibus quoque ac sinibus sacris beatum, et afflatibus divinis odorum ^c reclinati capitis pulvinar habuisse.

4. Dubitemus nunc patriarcharum sinus fidelibus in Christo servis patere, cum immensa ejus bonitas etiam catechumenum tunc istum vel suo, vel sancti sui, foverit gremio. Nam et in sancto suo ipse aderat, qui dixit, ut nosti, ad Patrem : *Ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum sint, sicuti et nos unum sumus* ^d. *Ego in eis, et tu in me* ^e. Et iterum ad apostolos, in quibus universo corpori suo dixit : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi* ^f. Quod quotidie nobis in manu (V. not. 202) et apostolorum suorum et martyrum, operante conspicuis virtutibus potentia, probat, ut credamus Dei Filium et Dominum nostrum Jesum ex resurrectione mortuorum regnantem in cælis ad dexteram Patris ^g, *vivorum esse Dominum, non mortuorum* ^h. Ergo cum et sancti sui confessoris effligie senem nautam fovebat, ipse aderat in sancto suo, et fessum atque depositum blandis mulcebat alloquiis ; nec magis cibo quam verbo reficiebat, quia ipse est *verus panis, qui de cælo descendit* ⁱ *dare escam omni carni* ^j. In omni enim homine opus suum diligit, et omnem, quantum in ipso est, *hominem salvum fieri vult* ^k : quia *mortem non fecit vitæ dator et vita totus ; nec lætatur in perditione vivorum* ^l ; qui mavult misericordiam quam sacrificium ^m, nec personas accipit ⁿ ; qui fecit omnes, sed pro meritis judicat ; *quia Deus judex est*.

5. Denique non illi hic de calamitate naufragii, neque de senio et egestate nauta vilior **280** fuit ; sed iis omnibus ^o, quibus eum et socii spreverant, Christum movit, et viscera divina concussit. *Oculi enim ejus semper in pauperem respiciunt*. Profecto et *iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum* ^p. Cui forsitan ad precandum etiam voces propheticas Dominus et ipsa periculi causa dictaverit, ut clamaret ^q : *Satrum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Veni in altitudinem maris ¹, non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum* ^r. *Cito anticipet me misericordia tua* ^s, priusquam *infigar in limo profundi, et urgeat super me puteus os suum* ^t. *Respice in me, quoniam unicus*

et pauper sum ego ^u, et *factus sum similis pellicano solitudinis, sicut nycticorax* (V. not. 203) *in domicilio, et ita in navi mea sicut passer unicus super lectum* ^v. *Audivit Dominus, et misertus est ejus, et misit angelos in circuitu ejus, et factus est in salutem* ^w. *Imperavit procellæ, et stetit in auram* ^x. *Increpuit mare, et siluerunt fluctus ejus, et deduxit eum in aquis multis* ^y, *videntem opera Domini et mirabilia ejus in profundo* ^z. *Cibavit eum adipe frumenti, et colloquente Christo, quasi de petra, melle saturatus est* ^{aa}. Respexit humilem, qui beavit pauperes spiritu ^{ab}. Flentem affatus est, qui promisit lugentibus consolationem. Et qui esurientibus et sitientibus justitiam saturitatem dat, ipse hunc deficientem, qui panis, et justitia, et fons vitæ est, de se ipse irrigans pavit ; nec alia istum pietate, quam omnem hominem in hujus mundi pelago volutantem, dedita Patri usque ad crucis mortem pietate miseratus est ; quia videlicet unus homo universitatis portio, et universitas unius forma hominis et causa est.

6. Denique non solum navem ^{ac}, sed ipsum quoque, cujus causa navem tuebatur, regens, et in eo discreta (*id est diversa* ; *vid. ep. 50, n. 13*) carnis et spiritus officia dispensans, noctu securum requiescere, die vigilare sollicitum jubebat, se pro dormiente vigilaturum, et vigilantem cooperaturum esse promittens. Nempe illum in iis verbis Domini recognoscens affectum, quo semper ita spem nostram fovet, ut sollicitudinem non relaxet : ita infirmæ carni consulit, ut spiritus promptus esse non desinat. Et ideo sic dormire permisit seni fesso, ut ne seni quidem et fatigato sine vigilandi negotio securitatem remitteret ; ne scilicet resolveretur in somnos inertes, et inciperet non solum corpore, sed et mente dormire. Quod metuens quidam sanctus ait : *Illumina oculos meos, Domine, ne unquam obdormiam (a) in mortem* ^b. Vicina enim morti labes est torpor animum. Et tunc dicit inimicus : *Prævalui adversus eum* ^c, si et mentis oculos somnus oppresserit. Recognoscimus ergo ipsum seni adfuisse, qui dixit dormitantibus suis : **281** *Vigilate, et orate, ut non veniat in tentationem* ^{aa} ; et iterum vigilantibus ait, jam scilicet excitatorum vigore securus : *Dormite jam, et requiescite* ^{bb}. Quod quidem non magis de corporeo somno quam de fidei firmitate dictum alibi docet, dicens : *Constantes estote, quia ego vici mundum* ^{cc}. Vera enim hominis hæc requies est, si fide constans, et victoria Christi ab omni hoste securus, pace unanime perfruatur ; *Ipse enim quies nostra* ^{dd}, qui pax nobis est, quippe pro nobis vigilat ut requiescat in nobis, et qui nunc vigilare nos pro quiete perpetua jubet.

7. Ipse Dominus hæc eadem pietatis suæ munera, quæ toto vult agi mundo, in hoc sene uno agere di-

^a Johan. xvii, 22. ^b Matth. xxviii, 20. ^c Marc. xvi, 19. ^d Matth. xxii, 32 ; Marc. xii, 27. ^e Johan. vi, 41. ^f Psal. cxxxv, 25. ^g I Tim. ii, 4. ^h Sap. i, 13. ⁱ Matth. ix, 13. ^j Matth. xxii, 16 ; Marc. xii, 14 ; Luc. xx, 21. ^k Psal. xxxiii, 7. ^l Psal. lxxviii, 2, 3. ^m Psal. lxxviii, 16. ⁿ Psal. lxxviii, 8. ^o Psal. lxxviii, 3 et 16. ^p Psal. xxiv, 16. ^q Psal. ci, 7 et 8. ^r Psal. xxix, 11 ; Psal. xxxiii, 8. ^s Psal. cvi, 29. ^t Psal. cv, 9. ^u Psal. cvi, 24. ^v Psal. lxxx, 17. ^w Matth. v, 3. ^x Psal. xii, 14. ^y Ibid., 5. ^z Matth. xxvi, 41. ^{aa} Ibid., 45. ^{cc} Johan. xvi, 33. ^{dd} Eph. ii, 14.

(a) Sic ms. Reg. cum edd. Bad., Grav. et Grin. Græce, *ei; θάνατον*. Edd. Rosv. et Sehott., *in morte*.

gnatus est, cum blandimento severus, nec sine freno timoris indulgens, aurem vellit, ut somnium corporis excuteret; sinum præbuit, ut quietem perpetuam ministraret. Viginti tres dies homo non modo a terris, sed et ab hominibus exclusus, omnium ventorum ludibrium, omnis terræ (Sic carm. 21, v. 222) exsul diversi maris hospes, et exsors generis humani ^a, inter fluctus et belluas maris in vago erraticæ navis hospitio, jejuniis, senio, timore confectus, quæso te, numquid natura sua perduravit? Cui ergo obscurum sit Deum in illo fuisse? Eam dixi Deum, qui facit mirabilia solus ^a; qui vocat ea quæ non sunt, tamquam quæ sint ^b; cujus ope enabat toto navis secreta pelago, et invisibili gubernatore quasi vacua, et tamen gravi mole se promovens, clausis intra cameras suas homine cum frugibus, velut illa diluvio feta mundi seminibus arca, fluebat ^c; nec uno mari jactata, cursum cum tempestatibus immutavit.

8. Primo ad Urbem acta, Romani portus pharum vidit: deinde Campaniam longis tractibus legit, mutatisque turbinibus, in Africæ littora transvolavit atque ab ipsis rursus abrepta, Siciliam transcurrit, circa quam concita et verticosa crebris, ut ferunt, insulis freta, et periculosos etiam sub gubernatore navibus cursus inter ambages et obices insularum tam directo otiosus senex inoffensoque navigio præterivit, ut quasi divina navis, et immisso divinitus spiritu sapiens, sua sponte cavenda vitaret, sequenda peteret, et utiliter ac perite per necessarios obitus flecteretur; vigesimo demum tertio ^d die, miserante jam Domino ^e, finem errorum atque discriminum in Lucanis positura littoribus. Quibus propinqui Dominus æternus, ut indefessa ejus bonitas usque ad terminum susceptæ sibi navigationis operaretur mirabilia sua, tacito suæ adspirationis instinctu compulsos a littore in duabus naviculis piscatores obviam misit, qui navem **282** hanc eminens conspicati, primo aspectu territi refugerunt, plenam enim armatorum, et liburnæ æmulam sibi visam ipsi postea retulerunt: deinde magnis et sæpe repetitis senis nostri vocibus aliquando revocati, ratione secum habita, et agente sic Domino, nihil sibi ab ea navi timendum, in quam vocarentur, intellexerunt. Accessere navigio vacuumque militibus esse, quod longe stipatum viderant, vix seni contestanti, et ascensa ^f tandem navi, suis oculis crediderunt. Ubi receptos senex prandio, quod pridie jussus a Domino præpararat, excepit, multaque mercede copiosis amissorum nautarum panibus saturavit atque donavit. Quibus stipendiis læti famulantibus lembulis suis quasi emeritam gravi bello et de certamine coronatam, quippe ut superstitem naufragii, victricem ventorum et fluctuum navem ad portum suum remulco præeunte duxerunt. Quid de hac navi fecisset eorum vanitas, qui errore eo, quo colunt omne quod fingunt, factam Argonautarum infe-

licium puppem, fabulosis litteris sacraverunt, atque etiam nunc in cælo videre se credunt, et inter astrorum choros numerant? Nec minore dementia vectricem draconis Epidaurum ^g navem, illudente ipso, cujus (a) corporatum phantasma vexerunt, serpente, veneratione?

9. Sed fugiamus a fictis et alienis, neque mendacia et venena pereuntium nostræ veritatis lumeni miscemus. Sunt nobis nostræ naves, ut dignus veris et domesticis utamur exemplis. Habemus et arcam Noe ^d. Habemus et navem Tharsi ^e, navemque Tharsensis ^f. Sed illa, de qua Dei fugitivum prophetam ultor et custos cetus excepit (V. not. 204), eatenus huic navi comparari potest, quatenus ante sortem periclitata est ^g: tertia vero navis exemplo meo congruit hinc, quod apostolum et martyrem vexit, propterque ipsum et in ipso Christum recepit, vel cum illi totam perituræ navis multitudinem redonavit ^h.

10. Proponamus ergo nobis animo, et mente cer-namus pulcherrimum divini operis spectaculum, videntes navem unam de multarum navium omniumque nautarum naufragio raptam, uno sene maria diversa peragrante, solam in pelago, et in ea solum. Jam illa nobis arca diluvii ante oculos, Ecclesiæ imago, versabitur ⁱ, super orbem demersum una ubique diffusi maris facie ^j, inter effusas cæli et abyssi aquas solide ^k toto innataus mundo, cujus ista imaginem multis modis in modulo minore gestavit. Nam ut illa omnigenum seminum ^l, sic et ista variarum plena frugum fuit, cui præter onus publicum plura etiam de stipendiis et pecuniis **283** nauticis inerant. Illa unam familiam ad generis humani reparationem: et ista unum hominem ad multorum fidem vexit ^m. Illi pacis ramum columba detulit ⁿ: huic pacem Agnus exhibuit. Illam, in imaginem sancti Spiritus, ales intravit ^o: et hanc, per imaginem confessoris sui, Christus accessit. Respiciamus et Jonæ navem, largiore hanc munere virtutis ejusdem servatam videbimus, et majore miraculo. Illa enim omnibus salvis præter unum: ista omnibus amissis, uno manente, servata est. Sed et cetum illum prophetæ viventis innocuum voratorem videtur hæc navis imita'ta, cum æque utero suo clausum hominem per maris alta gestaverit ^p, et littori exposuerit incolumem; sicut illum indigestum jejuna prædæ suæ bellua jussis singultibus ab ergastulo spatiosi ventris excussum refudit Deo, quo jubente susceperat, et mysterio salutileræ passionis expleto, tertia die in spem resurrectionis evomuit ^q.

11. Navis vero illius turba felicitior quæ Apostolo condonata est ^r, non suis quidem meritis; nam et ipsi naufragium meruerunt, qui contempto Apostoli consilio navigarant. Sed non minus ex hoc possumus in divinis operibus navigio gloriari; cujus viris quamquam defuerit similis advocatus, tamen ipsi in unico

^a Psal. lxxi, 18. ^b Rom. iv, 17. ^c Gen. vii, 17. ^d Gen. vii, 15. ^e Jon. i, 3. ^f Act. xxvii, 6. ^g Jon. i, 4. ^h Act. xxvii, 24. ⁱ Gen. vii, 17. ^j Gen. vi, 20. ^k Gen. vii, 7; I Petr. iii, 20. ^l Gen. viii, 14. ^m Gen. viii, 9. ⁿ Jon. ii, 1. ^o Jon. ii, 11; Matth. xii, 39. ^p Act. xxvii, 24.

(a) Ita ms. Reg. cum edit. Schot. et Paulinus epist. 16 ad Jovium, n. 4, in speciem corporatam stultis

cogitationibus fingunt. Edit. Rosv. hic habet corporeum phantasma.

nauta ipse Apostoli Deus adfuit gubernator, et quo (Sach. forte a quo) pro unius innocentis salute meruit liberari; quod illa, quæ Vas electionis in vinculis prima susceperat, ob Apostoli contemtum, et captivitatem, carceris crimine damnata non meruit. Illa vero navis cohors mihi videtur propter gratiæ mysterium liberata, ut de naufragio navis (a) aditæ²² nudi evaderent; scilicet, ut eos a prioris navis, id est ab Adæ carnis peccato liberatos^a, et ipsis per quos (b) evaserant fluctibus expiatis, atque omnium, quas in mare abjecerant, id est secularium sarcinarum leves et undis quasi peccatis gravi et madida veteris hominis veste nudatos, integra et solida navis acciperet, quæ plenam fidei Ecclesiæ exhibens formam, tutos in portum Romamque pervexit. In quibus similiter mystica argumenta formantur. Nam mutata B navis, novata in Christo vita est; et portus salutis Ecclesiæ, teste Græcia, nomen est Roma virtutis. Benedicamus ergo Deum²³, et exullemus in Deo nostro, qui in altis habitat, et humilia respicit^b; cui non in viribus equi, neque in tabernaculis (c) viri, sed in humilibus et timentibus eum beneplacitum est^c; et qui, ut in isto²⁴ etiam sene ostendit, sanat omnes contritos corde et alligat contritiones eorum^d.

12. Nimis garrio, frater, sentio, sed quæso adhuc paucis feras me. Interrogare enim 284 ibet, ullane te hujus seculi dignitate, quam hac Dei dignatione affici malles, qua senex iste perfunctus est? Beatiores tibi videntur, qui purpura fulgent, qui gemma bibunt, toga fulciuntur, palmataque pinguntur; et hominibus commortalibus ac plerisque melioribus C dominantibus cupiditatibus ac rerum suarum servi sunt; de Dei muneribus insolentes Deo; Christo egentes; peccato divites; vita steriles; morte fecundi? Quid huic, quæso, obfuit seni persona sentinatoris, et in nautis vilissima, inops habitus, et mastruca²⁵ Sardorum? Nam pellibus sutis vestiebatur, cum illum Dominus virtutum, Rex gloriæ, et alloquio suo beabat, et illuminabat aspectu, et gremio sopiebat: profecto et id ipsum in eo diligens, quod Eliæ meloten (V. not. 206), et prævii Johannis habitum veste setigera imitabatur^e. Regem seculi videre propius, et ejus vel fastidioso sermone respergi, magna pars mundi tam beatum putat, ut si aliter non obtineat, etiam damnis emat, idque²⁶ adeptus, non modo hominum, sed et sui immemor fiat. Quantorum hic dignitate D felicior, quem Rex regum honoravit? quantorum nobilitate nobilior, quem Christus agnovit? quantorum divitiis opulentior, cui tanta tot sanctorum bona pariter collata sunt, ut Christum videret sicut Israel, cum cæli Rege loqueretur facie ad faciem sicut Moyses^f; et eadem propemodum familiaritate requiesce-

^a I Petr. iii, 21. ^b Psal. cxii, 5. ^c Psal. cxlvi, 10, sec. Psalt. Rom. ^d Psal. cxlvi, 5. ^e IV Reg. i, 8; Matth. iii, 4; Marc. i, 6. ^f Gen. xxxii, 50; Num. xii, 8. ^g Joh. xiii, 23. ^h Gen. xvii, 5, et xxxii, 28; Marc. iii, 16. ⁱ Eph. vi, 2. ^j Psal. cxxix, 6. ^k Matth. xx, 42. ^l Rom. xi, 29. ^m Rom. iii, 20. ⁿ Matth. iii, 9. ^o II Cor. vi, 2. ^p Psal. l, 19. ^q II Cor. vi, 16. ^r Psal. l, 19, sec. Psalt. Rom. et vetus. ^s Eph. v, 2. ^t I Cor. xiv, 20. ^u II Cor. ii, 15.

(a) Ms. Reg., *addictæ*.

(b) Ita ms. Regius codex. Vide seqq. Ante erat, *evaserunt*.

(c) Alias, *tibiis*. Vide not. 205.

ret in sinu Christi qua Johannes in pectore recubebat^g? Denique ut novum nomen acciperet, sicut amici Dei, quos in patriarchis et in apostolis bene nosti^h. Te ego paulo ante interrogabam, an hujus gratia donari, omni hujus seculi gloriæ præoptaresⁱ: ipsos equidem rectores harum tenebrarum^l, si videre mereantur, prælaturos arbitror beatissimam senis et inopis nostri calamitatem suis miseris felicitatibus, et gaudiis perenne lugendis.

13. Quæras forsitan, quibus hic meritis vetera vita semper in tenebris ignorantia demoratus, et tam ab operibus justitiæ quam a scientia veritatis alienus obtinuisse videatur, quod paucissimis certe operariis, quamquam a *cuetodia matutina usque in noctem* totius diei pondus et æstum sustinuerint^k, facile conceditur. Respondebit tibi Apostolus profecto, quia *sine penitentia sunt gratiæ et donationes Dei*^l; et, quia *non ex operibus justificabitur omnis caro*^m. Tempus est gratiæ, et fides ad justitiam deputatur, quia de lapidibus filii Abraham quotidie suscitanturⁿ. *Nunc enim tempus acceptum, nunc dies salutis*^o, quo pacis et laudis hostias immolamus; et *sacrificium Deo spiritus contribulatus est*^p. 285 Et in homine templum Dei^q, et in corde credenti^r salutaria, et in defæcatis pectoribus sancta sanctorum. Quare qui cor (d) *contribulatum et humiliatum non spernit*^r, ipse nostrum senem placitam sibi naturalibus bonis hostiam in odorem suavitatis accepit^s. Nam ingenita simplicitate tam purus animi semper fuisse perhibetur, ut peccare nescierit. Jam in extremæ ætatis senecta puer et malitia parvulus^t, non solum gratiæ, sed et mentis infantiam gerit. Nuper enim, ut supra (n. 2) dixi, renatus in Christo et Domino dedicatus est, per quem mala vitæ, per quem aquas mortis evasit.

14. Accipe igitur eum lætus in Domino, ut bonum Christi odorem^u, ut agnum mensis novorum, quem ad unanimitatem tuam, de rudi matris Ecclesiæ fetu, immaculatum candente lanitio pastor exigui gregis, sed magni pignoris munerator, ut (e) xeniium (V. not. 207) spiritale transmisi. Non enim illum tali munere digniorem putavi, quam te, qui juxta Dei gratiam et operationem illum et aspicere et suscipere novisses. Videre enim mihi videor qua gratulatione, qua admiratione, qua fide et auditorus de illo, et visurus ipsum sis, cum quo navigasse angelos, cui martyrem gubernasse, quem in sinu Christi dormisse, cui Christum aurem vellicasse, nomen imposuisse reputaveris. Fateor tibi affectionem meam, dum nimium tam insignia in nostri temporis homine Dei gesta admiror, et diligo, pene in ipsum senem fuisse crudelem. Nam tam assidue aurem ipsius retractavi, ut pene detri-

(d) Sic ms. codex Regius; et sic alibi Paulinus. Vide epist. 40, n. 4. Edit. Rosv. *contritum*.

(e) Ms. Reg., *exeniium*. Vide not. 207.

verim. Voluissem quoque vel unius partem auris abscindere, nisi in illo vulneris, quæ mihi pignoris, res frisset. Non enim alter ²² affectus homines ad Hierosolymam rapit, nisi ut loca, in quibus corporaliter prærens fuit Christus, videant atque contingant, possintque et de suo fructu edicere: *Introivimus in tabernacula ejus, et adoravimus ubi steterunt pedes ejus*^a. Quamquam et altior et hic (*vid.* not. 208) intellectus habeatur, tamen et simplici sensu secundum litteram, cum res postulat, non abutendum est (*id est* utendum est, *seu* non oportet non uti. V. not. 31). Si ergo religiosa cupiditas est loca videre in quibus Christus ingressus, et passus est, et resurrexit, et unde descendit, et aut de ipsis locis exiguum pulverem (V. not. 209), aut de ipso crucis ligno (V. not. 210) aliquid saltem festucæ simile sumere et habere, benedictio est, considera quanto major et plenior gratia sit, vivum senem vel testimonio divinæ veritatis inspicere? Si præse, e nati ^b, si fluvius baptizati ^c, si hortus orantis Magistri ^d, si atrium judicati ^e, si columna districti, si spina coronati ^f, si lignum suspensi ^g, si saxum sepulti ^h, **286** si locus resuscitati evectique ⁱ, memoria divinæ quondam præsentis, celebratur, et veterem veritatem præsentis fide comprobant in rebus exanimis viva documenta, quam religiose aspiciendus est hic, quem alloqui Dei sermo dignatus est, cui se facies divina non texit, cui nunc martyrem suum, nunc semetipsum Christus ostendit; in cujus vivente terra Dominici corporis videmus impressa vestigia, si fidelibus oculis et acie spiritali, quod in eo sinus Christi, quod manus contigit, perlegamus, et canitiem, quæ sæpe super Domini genu jacuit, sæpe Domini sinu tepuit, nostra manu sæpe mulcentes, et auriculam sæpe palpantes, quam cælestes digiti (a) Domino jocante traxerunt?

15. Habes, mi frater (b), xenium meum, ede ipsum spiritu caritatis, et si loquacitatis meæ amaritudine nauseaveris, de gratia Domini et cælestis historis suavitate fastidium temperabis. Certo autem scio, quæsiturum te et desideraturum aliquid, quo circa hunc hominem exerceas caritatem, qua diligis ²³ Christum. Subest materia: tu studium piæ devotionis intendere; et patrono hujus Secundiniano, cui navem Christus omnipotens pro hujus salute servatam jam desperanti reddidit, toto fidei tuæ effectu ²⁴ adesto. Munus enim Christi aderes. Ne patiaris invidia diaboli per hominem improbum Secundiniano eripi, vel jam ereptum negari quod illi de naufragio redonavit Deus. Procurator Christiani viri fratris Posthumiani esse dicitur, qui eam navem in Brutiorum littore, quo possessio senatoris adluitur, adlapsam,

^a Psal. cxxxii, 7. ^b Luc. ii, 7. ^c Matth. iii, 13. ^d Johan. xviii, 1. ^e Marc. xv, 16. ^f Johan. xix, 2. ^g Johan. xix, 17. ^h Marc. xv, 46. ⁱ Marc. xvi, 6. ^j Rom. ix, 7. ^k Psal. xv, 5. ^l Gal. vi, 15. ^m Johan. i, 11. ⁿ Apoc. xxi, 4 et 5. ^o Matth. ix, 13.

^p Alias 43; quæ autem 50 erat, nunc Append. 2. Scripta circa annum 410.

(a) Ms. codex Reg. cum editis 2, *jacente*, mendose; unde Sacchinus legit *Domini jacenti*.

(b) Ms. Regius codex, *exenium*.

(c) Ita ms. codex Regius. Editi, *facias*.

(d) Additum est enim ex mss. codicibus 2 Big. et edit. Bened.

A avarior mari et sine myoparone (V. not. 211) piraticam in terra agens occupavit, et captam vacuefecit: nam etiam nunc in ipso littore inanis manet, ut damnum oneris frustra in pelago servati et in terra perditii contestetur. Depositæ jam sæpe apud judicem provinciam super hoc latrocinio querelæ, sed Pharaonoster induravit cor suum. Forte ut in ipso mirabilia fiant: et conventus per officia, primo vi rebellavit, postea Romam profugit. Hæc Secundiniano meum necessitas ad Urbem et itinere terreno peregrinari cum suo unico nauta coegit. Non ambigofratrem nostrum Posthumianum et interventu tuo, et sua fide atque justitia, commovendum. Quare hoc moderamine intervenire debemus, quod profecto (c) facies, etsi nullus admoneam, ut pari labore defendas et excuses optimo Senatori, id est, Christiano viro reum suum; ita ut prædoni ipsi sufficiat impunitatis lacrum, nobis ab ipso Dei munera recipere contentis.

EPISTOLA L.

287 Augustino proponit quæstiones aliquot, primum de Psalms, tum de Apostolo, et ad extremum de Evangelio.

CAPUT PRIMUM. Quæstiones ex Psalms. — 1. De paucis, quæ nunc jam ad navem currente litterarum perlatores, et mihi in ipsius festinatione properanti in mentem venerunt, ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam. Quæ si forte lucida sunt, et mihi videntur obscura, nemo prudentum filiorum, qui forte de nostris ¹ in hora lectionum hujus circa te steterint, de insipientia mea rideat; sed potius benevolentia fraternæ caritatis faveat instruendo, ut efficiar videntium particeps, et ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege Domini.

2. Dic ergo mihi, benedice doctor Israel, quod sit quid dicitur in psalmo decimo quinto: *Sanctis, qui in terra sunt ejus, mirificavit omnes voluntates suas inter illos. Multiplicatæ sunt (d) infirmitates eorum, postea acceleraverunt*. Quos ait sanctos? qui in terra sint ^a sancti? Num illos Judæos, qui filii carnis Abraham, et non filii reprobationis excluduntur a semine, quod in Isaac vocatum est? Ideo sanctos in terra ^b, quia sancti genere carnali; vita autem sensuque terreni sunt, quia terrena sapiunt, et (e) carnali observantia in vetustate litteræ consenescent, non renascentes in novam creaturam ¹; quia non receperunt eum ^m per quem vetera transierunt, et facta sunt (f) nova ⁿ.

D Sic enim forte eos in hoc psalmo sanctos appellat, quomodo et in Evangelio justos, ubi dicit: *Non veni vocare justos, sed peccatores* ^o: id est, illos justos qui in sanctitate generis et littera legis gloriafunt. Quibus dicitur: *Nolite gloriari (g) in patre Abraham, quia potens est Deus de lapidibus istis excitare filios Abra-*

(e) Mss. duo Big. addunt *ideo*.

(f) Expunximus vocem *omnia*, quæ aberat a mss. 2 Big. et edit. Bened.

(g) Manuscripti duo codices Bigotiani, *habere patrem Abraham*.

bæ ^a. Quorum forma in illo Pharisæo ^b proponitur, A sed et blasphematus est ab eis cum dicerent : Hic qui justitias suas tamquam nescienti Domino recoleus prædicabat in templo, non orans ut exaudiretur, sed exigens quasi debitum meriti pro operibus, bonis quidem, sed ingratis Deo ; quia quod justitia ædificaverat, superbia destruebat : nec id ipsum silentio, sed voce clamabat, ut apparet eum non divinis auribus loqui, qui ^c et ab hominibus vellet audiri. Atque ideo non placuit Deo, quia placebat sibi. Quoniam dissipavit Dominus ossa hominum sibi placentium. *Confusi sunt*, inquit, *quia spreverit illos* ^c, qui cor humile et contribulatum non spernit ^d.

288 3. Denique et in ipsa Evangelii parabola ^e, qua pharisæi et publicani persona confertur, evidenter ostendit ipse Dominus quid in homine suscipiat, quid repellat, sicut scriptum est : *Quia Deus superbis B resistit, humilibus autem dat gratiam* ^f. Ideo protestatur magis justificatum abiisse e templo publicanum de confessione peccatorum suorum, quam Pharisæum de imputatione justitiarum suarum. Merito autem ille laudator sui repudiatum abscessit a facie Dei, qui cum ipso nomine peritiam legis præferret, oblitus fuerat in propheta dicentem Dominum : *Super quem habitabo nisi super humilem et quietum, et trementem sermones meos* ^g? Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo, quales Judæi sancti sunt, reportante sarcinam peccatorum de jactantia sanctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Judæi illi, de quibus Apostolus ait ^h, quod suam justitiam statuere cupientes quæ ex lege est, justitiæ Dei non sunt subjecti quæ est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraham ad justitiam ⁱ, non ex operibus, quia secundum omnipotentiam Dei credit Deo, apud quem ille vere justus est, qui ex fide vivit ^j : nec sanctus in terra est, sed in cælo ; quia non ^k (a) in carne, sed in spiritu ambulat, cujus conversatio in cælis est ^k, non gloriantis in circumcissione carnis, sed in circumcissione cordis, quæ non fitura, sed spiritu agitur invisibiliter : unde laus ejus non ex hominibus est ^l, sed ex Deo ^l.

4. Deinde quod jungit in eodem versiculo : *Miras fecit voluntates suas inter illos* ^m; credo ex eo dicit, quod ipse primus lucernam legis accendit, et præcepta vivendi dedit. Notas enim, inquit, fecit vias suas Moysi, et filiis Israel voluntates suas ⁿ. Deinde D ipsum pietatis suæ sacramentum in ipsis operatus est ^o, natus in carne ex Virgine Deus in gente ipsorum, et de carne ipsorum factus ex semine David homo ^p. Deinde virtutes sanitatum, quas in ipsis et coram ipsis perfecit. Qui per hæc non modo creditus non est,

sed et blasphematus est ab eis cum dicerent : Hic homo si a Deo esset, non (b) curaret sabbatis ^q; et non ejicit dæmonia nisi in Beelzebub principe dæmoniorum ^r. Propter hanc mentem obdurata impietate cæcitate, *multiplicatæ sunt infirmitates* et tenebræ eorum ^s.

5. Sed quid est, quod ait : *Postea acceleraverunt?* Utrum in pœnitentiam, sicut **289** illi in Actibus apostolorum ^t, qui beati Petri prædicatione compuncti, crediderunt in eum quem (c) crucifixerant, et festinantes tanto expiari peccato, ad donum gratiæ (d) cucurrerunt? An vero, quia virtutes animæ ex fide et caritate Dei roborantur, illis impiis utroque vacuis *multiplicatæ sunt infirmitates* animæ ex impietate scelerum mortiferis languoribus occupatæ, Christus etenim lumen et vita credentium est ^u, et sanitas sub pennis ejus ^v. Unde non mirum si et tenebræ et *infirmitates eorum multiplicatæ sunt* in interitum, qui vitam et lucem non receperunt, neque sub pennis ejus manere voluerunt. Quos, ut ipse flens in Evangelio suo protestatur, sæpe voluit congregare sub alas suas, sicut gallina congregat pullos suos ^x, et noluerunt. Multiplicatis ergo infirmitatibus *quæ acceleraverunt?* forte in crucem Domini conclamandam, et invito Pilato nefariis vocibus extorquendam, ut adimplerent mensuram patrum suorum ^y; ut isti Dominum prophetarum occiderent, quorum patres ipsos prophetas interfecerunt, a quibus hic mundi Salvator esse venturus nuntiabatur. *Postea acceleraverunt* ^z. Veloces enim pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum et viani pacis non cognoverunt, id est, Christum qui dicit : Ego sum via ^{aa}.

6. In consequenti psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat : *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum. Saturati sunt porcina*, vel (sicut in quibusdam Psalteriis scriptum audio) *Saturati sunt filii, et reliquerunt, quæ superfuerunt, parvulis suis* (V. not. 212).

7. Rursus in alio psalmo admirari soleo, Filium ad Patrem loqui intelligens, in psalmo quinquagesimo octavo, ubi de Judæis inimicis, de quibus supra dixerat : *Ecce ipsi loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum*; paulo infra dicit : *Ne occideris eos, ne quando obliviscantur (e) legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, et destrue eos, Domine*. Quod in his usque in hodiernum diem videmus impleri. Destructi sunt enim D a veteri sua gloria, sine templo, et sine sacrificiis, ac sine prophetis in omnium gentium dispersione viventes. Sed quid miramur, quod jam per Prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus et sub ipso tempore passionis jam ad crucem eum ducentibus precabatur, dicens : Pater, dimitte eis, non

^a Matth. iii, 9; Luc. iii, 8. ^b Luc. xviii, 11. ^c Psal. lxx, 6. ^d Psal. lxx, 19. ^e Luc. xviii, 10. ^f Jac. iv, 6. ^g Isai. lxxvi, 2. ^h Rom. x, 5. ⁱ Rom. iv, 2. ^j Rom. i, 17. ^k Philip. iii, 20. ^l Rom. ii, 28. ^m Psal. xv, 3. ⁿ Psal. cii, 7. ^o I Tim. iii, 16. ^p Matth. i, 1. ^q Johan. ix, 16. ^r Matth. xii, 24. ^s Psal. xv, 4. ^t Act. ii, 37. ^u Johan. viii, 12. Johan. xiv, 6. ^v Malach. iv, 2. ^x Matth. xxiii, 3; Luc. xiii, 34. ^y Matth. xxiii, 32. ^z Psal. xiii, 3. ^{aa} Johan. xiv, 6.

(a) Ita mss. duo Big. Sic quoque Paulinus epist. 5, ad Severum, n. 17, cum præpositione in.

(b) Manuscripti duo Big., *crasset*.

(c) Sic mss. duo Big. et odit. Bened. Alias, *crucifixerunt*.

(d) Ita edit. Bened. cum mss. 2 Big. Alii, *concurrerunt*.

(e) Sic cum Psalteriis veteri et Rom. Augustinus et Hilarius juxta Græcum, τοῦ νόμου σου.

enim sciunt quid faciunt *. Verum quod adjecit : *Ne unquam obliviscantur legis tuæ* ^b, tamquam propter hoc necessaria esset etiam sine fide Evangelii vita **290** eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim his ad salutem, quæ sola fide quæritur, prodest in legis memoria et meditatione versari, nisi forte propter honorem legis ipsius, vel generis Abraham ^c; ut etiam in parte terrena carnalis seminis ejus, quæ videtur secundum arenam maris computari, legis antiquæ littera ^d perseveret; (a) ne forte aliqui legendo legem illuminentur ad fidem Christi, qui ^e et legis et prophetarum finis est ^d, et in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet. Aut quia ex ipsis impiis eorum generatio ventura est electorum, qui de singulis tribubus electi, in duodenis milibus designantur ^f, quibus ipsa revelatio beati Johannis ^g ex voce angeli prænuntiantis hoc testimonium perhibet, quia comitatu Regis æterni familiaris adhærebunt penitus immaculati, et humanæ conjunctionis expertes? De quibus specialiter ait : Sequuntur ^h Agnum quocumque ierit, quia cum mulieribus se non coinquinaverunt, virgines enim sunt ⁱ.

8. In sexagesimo septimo præter alia illud mihi obscurissimum est, quod ait : *Verumtamen Deus* (b) *conquassabit capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis* : quid sit, *Verticem capilli* (c) *perambulare in delictis*. Non enim dixit, Verticem capitis; sed, *Verticem capilli*, qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem vult ostendere? Scriptum est : Omne cor in dolore a pedibus usque ad caput. Et paulo infra quod ait : *Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso* ^k. A quo ipso? Et numquid canes Dei dici possunt gentiles, quos ipse in Evangelio ^l canes nominat? Aut ne forte ipsos canes Dei dicat, quales existimari possunt, si qui in nomine Christiano gentiliter vivant, quorum pars cum infidelibus ponitur ^l, quia Deum, quem verbis colunt, factis negant ^j?

CAPUT II. *Quæstiones ex Apostolo*.—9. Hæc interim de Psalmis; nunc et de Apostolo quodcumque proponam. Dicit ad Ephesios, quod in alia Epistola dixerat de gradibus vel ordinibus dispositionum Dei, operante Spiritu sancto divisiones gratiarum : *Et quosdam quidem dedit apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum* ^k, et reliqua. **D** Hoc opto distinguas mihi in hac diversitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum vel gratiarum proprietas. Quid proprium sit apostolorum, quid prophetarum, quid evangelistarum, quid pastorum, quidve doctorum : in omnibus enim his diversis nominibus **291** simile et prope unum doctrinæ officium video fuisse tractatum. Hos autem prophetas, quos post Apostolus posuit, non puto illos esse, qui

A ordine temporum ante apostolos fuerunt : sed illos, quibus jam sub apostolis per gratiam donabatur aut interpretatio Scripturarum, et inspectio mentium, aut prædictio temporis secuturi; ut Agabus cernebat, qui et famem instantem prædixit, et quæ ^m beatus Paulus in Hierosolymis passurus esset, et verbo denuntiavit, et signo zonæ ejus ostendit ⁿ. Inter pastores specialiter et doctores quid intersit, dignoscere volo, quia præpositis Ecclesiæ utrumque nomen ascribi solet.

10. Item quod ait ad Timotheum, *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus*; quæso exponas mihi, quod discrimen sit in hac diversitate verborum, cum omnia mihi, quæ gerenda **B** dixit, orationis officio convenire videantur.

11. Item quod ad Romanos ait, interrogo et rogo ut edisseras mihi. Multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli sententia de Judæis, quod ait : *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos; secundum electionem autem, carissimi propter patres* ^o: quomodo et iidem ^p inimici propter nos, qui credidimus ex gentibus, tamquam non potuerint gentes credere, nisi Judæi non credidissent? Aut ipse unus omnium creator Deus, qui omnes homines salvos fieri vult, et ad agnitionem veritatis venire ^q, capax non fuerit ^r acquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret? Deinde (d) *carissimi* ^r propter patres : quomodo, aut unde, si carissimi non credant, et inimici Deo esse persistent? Nonne, inquit, qui oderant te Deus, oderam illos, et super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos ^s. Certe hoc puto paterna vox loquitur ad Filium per prophetam in eodem psalmo, ubi supra de parte credentium dixerat : Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum ^t. Quid autem illis prodest ad salutem, quæ non nisi per fidem et gratiam Christi capitur, si propter fidem patrum carissimi (d) Deo sint? cui bono diliguntur, quos necesse est propter hoc damnari, quod propter suam infidelitatem a prophetarum et patriarcharum parentum fide discrepantes, inimici sunt Evangelio Christi? Si ergo carissimi Deo, quomodo peribunt? et si non credunt, quomodo non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo et propter patres **292** non salvabuntur? sed, etsi fuerint Noe, Daniel, et Job, in medio eorum, filios impios non salvabunt, soli salvi erunt ^u.

12. Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo, et in vadum profer. In epistola Colossensium omnino intelligere ^v non possum quod ait : *Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput*. De quibus angelis dicit? si de

* Luc. xxiii, 34. ^b Psal. lvm, 12. ^c Gen. xxii, 17. ^d Rom. x, 4. ^e Apoc. vii, 5. ^f Apoc. xiv, 4. ^g Psal. lxxvii, 24. ^h Matth. xv, 26. ⁱ Matth. xxiv, 51. ^j Tit. i, 16. ^k I Cor. xii, 28; Ephes. iv, 11. ^l Act. xxi, 11. ^m Rom. xi, 28. ⁿ I Tim. ii, 4. ^o Psal. cxxxviii, 21. ^p Psal. cxxxviii, 17. ^q Ezech. xiv, 14.

(a) Ita cum editis Grav. et Bened. mss. duo Big. At edit. Rosv., ac forte.

(b) Edit. Bened. et Grav., *conquassavit*, mendose. Græce, *συνθλάσει*.

(c) Sic cum edit. Bened. mss. Big. duo. Ed. Rosv., *perambulantium*.

(d) Ita cum edit. Bened. mss. Big. duo. Edit. Rosv. *carissimi sunt*.

inimicis et malis, quæ illorum religio, aut quæ humilitas; et quis magister ^a seductionis hujus, qui per obtentum nescio cujus angelicæ religionis, quasi visa et comperta doceat quæ non vidit? Sine dubio hæretici, qui doctrinas dæmoniorum et sequuntur ^a, et promunt conceptis ab eorum spiritu adinventionibus, quæ non viderunt phantasmata quasi visa fingentes, et pestiferis disputationibus in corda male credula seminantes; hi sunt qui non tenent caput, id est Christum fontem veritatis, cujus doctrinæ quidquid adversatur, insanum est. Et hi cæci duces cæcorum ^b, de quibus dici puto: Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi lacus contritos, qui non tenent aquam ^c.

13. Deinde in (a) subsequenti capitulo adjecit: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contractaveritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis* ^d. Quæ sunt ista, quibus et rationem sapientiæ inesse testatur Magister (S. Paulus; vid. epist. 30, n. 5) veritatis, et tamen ipsam veritatem religionis inesse abnegat? Anne forte ^e de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum dicit: Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ^f ejus abnegantes ^g? Rogo ergo specialiter hæc capitula duo de Colossensium ^h Epistola per singula mihi verba dissolvas, quia laudabilibus execranda permiscuit. Quid est enim ⁱ tam laudabile, quam ratio sapientiæ? et quid tam execrabile, quam superstitio erroris? Humilitas quoque et Deo placita, et maxime in vera religione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis datur ^j; de quorum doctrinis et actibus dicitur nobis: *Ne tetigeritis, neque gustaveritis, quæ sunt in interitum* ^k, quia non sunt ex Deo: et omne quod non est ex fide peccatum est ^l. Deus autem dissipavit consilia sapientium, qui Deo stulti sunt per prudentiam carnis; quæ non potest legi Dei esse subjecta ^m. Scit enim cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt ⁿ. Qualem humilitatem, qualemque rationem sapientiæ superstitioni ex 293 hominum doctrinis venienti inesse dicat, requiro. Et quod ait: *Ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis* ^o. Prorsus hæc parum intelligo: quia in eadem sententia magna mihi videtur esse discretio (V. ep. 49, n. 6). Arbitror enim eum de abstinentia qualibet ficta vel inutili, qualis solet ab hæreticis affectari, hoc dicere: *Ad non parcendum corpori*. Quod autem adjecit: *Non in honore aliquo*; quia sancti operis speciem, non in fide veritatis exercentes, nullius gloriæ honore vel fructu agunt ^p, quod in magna erroris perversi reprehensione conficiunt, transfigu-

^a I Tim. iv, 1. ^b Matth. xv, 14. ^c Jerem. ii, 13. xiv, 23. ^d Rom. viii, 7. ^e Psal. xciii, 11. ^f Col. ii, iv, 4. ^g Rom. xii, 1. ^h Psal. lxxxiv, 9. ⁱ Luc. xxiv,

(a) Mss. duo Big. et edd. Bened. et Grav., in sequenti capite.

(b) Ita mss. codices cum edit. Bened. At ed. Rosv., saturitate.

(c) Mss. 15, exhiemarem. Vide not. 215.

antes se in ministros justitiæ ^k. Sed quod adjecit, *Ad saturitatem carnis*, contrarium mihi videtur illi quod dicit: *Ad non parcendum corpori*. Videtur enim mihi ille non parcere corpori, qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit ^l: *Lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo* (Gr. ὑπωπιάζω; Vulg. castigo). A quo opere saturitas carnis aliena est. Nisi forte et ipsam saturandæ carnis curam, quæ maxime observantiam religionis prætentibus probrosa est, non parcere corpori dixit, secundum illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, ut unusquisque suum vas honorifice possidere noverit ^m; ut hostiam vivam et placentem Deo suum corpus exhibeat ⁿ: non in (b) saturitatem carnis; quia distensio corporis animæ sobrietatem necat, et inimica est castitati.

14. Restat ut aliquid et de evangelicis locis suggeram beatitudini tuæ; non quidem quanta legenti per otium occurrere solent; (nec enim nunc vacabit ^o dispersa per libros quærere, aut in reminiscendis memoriæ ventilare:) sed vel pauca, quæ ad horam dictationis hujus in mentem veniunt, sciscitabor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consultationi meæ, dum Carthagini (c) hiemares (V. not. 213), rescripseras, si habes (d) relatam in schedis, rogo ut mittas, aut certe retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam etsi scripta non exstat, quia forte brevis epistola, ut tumultuaria tibi inter libros tuos haberi spreta sit, renova eam mihi eodem sensu promptam de thesauro cordis tui, et mitte ad me inter alia responsa quæ reddis mihi, ut spero; præstante mihi ac tibi comæatum (V. not. 64) dierum Christo, ut ea, quo labor tuus in me fructificet, accipiam, secundum hæc capitula Scripturarum; de quibus te, qui (e) vides quasi per Deum, interrogavi, ut audiam quid in te vel ex te mihi loquatur Deus ^o.

15. Hoc autem rogo lucere mihi facias, 294 quomodo vel qua ratione Dominus post resurrectionem vel mulieribus, quæ primæ ad sepulcrum venerunt, vel postea illis duobus in via, deinde discipulis suis, et non agnitus sit, et agnitus. In eodem enim corpore resurrexit in quo et passus est. Et quomodo non eadem erat ejusdem corporis forma quæ fuerat? aut si eadem erat, quomodo non agnoscebatur ab his qui eam noverant? Illud vero sacramenti esse credo quod qui in via ambulantes non fuerat agnitus, in fractione panis revelatus est ^p. Id ipsum tamen tuo sensu volo tenere, non meo.

16. Et quod ad Mariam ait: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem*. Si cominus stante non sinebatur attingere, quomodo eum tangeret cum ascendisset ad Patrem, nisi forte fidei profectu, et mentis ascensu, qua Deus homini fit longinquus, aut

^d Col. ii, 21. ^e II Tim. iii, 5. ^f Col. ii, 21. ^g Rom. 23. ^h II Cor. xi, 15. ⁱ I Cor. ix, 27. ^j I Thes. 30.

(d) Sic mss. 4 Vaticanæ, Bigotianus unus, et edit. Bened. Alter ms. Big., reservatam. Ed. Rosv., relictam.

(e) Sic emendavimus ex mss. codicibus Vaticanis quatuor et edit. Bened. Ante erat, credendum est.

proximus : et illa (a) dubitaverit de Christo, quem ²³ A hortulanum putaverat. Ideo fortassis audire meruit : *Noli me tangere* ^a. Indigna enim judicabatur ut tangeret manu Christum, quem necdum fide apprehenderat, nec intellexerat Deum, cum hortulanum putasset, de quo paulo ante ab angelis audierat : Quid quæritis viventem cum mortuis? *Noli ergo me tangere, quia tibi nondum ascendi ad Patrem*, cui adhuc tantum homo videor : postea me tanges, cum ad agnoscendum me credendo consderis.

17. De illis etiam beatissimi Symeonis verbis quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum tuum : quibus, cum ad videndum ex oraculo Dei Christum, agente Spiritu, venisset in templum, et acceptum sinu benedixisset infantem Dominum, ait ad Mariam : *Ecce hic positus est in ruinam et resurrectionem* ²⁴ B *multorum in Israel, et in signum cui contradicetur : et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes* ^b. Numquid de passione Mariæ, quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse (b) credendus est ²⁵? An vero de materno ejus affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixum quod ipsa pepererat, maternorum viscerum dolore confixa est : et animam illius illa, quæ ejus secundum carnem filium, ipsa spectante, confoderat, crucis rhomphæa penetrabat ²⁶. Video enim et in Psalmis de Joseph ita dictum esse ²⁷ : Humiliaverunt in compedibus pedes ejus, ferrum pertransiit animam ejus ^c sicut in Evangelio dixit ²⁸ Symeon : *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* ^d. Non ait, carnem, sed animam, in qua pietatis affectio ²⁹⁵ continetur, et doloris aculeus quasi gladius operatur : cum aut aliqua carnis suæ injuria afficitur, ut (c) Joseph, qui non mortis, sed injuriarum pertulit passiones, in servum venditus, et in reum vinculatus (V. carm. 21, v. 752), et carceri datus ^e : aut cum affectionis internæ tristitia vel dolore cruciatur, ut in Maria ^f ; quam utique ad crucem Domini, in quo tunc sui tantum corporis filium cogitabat, materna mens duxerat ; ut cum eum vidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepe-liendumque colligeret, nihil sibi de ipsius resurrectione præsumens, (d) quia subsecuturæ admirationis fidem in oculis posita passionis pœna cæcabat (V. not. 214). Quamvis eandem astantem cruci suæ Dominus non morientis infirmitate trepidans consolatus sit, sed ipsam, qua obibat volens, in potestate habens mortem, plena virtute viventis, et constantia resurrecturi de cruce admonet, dicens de beato apostolo Johanne : Mulier, ecce filius tuus ; itemque illi ibidem consistenti : Ecce mater tua ^g. Jam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex femina,

^a Johan. xx, 17. ^b Luc. ii, 34, 35. ^c Psal. civ, 10. ^d Luc. ii, 35. ^e Gen. xxxvii, 28, et xxxix, 20. ^f Johan. xix, 25. ^g Johan. xix, 26. ^h Luc. ii, 35. ⁱ Psal. vii, 10. ^j I Cor. iv, 5. ^k Ephes. vi, 17; Heb. iv, 12. ^l Psal. civ, 18. ^m Luc. xii, 49. ⁿ Matth. x, 34.

(a) Mss. duo, qui vides quasi Deum. In editis quibusdam, secundum Deum.

(b) Ita mss. codices quinque, inter quos Bigotiani duo cum editis tribus Augustinianis, Amerb. Bad. et Erasmi.

(c) Expunximus particulam in, quæ aberat a mss. codicibus et ab editis Grav. et Bened.

per crucis mortem demigrans in æternitatem Dei, ut esset in gloria Dei Patris, delegat homini jura pietatis humanæ ; et (e) ex discipulis suis adolescentiorem eligit, ut convenienter assignet virgini apostolo virginem matrem : duo pariter in eadem sententia docens, formam pietatis relinquens nobis, cum est ²⁹ de matre sollicitus, ut quam relinquebat corpore, non relinqueret cura : sed nec corpore relicturus, quia quem videbat morientem, mox erat visura redivivum. Et illud, quod ad fidem omnium pertinere, saluferum pietatis suæ ³⁰ sacramentum, arcaua divini ratione consilii sub hac voce (f) consignans, ut alii matrem delegaret pro matre habendam, et vice sua consolandam ; atque illi vicissim novum filium vice corporis sui traderet, immo, ut ita dixerim, gigneret : quo ostenderet eam præter se, qui ex ea virgine natus esset, nec habuisse filium, nec habere : quia nec Salvator tantopere curam (g) desolationis habuisset ejus, si illi unicus non fuisset.

18. Sed redeamus ad verba Symeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare fateor. *Et tuam, inquit, animam pertransibit framea, vel gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes* ^h. Secundum litteram hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Mariam beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sanctus ille ²⁹⁶ ei futuram passionem prophetasse videatur. Sed et quod subjicit : *Ut revelentur multorum cordium cogitationes* ⁱ. Scrutans enim, inquit, corda et renes Deus. Et de futuro judicio Apostolus ait : Quia tunc manifestabit Deus operata cordium, et occulta tenebrarum. ³¹ Ibidem ³² Apostolus ^l, spiritaliter exprimens arma cœlestia, quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiritus dicit verbum Dei, de quo ad Hebræos ait : Vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti : pertingens, inquit ³³, usque ad divisionem animæ et spiritus, et reliqua quæ nosti. Quid ergo mirum, si istius verbi ignita vis, et ancipitis gladii penetrabilior acies ³⁴, et sancti Joseph olim, et postea beate Mariæ animam pertransivit? nam neque in illius, neque in hujus corpore ferrum transisse cognovimus. Atque ut inagis pateat ibi prophetam ferrum pro verbi gladio ³⁵ posuisse, statim subsecvente versiculo ait : Sermo Domini ignivit illum ³⁶. Sermo enim Dei et ignis, et gladius est, Verbo ipso Deo utrumque dicente de se : Ignem enim, inquit, veni mittere in terram, et quid volo nisi ut jam accendantur ³⁷? Item alibi dicit : Non veni pacem mittere, sed gladium ³⁸. Vides eum unam vim doctrinæ suæ diverso ignis et gladii nomine designasse. Aut quomodo Mariæ illata per gladium passio vel tribulatio perstaret ³⁹? Itaque hoc scire cupio quid ad Mariam

(d) Manuscripti sex, quam. Alii octo, qua. Vide not. 214.

(e) Mss. codices quinque, ex discipulis adolescentiorem eligit.

(f) Ita mss. duo Big. Ante erat designans.

(g) Sic aliquot mss. et editi codices. Ed. Bened. cum ms. 1 Big., desolatio.

pertineret, ut revelarentur multorum cordium cogitationes^a : aut ubi apparuit, quia ex eo quod *animom ejus* sive carnalis in ferro, sive spiritalis *gladius* in verbo Dei *pertransiit*, exinde multorum corduon cogitationes revelatæ sint^b. Expone ergo hanc maxime de verbis Symeonis clausulam mihi, quia lucere non dubito sanctæ animæ tuæ, quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem Spiritus sancti, per quem scrutari et inspicere possit etiam alta Dei. Deus misereatur mei per orationes tuas, et illuminet vultum (a) suum super me per lucernam verbi tui^b, sancte Domine, beatissime frater in Domino Christo unanime^c, magister meus in fide veritatis, et susceptor meus in visceribus caritatis (b).

EPISTOLA CXLIX (AL. LIX).

AUGUSTINI AD PAULINUM.

Augustinus respondet ad quæstiones ex Psalmis, ex Apostolo et ex Evangelio propositas a Paulino superioris in epistola 1.

(Vide hanc epistolam inter Augustinianas nostræ Patrologiæ tomo XXXIII, col. 630.)

EPISTOLA LI.

313 Eucherio et Gallæ in insula Lero degentibus scribit in testimonium animi et amoris, et eos multis laudibus extollit. Ab eo exposcit litteras in mutua amicitia signum.

Sanctis et merito prædicandis, atque venerandis, et dilectissimis filiis EUCHERIO ET GALLÆ, PAULINUS episcopus.

1. Benedictus Dominus Deus noster, qui dat votum optanti, et semper nostra superat vota, votisque respondet : qui insperanti mihi tam opportunam quam exoptatam occasionem præbere dignatus est, per religiosos juvenes, filios meos, conservos vero communes in Domino, Gelasium, et Augendum, et Tigridium, quos de sancto atque castissimo congregationis suæ numero, vir laudabilis, et præclarus in Christo frater noster, et compresbyter meus Honoratus, ad humilitatem meam vestræ dilectionis exemplo (c) refovendam, Domino inspirante, d. rex. Sollicite enim pro caritate meritis vestris debita sciscitanti actum vel incolumatem vestram (nam de actu pio atque cœlesti dubius esse non poteram), id quod animam meam reficeret responderunt, quia vos, Deo propitio, incolumes reliquissent, venerandi propositi opera curantes, ac studia exercentes, in corde uno, quo terrestria reliquistis, cœlum petentes.

2. Memineram enim quia filii mei, quos ante annum ad humilitatem meam mei gratia visitandam miseratis, locum habitationis vestræ, simul et domni venerabilis Honorati nobis innotuerunt : dicentes scilicet quia in proximis, brevi interjecta maris rupe, etiam cognominibus Lero et Lerino insulis degeretis. Unde, cum se isti filii nostri ex ea quæ Lerinum dicitur, venisse dixissent, recognovi et facile recordatus sum propinqui nominis insulam, in qua sanctitatem vestram ab istius mundi strepitu profugam manere jam noveram. Quamobrem sciens dilectioni

^a Luc. II, 35. ^b Psal. LXVI, 2. ^c I Cor. IV, 20. ^d Psal. CXXVII, 5 et 4. ^e Ibid., 5. ^f Psal. XXII, 7.

* Accedit huic editioni. Scripta ab anno 409 ad annum 426.

(a) Ita edit. Bened. cum mss. codicibus 2 Big. et 1 Germ. Ed. Rosv., tuum.

(b) Manuscripti plures, inter quos duo Big., ad-

A vestræ gratum fore officium litterarum mearum, quia et a me vobis in perennem gratiam debitum est, libens amplexus sum hanc opportunitatem spiritualium filiorum, ut ad benedictam in Christo Domino unanimitatem vestram, epistolæ meæ portitores essent : quod ut filii vel ministri obedientiæ, sicut a Deo, vel secundum Deum docti sunt, promptissime receperunt. Suscipite ergo in his exiguis sermonibus parvitas meæ, non exiguæ caritatis, insignia : et quasi quædam pignora animæ 314 vestræ, et testimonia animi et amoris in vos mei, hæc mea scripta retinete.

3. Spero autem de misericordia Christi Domini, quod incolumes hæc mea verba sumatis : et si deinceps opportunam et per hujusmodi tabellarios occasionem donaverit, rescribere impigrum habeatis. Quod sine B dubio et per istos filios meos vestra fecisset affectio, si eorum ad me directæ protectionis conscii fuissetis. Nam cum ab eis hoc quærerem, quia vicinos esse vos noveram, ignorantibus vobis, se de monasterio suo navigasse dixerunt. Verumtamen quia sicut *regnum Dei non in sermone est, sed in virtute* e; ita et caritas, in cuius perfectione et plenitudine regnum Dei continetur vel acquiritur, in thesauro cordis et fidei virtute consistit; pro gratia familiari, vestræ unanimitatis scripta desidero. Ceterum de animorum vestrorum piissima affectione confidens, etiam tacentium mentibus me inhærere non ambigo. Non enim humana amicitia, sed divina gratia invicem nobis innotuimus, et connexi sumus per viscera caritatis Christi. Atque ideo necesse est perpetuam inter pectora nostra manere concordiam, quæ, Christo autore, conjuncta est. Quæ enim vis aut oblivio valeat separare quod Deus junxit?

4. *Benedicite vos Dominus ex Sion*, ea benedictione qua *benedicitur homo qui timet Dominum* d, perpetui conjuges et parentes, cum benedicta vobiscum Deo progenie nobilissimæ sanctitatis vestræ. *Videatis quæ bona sunt Hierusalem* e, et pariter *habitare mereamini in domo Domini in longitudinem dierum* f, filii sancti, merito venerabiles, intima mihi caritate dilecti et semper desiderandi.

PASSIO S. GENESII ARELATENSIS.

1. Proprium atque indigenam Arelatensis urbis beatissimum Genesium (V. not. 215) martyrem, alumnus ejusdem jure nascendi, patronum virtute moriendi, celebrare jam a principio atque extollere, omnium fidelium studia, omnes religiosorum litterarum debuerunt, ut tanti meriti gloriosa documenta, consignata scriptorum fide, et vivacibus commendata monumentis, illibata atque integra ad posteros pervenirent; quæ admiratio semper faceret nova, et veneratio probaret antiqua. Sed quoniam succedentes sibi per incertum vitæ tempus ætates, tradere hæc invicem memoriæ mutua, quam niandare litteris, maluerunt : vel nunc oportet eadem fidelibus scriptis

dunt Christi.

(c) Ms. Vien., requirendam.

in tempora **315** secutura transmittere; ne ea, quæ A latere et aqua et sanguis c, parabatur.

2. Sanctus itaque Genesius in juventutis flore primævo, provincialis militiæ tirocinium suscepit, eam officii partem studio et arte complexus, quæ patronorum verba vel nova signorum velocitate, vel dexteræ, sonum vo: is æquaret: spiritalem futuræ gloriæ imaginem præfigurans, ut qui præcepta divina celeriter audiret, ea fidelibus notis piæ mentis exciperet. Accidit autem, ut, cum ante tribunal exceptoris fungeretur officio, injusto atque sacrilego mandato persecutionis jussa ederentur, quæ devotus Deo repudiaret auditus, et imprimere ceris manus sancta respueret.

Abjctis ergo tabulis ante pedes judicis, ministerium B sacrilegum sacrata jam Domino mens refugit. Et, ut in nullo a præceptis evangelicis actus martyris deviant, quibus declinare persecutionis impetum vel permittimus, vel jubemur, alia atque alia non solum latebra, verum etiam civitate mutata a (cum et alio loco scriptum sit, *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* b) ab ira se furentis judicis paulisper occuluit. Qui cum eum corripere protinus offerrique jussisset, neque investigatio ad procuratam latebram perveniret, crudelissimis pœnæ ministris, ut ubi reperi- tus fuisset, gladio eum interficerent, imperavit. Quod ubi beato Genesio vel occultis nuntiis vel rumore compertum est, diversa latendi loca, ut exitus doceret, non infirmitate spiritus, sed carnis trepidatione, mutavit.

3. Atque interim, licet superfluo, de præsumptæ C fidei confirmatione sollicitus, quoniam nondum erat ex aqua et Spiritu sancto renatus, per fidos internuntios a Catholicæ religionis antistite donum baptismatis postulavit. Sed ille vel temporis angustiis impeditus, vel juvenili ætati distidens, ardentia vota distulit, ac fideliter indicavit quod plenam consummationem etiam hujus muneris daret prompta pro Christo cruoris effusio. Et hæc quidem cunctatio sacerdotis, divino, ut æstimo, prompta nutu atque judicio provocata dispositaque est: ut circa ejus solemnem consecrationem officia humana cessarent, cui unius baptismatis duplex gratia, ex utroque scilicet Christi

a Matth. x, 24. b Matth. xxvi, 41. c Johan. xix, 34. d Matth. xiv, 29; Johan. xxi, 7.

4. **316** Sed jam Dominus, qui per Spiritum sanctum futuri martyris servabat arcana, subeundæ constantiam passionis vel fecerat, vel videbat: neque patiebatur differri coronam, cum videret paratam esse victoriam. Itaque percussoribus suis eum obtulit, et iis, quorum in eumdem avida crudelitas inhiabat, ostendit. Atque is ubi se perspicit deprehensum, instinctu Domini Rhodanum petiit, et sancta fluvio membra committit, ut eum illic a contagione mortali, velut alterius Jordanis undis, occultus Baptista purgaret; et mutuo alternoque mysterio et aquis corpus, et aquas corpore consecravit. Atque hæc causa profecto exstitit, ut natandi adminiculo perveniret; qui exemplo beatissimi Petri ad Christum tendens, per summa gurgitum ambulare potuit d. Transgressum continuo in ulteriora fluminis, et subeundi præmii passionis Christo sponsore securum, in eo loco, quem effusioni sanguinis gloriosi Dominus elegerat, quique nunc oratione assidua et votis nunquam irritis frequentatur, percussor assequitur, exoptatoque gladii ictu festinantem ad Deum animam vinculis corporis, quibus tenebatur, absolvit: et utraque substantia propriæ originis elementa repente, terrena interim terris membra commendat, et cœlestem spiritum emittit ad cœlum.

5. Providerunt tamen fideles temporis illius Dei servi, ut utramque fluminis ripam, geminatis urbibus ambiendam, unius martyris tutela muniret. Nam in ipso beatæ passionis loco consecrati cruoris vestigia relinquentes, in alterum fluvii latus honoratas reliquias transtulerunt, ut utrobique præsens S. Genesius, illic sanguine haberetur, hic corpore.

6. Hæc omnia fideliter, atque ut gesta sunt, vel comperta, vel dicta, libentibus devotisque animis, qui noveratis, recognoscite; qui ignorabatis, agnoscite; et gloriam tanti martyris, per singula annorum spatia crescentem, et in secula æterna victuram, mentis oculis contuentes, unusquisque pro viribus ad similia, si ita fides desideraverit, animos præparate, et ut beatus Genesius, throno Domini usque in vindictæ suæ tempus assistens, sacerdotibus, ministris, clero, nobisque omnibus, et ei qui instructioni vestra ista composuit, patrocinetur, orate. Amen.

IN PAULINI NOLANI EPISTOLAS VARIANTES LECTIONES

EX MANUSCRIPTIS ET EDITIS CODICIBUS.

IN EPISTOLAM PRIMAM.

¹ Ita ms. Vien. Abest hæc particula ab aliis codicibus: eam requirunt sequentia.

² Sic ms. Vatic. codex. Certe in sequentibus est ea particula, in Domino, in Christo; ideo hic eam repositimus.

³ Ms. codex Vien., omnium, et maxime.

⁴ Ms. Regius codex, sui. Edd. Bad. et Grav., suis.

⁵ Ms. Reg., Væ his.

⁶ Ms. codex Regius cum editis Bad., Grint. et

Schot., subverteris.

⁷ Ms. Vatic., convertatur et incidant.

⁸ Ms. Vien., moto gradu.

⁹ Ms. Vien., eorum.

¹⁰ Particulam et, quæ deerat in editis quatuor, addidimus ex mss. Reg. et Vien. et ed. Grin.

¹¹ Abest vox nostri a ms. codice Regio.

¹² Ita ms. Vien. Edd. tres, sint sua. Ms. Reg., sint una. Ceteri codd., sint in sua.

¹³ Ms. Codex Regius cum editis quatuor: sobrius